

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної
роботи**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ

навчально-методичний посібник

РІВНЕ -2024

УДК 36 : 316.3 (075.8)

Н 59

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи (протокол №7 від 12 червня 2024 року. Рекомендовано до друку Вченою Радою психолого-природничого факультету РДГУ (протокол № 4 від 26 червня 2024 року)

Рецензенти:

Оксенюк Оксана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Килюшик Тетяна Василівна – директор комунального закладу «Центр надання соціальних послуг» Шпанівської сільської ради Рівненського району Рівненської обл.

Н 59 Соціальна робота в громаді : навчально-методичний посібник: автор-упорядник Нечипорук Л.І. Рівне : РДГУ, 2024. 378 с.

У навчально-методичному посібнику подається теоретичний матеріал із курсу «Соціальна робота в громаді», який знайомить із специфікою професійної роботи фахівця із соціальної роботи в громаді. Зміст лекційних занять спрямований на формування у здобувачів вищої освіти системи знань про правові та технологічні аспекти надання соціальних послуг в громаді різним категоріям населення, форми і методи активізації громади задля вирішення її соціальних проблем. Призначений для здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота», 232 «Соціальне забезпечення».

**УДК 36 : 316.3 (075.8)
Нечипорук Л.І., 2024**

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
Тема 1. Сутність громади в практиці соціальної роботи..	8
Тема 2. Соціальна робота в громаді: досвід України та зарубіжних країн.....	24
Тема 3. Нормативно-правові основи соціальної роботи в громаді.....	46
Тема 4. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади	67
Тема 5. Ресурси соціальної роботи в громаді.....	87
Тема 6. Моделі соціальної роботи в громаді.....	104
РОЗДІЛ II. ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ	121
Тема 7. Соціальна робота в громаді як професійна діяльність	121
Тема 8. Оцінка потреб громади.....	144
Тема 9. Ведення випадку як базова технологія організації надання соціальних послуг сім'ям в громаді	183
Тема 10. Догляд вдома як складова соціальної допомоги і підтримки в громаді.....	221
Тема 11. Соціальні програми та проекти в громаді.....	243
Тема 12. Представництво та лобіювання інтересів у соціальній роботі в громаді	265
РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАМОДІЇ В ГРОМАДІ. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ	288
Тема 13. Розвиток соціальної активності як напрям роботи соціального працівника в громаді	288
Тема 14. Соціальна робота з молоддю в громаді.....	322
Тема 15. Центр місцевої активності як суспільний інститут розвитку громади	339
ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ	354
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ	375
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	377

ВСТУП

В умовах сьогодення в Україні існує нагальна потреба у забезпеченні висококваліфікованими фахівцями із соціальної роботи. Багатоваріантність завдань соціальної роботи в територіальній громаді щодо соціальної захищеності її населення потребує від майбутніх соціальних працівників усвідомлення того, що для них важливо оволодіти професійно значущими знаннями задля результативного виконання основних завдань соціального благополуччя людини, соціальної практики, відповідно до потреб клієнта, щоб надати йому ефективну професійну допомогу. В умовах повномасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією, з'явилися нові категорії й групи населення, які потребують фахової соціальної допомоги.

Навчальна дисципліна «Соціальна робота в громаді» має на меті формування у здобувачів вищої освіти спеціальності «соціальна робота» системи теоретичних знань, практичних навичок та вмінь, необхідних для здійснення професійної роботи в громаді, розуміння сучасних методів роботи фахівця соціальної сфери в громаді, правових та технологічних основ надання соціальних послуг в громаді різним категоріям населення.

Основними завданнями вивчення дисципліни є формування знань про специфіку соціальної роботи з різними категоріями клієнтів в громаді, ознайомлення із правовими засадами та моделями соціальної роботи в громаді, особливостями її ресурсного забезпечення, формування вмінь та навичок організації соціальної взаємодії в громаді тощо.

Зміст навчально-методичного посібника сформований відповідно до програми вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота в громаді освітньо-професійної програми 231 «Соціальна робота». Зокрема, перший розділ посібника присвячений детальному розгляду теоретичних аспектів соціальної роботи в громаді як професійної діяльності. Проаналізовано сутність громади в практиці соціальної роботи, визначено нормативно-правові основи соціальної роботи в громаді. Розкрито актуальність розвитку соціальних та ресурсне забезпечення соціальної роботи послуг в громаді. Подано характеристику базових моделей соціальної роботи в громаді (модель місцевого розвитку або розвитку територіальної громади, модель соціального планування; модель соціальної дії, розглянуто сучасні класифікації моделей соціальної роботи у громаді.

Другий розділ розкриває напрямки та особливості організації соціальної роботи в громаді як практичної професійної діяльності. Вирізнено функції та професійні ролі соціального працівника в громаді. Деталізовано особливості визначення потреб населення об'єднаної

територіальної громади у соціальних послугах. наведено основні етапи та складові методики визначення потреб населення. Охарактеризовано ведення випадку як базової технології організації надання соціальних послуг сім'ям/особам. Проаналізовано організацію догляду вдома як складову соціальної допомоги і підтримки в громаді. Розкрито підходи до розробки й реалізації соціальних програм в громаді. Визначено етапи розробки соціального проекту в громаді, логіку його побудови, складові та текстове оформлення проекту. Проаналізовано тактики представництва та лобювання інтересів громади у соціальній роботі

Третій розділ визначає роль і завдання фахівця із соціальної роботи щодо активізації громади. Розглянуто поняття «соціальна активність», «місцева ініціатива» та значення громадських ініціатив у вирішенні соціальних проблем громади та їх практичну реалізацію. Деталізовано форми і методи роботи щодо організації молодіжних центрів/просторів в громаді як форми соціальної роботи із молоддю. Проаналізовано особливості організації діяльності молодіжних рад, молодіжних банків ініціатив як форм залучення молоді до вирішення соціальних питань, що стосуються безпосередньо молоді в громаді. Визначено специфіку діяльності центрів місцевої активності в громаді, принципи організації та розбудови громадсько-активної школи як осередків розвитку громади.

Результатом вивчення дисципліни є: *сформовані знання про* сучасні підходи до розуміння громади як об'єкту соціальної роботи та інституту громадянського суспільства; політико-правове регулювання роботи в громаді в Україні та за кордоном; зміст та види соціальних послуг, які надаються в громаді; особливості планування та реалізація соціальних програм та проектів у громаді на основі оцінки її потреб. стратегії та тактики діяльності соціальних працівників у громаді; методи активізації громади для вирішення її соціальних проблем та потреб, *та вміння:* планувати соціальну роботу в конкретній громаді; моделювати програми з оцінки потреб громади, адаптувати форми і методи, які застосовують з метою активізації громади задля вирішення соціальних проблем; розробляти та реалізовувати соціальні програми й проекти в громаді; залучати гранти, благодійну та донорську допомогу для потреб громади, організовувати та координувати партнерство й взаємодію з іншими соціальними інституціями, громадськими організаціями, залучення їх для проведення оцінки потреб громади і окремих соціальних груп чи сім'ї.

РОЗДІЛ I.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 1. Сутність громади в практиці соціальної роботи

1. Поняття громади (общини, спільноти). Типи громад
2. Територіальна громада сучасної України: поняття, функції, роль, статус
3. Громада за інтересами. Віртуальна громада
4. Громада як чинник соціального впливу на особистість

Основні терміни і поняття

Громада (community) – група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини.

Територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох населених пунктів, що мають єдиний адміністративний центр.

Об'єднана територіальна громада (ОТГ) – це вид територіальних громад, що утворювалися в Україні під час реформи децентралізації у 2015-2020 роках шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст (відповідних сільських, селищних та міських рад).

Громада за інтересами – об'єднання людей, які мають спільні проблеми, інтереси, соціальні зв'язки або характеристики.

Віртуальна громада – соціальне утворення, яке виникає в Інтернеті, коли достатня кількість людей тривалий час бере участь у публічних дискусіях, висловлюючи достатні людські емоції, й таким чином у кіберпросторі постає мережа особистих стосунків».

1. Поняття громади (общини, спільноти). Типи громад

Розвиток громад в Україні й становлення соціальної роботи як нового для нашої держави фаху перебуває в центрі уваги й громадської думки, й практичної політики місцевого самоврядування. Роботу в громаді вважають і методом соціальної роботи, і її різновидом, і її формою, й рівнем соціальної роботи чи навіть рівнем втручання соціального. Однак провідні вчені дедалі частіше визначають її як

рівень соціальної роботи, адже цьому різновиду діяльності притаманні власні методи, підходи, форми роботи. Робота в громаді відрізняється від інших рівнів чи методів соціальної роботи передусім тим, що клієнтом є не одна людина чи мала група, а мешканці територіальної громади чи члени громади за інтересами в цілому. Різниця в потребах чи проблемах клієнта зумовлює застосування відповідних прийомів, засобів, тактик з метою їх подолання. Зрозуміло, що вони відрізнятимуться залежно від наявної проблеми. Так, робота в громаді може передбачати використання тактик, що не застосовуються в межах інших методів (наприклад, лобювання, роботу із засобами масової інформації, проведення масових акцій, демонстрацій, налагодження стосунків і співпрацю з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування тощо).

Робота в громаді як професійна діяльність знайшла відповідне відображення у соціальній політиці багатьох держав і стала однією із найбільш затребуваних сфер діяльності фахівців із соціальної роботи. Становлення соціальної роботи в громаді як професійної діяльності взаємопов'язане зі змінами у соціальній політиці: її децентралізацією, орієнтацією на організацію догляду за місцем проживання, створенням умов для залучення недержавних організацій до надання послуг, наданням грантів місцевим громадам на розвиток інфраструктури тощо.

Для того, щоб кваліфіковано втручатися в ситуацію, яка викликає труднощі в громаді (а це є завданням соціальних працівників), їм потрібно бути обізнаними з визначенням громади, її різновидами, формальними й неформальними характеристиками її структури. Почнемо з того, що громада – доволі суперечливе поняття. І соціологи, й психологи, й історики, й соціальні працівники дають свої тлумачення цьому явищу, не погоджуючись одне з одним щодо його сутності, характеристик, ознак тощо. Нині в літературі із соціальної роботи в Україні – термінологічний різнобій: трапляється і **«громада»**, і **«община»**, і **«ком'юніті»**, і **«спільнота»**, які є перекладом одного й того ж англійського слова **«community»**. Досить часто розрізняють громаду як географічне поняття чи етнічне утворення та спільноту як об'єднання людей за певною ознакою чи завданням.

В соціології громада – це групова соціальна спільнота, члени котрої поділяють єдину територію, об'єднані повсякденними регулярними стосунками. Вона відрізняється від інших спільнот індивідуальністю та емоційністю внутрішніх зв'язків, що обумовлюється родовими, сусідськими та товарицькими взаємостосунками, культурою, замкнутістю системи. Отже, **спільнота** – об'єднання людей з метою соціальної взаємодії. В основі утворення

й функціонування соціальних спільнот лежать різноманітні чинники, особливості, ознаки: суспільний поділ праці, сфера й характер діяльності, стабільність інтересів, потреб, цілей, завдань; походження, культури, менталітет і вживається з метою опису соціальних взаємин у межах груп населення або територіальних одиниць..

Сьогодні громада існує завдяки соціальному перетину психологічних, побутово-економічних та юридичних засад. За твердженням Р. Шеффера та інших сучасних американських авторів, **термін «місцева спільнота»** означає групу людей у природному навколишньому середовищі з географічними, політичними і соціальними кордонами та досить розвинутим спілкуванням один з одним. Таке спілкування може бути не завжди активним, але воно має бути явним. Люди або групи взаємодіють на певній території для досягнення спільних цілей.

Значна кількість дуже різних спільнот, які ми спостерігаємо в реальному житті, є результатом різноманітних інтересів людей та форм їх задоволення. Притому одна особа може входити одночасно до різних спільнот.

Інколи замість терміну «громада» вживають вислів **«локальна соціальна система»**, маючи на увазі мережу взаємопов'язаних соціальних установ, що охоплюють усі аспекти соціального життя – сімейного, релігійного, правового тощо, які існують у певній географічній місцевості. Виокремлюють також і *особисті мережі*. Адже чимало людей є членами професійних асоціацій, спілкуються через Інтернет (електронною поштою чи використовують чати), мають чимало зустрічей, а отже, відчують символічну належність до певного середовища. Інколи говорять про *індивідуальне членство у множинних громадах*.

Визначаючи **сутність громади як соціального феномену в практиці соціальної роботи**, доцільно, в першу чергу, звернутися до тлумачення цього терміну зарубіжними науковцями, зокрема до літератури з проблем розвитку англійської та американської моделей соціальної роботи, в якій значна увага приділяється визначенню змісту терміну «громада».

В Оксфордському тлумачному словнику А.С.Хорнбі **громада (community)** визначається як *група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини*.

Р. Уоррен, досліджуючи особливості функціонування громад в Америці, зазначає, що до їх визначення треба підходити з п'яти різних поглядів, беручи за основу один з них:

- структурний (політико-правовий погляд на громаду);
- соціально-психологічний (культурні зв'язки, цінності, взаємини);
- люди та територія (екологічний або демографічний погляд на громаду);
- процеси діяльності (підхід на основі аналізу різних видів діяльності в громаді);
- функціонування соціальної системи (розгляд громади як такої, що виконує функції відтворення і споживання, процесів соціалізації, соціального контролю, взаємодопомоги тощо).

Разом з цим Р. Уоррен наголошує, що громада є, перш за все, організацією соціальних стосунків, які дають можливість людям брати участь у діяльності, що необхідна для їх виживання та розвитку.

В американському визначенні громади наголошується на тому, що це - «групи індивідів або сімей, члени якої: поділяють певні цінності, мають спільні інтереси, або користуються послугами тих самих служб та організацій, або живуть в одній місцевості».

Англійський дослідник Р. Нісбет стверджує, що громада – це всі форми взаємодій, які характеризуються високим рівнем особистої близькості, емоційною глибиною, моральною прихильністю, соціальною згодою, тривалістю в часі. Запропонований підхід до розуміння громади є досить неоднозначним, бо згідно перелічених автором характеристик як громаду можна визначати родину або дружній колектив людей.

Директор канадського Центру навчання з питань розвитку громади Джуді Боп пропонує в контексті діяльності в межах громади, спрямованої на покращання здоров'я і добробуту окремих осіб і сімей, а також громад, в яких вони мешкають, термін «громада» розглядати стосовно будь-якої групи людей, які встановлюють сталі взаємини між собою з метою вдосконалення самих себе та світу, в якому вони живуть.

Американський дослідник Скот Пек також значну увагу приділяє виокремленню характеристик справжньої громади, як сукупності людей, що живуть разом у такий спосіб, який визнає і підтримує їхню *«спільну єдність»*. На його думку, *такими характеристиками є* залучення кожного індивіда до життя громади, прийняття спільних рішень шляхом досягнення консенсусу, враховуються індивідуальні особливості та сильні сторони кожного члена громади, в ролі лідера може бути кожен із членів громади.

Англійці С. Шонберг та Р. Розенбаум, досліджуючи дієздатність громади, також зазначають, що вони є життєздатними тоді, коли жителі об'єднуються з метою впливу на різноманітні аспекти місцевого соціального порядку.

Життєздатність таких спільнот обумовлюється кількома чинниками, провідними серед яких є:

- завдання підтримання і поліпшення якості життя, збереження середовища, утримання в належному порядку загальної власності, озеленення, робота з дітьми та молоддю тощо;
- визначення лідерів, які володіють навичками громадської роботи і здатні повести за собою інших людей, щоб відстояти інтереси своєї спільноти;
- визначення бажаного майбутнього своєї спільноти, вплив на політику місцевої адміністрації щодо рішень, які є важливими для життя місцевої спільноти;
- задоволення потреб різних категорій членів своєї спільноти і попередження конфліктів інтересів серед них;
- наявність ініціативної групи, яка налагоджує конструктивні взаєностосунки з усіма життєзабезпечуючими службами (комунальними, освітніми, медичними тощо) на території місцевої спільноти.

Зарубіжні вчені поділяють громади за такими типами:

1. Громада зі спільними рисами може базуватися на таких речах, як спільна етнічна група, спільна релігія, спільна культура або спільна мова.

2. Громада зі спільними інтересами базується на можливості поділяти інтереси у спільних предметах, ідеях та діяльності. Сюди відносяться приклади бізнесової громади, наукової громади та мистецької громади.

3. Громада зі спільними потребами базується на необхідності поділяти спільні проблеми та потреби. Деякі приклади включають громаду людей з зоровими вадами, малозабезпечених людей, або осіб з інвалідністю чи ветеранів війни.

4. Географічна громада базується на певній географічній місцевості, в межах якої люди живуть і мають соціальну взаємодію та спільну психологічну totoжність.

Можна зробити висновок, що у зарубіжній літературі підходи до визначення громади розподіляються по групах на основі трьох сукупностей значень:

- громада як група людей у певній географічній місцевості;
- громада як сукупність відносин та взаємовідносин;

- громада як спільнота, спроможна до колективних дій.

Громада може мати, а може й не мати певних меж, але вона відіграє значну роль, оскільки виконує функції, необхідні для виживання людства. Розрізняють **формальні та неформальні характеристики структури громади**. Якщо йдеться про територіальну громаду, то до **формальних характеристик належить** інформація щодо органів місцевої влади, шкіл, церков/релігійних організацій, засобів масової інформації, розташованих на її території. Важливими є також демографічні дані громади: статистика, яка дає уявлення про склад населення, рід занять, стан здоров'я, а також інформація щодо адміністративних меж громади. Тому студенти американських університетів, котрі вивчають курс із роботи в громаді чи розвитку громади, обов'язково виконують завдання зі збирання формальних даних про громаду, де вони мешкають або працюють. Проте ці дані, не підкріплені неформальною інформацією щодо стосунків та цінностей, недостатньо вартісні для соціальних працівників, котрі реалізують програми в громадах.

Неформальні характеристики громади містять інформацію щодо існуючих соціальних угруповань, наприклад, релігійних, політичних, расових, класових, культурних чи субкультурних, у громаді.

Якщо розглядати громаду як систему, то в ній можна виділити індивідів, підсистеми та взаємовідносини між цими підсистемами. Водночас структура громади важко піддається визначенню. У ній немає жорсткого підпорядкування, ієрархічної побудови, але завжди можна знайти конфліктні ситуації, відкриті чи приховані.

У структурі будь-якої громади часто **вирізняють горизонтальні** (між рівними членами громади) **та вертикальні** (між пересічними членами громади та її елітою, а також елітою та керівництвом зовнішніх структур) **зв'язки**. Значна кількість вертикальних зв'язків спричинює виникнення конкуренції в громаді та утруднює організацію спільних дій у громаді. Ця ситуація нагадує відому в літературі суперечність між плюралізмом та елітністю.

Отже, громада, аби бути такою, а не просто нею називатися, повинна мати кілька ключових ознак. Вони такі:

- **спільна ситуація**: ті, хто належать до громади, мають спільні ознаки, що пов'язують їх одне з одним; це може бути місце проживання (й тоді розрізняють резидентів і нерезидентів територіальної громади) або клас, етнічність, релігія чи щось інше;

- **мережа взаємовідносин**: громади включають усі можливі відносини, не обмежені тільки роботою, або тільки політикою, або тільки спортом;

- *колективна дія*: люди усвідомлюють спільний інтерес і спроможні на організацію колективної дії; так, громада одного будинку може організуватися задля унеможливлення будівництва автостоянки замість дитячого майданчика під вікнами цього будинку;

- *сформована ідентичність*: людина в громаді отримує громадську ідентичність, з якою настає певна емоційна відповідальність, почуття належності до більшої одиниці і певна лояльність стосовно неї.

Більшість людей є одночасно членами територіальних і нетериторіальних громад, має особисті контакти та зв'язки. Оскільки кожній людині притаманне власне уявлення про стосунки й взаємодію з іншими, то розуміння й відчуття громади суттєво різняться.

2. Територіальна громада сучасної України: поняття, функції, роль, статус

У кожній країні є значні особливості в організації територіальних общин. Територіальні спільноти мають різні назви. В Італії, Бельгії, Швеції – це комуна, в Німеччині – община, у Франції – комуна, департамент, регіон, у Польщі – гміна. У нашій країні офіційно живають *поняття «територіальна громада»*.

В Україні вперше в офіційних документах термін територіальний колектив використано в Конституційному договорі між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України», укладеному 8 червня 1995 року. Стаття 47 договору визначила, що місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право територіальних колективів громадян та обраних ними органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати всі питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Там же зазначалося, що первинними суб'єктами місцевого самоврядування є територіальні колективи громадян, які проживають у селах (сільрадах), селищах, містах.

У Конституції України, прийнятій у 1996 році, територіальний колектив названо територіальною громадою.

Територіальна громада – це сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус. На відміну від простої територіальної одиниці, поселення, яке має статус територіальної громади, наділяється певними правами. У першу чергу, це *право на самоврядування*.

Згідно з Конституцією України місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою. Воно може здійснюватися громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Територіальні громади обирають відповідні ради. Вони обирають сільського, селищного чи міського голову. Голова районної чи обласної ради обирається депутатами відповідної ради.

Стаття 142 Конституції встановлює, що матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме й нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, які є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, котрі перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Стаття 143 Конституції зазначає: територіальні громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку, контролюють виконання їх, затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють виконання їх; встановлюють місцеві податки і збори згідно із законом; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації й установи, а також здійснюють контроль за їхньою діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Територіальні громади, згідно з Конституцією України, можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій, установ, створювати для цього відповідні органи та служби.

Територіальна громада має право на формування власного бюджету, створення позабюджетних, валютних, страхових, резервних та інших цільових фондів грошових ресурсів.

Територіальна громада є суб'єктом підприємницької діяльності у сфері надання громадських послуг. Вона має право бути засновником підприємств, мати частку в статутних фондах господарських товариств, отримувати доходи від дивідендів.

Територіальна громада виконує важливі суспільні функції, забезпечує реалізацію основних соціально-економічних прав громадян, є інструментом залучення їх до управління суспільством та його економікою.

На думку польських науковців Я. Варди та В. Косовські, **основними ознаками територіальних громад як людських спільнот є:**

- приналежність до території з абсолютно визначеними межами;
- відокремленість місця проживання, що дозволяє виділити його в окреме місто, селище, село;
- постійність проживання;
- відображення населеного пункту в адміністративно-територіальному устрої держави.

Отже, коли мова йде про територіальну громаду, то завжди постає питання про її межі. Згідно існуючого в нашій державі адміністративно-територіального устрою більшість дослідників з проблем місцевого самоврядування як різновид територіальної громади виокремлюють: село, селище, район, місто, мікрорайон у місті, квартал, вулицю, багатоквартирний будинок.

Однак вітчизняними вченими це визначення вважається дещо формальним вже хоча б тому, що проста сукупність мешканців населеного пункту, не поєднаних жодними іншими інтересами, не може становити ефективну громаду. Мешканці населеного пункту, формально отримавши визначення «територіальної громади» за формою, не можуть стати нею за суттю. Громада повинна мати, крім спільного простору проживання, ще й цілий ряд інших спільних інтересів: інфраструктуру, потребу в послугах певної якості та їх задоволення, відчувати свою визначальну роль у виробленні місцевої політики тощо.

В громадянському суспільстві територіальна громада за своєю сутністю має становити таку спільність людей, яка спрямована на вирішення локальних проблем. Саме така місцева спільнота в результаті спільних взаємних комунікацій об'єктивно спроможна виробляти характерні інтереси та реалізовувати їх на місцевому рівні. Вона має бути здатна до саморозвитку, самоорганізації та саморегуляції, покликана здійснити якісну трансформацію як самої себе, так і всього суспільного організму в цілому. Її багаторівневість детермінована диференційованістю за інтересами, потребами, духовно-ціннісними орієнтаціями кожного її члена і соціальних груп.

У ХХІ столітті для України актуальним є **поняття «об'єднаної територіальної громади»** (ОТГ), яке ввійшло в наукову літературу завдяки змінам, що відбулися в системі соціально-політичного устрою країни, пов'язаних із реформою децентралізації.

ОТГ, згідно з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. № 333- р. (Розпорядження Кабінету Міністрів України, 2014), є базовим рівнем адміністративно-територіального устрою держави.

Об'єднана територіальна громада (ОТГ) - це спеціальне адміністративно-територіальне утворення, що утворювалося в Україні під час реформи децентралізації у 2015-2020 роках шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст (відповідних сільських, селищних та міських рад).

Об'єднані територіальні громади утворювалися відповідно до закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» урядової Методики формування спроможних територіальних громад за погодженням із обласними органами державної влади і самоврядування

ОТГ наділені делегованими повноваженнями із організації і надання соціальної допомоги особам/сім'ям, які перебувають в СЖО. Це означає, що соціальна робота як професійна діяльність має виробити нові механізми надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб кожного громадянина – жителя ОТГ.

3. Громада за інтересами. Віртуальна громада

У соціальній роботі поняття «громада» розглядають переважно у двох значеннях: територіальна громада та громада за інтересами. Англійський учений М. Пейн визначає територіальну громаду як об'єднання людей, які проживають на одній географічно визначеній території, а громаду за інтересами як об'єднання людей, які мають спільні проблеми, інтереси, соціальні зв'язки або інші характеристики. Німецький учений Ф. Тьонніс також розмежовує поняття *громада територіальна – «громада», і громада за інтересами – «спільнота».* На його думку, перша є природним утворенням, що існує як різновид самодостатнього суспільства, переважно сільського, якому притаманні спільні родинні зв'язки і спільність інтересів. Тоді як під «суспільством/спільнотою» науковець розуміє штучне утворення, яке існує як асоціація, об'єднання людей, які мають спільну мету і прагнуть її досягти.

Приналежність до певної громади може бути територіальною, коли особа проживає на території громади, в межах її кордонів і відчуває особистісне членство у громаді. Приналежність може бути символічною, коли особа проживає на території громади, проте відчуває свою приналежність до декількох спільнот (професійної, релігійної, освітньої, Інтернет тощо), що характеризується як індивідуальне членство у множинних громадах. Більшість людей є

одночасно членами територіальних і не територіальних, тобто, символічних громад.

Громада за інтересами об'єднує людей, котрі мають спільні проблеми, наприклад дітей з особливими потребами або людей, котрі мають спільні інтереси, соціальні зв'язки або характеристики. Сюди ж належать громади за етнічною чи національною ознакою, які здебільшого нині не проживають компактно, але все ж люди певних національностей відчувають деяку, «віртуальну» межу, яка відокремлює цю групу від інших.

Спільний інтерес, здебільшого, є основною визначною характеристикою такого об'єднання людей (таким спільним інтересом може бути проблема насильства у сім'ї, боротьба з бідністю або профілактика адиктивної поведінки).

Організаційний потенціал громад за інтересами постає завдяки процесу, в ході якого конструюються проблеми, що згуртовують її членів. *Громади утворюються тільки після того, як люди обговорили, узгодили та сформулювали проблему й визнали її актуальність для кожного. Це саме стосується й згоди щодо причин та можливих шляхів розв'язання проблеми.* Наприклад, важко організувати групу для боротьби проти низької заробітної плати, якщо одні люди вбачають проблему в експлуатації робітників роботодавцями, а інші вважають, що робітники могли б отримувати більше, якби були більш кваліфікованими.

Отже, організаційний потенціал громади за інтересами передбачає досягнення того, що значна кількість людей погоджується з причинами проблеми і погоджується з певними кроками щодо її розв'язання. Визначення проблеми вимагає тактичних переговорів з потенційними активістами громади. Коли ж досягнуто спільних інтерпретацій, тоді можна говорити про утворення громади. Згодом такі спільні інтерпретації породжують спільні цінності, які в свою чергу можуть привести до формування спільної культури. Цей процес особливо яскраво спостерігається, коли громада за інтересами переростає у соціальний рух.

У багатьох випадках організаційний потенціал громади за інтересами утворюється завдяки посиленню вже існуючих міжособистісних зв'язків та розвитку соціального капіталу. Людей може об'єднувати дружба, родинні зв'язки, сусідство, спільна робота, участь у батьківських комітетах, політичних групах, релігійних організаціях, спортивних клубах тощо. Виявлення існуючої соціальної мережі може бути надзвичайно корисним при побудові громад, орієнтованих на самопідтримку.

Досить часто громади за інтересами набувають юридичного статусу громадських чи благодійних організацій. Адже через формальну організацію легше займатися лобіюванням інтересів, залученням ресурсів, спілкуватися з владною структурою. У деяких випадках виникають так звані «парасолькові організації», котрі об'єднують низку інших організацій, що безпосередньо працюють з людьми. Громадами за інтересами можна вважати українські організації, що об'єднують багатодітні родини, хворих на діабет тощо.

Поняття громади за інтересами Україні ще належить відродити або ж радше – прищепити це поняття, а головне – ідею взаємодопомоги членів громади, що є справою не одного дня з огляду на виплекану впродовж десятиріч звичку орієнтуватися на державу

Що стосується роботи з *етнічними громадами*, то: людей часто відносять до певних громад незалежно від їхнього власного вибору. Колір шкіри, релігія, прізвище, етнічне походження автоматично зараховують людину до «приписаної» громади, проте насправді люди вирішують для себе самі, чи вважати себе членом певної громади. Китайця, котрий живе в США, відносять до «китайських американців» чи «азійських американців», але він може не брати участі в житті етнічної громади, тобто громади за інтересами чи солідарної громади.

Окремо доречно згадати про *національні громади*. В Україні немає офіційного визначення «національної громади», а лише «національна меншина», до яких «належать групи громадян України, що не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою». Наголос знову ж таки зроблено на почутті «спільності», що є суб'єктивною ознакою належності до громади.

Віртуальна громада. Довкола віртуальних громад (досить часто їх називають віртуальними спільнотами) точиться чимало суперечок науковців. Одні з них вважають, що посилене інтернет-спілкування призводить до руйнування соціальних зв'язків і зменшує соціальний капітал, інші – навпаки, доводять позитивний вплив віртуального середовища, де люди можуть без особливих зусиль знайти собі подібних і налагодити з ними постійні зв'язки.

Термін «віртуальна громада» (virtual community) набув популярності завдяки однойменній книзі Г. Рейнголда, в якій доводиться тотожність спільнот, утворених завдяки комп'ютерному спілкуванню, іншим різновидам громад. На думку цього автора, ***віртуальна громада – це «соціальне утворення, яке виникає в Інтернеті, коли достатня кількість людей тривалий час бере участь у публічних дискусіях, висловлюючи достатні людські емоції,***

й таким чином у кіберпросторі постає мережа особистих стосунків».

У зарубіжній літературі цей термін застосовують у різних випадках: і коли йдеться про спеціальні інтерактивні ігрові програми), і про чати, і про користувачів групи новин, і про учасників листів розсилки, і про регулярних користувачів певного інтерактивного веб-сайту тощо. Потрібно розрізняти віртуальні громади, в яких люди ніколи не бачать одне одного в обличчя, та звичайні громади за інтересами, що активно використовують інтернет-технології для підтримання контактів між своїми членами.

Організаційному потенціалу віртуальних громад властиві:

- наявність спільних цінностей, цілей, турбот, процедур, символів, артефактів, історії, зацікавленості її членів, певних обов'язків її членів перед громадою та іншими членами;

- високий ступінь залежності від комп'ютерних технологій; наявність матеріального субстрату у вигляді комп'ютерної техніки, програмування та кодування;

- збалансованість у тактиках – завдяки «демократичності» громади, адже кожен може розіслати всім повідомлення з викладом власної позиції;

- можливість брати участь у спілкуванні у зручний для себе час;

- абсолютна добровільність участі (йї часто, коли люди обирають собі псевдо замість імені, – анонімність);

- атомізоване членство; роз'єднаність членів громади, неперсоналізовані стосунки.

Віртуальні громади мають значні обмеження, бо вимагають наявності комп'ютера і користування Інтернетом (тобто економічних вкладень), а також належної грамотності, оскільки більшість інформації є текстовою, знання спеціальних символів, вживаних у чатах/форумах, «нетікету» – правил інтернет- поведінки.

Результати діяльності віртуальної громади непередбачувані й важко піддаються вимірюванню. Проте в електронного спілкування чимало й позитивних рис. Інтернет вплинув на всі сфери соціального, політичного та економічного життя, Інтернет допомагає здійснювати представництво інтересів та захист прав клієнтів соціальних служб та певної громади. Він надав нові методи для роботи (наприклад, онлайн опитувальники, он-лайн петиції, інтернет-конференції тощо), які замінюють інші методи роботи з людьми.

Інтернет несе вагомий заряд свободи. Його можна використати для активізації рухів за соціальні зміни, захисту прав, просування прогресивних ідей, формування громадської думки, організації соціальних акцій. Досить часто люди почуваються самотніми та

ізолюваними, й тому вони звертаються до електронної пошти чи чатів у надії набути почуття належності до громади.

4. Громада як чинник соціального впливу на особистість

Окрім характеристики громади на основі соціологічних та політико-правових підходів, існує ще визначення сутності громади у соціальній теорії.

Громаду розглядають як різновид соціального середовища соціалізації особистості, що знаходить своє підтвердження в роботах науковців з проблеми соціалізації та соціального виховання. В площині соціальної роботи з дітьми та молоддю А. Капська розглядає громаду як один із чинників соціального впливу на особистість, проміжну ланку між макросистемою суспільства в цілому і мікросистемою сімейної і особистісної підтримки.

Важливо підкреслити, що *громада як соціальне середовище*, є конкретним полем соціальної діяльності та відносин, де формуються і реалізуються потреби й можливості особи, де кожна людина безпосередньо долучається до процесу життєдіяльності суспільства. *Соціалізація особистості*, в переважній більшості, розглядається як процес входження у світ конкретних соціальних зв'язків та інтеграції особистості в різні типи соціальних спільностей через культуру, цінності, норми, на основі яких формуються соціально значимі риси особистості. *Соціальність людини* – це результат діяльності самого індивіда за допомогою діяльності оточуючих людей. Отже, цінності, настанови, звичаї, закони та все інше, що створює наші соціальні реальності, формуються у взаємодії одне з одним, покоління за поколінням, день за днем, в певній соціальній спільноті. Іншими словами, спільноти (зокрема, громади) конструюють «лінзи», крізь які їхні члени інтерпретують світ.

Шведські вчені В. Чинаках, Я. Лерстедт, американець Г. Валер вважають, що провідним завданням соціалізації є формування в особистості життєвої компетентності. На їх думку, вона розвивається в таких сферах як навчання, робота, культура, політика, навколишнє середовище, екологія. В якості інструментів формування життєвої компетентності вчені виокремлюють загальну освіту, професійну підготовку, виховання в сім'ї, в громаді, засоби масової інформації. В запропонованому переліку громада визначається як важливий фактор у соціальному становленні особистості.

С. Іваненков в теорії соціалізуючого середовища виокремлює три найвагоміших чинники соціалізації: речовинно-предметний, соціально-інституціональний та інформаційний (засоби масової інформації).

Другий чинник є одним із найбільш значимих саме у територіальній громаді, в якій поряд з традиційними соціальними інститутами сім'єю, школою, медичними та правовими установами, в умовах сьогодення формуються нові інституції. Мова йде про громадські організації, різноманітні соціальні служби, соціально-реабілітаційні центри, які мають забезпечувати необхідні умови для позитивної соціалізації особистості.

Громада функціонує на мікро- та мезорівнях соціального середовища. За умови, що однією з провідних характеристик громади є територія, в залежності від типу поселення *можна говорити про сільську, міську громаду, громаду мікрорайону великого міста як про мезорівень соціального середовища. За тією ж територіальною ознакою сусідську громаду можна визначати як мікрорівень соціального середовища.*

Характеристика *громади за спільністю інтересів* (культурних, релігійних, професійних тощо) та взаємозв'язків її членів дає підстави також визначати громаду як *мікрорівень соціального середовища*. Прикладами такої громади можуть бути професійні колективи, об'єднання дітей та молоді за інтересами, об'єднання батьків для спільного вирішення проблем своїх дітей.

В сучасній практиці соціальна як професійна діяльність по реалізації різних напрямів соціальної політики переважно здійснюється в умовах територіальної громади як локальної системи мезорівня соціального середовища.

Параметрами такої системи можна виокремити:

- природно-економічні особливості території;
- соціокультурні традиції населення;
- групи людей за гендерно-віковими характеристиками;
- сукупність соціальних інституцій (навчальні та позанавчальні заклади, соціальні служби, спеціалізовані служби, соціокультурні заклади, медичні установи, діяльність яких спрямована на розвиток і соціальну підтримку дітей та молоді);
- органи місцевого самоврядування;
- громадські організації.

Саме ці параметри вказують на особливості та відмінності численних територіальних громад, що, в свою чергу, обумовлює і особливості процесу соціалізації людей, які проживають на її території. Особливості соціальної роботи в громадах різного типу спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте різні підходи до трактування громади.
2. Окресліть основні характеристики об'єднаної територіальної громади в Україні.
3. Охарактеризуйте особливості громади за інтересам
4. Визначте особливості віртуальної громади та її значення в соціальній роботі
5. Охарактеризуйте громаду як чинник соціалізації особистості

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати питання «Структура громади: формальні та неформальні характеристики» Наталія Гнидюк Підходи до формування ефективних організаційних структур для об'єднаних територіальних громад *URL* :<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file>

Описати діяльність громад за інтересами у м. Рівне.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Гнидюк Наталія Підходи до формування ефективних організаційних структур для об'єднаних територіальних громад *URL*: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file>
3. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *URL* : <http://ird.gov.ua/irdp/p20180101.pdf>
4. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
5. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с
6. Николаєва В. І. Державне управління соціальною політикою та системою соціальної роботи на рівні громади. *Менеджер. Вісник ДонДУУ. Серія «Державне управління»*. 2018. 1(78). С. 20-27
7. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

Тема 2. Соціальна робота в громаді: досвід України та зарубіжних країн

1. Основні етапи становлення соціальної роботи в громаді як професійної діяльності
2. Історія розвитку соціальної роботи в громадах зарубіжних країн
3. Розвиток системи громад в Україні

Основні терміни і поняття

Сеттльмент–центр – приміщення, де діють агентства взаємодопомоги, центри підтримки конфесійних організацій, а також освітні центри з розвитку грамотності серед населення тощо.

Громадські центри – центри соціальної роботи в громаді з різними групами населення, зміст та форми роботи яких обумовлені потребами груп населення громади (людей похилого віку, сімей, дітей, молоді тощо).

Сімейні центри в громаді – центри, які створюються в громаді з метою зміцнення стосунків між дорослими та дітьми, налагодження між ними атмосфери взаєморозуміння та підтримки, розв'язання конфліктів у родині

1.Основні етапи становлення соціальної роботи в громаді як професійної діяльності

Г.Слозанська зазначає, що історично склалося так, що соціальна робота в громаді як науково-визначене та обґрунтоване поняття в теорію і практику соціальної роботи ввійшла тільки в середині ХХ століття. Це пов'язано із тим, що до 60-х років минулого століття домінувала індивідуальна соціальна робота: увага соціальних працівників була зосереджена на роботі з окремими клієнтами та полегшенні процесу їхньої соціалізації. На початку 60-х років ХХ століття І. Йохазбенд здійснив переворот у розумінні соціальної роботи як професійного виду діяльності. Науковець виділив соціальну роботу в громаді окремим *третім методом соціальної роботи поряд з індивідуальним та груповим.*

Соціальна робота в громаді як професійна діяльність має декілька етапів свого становлення. П. Белдок у своїй праці «Робота в громаді та соціальна робота» виокремив *чотири основних періоди в історії її розвитку:*

– *перший етап* (1880-1920 рр.) - поява соціальної роботи як професії – соціальна робота в громаді є одним із аспектів соціальної роботи. Означений період асоціюється із діяльністю волонтерських

організацій у сфері надання соціальних послуг, створенням Національної ради соціального обслуговування на державному рівні та Рад соціального обслуговування як її структурних підрозділів на рівні громад, які координували роботу волонтерських організацій;

– *другий етап* (1920-1950 рр.) – розвиток ідеї сусідства/громади – пов'язаний із необхідністю систематизувати і структурувати поняття і навиків соціальної роботи; асоціюється із зростанням ролі місцевих органів влади у розвитку міст та увагою до селтментських рухів; відстоюванням ідеї побудови статичного, ієрархічного суспільства із широкими перспективами, чітко виокремленим середнім класом, який зрівноважував суспільну систему, ініціював зміни на рівні громад;

– *третій етап* (1960-1970 рр.) – наголос на професійному, консенсусному підходах – виокремлення роботи в громаді як окремого напрямку розвитку соціальної роботи; популяризація діяльності фахівців із соціальної роботи в громаді; розвиток сфер соціальної роботи в громаді та категорій клієнтів. Кульмінацією цього періоду є публікація наукової праці «Робота в громаді та соціальні зміни», яка дала старт для утвердження соціальної роботи в громаді, формуванню понятійного апарату та напрямів її реалізації, планування та організації соціальної роботи на рівні локальних громад;

– *четвертий етап* (1970-1990 рр.) – розвиток радикально налаштованих соціальних рухів – асоціюється із експансією соціальної роботи в громаді як професії; розвитком професійної підготовки фахівців із соціальної роботи в громаді; утвердженням методів соціальної роботи на рівні громади, розробкою та реалізацією моделей і тактик соціальної роботи в громаді, розвитком професіоналізму як у практиці соціальної роботи, так і в соціальній освіті.

Г. Слозанська зазначає, що в середині 60-х років про соціальну роботу в громаді говорили в основному як про теоретично обґрунтований метод соціальної роботи, оскільки на той час він не був практично обґрунтованим. Соціальна робота в громаді у 60-тих роках ХХ століття розвивалася в превентивному напрямі, при цьому наголос робився на індивідуальному розвитку та колективному благополуччі. Особистісний розвиток зводився до надання терапевтичної допомоги, підвищення рівня особистісної та соціальної відповідальності кожного члена громади, його моральності та освіченості. Колективне благополуччя залежало від активності жителів громади, рівня їх залученості до роботи на розвиток як окремих членів так і всієї громади.

У 60-х роках на зміну соціально-середовищним і соціально-економічним причинам появи соціальних проблем приходять психолого-терапевтичні; активно ведеться обговорення інституційної спроможності соціальних агентств надавати якісні послуги соціально-

незахищеним верствам населення; кількість незадоволених і соціально вразливих осіб зростає, що трансформується у виникнення різноманітних рухів, які стають на захист соціально-пригноблених. Цей період часу науковці характеризують як «золотий вік» для становлення і розвитку соціальної роботи в громаді, спрямованої на вирішення проблем широких груп і верств населення.

У *60-х роках ХХ століття* мали місце спроби визначити межі соціальної роботи в громаді. Американська національна асоціація соціальних працівників схарактеризувала соціальну роботу в громаді як систему цінностей, цілей, знань і методів, а також санкцій. Основними її завданнями було визначено соціальне планування й організацію громад.

70-ті роки ХХ століття характеризують як кінець «золотого віку» для соціальної роботи в громаді. Це значною мірою було спричинено економічною кризою, зміною філософії суспільства, промоцією самопомоги і допомоги з боку держави. У той час теорія і практика соціальної роботи розвивалася на основі застосування екологічного підходу, який інтегрував терапевтичний та реформістський підходи. Людина розглядалася не тільки як особа, що реагує на суспільні зміни, але й як така, що постійно перебуває у взаємозв'язку із суспільством

Робота соціальних працівників, які працювали в місцевих громадах, здебільшого зводилась до надання консультацій, налагодження комунікацій та громадських слухань, обговорень у процесі прийняття спільного колективного рішення, або до попередження чи вирішення конфліктів у локальних громадах, які виникали на тлі стрімкого економічного розвитку країн та соціального розшарування суспільства.

80-ті роки ХХ століття асоціюються з холістичним підходом до організації соціальної роботи в громаді. Державні соціальні програми виявилися недовірливими, неефективними у процесі вирішення соціальних проблем і задоволенні потреб населення. Відбувається перехід від державного рівня надання соціальних послуг до місцевого; при цьому акцент робиться на потребах та інтересах конкретних жителів конкретних локальних спільнот/громад. Однак чинні провайдери соціальних послуг виявилися не готовими до трансформації системи надання соціальних послуг на рівні локальної спільноти/громади. Утворилася велика ніша у системі надання соціальних послуг на місцевих рівнях, яка не була заповненою. Виходом із цієї ситуації було рішення про залучення самих жителів локальних спільнот/громад до вирішення їх же проблем. Так сформувався новий рівень соціальної роботи, який передбачав мобілізацію місцевих людських ресурсів задля вироблення механізмів вирішення своїх проблем власними силами.

При цьому акцент робився на конкретності дій і досягненні цілей. 80-ті роки ХХ століття дали старт для створення соціальних агентств на рівні локальних спільнот/громад, які запрацювали як провайдери соціальних послуг і заповнили вільну нішу. Водночас місцеві органи влади разом із соціальними агентствами несли спільну відповідальність за розвиток доступної і якісної системи надання соціальних послуг на рівні локальної спільноти/громади відповідно до потреб та інтересів споживачів послуг. У той період часу (80-ті роки ХХ століття) уряди країн виділили значні кошти у вигляді грантів для закупівлі соціальних послуг у недержавних організацій. Тому соціальні працівники, які працювали на рівні локальних громад, виступали здебільшого у ролі менеджерів та виконавців проектів, які фінансувалися з державних бюджетів.

Наступне десятиліття (*90-ті роки ХХ століття*) характеризується глобальною тенденцією децентралізації соціальних послуг. Як розвинені країни світу так і ті, що розвиваються, впроваджують в життя ідею надання соціальних послуг на рівні локальних спільнот. Це пов'язано із тим, що життя стає індивідуалізованим, люди пов'язують своє існування і реалізують себе у невеликих спільнотах, групах, які в найбільшій мірі відповідають їхнім потребам та інтересам. Держава стає неспроможною задовольнити потреби усіх громадян. Державні централізовані соціальні установи не здатні надавати якісні і доступні послуги відповідно до потреб кожного громадянина; є неефективними, частіше бюрократичними організаціями.

Організація соціальної роботи як системи надання соціальних послуг згідно потреб населення є більш дієвою, ефективнішою, менш обтяжливою для державного бюджету. Якщо попередні роки в історії становлення соціальної роботи в громаді за кордоном можна характеризувати як період організації соціальних служб у громаді, розвитку професіоналізму і компетентності у її членів, то 90-ті роки стали періодом боротьби за зміни у суспільстві, соціальній політиці, за права соціально вразливих категорій населення.

У сучасних умовах у міжнародній практиці зміст соціальної роботи в громаді зводиться до надання кваліфікованої допомоги, послуг клієнту за місцем його проживання за принципом пролонгованого догляду. Тобто соціальна робота в громаді у ХХІ столітті є територіально зумовленою, здійснюється на місцевому рівні, органами місцевого самоврядування, безпосередньо фахівцями із соціальної роботи (соціальними консультантами, соціальними терапевтами, менеджерами соціальних послуг тощо) за місцем проживання клієнта. Фахівці самі приходять до клієнта для того, щоб

надати йому кваліфіковану допомогу, а не чекають на нього в офісі. У цьому практиці вбачають низку переваг: по-перше, де, як не на місцевому рівні, можна в повній мірі отримати інформацію про специфіку потреб і проблем жителів, про особливості взаємовідносин всередині громади; по-друге, саме в громадах соціальні працівники сприймаються жителями не як «чужинці», які невідомо чим займаються, а як «свої». Соціальна робота в територіальній громаді в наш час спрямована на задоволення потреб та вирішення як індивідуальних проблем окремих жителів громади, груп, так і самої громади як об'єкта через: залучення до роботи професійного фахівця та активізацію жителів громади; високий рівень кооперації із зовнішніми інституціями та між членами громади; оцінку потреб у соціальних послугах, їх планування і замовлення, моніторинг та оцінку їх якості.

2. Історія розвитку соціальної роботи в громадах зарубіжних країн

Ідея громади не є новою для соціальної роботи і не є надбанням ХХІ століття. Загострення соціальних проблем у Європі в ХІХ ст. обумовило широке поширення суспільної благодійності, яка характеризувалася тим, що допомогу нужденним надавали люди, *які об'єднувалися між собою на волонтерських засадах у невеликі групи, а пізніше добровільні об'єднання*. Кульмінацією суспільної благодійності став рух **сеттльмент-центрів**, який виник в Англії і пізніше поширився у США.

Його засновником вважають протестантського священника Самуела Барнета, який у 1884 році відкрив у бідній частині Лондона благодійний заклад Тойнбі-Холл, що став **центром соціальної допомоги для місцевого населення**. Цей заклад існував за рахунок приватних пожертвувань. Тойнбі-Холл дав поштовх до створення більше ніж 400 благодійних установ у англійських та американських містах: по аналогії з європейськими кварталами в колоніях їх стали називати сеттльментами. С.Барнет стверджував, що особи, які надають допомогу тим, хто цього потребує, мають проживати у тих же локаціях, що й ті, хто отримує допомогу. Це необхідно для того, щоб побачити проблеми із середини, а не зі сторони. С. Барнет наполягав на створенні спеціальних поселень (сеттльмент-центрів) в бідних регіонах Англії, в яких би надавалися освітні та рекреаційні послуги їх жителям. В переважній більшості з населенням в сеттльмент-центрах працювали студенти, які оселялися в найбідніших кварталах Лондона, а пізніше в багатьох міських районах по всій Великобританії, щоб на собі відчути всі незручності бідності і проводити соціальну роботу на місцях. Вони були провідниками освіти, різних видів культурної діяльності,

помічниками місцевих жителів у вирішенні радикальних соціальних проблем.

На кінець XIX століття в бідних районах Англії вже існувало 30 таких сеттлмент-центрів, в яких у переважній більшості працювали студенти, що поселялися і жили в небагатих районах. Вони надавали соціальну допомогу місцевим жителям у вирішенні їх проблем.

У 1889 році Дж. Адамс й Е. Гейтс, перейнявшись ідеєю С. Барнедета, ініціювали створення Халл-Хауса в Чикаго, США, діяльність якого була спрямована на роботу з емігрантами більше ніж із дев'ятнадцяти країн світу. У цьому поселенні працювали дитячі ясла, клуб для хлопчиків, декілька гуртків для дорослих та дітей, бібліотека, пральня, їдальня тощо.

У кінці XIX століття схожі сеттлмент-центри вже активно функціонували в США, Великій Британії та Німеччині. У структурі таких центрів активно функціонували різноманітні структурні підрозділи з популяризації громадського здоров'я, надання медичних та соціальних послуг, захисту прав дітей, самоосвіти дорослих, проведення вільного часу тощо. Зміст і напрями роботи сеттлмент-центрів визначалися і регулювалися відповідно до потреб жителів громади. Як правило, їхня робота було зорієнтована на різні категорії і вікові групи мешканців. Працівники центрів та волонтери практикували різні методи соціальної роботи

Першим американським сеттлментом була *сусідська гільдія*, заснована у 1886 році Стентоном Койтом. У 1896 р. В США було вже 44 сеттлмента, а в 1911 – майже 400. Місцеві центри в переважній більшості створювалися в тих кварталах чи районах міст, де проживали головним чином емігранти. Найбільш відомий сеттлмент – *дім емігрантів Хулл-Хаус у Чикаго* – було засновано Дж. Адамс та Е. Г. Стар у 1889 році. В цьому домі працювали денні ясла, клуб для хлопчиків, невеличкий театр та кілька гуртків. Окрім того, проводилася просвітницька робота з дорослими та дітьми, яких намагалися «окультурити» шляхом відвідування виставок, читання лекцій, концертних вечорів тощо. Влітку соціальними працівниками Хулл-Хаус за містом організувався табір з метою оздоровлення дітей із бідних сімей.

Протягом перших десятиліть працівники сеттлментів *перетворювали громади в політичну силу*. Саме завдяки їх активній діяльності були прийняті закони про дитячу працю, громадське здоров'я, дитячі садочки, були започатковані служби тимчасових нянь, розбивка місцевих парків та створення ігрових майданчиків для дітей, різноманітні гуртки для самоосвіти дорослих. Програми діяльності сеттлмент-центрів, переважно, були спрямовані на допомогу в

отриманні роботи, надання медичних послуг, організацію дозвілля та впровадження різних форм неформальної освіти серед членів громади.

Отже, *саме в сеттльментах зародилися окремі напрями та форми соціальної роботи на рівні громади*, а самі сеттльменти стали прабатьками *багатьох сучасних інституцій, які успішно функціонують у територіальних та етнічних громадах різних країн*.

Одними з найпоширеніших серед них є *громадські центри*, які активно діють в громадах США, Канади, Великобританії, Німеччини, Швейцарії та інших європейських країн. Зміст та форми їх роботи обумовлені потребами різних груп населення громади.

Пріоритетними напрямками діяльності в таких центрах є освітній, дозвіллевий та оздоровчий. Зазвичай вони орієнтовані на роботу з різними віковими групами населення. Так, наприклад, в одному із найбільш відомих громадських центрів Великобританії Бартон-Хілл, який працює на базі громади при Бристольському університеті, для жителів пропонують різноманітні програми та форми проведення дозвілля. Для дітей створено *клуби «Зустрінемося після школи»*, де працюють різноманітні гуртки; клуб юних винахідників; клуб вирішення соціальних проблем. Особливою популярністю у молоді користується *молодіжне кафе*, де проходять дискусії, різноманітні вечори. Багато років успішно діє *програма для дітей і дорослих «Подорожуй з нами»*. Кілька разів на рік у центрі організовуються невеликі подорожі та прогулянки на природу, в замки, музеї, тури до Франції.

Для дітей від 8 років та їх батьків два рази на тиждень відкрито *сімейний ігровий центр*. За один день його в середньому відвідують близько 90 осіб. Для дітей тут проводяться різноманітні розвиваючі програми. В той час, коли діти перебувають в «кімнаті ляльок», ігротеці, переглядають відео в дитячому кінозалі, батьки спілкуються за чашкою кави в іншому приміщенні з психологами, дитячими лікарями, педагогами, а також обмінюються власним батьківським досвідом. В центрі працює *клуб для юнаків, клуб для дівчат, «Школа для мам»*.

Для дітей з обмеженими функціональними можливостями на базі громадського центру Бартон-Хілл працює «Відкрита школа». Розглядаючи долю кожної дитини як майбутнього громадянина, адміністрація центру за підтримки муніципалітету запрошує до роботи в цій школі найкращих педагогів, психологів, реабілітологів. Це дає можливість дітям-інвалідам адаптуватися до соціального середовища, використовуючи потенціал своїх фізичних та розумових можливостей.

Поряд з фахівцями в центрі працює багато волонтерів. Серед них студенти університету та жителі мікрорайону, де розташовано центр.

Люди визнають, що в центрі вони переживають почуття приналежності до своєї громади, знаходять можливості для самореалізації та соціальну підтримку.

Одним з найстаріших громадських центрів У США є *центр Верхнього Іст-Сайду Манхеттена, відомого під назвою «Клуб на 92-вулиці», заснований у 1874 році*. Тут діють два гімнастичні зали, басейн, дитячі та ігрові спортивні майданчики, клуб здоров'я, служба для самотніх. Надання соціальних і культурних послуг (різноманітні курси для дорослих, розважальні програми для дітей та підлітків, проведення лекцій, концерти, консультації для батьків), спрямованих на задоволення різноманітних потреб як окремої особистості, так і цілих родин, вигідно вирізняє цей центр серед інших соціальних інституцій громади.

Окрім громадських центрів традиційною соціальною інституцією в громадах є також *сімейні центри*. Зазвичай, вони створюються на муніципальному рівні з метою зміцнення стосунків між дорослими та дітьми, налагодження між ними атмосфери взаєморозуміння та підтримки, розв'язання конфліктів у родині. В цих центрах проводяться спеціальні тренінги та заняття для батьків, організовуються різноманітні форми сімейного проведення дозвілля, можуть надавати послуги психологи, психотерапевти, медичні працівники, юристи.

Так *«Сімейний центр Юліуса Тандлера» у Відні* працює з дітьми та батьками, які пережили певні кризові ситуації. В його структуру входить служба психологічної допомоги, соціально-педагогічна експертиза, служба допомоги сім'ї.

В Угорщині створено *систему консультаційних пунктів з питань психології та педагогіки виховання дітей та підлітків*.

Досить відомим у Німеччині є *центр сімейного дозвілля «Стара ковзанка» у м. Берліні*. Він почав працювати в серпні 1997 року, однак завдяки зусиллям працівників дуже скоро перетворився на улюблене місце проведення часу не лише дітей, а й дорослих. Клієнти центру можуть отримати послуги спортивного, оздоровчого, освітнього, розважального характеру. На території закладу розміщуються майданчики для катання на ковзанах, роликах, велосипедах. У великому кафе можна взяти участь в ігровій програмі, подивитися самодіяльний концерт чи спектакль.

Різноманітні соціально-культурні заходи в центрі розраховані на задоволення потреб найвибагливішої сім'ї: консультаційні бюро, психологічні тренінги, материнські групи, сімейні вечори відпочинку, зустрічі з педагогами у майстер-класах – все спрямовано на подолання відчуженості між батьками та дітьми, зміцнення родин.

З метою надання соціально-педагогічної допомоги підліткам в кризових ситуаціях, за ініціативи громадськості спочатку у Відні, а пізніше в інших містах країни, були відкриті **інформаційні центри**. Головна мета їх діяльності – допомогти молодим людям в критичній ситуації та застерегти від небажаних вчинків. Тут практикуються індивідуальні та групові форми роботи з молоддю, які проводять психологи, соціальні працівники, юристи, представники місцевих поліцейських відділень.

На початку 80-х років у деяких *регіонах Великої Британії* почали з'являтися **Центри Розвитку Громадського Виховання**, які активно залучали до спільної діяльності не лише формальні інституції, а й неформальні молодіжні організації. Так, наприклад, всесвітньо відомі британські молодіжні організації «Національне Молодіжне Бюро», «Винагорода Герцога Единбурзького», «Молодіжний Громадський Центр у Бредфорді на Ейвоні» та низка інших подібних структур почали свою діяльність у межах місцевих громад.

«Служба громадського виховання», створена у Великій Британії у 70-х роках, і до сьогодні об'єднує цілу низку закладів та організацій, єдиною метою яких є сприяння соціалізації підростаючого покоління через систему соціально-культурних заходів.

Орієнтуючись на дозвілєву соціалізацію, Служба Громадського Виховання відводить пріоритетну роль молодіжним організаціям, центрам та клубам. У тісній співпраці з громадою фахівці таких молодіжних організацій проводять соціально-педагогічну та соціально-виховну роботу з молодими британцями за різними напрямками і в різних сферах дозвілля. Це, зокрема: діяльність, що залучає молодь до регулярної активності: спортивні секції, що включають більшість доступних видів спорту; клуби за інтересами (літературні, історичні, арт-студії, колекціонування різних предметів, театральні студії, музичні ансамблі, творчі майстерні); еко-культурні програми (клуби та гуртки юних фермерів, об'єднання захисників природи, парків, водоймищ); бізнес-проекти (створення цілком легітимних комерційних фірм); організація підприємницької діяльності, як своєї економічної гри для молоді та підлітків; спілкування як форма проведення дозвілля (вечори, зустрічі, бесіди, форуми, ігри).

Ще однією інституцією, яка дуже поширена в громадах зарубіжних країн, є **культурно-дозвілєві центри (рекреаційні центри, центри дозвілля, громадські кампуси, «сонячні центри»)**. Особливо активно діють такі центри в містах Франції, де інтенсивно розвивається такий напрям соціальної роботи як **соціально-культурна анімація**. Соціокультурна діяльність у цих центрах спрямована на те, щоб стимулювати саморозвиток людей через оволодіння різними

видами творчості: ліплення, живопису, мистецтва пантоміми, театру, співу тощо. Для проведення такої роботи у Франції готують спеціальних фахівців - аніматорів, які активно співпрацюють з соціальними працівниками, активістами та волонтерами в громаді.

Для організації позаурочної діяльності дітей в муніципальні бюджети Франції була введена посада координатора з позашкільної роботи в кварталі, окрузі. Він приймає на роботу аніматорів, координує їх діяльність в центрах канікул і дозвілля, клубах за місцем проживання, культурних центрах, які функціонують на території окремих міських районів.

Різноманітні форми роботи з дітьми та молоддю *існують в кантонах Швейцарії. В пунктах молодіжних зустрічей і молодіжних центрів* юнаки та дівчата проводять свій вільний час. Соціальні працівники та волонтери, члени громади, пропонують заняття та розваги під час дозвілля, організують дискотеки та інші культурні заходи. В той же час проводяться різноманітні консультації по різних питанням.

В багатьох містах Швейцарії діють «робінзонівські ігрові майданчики», де діти під керівництвом дорослих будують хатинки, майструють, організують спортивні ігри з перешкодами тощо.

«Дитячі майданчики» та аналогічні проекти активно діють і в інших громадах Європи та США. їх результатами є нові парки та ігрові майданчики, місцеві клуби та консультативні пункти для підлітків. Особливістю таких проектів є участь жителів громади у визначенні потреб дітей та молоді. Наприклад, у м. Сіетлі (США) діти за допомогою дорослих підготували опитувальник для своїх ровесників, в якому просили визначити саме чисте, саме цікаве, саме небезпечне, саме приємне місце у своїй громаді. В процесі цього дослідження діти висловили свої побажання щодо організації дозвілля та бажаних видів і місць його проведення. Це дало можливість членам громади за підтримки мера міста відкрити нові підліткові клуби, обладнати дворові спортивні майданчики, пішохідні переходи.

Ще одним досить поширеним соціальним інститутом в громадах є *різноманітні клуби*. Вони виникли на початку ХХ століття як клуби мікрорайонів і особливого поширення набули у місцях з найбільш вираженим характером соціальних конфліктів. Такі клуби мають низку загальних характерних рис:

- виникають в однорідних кварталах міста, де міцні традиції та зв'язки громади;
- мають на меті створення умов для самовираження особистості;
- зміст і програми клубів мікрорайону визначаються самим життям, вимогами щоденної реальності.

Одним із різновидів клубів мікрорайону є *місцеві юнацькі клуби*: хоббі-клуби, фан-клуби, спортивні клуби, дансинг-клуби, клуби меломанів, рокер-клуби, мистецькі клуби, клуби тінейджерів, комп'ютерні клуби, екологічні клуби тощо. Участь молоді в них обумовлена не лише спільністю інтересів. Не останню роль в цьому відіграє можливість самоідентифікації особистості, а також самопрезентації відповідно до особистісних критеріїв. Юнацькі клуби є саме тим місцем, де культивуються компоненти певних молодіжних субкультур: специфічний набір ціннісних орієнтацій та норм поведінки, сленг, музичні уподобання, надання переваги певним джерелам інформації, особливості одягу та зовнішності. Тому не випадково досить часто такі клуби облаштовуються у напівпідвальних приміщеннях, ангарах, вагончиках, трейлерах тощо.

Так у Брукліні (Нью-Йорк, США) місцевий відділ дитячого музею відкрив у спорожнілому гаражі в Бедфорд-Стайвесанті (районі, що характеризувався високим рівнем злочинності підлітків) клуб для молоді з метою організації занять спортом, проведення дозвілля, благоустрою мікрорайону. Матеріальну підтримку клубам надають муніципальні органи, соціальні агенції, фонди, фундації, члени громади. Тому матеріальна база цих клубів дуже різниться між собою. Такі клуби мають різну історію, зміст та форми роботи. Багато з них існують під опікою церкви на кошти прихожан.

Окрім організації соціально-культурної діяльності в громаді, у зарубіжних країнах одним із пріоритетних напрямів роботи з дітьми та молоддю є створення умов для їх освіти та самоосвіти.

Наприклад, в Данії, щоб реалізувати цей напрям, *кожен муніципалітет має організувати принаймні одну молодіжну школу волонтерів для осіб 14-18 років*. Мета діяльності таких місцевих шкіл полягає в тому, щоб запропонувати молодим людям альтернативну та додаткову форму освіти, розширити їх інформаційне поле, сформувати навички соціальної компетентності, підготувати до дорослого життя. Принцип роботи цих шкіл базується на ідеях датчанина Ніколаджа Грундтвіга, який вважав, що кожен має право брати участь в соціокультурному житті і впливати на нього.

Додаткові освітні та навчальні програми в цих школах мають бути адаптовані до місцевих потреб і побажань молоді. Крім цих програм у волонтерських школах організують і дозвілля молоді. Кожен муніципалітет зобов'язаний повідомити всім молодим людям про програми та план роботи волонтерської школи. Тому щорічно кожний датчанин у віці 14-18 року отримує програму найближчого. Варто зауважити, що участь молодих людей у цих школах є їх добровільним вибором.

Існує чотири типи програм, які може запропонувати молодіжна волонтерська школа, якщо в них буде потреба. По-перше, це освітні програми (курси мов, комп'ютерні уроки, курси психології, уроки водіння мопеда, курси журналістики тощо), по закінченню яких слухачі отримують свідоцтво.

По-друге – *розвиваючі програми* (курси живопису, шиття, парусного спорту, боді-білдингу, аеробіки, танців, самозахисту, драми, кулінарії тощо). Результатом участі в розвиваючих програмах є концертні та розважальні акції, які влаштовують молоді люди для жителів своєї та інших громад. Наприклад, під час занять у молодіжній школі містечка Ішоджа, пригороду Копенгагену, п'ятдесят молодих людей готували мюзикл по проблемі СНІДу, який був пізніше виконаний з успіхом у тридцяти містах країни.

У волонтерських молодіжних школах мають бути запропоновані *програми для молодих людей з інвалідністю*, з урахуванням стану їх здоров'я. Нарешті, *такі школи мають забезпечити і спеціальну освіту для етнічної молоді*, зокрема створити умови для вивчення датської мови та історії датського суспільства.

Місцеві громади Данії розглядають участь молоді в таких школах як механізм їх соціокультурної соціалізації та профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі шляхом включення молоді у соціально затребувані види діяльності.

Досить цікавий досвід організації неформальної освіти молоді в громаді накопичено також у *Швеції*. Вона реалізується у формі *навчальних гуртків*, які виявилися ефективними не лише в розповсюдженні знань, а й у формуванні громадянської активності жителів країни, оскільки майже кожен громадянин Швеції хоча б раз був учасником навчального гуртка.

Коріння цих гуртків в минулому скандинавських країн. Саме там понад сто років тому стала активно використовуватися ця форма самоосвіти дорослих. На сьогодні в Швеції існує понад 60000 тисяч навчальних гуртків. Це можуть бути теми, пов'язані з вивченням культури певної країни, кулінарії, фен-шуй, способів саморегуляції, ефективної комунікації в родині тощо. Основними мотивами, які спонукають молодь до участі у цих гуртках є довіра, взаємоповага, можливість висловити свою точку зору, неформальне спілкування під час перерв на каву.

Робота шведських гуртків побудована на певних принципах.

1. Рівність учасників гуртка і відсутність традиційної ієрархії «викладач-учні». Це означає, що не тільки керівник гуртка несе відповідальність за підготовку матеріалів до занять та дотримання організаційних моментів, а всі члени гуртка розподіляють

відповідальність між собою.

2. Наявність неформальної та дружньої атмосфери.

3. Відсутність змагальності між учасниками, співробітництво в досягненні спільної мети.

4. Навчання в гуртку організовано та сплановано з самого початку (теми занять погоджено з усіма учасниками).

До складу навчальних гуртків, як правило, входить 7-12 осіб. Навчання в гуртку здійснюється протягом 8-10 зустрічей, які проходять регулярно один раз на тиждень. Тривалість зустрічей визначається учасниками гуртка, але, зазвичай, не менше півтори та не більше трьох годин. Основними формами роботи у шведських навчальних гуртках є дискусія, мозковий штурм, індивідуальні роздуми, робота в групах, бесіда.

Особливістю шведського навчального гуртка є обов'язкова наявність лідера. Він може обиратися з членів гуртка і не бути професіоналом у визначеній для вивчення темі. Такий варіант можливий, коли в учасників є певний досвід участі в гуртках. Інший підхід полягає в тому, що лідер вже відомий, оскільки він заявляє тему і набирає для цього групу учасників. Ці лідери спеціально готуються: вони проходять тренінги для лідерів гуртків і спеціалізуються на певних темах. Цікавий той факт, що в обох випадках лідер не має бути експертом в обраній темі, головне, щоб у нього були навички роботи з групою. Він проводить заняття, налагоджує взаємодію між учасниками, допомагає учасникам за бажанням підготувати і провести окремі заняття.

Сьогодні для проведення таких гуртків у більшості міст та сіл Швеції створено спеціальні офіси, виділяються окремі приміщення органами місцевої влади. Але й зараз, як і на початку зародження руху навчальних гуртків, їх також дуже часто проводять вдома у когось із учасників, що сприяє згуртованості членів громади, особливо у невеликих населених пунктах.

Варто зауважити, що участь у таких гуртках не є безкоштовною. Близько 70% відсотків утримання цих гуртків бере на себе муніципальна влада, а решту видатків сплачують учасники. Ці кошти йдуть на аренду приміщення, підготовку навчальних матеріалів для занять, покупку продуктів для кавових пауз та платню лідеру гуртка (це не завжди є обов'язковою статтею видатків).

Ще однією нетрадиційною формою соціально-педагогічної роботи є *клуби дошкільників*, які почали працювати у сільських гмінах Польщі з 2003 року. Їх створенню передувала нагальна потреба розвитку дітей дошкільного віку, оскільки згідно статистичних даних лише 14% польських дітей у сільській місцевості на той час відвідували

дитячі садки.

Педагоги та науковці Польщі за підтримки неурядової організації "Фонд розвитку дітей" розробили програму «Там, де немає дитячого садка» й з успіхом реалізують її у 8 сільських гмінах. В першу чергу в кожній гміні були вибрані приміщення для проведення занять з малюками: шкільні бібліотеки, окремі кімнати в початковій школі, кімнати в гмінних бібліотеках, будинках культури. Ремонт та впорядкування кімнат зробили батьки дітей, які відвідують заняття у клубі дошкільника. Оскільки дітей одного віку в селах не дуже багато, то заняття проводяться у різновіковій групі дітей 3-5 років у кількості 8-12 осіб три рази на тиждень по три години. Особливістю цих занять є те, що батьки, за бажанням, можуть перебувати в кімнаті під час занять і, навіть, допомагати дітям виконувати окремі завдання. Заняття у клубі дошкільника носять здебільшого розвиваючий характер і включають такі види діяльності як малювання, ліплення, аплікації, танці, спів, розвиваючі ігри тощо. Для проведення занять залучаються особи, які мають педагогічну освіту, чи пройшли спеціальну підготовку на курсах по роботі з дітьми дошкільного віку. Всі необхідні матеріали для проведення занять закупаються за кошти батьків. Місцеві гміни знайшли можливість виплачувати заробітну плату вихователям з фондів, призначених на культуру та профілактику. В кожному селі робота клубу дошкільника обумовлена потребами місцевої громади та її фінансовими можливостями. Представники органів місцевого самоврядування (війт, уповноважений з питань освіти в гміні) виступають у ролі своєрідного з'єднувального ланцюжка між батьками та вихователями, вирішуючи питання освіти наймолодших членів громади.

Вивчення досвіду соціальної роботи в громадах зарубіжних країн дає підстави говорити і про інноваційні форми такої роботи, які були ініційовані жителями окремих громад і стали в них традиційними для проведення. Як приклад, можна навести *організацію «кірмісу» – ярмарку іграшок в громаді Кіттенкампе* - невеличкого селища Середньої Саксонії Західної Німеччини.

Напередодні ярмарку завозяться дитячі атракціони, встановлюються торгові намети, споруджується сцена для артистів і керівництва громади, яке бажає в святковий день усім учасникам гарного настрою та веселого свята. Жителі селища прикрашають вікна та підвіконня кульками, стрічками, різноманітними фігурками. Але основне дійство відбувається на галявині біля школи. З самого ранку сюди йдуть діти та їх батьки з мішками іграшок. Їх розкладають на килимках і починається торгівля та обмін іграшками. Деякі іграшки та книги колись коштували дуже дорого і не кожний мав можливість їх

придбати. А на ярмарку вони розкупуваються дітьми та дорослими за символічну плату.

На такому ярмарку діти пізнають своє соціокультурне оточення, включаються в суспільні відносини, опановують основи толерантності. Тут зустрічаються люди різного віку, соціального статусу, фізичних можливостей, інваліди та переселенці. Керівництво громади Кіттенкампа вважає, що саме такі заходи стримують процес роз'єднання людей, кризу міжпоколінних стосунків.

2. Розвиток системи громад в Україні

В історичних працях термін «громада» застосовується для позначення самоврядної виробничої та соціальної групи. За свідченнями істориків, первісні громади утворилися на південноукраїнських землях Київської Русі. Соціальність тут зводилась до того, що зв'язки в громаді, її єдність здійснювалися на основі згоди людей, їх волі та інтересів. За природою це були об'єднання, в яких концентрувалися воля та бажання людей. Відповідно тут переважала особиста свобода. А громада була певним волевиявленням індивідуальних свобод, спиралася на них, а не панувала над ними.

Як засвідчують історичні документи, у часи Київської Русі існували *землеробські громади*. В українських письмових джерелах вони згадуються як *верв, мир, село*.

У 1530-1540-х роках українське міщанство, спираючись на досвід об'єднання зусиль для вирішення різних проблем, що існував у сільських громадах та цехових ремісничих групах, створює у Львові та Луцьку *братства – національно-релігійні організації міщан, духовенства та селян*. Організаційно вони, як і всі подібні утворення, будувалися на основі волевиявлення окремих осіб, що, за свідченням С. Войтовича та Л. Бурської, дає підстави говорити про них, як своєрідні громади. Однією з провідних форм функціонування братств були зібрання. На них обиралася старшина – «старші брати», які відповідали за організаційну та фінансову роботу братств, обговорювалися різноманітні питання просвітницької та філантропічної діяльності.

Як зазначає в своїх історичних розвідках М. Грушевський, «від свого часу братські сходи мали служити до поучування в вірі і освіті: полагодивши біжучі справи, братчики мали займатися читанням добрих книг і поважними розмовами; мали слідити за добрим життям своїх членів».

Свою головну мету братчики бачили у збереженні етнічної самобутності українського народу. Провідним засобом для її досягнення вони вважали культурно-просвітницьку діяльність. Тому однією з найважливіших турбот українських братств була шкільна

справа. У кінці XVI ст. Львівське братство заснувало власну братську школу. На початку XVII ст. численні братські школи існували по всій Україні".

Культурно-освітня діяльність братств не була єдиним напрямом їх соціальної роботи з дітьми та дорослими. Велику увагу братства приділяли соціальній підтримці найменш захищених представників суспільства – старих, інвалідів, бездомних, сиріт. Характеризуючи діяльність Львівського братства, М. Грушевський засвідчує, що «братчики хотіли гарної школи, поставили дім брацький, щоб у нім примістити і ту школу, і друкарню, і шпиталь для убогих і калік. Братства опікувались вдовами і сиротами своїх померлих членів, підтримували шпиталі й надавали своїм членам безпроцентні позички.

У створюваних братствами шпиталях запроваджувалося самоврядування. Обрані мешканцями цих закладів старости, займалися питаннями внутрішнього життя шпиталів. Вони, зокрема, складали кошториси, вирішували, як краще розпорядитися різними доходами. Братства відкривали особливі «старечі» шинки, доходи від яких йшли на утримання шпиталів.

Аналізуючи роботу братств щодо соціальної підтримки населення, можна констатувати, що вона далеко виходила за межі філантропічної діяльності, а скоріше була втіленням гуманістичних поглядів українців на немічність, старість, убогство. Залучення до Діяльності братств широких верств населення перетворило їх на загальнонаціональну інституцію - православну громаду, що брала активну участь у суспільно-політичному і культурно-національному житті України наприкінці XVI початку XVII століття.

Найбільш активно в українських письмових джерелах ХУ-ХІХ ст. згадується **селянська громада** з її звичаєвим правом та своєрідними традиціями соціальної підтримки бідних і знедолених. *Сільська громада, зберігаючи певну спадкоємність з давньоруською общиною, відігравала роль станової організації селянства, що регулювала усі аспекти його життєдіяльності. її характерною рисою була взаємодопомога, яка виявлялася у численних формах та обрядах життєвого циклу від народження людини до її поховання. Заснована на відповідальності членів громади «один за одного», взаємодопомога в громаді забезпечувала колективний захист честі й власності кожного члена громади. Підтвердженням цього є численні зразки усної народної творчості, зокрема прислів'я та приказки «Громадою до діла, бо це - велика сила», «Гуртом добре і батька бити», «Громада - великий чоловік, на котрій стоїть цілий світ», «До громади за порадою, до громади за розрадою» тощо.*

Приналежність до громади набувалася через народження в

громаді та заміжжя. Крім того, громада користувалася правом надавати громадянство окремим особам. Членами громади вважалися також священики, вчителі. Приналежність дітей до громади визначалася по батьківській лінії, а незаконнонароджених - по материнській. Діти набували громадянство в тій громаді, в котрій на час їх повноліття батько був громадянином.

Найвищою владою в громаді була *громадська рада*. Вона діяла шляхом ухвалення постанов з найважливіших справ громади і контролювала їх виконання.

Громада відповідала за дотримання моральних норм поведінки односельчан. Вона мала турбуватися, щоб ночами люди не вешталися по селі, щоб батьки та опікуни посилали своїх дітей до школи і в церкву, щоб належно виконували свої обов'язки вчителі. Мали бути шановані неділі та свята. Танці у свята могли починатися після вечірнього богослужіння. На забавах мав бути спокій і порядок, за що ніс відповідальність господар двору, на якому проходила забава. Штрафи за порушення цих приписів йшли у фонд убогих громади.

Чіткі вимоги ставилися до громадської старшини в питанні запобігання пияцтву. Корчми і шинки, як правило, розташовували ближче до окраїни села. Вони мали закриватися о десятій годині вечора. За дозвіл продовжити роботу власники корчми і шинків повинні були сплачувати кожного разу певну суму, що також йшла у громадський фонд. За появу в нетверезому стані в публічному місці винний підлягав арешту і штрафувався. З метою запобігання пияцтву створювалися «братства тверезості». Громада також користувалася правом видалення осіб, котрі своїм способом життя викликали порушення певних публічних норм.

В багатьох історичних джерелах зазначається, що сільська громада також заопікувалася і школою. Учителів оплачувала громада і, в окремих селах, двірський маєток. Для керівництва шкільним фондом обиралася шкільна рада, що вела нагляд за вчителями і організацією навчального процесу. До складу ради входили представники церкви, переважно священик, представники школи – директор або найстарший за віком вчитель і представники громади, котрі вибиралися громадською радою у кількості від двох до п'яти чоловік. Вимагалось, щоб раз на місяць вчителі звітували перед шкільною радою про стан справ у школі, відвідування учнями занять. За невідвідування чи інші порушення, що їх допускали учні, представники ради могли накладати стягнення на батьків чи опікунів.

Громада несла відповідальність за всіх її членів, особливо за сиріт, вдів, старців та немічних. Так, у більшості сіл створювалися *сирітські ради чи призначався сирітський суддя*, які мали дбати про

сиріт та вдів. В окремих громадах навіть створювався фонд убогих та сиріт, з якого виділялися кошти на допомогу нужденним. Не останнє слово громада мала й при призначенні опікунів для сиріт. Основним критерієм для визначення опікунства вважалися не лише родинні зв'язки, а й вміння вести господарство, щоб зберігати і примножувати спадок сиріт. Якщо, на думку громади, опікун не справлявся зі своїми обов'язками, сирітська рада порушувала питання про заміну опікуна.

Кожна громада мала свою касу та певний запас збіжжя. Вони поповнювалися за рахунок внесків більш заможних селян чи різних видів стягнень. Оскільки в громаді панувало звичаєве право, то дрібні суперечки між селянами часто роз'язував староста, який міг призначити одній із сторін сплату штрафу до громадської каси. Ця каса також поповнювалася і за рахунок штрафів, які накладалися на шинкарів, що продавали горілку парубкам до визначеного громадою віку (в окремих громадах цей вік коливався від 18 до 22 років). За рішенням громадської ради біля церкви могла встановлюватися скринька для збору пожертв у фонд убогих .

Для одиноких літніх та хворих людей в окремих громадах організували *притулки убогим* у вільній сільській хаті. Допомогу таким людям надавали по-черзі переважно дівчата та молодіці.

Коли громада або староста з метою лікування зверталися за допомогою до лікаря, кошти за це лікування сплачувала громада. Громада мала заопікуватися і особами, котрі захворіли на її території аж до часу видужання, але при цьому їй необхідно було повідомити громаду, до якої належав хворий. Повернення грошей за лікування здійснювалося при посередництві староства.

Не забувала громада про своїх бідних односельців під час великих релігійних свят. Звичай збирати продукти під час освячення паски для нужденних був започаткований саме в сільських громадах. На свято Миколая з громадських фондів виділялися гроші на придбання одягу та солодощів для дітей -сиріт.

Однією з найбільших колективних форм взаємодопомоги при виконанні нагальних і трудомістких робіт у сільській громаді була толока (поміч, клака), яка збереглася і до сьогодні. Народна толока ґрунтувалася на етичних засадах співжиття в громаді, її основним принципом була щира безкоштовна допомога погорільцям, забудовникам тощо.

Серед традиційних форм взаємодії членів громади між собою і з членами сусідніх громад були храмові свята або празники. Кожна громада мала такий празник – день посвяти діючої церкви. До цього свята готувалися всі односельці як до своєрідної форми громадського огляду та гостинності. Тому громада дбала, щоб в цей день біля

кожного двору була особлива чистота та порядок. В окремих громадах для бідних сімей виділялися кошти на те, щоб привести до порядку оселю та дворище. Ці традиції продовжують зберігатися до нашого часу. Більше того, можна навіть говорити проте, що вони дали життя таким новим формам соціальної роботи в умовах територіальної громади як День міста, День довкілля, Свято вулиці тощо.

Сільську громаду можна вважати і колискою сучасних молодіжних організацій, бо саме тут діяли своєрідні громади в громаді. Як засвідчує О. Воропай, «колись в Україні існували по наших селах та дрібних містечках дівочі та парубочі громади. На чолі дівочої громади стояла старша дівка – та, яка вела порядок між дівчатами, називали її отаманшею. На чолі парубочої громади був старший парубок – отаман». Такі громади організовувалися за статево-віковою ознакою і діяли в межах чітко визначених етичних та правових норм громадського життя своїх сіл. *Молодіжні громади* регулювали стосунки між сільською молоддю, захищали інтереси та честь своїх членів і виступали організаторами власного дозвілля та загальносільських урочистостей. Парубки та дівчата брали участь у колядуваннях. Частину отриманих від цього коштів віддавали сільському старості для нужд церкви та бідних, а на решту влаштовували вечорниці та святкування особливих днів: Катерини (для дівчат) та Андрія (для парубків). Обов'язками дівочої громади були ще такі: квітчати церкву перед великими святами, впорядковувати самітні гробки на цвинтарі і перед поминанням мертвих і допомагати працюю старим та немічним у селі.

Таким чином, можна говорити про те, що довгий час сільська громада була своєрідним інститутом соціальної підтримки незахищених верств населення, що базувався на традиціях колективного співжиття та милосердя, притаманних ментальності українців.

З кінця 50-х років XIX століття в Україні набуває розвитку національно-визвольний рух у вигляді напівлегальних культурно-освітніх організацій (гуртків), які називалися «Громадами». Вони об'єднували прогресивних представників української інтелігенції. Діяльність громад проявилася найвиразніше через видавничу, просвітницьку роботу серед народу, зокрема в читанні лекцій, організації курсів, гуртків.

Створення громадівських організацій збіглося з великою подією - скасуванням кріпацтва, яка спонукала в першу чергу національно свідому молодь до активної діяльності заради просвіти народу. Тому головне завдання своєї діяльності молоді люди вбачали в тому, щоб сприяти всіма чесними засобами моральному і матеріальному розвитку

народу. Громадівці були переконані у необхідності культурного розвитку українського народу, тому вони поширювали серед народу разом із загальноосвітніми знаннями відомості про українську культуру, історію, мову. Лише за вісім місяців 1861 року громадівцями було видано та розповсюджено більше як 12 тисяч примірників популярних видань українською мовою.

Діяльність «Громади» у другій половині XIX століття як організації, що діяла в багатьох містах України, стала своєрідним запалювальним кристалом для створення наприкінці XIX початку XX століття інших громадських організацій, діяльність яких була спрямована на соціальну підтримку різних категорій населення в межах територіальних громад.

Важливу роль у соціально-культурному розвитку сільських громад відіграло також *товариство «Просвіта»*. Засноване у 1868 році групою львівських студентів під проводом Анатолія Вахнянина та Омеляна Огоновського, воно ставило своєю метою підвищення культурного та освітнього рівня селянства. Роботі товариства допомагали сільські вчителі та працівники притулків для бідних. Завдяки активній діяльності членів «Просвіти» по всій Східній Галичині було створено мережу бібліотек та читалень. При них створювалися хори, театральні групи, спортивні об'єднання та кооперативи.

Вже у 1914 році в товаристві «Просвіта» налічувалося сімдесят регіональних осередків, близько трьох тисяч читалень та бібліотек на території Східної та Західної України. Було створено дев'ясот сімдесят чотири молодіжні групи, які організовували культурно-просвітницьку та спортивну роботу серед сільської молоді.

У 60-80 роки XX ст. в Україні, як складовій СРСР, починається організація соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями за місцем проживання (у сімейно-сусідських спільнотах). Основними складовими системи соціально-педагогічної роботи за місцем проживання стають державні заклади (школи, позашкільні, культурно-освітні, спортивні заклади тощо), сім'я та громадськість. Саме у 60-і роки з метою створення умов для організації змістовного дозвілля дітей та молоді починають працювати *кімнати школярів при житлово-експлуатаційних конторах*. Разом з цим, переважно у мікрорайонах великих міст, починають створюватися підліткові клуби за місцем проживання як осередки соціально-педагогічної роботи з дітьми та сім'ями у межах територіальної громади.

Соціально-економічні зміни, які відбулися в Україні на початку 90-х років, курс держави на побудову громадянського суспільства, сприяли переосмисленню соціально-педагогічної роботи в країні. У

1993 році започатковано створення соціальних служб для молоді, для забезпечення різних напрямів соціальної роботи з населенням створювалися різноманітні спеціалізовані соціальні служби: кризові центри, центри соціальної реабілітації для дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями, центри сім'ї, клубні об'єднання за місцем проживання тощо.

Отже, в Україні ми маємо багатий історичний досвід соціальної роботи в громаді, який формувався протягом кількох століть. Більшість традицій та форм такої роботи в громаді збереглися й донині з окремими видозмінами та вдосконаленнями. Тому сьогодні діяльність фахівців соціальної сфери, які реалізують різноманітні соціальні програми у різних спільнотах, має, перш за все, базуватися на знанні історичних витоків добродійної, соціально-просвітницької та соціально-культурної роботи українських громад.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні періоди в історії становлення соціальної роботи в громаді
2. Які традиційні соціальні інститути забезпечують соціальну роботу з населенням в громадах за кордоном?
3. Охарактеризуйте особливості соціальної підтримки в громадах України
4. Здійсніть порівняльний аналіз змісту соціальної роботи в громадах зарубіжжя і України.

Самостійна робота

Опрацювати питання щодо характеристики інноваційних інституцій та форм соціальної роботи в громаді в окремих європейських країнах (за матеріалами статей в Інтернеті).

Написати анотацію на статтю про роль сімейних центрів в організації соціальної роботи на рівні громади (в Україні а за рубежом) у фахових журналах з соціальної роботи.

Література:

- 1.Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
- 2.Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с
3. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.

4. Ковчина І.М. Сучасні технології соціальної роботи за рубежом. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.І. Капської. К.: Логос, 2001. 96 с.

5. Лукашевич, М. П. Соціальна робота (теорія і практика) :2-ге вид., стереотип. Київ : Каравела, 2018. 367.

6. Мурашкевич О. А. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах: навч.-метод. посібник. Луганськ: Вид-во ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.– 2013. 202 с

7. Українська культура XIII - першої половини XVII століть). Київ: Наукова думка, 2001. URL <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm>

8. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи: [навчальний посібник]. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.

Тема 3. Нормативно-правові основи соціальної роботи в громаді

1. Українське законодавство про місцеве самоврядування й територіальну громаду

2. Форми участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування

3. Українське законодавство про соціальні послуги

4. Правові основи діяльності центру надання соціальних послуг в громаді

Основні терміни і поняття

Територіальна громада – основний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з жителів села (кількох сіл), селища, міста.

Місцеве самоврядування – право та змога територіальних громад як безпосередньо, так і через представницькі органи місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

Органи місцевого самоврядування – виборні та інші органи територіальних громад, наділені повноваженнями вирішувати питання місцевого значення. Система місцевого самоврядування містить: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення.

Суб'єкти у сфері надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді – фахівці із соціальної роботи, представники державних органів влади, недержавного сектора (релігійних організацій, благодійних фондів тощо), експерти та члени громади.

Центр надання соціальних послуг в громаді – комплексний заклад соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах.

1. Українське законодавство про місцеве самоврядування й територіальну громаду

Соціальна робота в громаді базується на конституційно-правових положеннях і гарантіях, проголошених в Конституції

України, законах й інших нормативно-правових актах. Зафіксовані Конституцією права, свободи, обов'язки громадян є фундаментальним правовим підґрунтям для організації та проведення соціальної роботи з населенням, різними соціальними групами. Соціальні працівники мають враховувати ті правові положення про місцеве самоврядування, що є основою соціальної діяльності в громаді, зокрема, закони *«Про місцеве самоврядування в Україні»*, *«Про органи самоорганізації населення»*, *«Про благодійництво та благодійну діяльність»*, а також положення центральних і місцевих органів влади, які визначають порядок скликання зборів громадян, статут територіальної громади тощо.

Міське самоврядування в Україні має досить довгу історію. Воно виникло у середні віки у вигляді перших спроб самоврядування у містах, що були наділені Магдебурзьким правом, частково зберігалось і в часи козацької республіки, але практично занепало після об'єднання України з Московією і знищення Гетьманщини. У другій половині ХІХ століття почався процес відновлення самоврядування через запровадження земств та прийняття нових міських статусів, у яких закладалися перші елементи представницької демократії.

На конституційному рівні вперше в Україні принцип визнання місцевого самоврядування було закріплено ще в Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року, а пізніше – в Конституції УНР 1918 року. Положення цих Конституцій так і не реалізували. У період існування України як радянської республіки у складі СРСР термін «міське самоврядування» був вилучений з ужитку.

Прийняття 7 грудня 1990 року Верховною Радою України Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» вперше серед республік тодішнього СРСР відкрило шлях до створення правового ґрунту для впровадження і динамічного розвитку системи місцевого самоврядування.

Конституція України (1996 р.) у повній відповідності вимог Європейської хартії (поряд з такими фундаментальними принципами, як народовладдя, суверенітет і незалежність України, поділ державної влади тощо), в окремій статті фіксує *принцип визнання та гарантованості місцевого самоврядування*. Визнання місцевого самоврядування як засади конституційного ладу означає встановлення демократичної децентралізованої системи управління, яка базується на самостійності територіальних громад, органів місцевого самоврядування у вирішенні всіх питань місцевого значення.

Отже, згідно із *Законом України «Про місцеве самоврядування»*, (1997 р.), територіальна громада – це основний

суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з жителів села (кількох сіл), селища, міста.

Реальність місцевого самоврядування визначається в першу чергу матеріальними і фінансовими ресурсами, якими розпоряджається територіальна громада та які в сукупності становлять матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування. Конституція України (ст. 142) до матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування відносить рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади можуть мати спільну власність (сумісну або часткову): об'єкти, що задовольняють спільні потреби територіальних громад, об'єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів, які за рішенням двох або кількох територіальних громад, відповідних органів місцевого самоврядування об'єднуються на договірних засадах для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій. Органи місцевого самоврядування з метою забезпечення умов для надання соціальних послуг на належному рівні можуть продавати, купувати, резервувати земельні ділянки, здавати їх в оренду, використовувати як заставу, передавати їх як внески до статутних фондів (капіталів) акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, кооперативів, фінансово-кредитних установ та інших підприємств і організацій.

Виконавчі органи місцевого самоврядування створюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, установи та заклади, визначають цілі їхньої діяльності та організаційні форми; затверджують статuti створюваних ними підприємств, організацій та установ, в тому числі й соціальної спрямованості.

Право комунальної власності територіальної громади, відповідно до Конституції України, захищено законом на рівних умовах з правами власності інших суб'єктів. Об'єкти права комунальної власності не можуть бути вилучені у територіальних громад і передані іншим суб'єктам права власності без згоди безпосередньо територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу, за винятком випадків, передбачених законом. *До фінансових ресурсів територіальної громади входять:*

- кошти місцевого бюджету;
- позабюджетні кошти місцевого самоврядування;
- кошти комунальних підприємств.

Сільські, селищні, міські, районні в містах ради та їхні виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання.

Місцеві бюджети розробляють, затверджують і виконують відповідні органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у містах. Доходи місцевих бюджетів мають бути достатніми для ефективного здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування та формуються, по-перше, за рахунок власних джерел (місцеві податки і збори), що відповідає вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування, ст. 9 якої прямо передбачає, що принаймні частина коштів місцевого самоврядування повинна надходити за рахунок місцевих зборів і податків.

Місцеве самоврядування, його органи, згідно з Конституцією України, не входять до механізму державної влади, хоча це й не означає його повної автономності від держави, державної влади. Взаємозв'язок місцевого самоврядування з державою досить тісний і знаходить свій вияв у тому, що, по-перше, і місцеве самоврядування, і державна влада мають єдине джерело – народ (ч. 1 ст. 5 Конституції України); по-друге, органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади (ст. 143 Конституції України) і стан їх реалізації контролюється відповідними органами виконавчої влади.

Таке становище місцевого самоврядування в політичній системі дозволяє характеризувати його як самостійну (поряд з державною владою) форму публічної влади – публічну владу територіальної громади.

Законодавчі можливості в Україні дозволяють розробити за участю членів громади, ухвалити на засіданні відповідної ради або на місцевому референдумі та зареєструвати в органах юстиції **статут територіальної громади**. Такий документ не тільки регулює порядок участі мешканців громади у здійсненні місцевого самоврядування, а й сприяє розвитку «духу громади».

Таким чином, українське законодавство про місцеве самоврядування містить чимало положень, які мають безпосереднє відношення до організації соціальної роботи в громаді, створення соціальних служб, необхідних для надання по цільових групах у громаді, використання місцевих ініціатив, здійснення соціального планування.

2. Українське законодавство про форми участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування.

В Україні нормативними документами передбачена достатня кількість різноманітних форм участі громадян у формуванні державної політики. Законами України «Про об'єднання громадян», «Про соціальний діалог в Україні», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про інформацію», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про організації роботодавців», «Про органи самоорганізації населення», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про соціальні послуги», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про доступ до публічної інформації», «Про безоплатну правову допомогу», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» **визначені такі форми взаємодії влади і громади, як:**

- громадські ради;
- громадські слухання;
- громадські ініціативи;
- консультації;
- круглі столи;
- опитування громадської думки;
- організація громади;
- соціальний моніторинг;
- створення коаліцій та ін.

Форми роботи з громадянами формально поділяються на безпосередні (публічне громадське обговорення) та опосередковані (вивчення громадської думки). Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики» від 6.01.2010 р. № 10 **публічне громадське обговорення передбачає організацію і проведення:**

- громадських слухань;
- зустрічей із громадськістю;
- конференцій, семінарів, форумів, «круглих столів», зборів, громадських приймалень;
- теле- або радіодебатів, дискусій, діалогів, інтерв'ю та інших передач теле- і радіомовлення;
- інтернет-конференцій, електронних консультацій;
- телефонних «гарячих ліній», інтерактивного спілкування в інших сучасних формах.

Вивчення громадської думки здійснюється шляхом:

- проведення соціологічних досліджень і спостережень (опитування, анкетування, контент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи);
- запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних засобах масової інформації;
- проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо й телебаченні для визначення позицій різних соціальних груп;
- опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій;
- проведення аналізу інформації, що надходить до спеціальних скриньок.

Ефективним інструментом впливу громадськості на ухвалення управлінських рішень є спеціальні дорадчі органи громадського контролю при органах виконавчої влади (громадські ради). Створення громадських рад в Україні було передбачене постановою Кабінету Міністрів «Про додаткові заходи щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 26.11.2009 р. № 1302, Загальне положення про громадські ради при органах виконавчої влади. Зараз діяльність громадських рад регулюється Порядком проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, прийнятим у 2010 р. Згідно із цим документом **громадська рада є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом**, що діє з метою забезпечення участі громадян і їх об'єднань в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії таких органів із громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

Світова практика підтверджує ефективність і доцільність діяльності громадських рад. Наприклад, ради з розробки бюджету функціонують у Порто-Алегро (Бразилія), Сен-Дені (Франція), Барселоні (Іспанія), Торонто (Канада), Брюсселі (Бельгія) та інших містах. В Україні громадські ради функціонують при центральних органах виконавчої влади, а також на регіональному рівні – при обласних державних адміністраціях. Натомість на місцевому рівні даний механізм взаємодії влади з інститутами громадянського суспільства все ще перебуває на стадії формування.

Громадські слухання. Відбуваються вони у формі офіційного засідання органу міської влади, на якому державні службовці ознайомлюються з думками, враженнями, зауваженнями та

пропозиціями мешканців міста стосовно проблеми чи заходу, який орган влади збирається реалізувати.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» гарантує право територіальної громади на проведення громадських слухань у формі зустрічей громади (виборців) з депутатами місцевої ради та окремими посадовими особами органів місцевого самоврядування.

Ініціювати ці зустрічі можуть як органи місцевої влади, так і представники громади. Необхідність їх проведення найчастіше виникає, якщо: рішення, яке готує місцева влада, непопулярне й може викликати соціальну напругу; питання (проект) має кілька альтернативних рішень; питання складне і не має очевидних рішень; існує певне протистояння між органами влади і певною групою територіальної громади.

Громадські слухання виносять для ради рішення рекомендаційного характеру і тому не можуть бути засобом вирішення політичних питань. На відміну від місцевих ініціатив, на які місцева влада повинна реагувати прийняттям відповідних рішень, правові наслідки громадських слухань полягають у необхідності розглянути на пленарному засіданні ради висновки й пропозиції слухань без обов'язкового прийняття рішення по суті.

Поширеними формами участі громадян у виробленні та реалізації рішень на місцевому рівні є збори громадян, місцеві ініціативи, діяльність органів самоорганізації населення.

Місцеві ініціативи. Стаття 9 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» регулює питання місцевих ініціатив і розвиває положення статті 140 Конституції України, яка декларує право територіальної громади здійснювати місцеве самоврядування як через обрані органи, так і безпосередньо. Вона дає право територіальній громаді ініціювати розгляд у місцевій раді будь-якого питання, що перебуває в її компетенції, є важливим для громади, але не виноситься на розгляд ради через небажання це зробити міським головою чи депутатами ради.

Члени територіальної громади мають право безпосередньо в раді ініціювати розгляд питань, віднесених до відання місцевого самоврядування, якщо місцеву ініціативу подано на розгляд ради відповідно до встановленого порядку. Порядок внесення ініціативи на розгляд ради визначає місцевий нормативний акт (рішення ради або статут місцевої територіальної громади). Вона підлягає обов'язковому розгляду за участю членів ініціативної групи, які готували ініціативу.

Досить дієвими формами налагодження двостороннього зв'язку із громадськістю при виробленні та реалізації державної політики є *електронні консультації та «гарячі» телефонні лінії*. Актуальність

та ефективність цих форм зумовлені їх доступністю для громадян, а також відсутністю обмежень часовими рамками та місцем проведення. Сучасні технології дозволяють людям оперативно отримувати зворотний зв'язок після свого звернення до органу влади, а також гарантувати анонімність, що сприяє залученню більшої кількості громадян до прийняття державних рішень. Крім того, використання таких форм двостороннього зв'язку потребує значно менших матеріальних витрат і організаційних заходів. Забезпечити участь громадян у формуванні державної політики влада може лише за умови створення відкритого і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства, в якому кожен міг би мати вільний доступ до інформації та знання, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя.

Поширеною формою участі громадян в ухваленні рішень є *звернення громадян до державних органів та їх посадових осіб*. Така комунікація може відбуватися як письмово, так і усно (через громадські приймальні, особисті прийоми, телефонні консультації, виїзди посадовців на місця подій тощо). Звернення громадян можуть містити як конкретні проблемні соціальні питання, так і більш загальні пропозиції та рекомендації щодо функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

Ще одним важливим інструментом демократичного формування державної політики є проведення представниками державної влади та/або місцевого самоврядування *публічних роз'яснень (консультацій) з питань, що турбують широку громадськість*. Це може відбуватися як безпосередньо (на зборах громадян), так і за допомогою засобів масової комунікації. Особливої актуальності така форма взаємодії набуває за необхідності обґрунтування державно-управлінських рішень стосовно питань, які безпосередньо зачіпають інтереси громадян і потребують широкого інформування та максимального врахування позицій окремих груп населення.

Разом з тим, нехтування громадською думкою, невикористання дієвих механізмів ефективного залучення суб'єктів господарювання інших зацікавлених осіб до вироблення державних/місцевих рішень ведуть до викривлення реального стану речей, деформують моральні цінності суспільства. А у результаті, спричиняються до появи нових соціальних проблем.

Право жителів громади – активних суб'єктів міського самоврядування – брати участь у здійсненні міського самоврядування може бути реалізовано і в таких формах:

- місцевий референдум;

- вибори депутатів відповідної місцевої ради та передбачених законом посадових осіб місцевого самоврядування (місцеві вибори);
- загальні збори громадян за місцем проживання;
- інші, не заборонені законом, форми.

Місцеві референдуми. Призначають їх місцеві ради за своєю ініціативою або на вимогу однієї десятої частини громадян України, які постійно проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці і мають право брати у них участь. Їх предметом можуть бути: прийняття, зміна або скасування рішень з питань, віднесених законодавством України до відання місцевого самоврядування відповідних адміністративно-територіальних одиниць; прийняття рішень, які визначають зміст постанов місцевих рад та їх виконавчих і розпорядчих органів.

На місцеві референдуми можуть виносити також питання про дострокове припинення повноважень відповідної ради та її голови. Тільки за їх результатами у відповідних адміністративно-територіальних одиницях вирішують питання про найменування або перейменування сіл, селищ, міст, районів, областей; про об'єднання в одну з однойменних адміністративно-територіальних одиниць, які мають спільний адміністративний центр; про зміну базового рівня місцевого самоврядування у сільських районах.

Прийняті референдумом рішення обнародують і вводять у дію з моменту опублікування, якщо не передбачено інший термін.

Загальні збори громадян за місцем проживання. Вони є формою безпосередньої участі у розв'язанні питань місцевого значення. Рішення зборів повинні бути враховані органами місцевого самоврядування у їх діяльності. Порядок їх проведення визначають чинне законодавство і статут територіальної громади. Кожна місцева рада повинна розробити й ухвалити механізми реалізації цього права в конкретній територіальній громаді.

Збори, у яких беруть участь всі чи більшість представників громади, мають право ухвалювати рішення, що можуть набувати загальнообов'язкового характеру, якщо вони належать до компетенції громади і не порушують визначених Конституцією України прав і свобод особи й громадянина і якщо місцева рада делегує зборам такі повноваження.

Участь у роботі органів місцевого самоврядування і робота на виборних посадах. Правові умови діяльності органів місцевого самоврядування (ініціативних комітетів та груп у громаді), порядок їх взаємодії із органами місцевої влади визначає *Закон України «Про органи самореалізації населення (2001 р.)*.

У селах, невеликих селищах можуть діяти вуличні, квартальні комітети, а в більших населених пунктах – комітети мікрорайонів, співпрацюючи з відповідними органами місцевої влади. Зареєстрований в установленому порядку орган самоорганізації набуває статусу юридичної особи.

Серед можливих форм участі у житті громади вибори депутатів відповідної місцевої ради та передбачених законом посадових осіб місцевого самоврядування (місцеві вибори); колективні та індивідуальні звернення (петиції) жителів міста до органів і посадових осіб міського самоврядування.

Участь членів громади у місцевому самоврядуванні є неодмінною ознакою демократичного суспільства. Залучаючись до місцевого управління, людина набуває досвіду впливу на владу, стає одним із учасників демократизації суспільства.

А. Тамм визначив основні параметри реалізації громадянами своїх соціальних прав через органи місцевого самоврядування. До них належать:

- організаційна гнучкість і децентралізація дій, управління інноваціями, гласність, публічність і обов'язковість обґрунтування прийнятих рішень, відповідальність за надання помилкової або перекрученої інформації;

- раціональне поєднання централізованого впливу з горизонтальними мережами, багатьма автономними структурами, що мають власні ресурси й здатні самостійно приймати рішення (державні організації, органи місцевого управління й установи, приватні структури, органи самоорганізації населення й суспільні групи). У результаті відбувається формування політико-державної мережі, відкритої для кожного громадянина, і буде реалізовано право на свободу об'єднань громадян для здійснення й захисту своїх соціальних прав;

- нові механізми залучення громадян до процесу прийняття й реалізації рішень органами місцевого самоврядування, що сприятиме ефективному використанню ресурсів для вирішення соціальних проблем, більш точному визначенню пріоритетів політики міста, регіону й країни в цілому;

- нова культура й новий стиль роботи органів місцевого самоврядування з орієнтацією на запити й потреби громадян, підвищення відповідальності за розподіл послуг і ресурсів. Оцінка їх діяльності залежить від рівня задоволеності громадян державними послугами, ступеня їх довіри й реальної можливості брати участь у розробці й прийнятті рішень. Таким чином, може бути повніше реалізовано право громадян на участь в управлінні.

Завданням органів місцевого самоврядування як найбільш наближених до населення, є безпосереднє надання комплексу соціальних послуг, що забезпечують сприятливі умови життєдіяльності людини. На базі регіональних норм і нормативів органами місцевого самоврядування можуть розроблятися місцеві соціальні норми та нормативи, що враховують специфіку певного територіального утворення. Соціальні працівники, будучи зацікавленими у змінах в громаді на користь уразливих груп, повинні знати, як можна використати існуючі правові механізми впливу на розподіл ресурсів територіальної громади, посилювати роль громадськості в управлінні нею.

Отже, невід'ємною складовою будь-якого демократичного суспільства є різноманітні об'єднання громадян. Соціально-політичне призначення громадських об'єднань полягає в тому, що вони допомагають людям у розв'язанні проблем повсякденного життя, відкривають широкі можливості для виявлення соціальних ініціатив, здійснення функцій самоврядування.

Територіальна громада безпосередньо вирішує соціальні проблеми, віднесені до відання місцевого самоврядування, використовуючи різні форми прямої демократії.

3. Українське законодавство про надання соціальних послуг в громаді

Українське законодавче поле соціальної роботи в громаді не можна вважати остаточно сформованим. В Україні тривають пошуки власної моделі соціального захисту населення, відбувається формування мережі соціальних служб, які б відповідали сучасним уявленням про соціальні послуги, і відповідного нормативно-правового регулювання діяльності таких служб, розвивається законодавство з питань фахового регулювання діяльності практичних соціальних працівників, визначаються правові можливості для партнерства держави й недержавних організацій у соціальній сфері.

Відповідно до *Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.)*, органи місцевого самоврядування наділені особливими повноваженнями з організації і надання послуг соціального захисту та соціальної допомоги на території ОТГ.

Надання соціальних послуг «на місцях» дозволяє покращити якість і доступність соціальних послуг, збільшити їх обсяг для осіб, які перебувають у СЖО, розширити можливості органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту та покращити якість життя населення. Передача повноважень у сфері надання соціальних послуг

до органів місцевого самоврядування на рівень ОТГ відбувається в контексті реформування інститутів державного управління соціальної сфери.

Відповідно до статті 46 Конституції України передбачено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, зокрема, через створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, зокрема, такі власні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення як організація для малозабезпечених громадян похилого віку, осіб з інвалідністю будинків-інтернатів побутового обслуговування та безоплатного харчування.

Закон «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року визначає, що надавачами соціальних послуг можуть бути не тільки державні, а й недержавні організації. Цей нормативно-правовий документ констатує бажаність надання послуг за місцем проживання людини. Він покладає відповідальність за організацію та координацію надання соціальних послуг на центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також на органи місцевого самоврядування.

Міністерство соціальної політики країни видало **(2016 р.) наказ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення»**. У статті 1.3. зазначається, що для виконання власних повноважень у сфері соціального захисту населення, в тому числі захисту прав дітей, у структурі виконавчого органу об'єднаної територіальної громади пропонується утворити відповідні структурні підрозділи або покласти повноваження на відповідальних працівників виконавчого органу.

Основними завданнями відповідальних підрозділів (посадових осіб) доцільно визначається:

- 1) забезпечення реалізації державної політики у сфері зайнятості населення;
- 2) організацію надання соціальних і реабілітаційних послуг, проведення соціальної роботи з особами, сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах;
- 3) розроблення та організацію виконання комплексних програм і заходів щодо поліпшення становища соціально вразливих верств населення, осіб, сімей, які опинились у складних життєвих обставинах,

та всебічне сприяння в отриманні ними соціальних виплат і послуг за місцем проживання, перебування;

4) забезпечення реалізації державної політики з питань підтримки сім'ї; забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків; соціальної інтеграції інвалідів; у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб;

5) забезпечення реалізації державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, розроблення та виконання відповідних регіональних і місцевих програм;

б) забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей.

В Україні впроваджуються елементи соціального контракту, що діють у багатьох країнах, де робота в громаді давно стала складовою діяльності соціальних працівників.

Останніми роками в Україні відбувається процес децентралізації надання соціальних послуг, що передбачає імплементацію нової моделі надання соціальних послуг в рамках трикутника соціального партнерства «державна – громада – центри надання соціальних послуг».

Згідно чинного законодавства в сучасних умовах надання соціальних послуг на рівні ОТГ здійснюється комунальними та недержавними суб'єктами, що розміщені в ОТГ або на території суміжної ОТГ шляхом налагодження партнерського співробітництва або замовлення соціальних послуг. Суб'єкти надання соціальних послуг зобов'язані здійснювати оцінку потреб громади, планування, замовлення соціальних послуг та інформування населення про послуги, моніторинг, контроль та оцінку їх якості.

Суб'єктами у сфері надання соціальних послуг в ОТГ є фахівці із соціальної роботи, представники державних органів влади, недержавного сектора (релігійних організацій, благодійних фондів тощо), експерти та члени громади. Останні відіграють домінуючу роль, так як соціальна робота в громаді спрямована на самоактуалізацію членів громади, їх самовдосконалення та розвиток через участь у різноманітних колективних заходах. Тоді як фахівці із соціальної роботи здійснюють регулювання, стимулювання соціальних ініціатив мешканців громади, працюють над розробкою та реалізацією соціальних програм і проєктів, спрямованих на задоволення потреб і вирішення проблем жителів громади; налагоджують партнерську взаємодію із державними органами влади різних рівнів, різними вузькоспеціалізованими соціальними службами, установами та організаціями державної чи недержавної форм власності, із різними структурами, групами всередині громади задля ефективної роботи в напрямку покращення життєдіяльності населення.

4. Правові основи діяльності центру надання соціальних послуг в громаді

Питання створення та діяльності Центрів надання соціальних послуг/територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на сьогодні чітко врегульоване чинним законодавством.

*Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. N 1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)», територіальний центр надання соціальних послуг є бюджетною установою, рішення щодо утворення, ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. Територіальний центр утворюється для надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування. Також зазначеною постановою Кабінету Міністрів України затверджено **Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг).***

*Міністерство соціальної політики України наказом від 19.01.2016 № 26 затвердило **Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення**, які визначають необхідність введення посади соціального працівника, до обов'язків якого входить оцінка потреб та надання соціальних послуг жителям громади.*

Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» та Постанова Кабінету Міністрів України від 13.01. 2022 р. «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та центрів надання соціальних послуг»** визначають основні засади діяльності центрів надання соціальних послуг в громаді на основі **«Типового положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб.

*Згідно Положення, **Центр надання соціальних послуг є комплексним закладом соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах.***

Г. Слозанська виокремлює базові завдання такого структурного підрозділу ОТГ:

– реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення (участь у реалізації державних та територіальних програм зайнятості населення; залучення громадян ОТГ до різних видів громадських робіт, визначених ОТГ для забезпечення суспільних потреб ОТГ; організація робочих місць для працевлаштування інвалідів);

– встановлення додаткових соціальних гарантій для громадян ОТГ відповідно до чинного законодавства у сфері соціального захисту за рахунок власних коштів ОТГ та благодійних надходжень;

– організацію і надання соціальної допомоги у будівництві індивідуального житла, капітального ремонту житла, відведенні земельних ділянок для будівництва індивідуального житла інвалідам, інвалідам дитинства; ветеранам війни і праці, сім'ям загиблих, звільнених в запас або у відставку військовослужбовців; багатодітним;

– поховання за рахунок бюджетних коштів ОТГ самотніх громадян, ветеранів війни і праці; надання допомоги на поховання громадян відповідно до чинного законодавства;

– організацію надання соціальних і реабілітаційних послуг особами / сім'ям, які опинились у СЖО (визначення потреб населення ОТГ у соціальних послугах, передбачених чинним законодавством; виявлення окремих осіб / сімей, які перебувають в СЖО і потребують допомоги; визначення індивідуальних потреб осіб / сімей, які перебувають в СЖО у соціальних послугах; соціальний супровід осіб / сімей, які перебувають в СЖО, допомога в оформленні документів для реалізації соціальної підтримки і надання необхідних соціальних послуг; розгляд заяв осіб / сімей, які перебувають в СЖО про отримання і надання соціальної допомоги відповідно до чинного законодавства щодо влаштування дітей-інвалідів, направлення їх до реабілітаційних закладів; реалізація соціальної політики щодо дискримінації за ознакою статі та організація і проведення заходів щодо її усунення; профілактика бездомності; соціальний патронаж осіб, які вийшли із місць позбавлення волі після відбування покарань або перебували на обліку як особи, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі;

– розроблення, організація та виконання комплексних програм і заходів з метою покращення становища соціально вразливих верств населення; надання соціальних виплат і послуг особам / сім'ям, які опинились у СЖО за місцем їх проживання;

– реалізація державної політики з питань соціальної підтримки сім'ї; організація і надання благодійної допомоги особам / сім'ям, які перебувають в СЖО;

– забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків;

– взяття на облік, соціальний захист, соціальна інтеграція та адаптація внутрішньо переміщених осіб;

– соціальний захист прав дітей (профілактика бездоглядності, безпритульності, жебрацтва, бродяжництва, правопорушень, вчинених дітьми, адиктивної поведінки (вживання алкоголю, ПАР); захист від усіх форм насильства, жорстокого поводження, експлуатації; запобігання потрапляння дітей в деструктивні формування та течії, дитячої проституції, залученню до азартних ігор; соціальний захист прав дітей та повідомлення у відповідні органи про порушення їх прав; представництво інтересів дітей; екстрене втручання, вилучення дітей із сімей в разі загрози їхньому життю і здоров'ю; встановлення статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування та ведення обліку таких дітей; створення фостерних та прийомних сімей, сприяння усиновленню дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

– організація оздоровлення та відпочинку дітей, розроблення та виконання відповідних регіональних і місцевих програм;

– надання пропозицій щодо видатків на соціальний захист і соціальну допомогу при формуванні бюджету ОТГ;

– виконання ролі посередника при реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення;

– реалізація моніторингу, контролю та оцінювання якості надання соціальних послуг.

Центр з урахуванням потреб у соціальних послугах, визначених у відповідній адміністративно-територіальній одиниці/територіальній громаді, надає такі соціальні послуги:

– догляд вдома, денний догляд, догляд стаціонарний;

– підтримане проживання;

– соціальна адаптація;

– соціальна інтеграція та реінтеграція;

– надання притулку;

– екстрене (кризове) втручання;

– консультування;

– соціальний супровід;

– представництво інтересів;

– посередництво (медіація);

– соціальна профілактика;

– натуральна допомога;

– фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору;

- переклад жестовою мовою;
- догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних;
- супровід під час інклюзивного навчання;
- інформування;
- інші послуги.

Структура Центру надання соціальних послуг. Для надання соціальних послуг у центрі утворюються такі структурні підрозділи (відділення):

- **відділення соціальної роботи** (проведення соціальної роботи з особами/сім'ями, зокрема інформаційно-просвітницька, соціально-профілактична робота, оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах, організація надання їм соціальних послуг шляхом ведення випадку, моніторинг надання соціальних послуг центром, соціальне супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу, соціальний патронаж осіб, які відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування таких покарань);

- **мобільна бригада соціально-психологічної допомоги** особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі (надання особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, послуг кризового та екстреного втручання, інформування, консультування, представництва інтересів; формування нетерпимого ставлення громадян до проявів домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, проведення заходів у сфері запобігання та протидії насильству). У центрі також можуть утворюватися мобільні бригади екстреного реагування для надання послуг кризового та екстреного втручання іншим вразливим групам населення;

- **відділення натуральної та грошової допомоги** (надання натуральної та грошової допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття, інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах);

- **відділення соціальних послуг за місцем проживання** (надання соціальних послуг догляду вдома, соціального супроводу особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання/перебування). У центрі може бути утворено кілька відділень, які надають послуги за місцем проживання громадян (відділення соціальної допомоги вдома, відділення соціального супроводу сімей/осіб тощо).

Відповідно до потреб адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади в соціальних послугах у центрі можуть ще утворюватися:

– ***відділення надання соціальних послуг в умовах денного перебування*** (надання протягом дня дітям/особам з інвалідністю, громадянам похилого віку, у яких немає медичних протипоказань для перебування в колективі, соціальних послуг денного догляду, соціальної адаптації, соціальної реабілітації та інших соціальних послуг з метою усунення обмежень життєдіяльності). У центрі може бути утворено кілька відділень, які надають послуги в умовах денного перебування (відділення денного догляду, відділення соціальної адаптації тощо);

– ***спеціалізована служба (відділення) підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі*** (надання особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, соціальних послуг консультування, інформування, представництва інтересів, денного перебування, притулку тощо). Така служба (відділення) розміщується в окремому приміщенні (окремій будівлі, споруді або частині будівлі) з дотриманням принципу конфіденційності;

– ***стаціонарна/денна служба (стаціонарне/денне відділення) соціально-психологічної реабілітації дітей*** (надання послуги соціально-психологічної реабілітації дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах). Така служба (відділення) розміщується окремо від інших служб (відділень) (в окремому приміщенні, окремій будівлі, споруді або частині будівлі), де створюються умови, максимально наближені до сімейних;

– ***відділення надання соціальних послуг в умовах цілодобового перебування/проживання*** (надання соціальних послуг стаціонарного догляду, підтриманого проживання, паліативного догляду, притулку громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, особам, які потребують паліативної допомоги, бездомним та іншим вразливим групам населення). У центрі може бути утворено кілька відділень, які надають послуги в умовах цілодобового перебування/проживання (відділення стаціонарного догляду, підтриманого проживання, паліативного догляду, притулок тощо);

– інші структурні підрозділи, діяльність яких спрямовується на надання послуг особам/сім'ям з урахуванням потреб у соціальних послугах, визначених у відповідній адміністративно-територіальній одиниці/територіальній громаді.

На рівні відповідних структурних підрозділів районної державної адміністрації залишається частина передбачених законодавством України соціальних послуг. До них відносять:

- включення до Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають пільги;

- оформлення субсидій, призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям, у зв'язку з вагітністю і пологами, при народженні та усиновленні дитини, на дітей, які перебувають під опікою і піклуванням, на дітей самотнім матерям, дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, особі, яка доглядає інваліда I або II групи та постійно із ним проживає, непрацюючій особі, яка доглядає інваліда I групи старшого 80 років, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та особам, які здійснюють догляд за ними, особам, які не мають права на пенсію, інвалідам, особам, які постраждали від торгівлі людьми;

- призначення адресної грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам на оплату оренди житла та квартплату, одноразової грошової допомоги волонтерам і разі поранення / інвалідності, сім'ям волонтерів у разі загибелі у зв'язку із проведенням антитерористичної операції (АТО);

- винагороди жінкам, які мають звання «Мати-героїня»; – призначення компенсацій учасникам-ліквідаторам Чорнобильської катастрофи Категорії 1,2 і 3, батькам дітей та дітям-інвалідам, потерпілим від Чорнобильської катастрофи, сім'ям, які втратили годувальника, батькам померлого ліквідатора Чорнобильської катастрофи, оплата санаторно-курортного лікування, додаткової відпустки особам, виплата підвищеної стипендії особам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи;

- оплата та забезпечення путівками на санаторно-курортне лікування або призначення грошової компенсації замість санаторно-курортного лікування інвалідам війни, учасникам бойових дій, учасникам АТО, ветеранам війни, ветеранам праці, інвалідів з дитинства, інвалідів загального захворювання, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, дітей, які потребують особливої уваги тощо, оплата проїзду особам, які супроводжують інвалідів I і II групи до санаторіїв спінального профілю, інвалідам війни;

- влаштування у геріатричні будинки, будинки-інтернати людей похилого віку, ветеранів війни і праці, у дитячі будинки-інтернати, загальноосвітні школи-інтернати дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у центри соціально-психологічної реабілітації дітей на тимчасове проживання, у сім'ї родичів на тимчасове перебування дітей, які залишилися без батьківського

піклування, у реабілітаційні установи інвалідів та дітей-інвалідів і забезпечення їх необхідними засобами реабілітації; видання направлення на проходження МСЕК, посвідчень інвалідам, дітям-інвалідам, членам багатодітної сім'ї, особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та учасникам ліквідаторам аварії на Чорнобильській АЕС;

- установлення статусу «учасник війни», «інвалід війни», особі, яка постраждала від торгівлі людьми, члена сім'ї загиблого ветерана війни; – видання дозволу на всиновлення дитини, призначення особи опікуном або піклувальником, на представництво інтересів інвалідів, на управління, передачу нерухомого майна недієздатної особи; розгляд повідомлень про вчинення насильства в сім'ї;

- взяття на облік дітей із внутрішньо переміщених осіб, які прибули без супроводу дорослих; на придбання твердого палива;

- видання довідки про отримання пільг інвалідам, які не мають права на пенсію;

- прийняття рішення про соціальне обслуговування громадянина, про встановлення опіки, піклування, створення прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу тощо.

Отже, децентралізація, деінституалізація соціальних послуг дає стрімкий поштовх для становлення соціальної роботи в територіальній громаді, до надання різного роду соціальних послуг кваліфікованими фахівцями з соціальної роботи усім громадам, хто цього потребує з метою вирішення соціальних послуг та задоволення суспільних потреб, зміни чи покращення умов життєдіяльності як окремих жителів громади, так і суспільства в цілому.

Разом із тим, *постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 р. № 177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг»* визначає, що з метою забезпечення оптимізації надання соціальних послуг та комплексного підходу до розв'язання проблем жителів територіальної громади центр надання соціальних послуг може утворюватися шляхом реорганізації центрів соціальних служб, територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та інших закладів, що надають соціальні послуги. Крім того, вказаною постановою затверджене *Типове положення ЦНСП* та рекомендовано органам місцевого самоврядування керуватися ним під час організації діяльності центрів надання соціальних послуг.

Варто також звернути увагу, що структурні підрозділи ЦНСП та інші відділення (відділення соціальних послуг в умовах денного перебування, спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, відділення

надання соціальних послуг в умовах цілодобового перебування/проживання тощо) утворюються за рішенням засновника відповідно до потреб адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади в соціальних послугах.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте виникнення і розвиток самоврядування в Україні.

2. Розкрийте такі форми залучення населення до участі у вирішенні проблем громади, як: загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, місцевий референдум.

3. Охарактеризуйте особливості соціальних послуг, які можуть надаватися фахівцями соціальної сфери та неурядовими організаціями в громаді. Наведіть приклади.

4. Визначіть основні положення Закону України «Про соціальні послуги»

5. Охарактеризуйте правові основи діяльності центру надання соціальних послуг в громаді

Самостійна робота

Опрацювати Закони України:

«Про органи місцевого самоврядування» від 09.05.2015.

«Про органи самоорганізації населення» від 06.12.2012.

«Про громадські об'єднання» від 01.05.2015.

Література:

1. Бойко М.Д. Соціальний захист: Навч. посіб. Київ : «Олан», 2004. 312 с.
2. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
3. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей. URL <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/912/91199/files/890.pdf>.
4. Правові основи соціальної роботи: навчально-методичний посібник / МОН України, Уманський ДПУ імені Павла Тичини; уклад. Л. О. Гребінь Умань: Жовтий О. О., 2014. 147 с.
5. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
6. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с

Тема 4. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади

1. Актуальність розвитку соціальних послуг в територіальній громаді
2. Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді
3. Фінансування надання соціальних послуг в громаді.
Соціальне замовлення
4. Моніторинг та оцінка якості соціальних послуг
5. Інтегрована модель соціального захисту населення, надання соціальних послуг та захисту прав дитини на рівні громади

Основні терміни і поняття

Соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

Складні життєві обставини – як обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно.

Надавачі соціальних послуг державного/комунального сектору – надавачі соціальних послуг, утворені органами об'єднаної територіальної громади, діяльність яких фінансується за рахунок коштів відповідного бюджету громади.

Надавачі соціальних послуг недержавного сектору – підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності.

Отримувачі соціальних послуг – особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, яким надаються соціальні послуги;

Державний реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг – це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, використання, знеособлення і знищення даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, визначених законодавством.

Показники якості соціальних послуг – сукупність індикаторів, що використовуються для оцінювання процесу та результатів діяльності надавача соціальних послуг на відповідність встановленим вимогам та результативності соціальних послуг щодо профілактики складних життєвих обставин, подолання або мінімізації

їх негативних наслідків для осіб/сімей, які перебувають у таких обставинах;

1. Актуальність розвитку соціальних послуг в територіальній громаді

Завданням територіальної громади є розвиток та забезпечення надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що належить до повноважень громад.

Закон України «Про соціальні послуги» (2020 р) визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику, подолання складних життєвих обставин та/або мінімізацію їх наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Закон визначає соціальні послуги як дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.*

Складні життєві обставини (СЖО) – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно.

Чинники, що можуть спричинити СЖО:

- похилий вік;
- часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
- психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;
- інвалідність;
- бездомність;
- безробіття;
- малозабезпеченість особи;
- поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- жорстоке поводження з дитиною;
- насильство за ознакою статі;
- домашнє насильство;
- потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;

– шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;

Закон визначає основні цілі надання соціальних послуг:

- попередження вразливості особи (сім'ї), а також безпеки громади;
- подолання складних життєвих обставин;
- мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин;
- забезпечення мінімального рівня соціальних послуг в ОТГ.

Закон передбачає, що соціальні послуги – це власні повноваження громад. До відання виконавчих органів міських рад міст обласного значення та рад об'єднаних територіальних громад належить забезпечення надання соціальних послуг. Крім того, ***до повноважень об'єднаних територіальних громад належить:***

– визначення потреб населення у соціальних послугах, інформування мешканців громади про їхній перелік, забезпечення їхнього фінансування;

– виявлення вразливих груп осіб/сім'ей;

– оцінювання потреб особи/сім'ї, надання базових соціальних послуг, надання інших соціальних послуг шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг, залучення надавачів недержавного сектору;

– виконання місцевих програм в частині надання соціальних послуг;

– підвищення професійної компетентності/кваліфікації працівників;

– забезпечення взаємодії надавачів соціальних послуг та інших інституцій, які надають допомогу вразливим групам населення;

– ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;

– забезпечення підвищення компетентності та кваліфікації надавачів соціальних послуг;

– моніторинг, оцінка якості послуг, оприлюднення результаті, контроль;

– забезпечення дотримання прав отримувачів послуг.

Громада зобов'язана забезпечити на своєму рівні надання громадянам базових соціальних послуг.

У кожній громаді, за наявності потреби, мають бути розвинуті послуги, які умовно можна поділити на такі групи:

– превентивні/профілактичні: консультування, інформування, соціальна профілактика;

– для осіб/сім'ей, що потрапили у складні життєві обставини: соціальний супровід, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та

реінтеграція, натуральна допомога, представництво інтересів, посередництво (медіація);

- для осіб з інвалідністю та людей похилого віку: підтримане проживання, догляд вдома, фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються у кріслах колісних, порушення зору; переклад жестовою мовою;

- для дітей з інвалідністю: супровід під час інклюзивного навчання, денний догляд;

- кризові послуги: екстрене (кризове) втручання; надання притулку;

- для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Усі ці послуги мають надаватися у громаді максимально наближено до проживання людини, що їх потребує.

В Законі визначено, що надавачі соціальних послуг недержавного сектора можуть бути залучені в роботу шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проєктів, соціальних програм тощо.

Органи місцевого самоврядування є відповідальними за забезпечення надання базових соціальних послуг з урахуванням потреб мешканців громади.

За класифікацією і змістом надання соціальні послуги є:

- ***прості*** – не передбачають надання постійної або комплексної допомоги. Їх прикладом є консультування чи представництво інтересів,

- ***комплексні*** – передбачають систематичну допомогу, наприклад, соціальний супровід чи соціальна інтеграція тощо;

- ***спеціалізовані*** - надаються певним категоріям осіб (наприклад, особам, які постраждали від торгівлі людьми чи ВІЛ-інфікованим особам),

- ***допоміжні*** – надаються у натуральному вигляді зокрема, продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, одяг, взуття, та технічні послуги (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо).

Соціальні послуги не є тотожним поняттям з соціальною допомогою (виплатами) чи адміністративними послугами соціального характеру. Водночас, міжнародний досвід демонструє, що забезпечення надання соціальних послуг конкретній особі чи сім'ї поряд з наданням соціальної допомоги, дозволяє досягати більш ефективних результатів роботи. Це пов'язано з тим, що послуги допомагають особі чи сім'ї відновити потенціал для працевлаштування, створення умов для виховання і догляду дітей, забезпечення належним

чином соціально-побутових умов, набути більшої самостійності у прийнятті рішень, вирішенні щоденних питань, тощо. Таким чином, завдяки наданим послугам, особа чи сім'я починає задовольняти свої потреби та потреби сім'ї, та перестає потребувати соціальної допомоги.

Класифікатор соціальних послуг. Новим законодавством передбачено також нову класифікацію соціальних послуг. Так, відповідно до статті 16 Закону України «Про соціальні послуги» вони поділяються на послуги, спрямовані на:

- соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- соціальну підтримку – сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин;
- соціальне обслуговування – мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду.

Крім того, соціальні послуги класифікуються за типами, місцем надання та строками надання.

За місцем

- вдома;
- не вдома та не у приміщенні надавача (на вулиці);
- у приміщенні надавача: стаціонарно та напівстаціонарно.

Залежно від строку

- екстрено (кризово) – невідкладно;
- постійно – більше 1 року;
- тимчасово;
- одноразово.

Під час планування місцевих бюджетів доцільно врахувати потребу в фінансових ресурсах для надання соціальних послуг, зокрема для забезпечення діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центрів соціальних служб (центрів соціальних служб) інших суб'єктів, що надають соціальні послуги.

Для громад, в яких утворені Центри, рекомендується надалі розвивати соціальні послуги, забезпечувати введення достатньої кількості посад фахівців із соціальної роботи, визначення потреб населення у соціальних послугах та розширення видів послуг відповідно до результатів оцінки, сталість у наданні соціальних послуг через включення заходів щодо організації надання соціальних послуг до програмних документів розвитку громади.

2. Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді

Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді затверджений *постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587*.

Процес розвитку соціальних послуг у громаді є *циклічним*, оскільки завершення одного циклу через моніторинг та оцінку якості соціальних послуг служить основою для початку наступного.

Для забезпечення надання базових соціальних послуг особам/сім'ям у територіальній громаді має бути *створена мережа надавачів соціальних послуг державного/комунального сектору та/або залучені надавачі соціальних послуг недержавного сектору*.

Надавачі соціальних послуг державного/комунального сектору – надавачі соціальних послуг, утворені органами об'єднаної територіальної громади, діяльність яких фінансується за рахунок коштів відповідного бюджету громади.

Надавачі недержавного сектору – це підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності. Шляхами залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору є закупівля послуг, державне-приватне партнерство, соціальне замовлення, конкурс соціальних проєктів, мікропроєктів та програм.

Державний реєстр соціальних послуг. Органи місцевого самоврядування є також відповідальними за забезпечення *ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на рівні відповідної територіальної громади* та інформування її населення про соціальні послуги, з якими жителі можуть ознайомитися у формі, доступній для сприйняття особами з будь-якими порушеннями здоров'я.

Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг – це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, використання, знеособлення і знищення даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, визначених законодавством.

Реєстр складається з розділів про надавачів соціальних послуг (у т.ч. про фізичних осіб, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності) та про одержувачів соціальних послуг. Для надавачів внесення до Реєстру означає можливість працювати в офіційному полі і претендувати на отримання фінансування за рахунок бюджетних коштів, зокрема через механізм соціального замовлення.

Щоб бути у Реєстрі, надавачі мають відповідати критеріям діяльності, що встановлюються Кабінетом Міністрів України, серед яких, зокрема:

- наявність статутних документів, цивільно-правових договорів (для фізичних осіб – підприємців);
- дотримання державних стандартів соціальних послуг;
- відповідний фаховий рівень працівників тощо.

У законі також визначено, що соціальні послуги можуть надаватися у центрах зайнятості, закладах охорони здоров'я, освіти, культури тощо. Для отримувачів соціальних послуг наявність Реєстру стане гарантією збереження історії отримання соціальних послуг, що дозволить, наприклад, при зміні місця проживання, фахівцям більш ефективно ухвалювати рішення щодо подолання чи мінімізації негативних наслідків СЖО.

Відомості про отримувачів соціальних послуг до Реєстру вносять безпосередньо надавачі. Держателем Реєстру є Міністерство соціальної політики України. Порядок формування, ведення та доступу до Реєстру затверджує Кабінет Міністрів України.

Інформація з Реєстру використовується з додержанням вимог законів України «Про інформацію» та «Про захист персональних даних» виключно для потреб, визначених законодавством про соціальні послуги.

Нові підходи щодо оплати соціальних послуг. Оплата за отримані соціальні послуги буде встановлюватись з огляду на доходи особи, а не наявність у неї рідних і близьких (на сьогодні самотнім особам соціальні послуги надаються безкоштовно, іншим – за диференційовану плату).

Соціальні послуги надаються отримувачам:

- за рахунок бюджетних коштів;
- з установами диференційованої плати залежно від доходу отримувача соціальних послуг;
- за рахунок отримувача соціальних послуг або третіх осіб.

Надавачі соціальних послуг державного та комунального секторів надають соціальні послуги за рахунок бюджетних коштів:

- певним категоріям осіб, визначеним законодавством - всі послуги;
- будь-яким отримувачам соціальних послуг, що мають дохід менше ніж 2 прожиткових мінімуми для відповідної категорії осіб - всі послуги;
- такі соціальні послуги, як інформування, консультування, надання притулку, представництво інтересів, переклад жестовою

мовою, а також соціальні послуги, що надаються екстрено (кризово) всім категоріям громадян.

3 установленням диференційованої плати:

– отримувачам соціальних послуг, середньомісячний сукупний дохід яких перевищує два прожиткові мінімуми, але не перевищує чотири прожиткові мінімуми для відповідної категорії осіб. За рахунок отримувача соціальних послуг:

– особам, середньомісячний сукупний дохід яких перевищує чотири прожиткові мінімуми для відповідної категорії осіб.

– особам, які отримують соціальні послуги понад обсяги, визначені державним соціальним стандартом.

У разі залучення до надання соціальних послуг надавачів соціальних послуг недержавного сектору оплата соціальних послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів, здійснюється шляхом компенсації надавачам вартості таких послуг. Отримувачі соціальних послуг можуть бути звільнені від сплати за отримані послуги, на підставі рішення уповноваженого органу про надання послуг за рахунок бюджетних коштів.

Обов'язкове надання соціальних послуг. Визначені випадки обов'язкового надання соціальних послуг. В окремих випадках отримувачі послуг не можуть від них відмовитись, а мають проходити індивідуальні корекційні програми:

- батьки, які не виконують батьківських обов'язків;
- особи, які вчинили насильство за ознакою статі, домашнє насильство чи жорстоке поводження з дітьми; 12
- особи, до яких застосовуються заходи пробації відповідно до закону;
- особи, яких судом направлено на проходження програми для кривдників;
- в інших випадках, передбачених законом.

Законом також дозволено не застосовувати ведення випадку у разі надання соціальної послуги екстрено (кризово).

Організація надання соціальних послуг в громаді здійснюється на основі постанов Кабінету Міністрів України:

– Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг, Постанова Кабінету Міністрів України, від 3 березня 2020 р. № 177;

– Деякі питання діяльності центрів соціальних служб, Постанова Кабінету Міністрів України, від 01.06. 2020 р. № 479;

– Деякі питання діяльності центрів територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417.

Першими кроками виконання повноважень органів місцевого самоврядування у сфері соціальних послуг є утворення за рішенням сесії у виконавчому органі сільської, селищної, міської ради (у тому числі територіальної громади):

- структурного підрозділу, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення, формуванні місцевих програм соціальної підтримки;

- центру надання соціальних послуг або центру соціальних служб та територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг). На цій сесії також затверджуються положення про вищезгаданий підрозділ, установчі документи центру, а також їх штатний розпис.

Рекомендується надавача соціальних послуг у сільській, селищній, міській територіальній громаді створювати із розрахунку:

– з чисельністю населення до 20 тисяч мешканців - центр надання соціальних послуг;

– з чисельністю населення від 20 до 50 тисяч мешканців - центр соціальних служб та територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг);

– з чисельністю від 50 до 100 тисяч мешканців – 1 центр соціальних служб та територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на 20 – 50 тисяч мешканців;

– з чисельністю від 100 до 500 тис – 1 центр соціальних служб та 1 територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на 50 – 100 тисяч мешканців;

– з чисельністю понад 500 тис. – 1 центр соціальних служб та 1 територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на 250 тисяч мешканців.

Рекомендується посади фахівців із соціальної роботи вводити із розрахунку:

У сільській місцевості – одна штатна одиниця на:

Залежно від розмірів громади та кількості населення, доцільним може бути введення до штатного розпису виконавчого органу місцевої ради посадової особи, яка забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення, формуванні місцевих програм соціальної підтримки, замість утворення окремого підрозділу.

- один або декілька населених пунктів, що входить до складу територіальної громади, з чисельністю населення від 2 до 4 тисяч жителів (за умови, що відстань між населеними пунктами територіальної громади до 15 км);

- декілька населених пунктів, що входить до складу територіальної громади, з чисельністю населення не більше 2 тисяч жителів (за умови, що відстань між населеними пунктами не більше 30 км, за наявності громадського транспортного сполучення чи закріплення за фахівцем соціальної роботи транспортного засобу);

- один населений пункт, що входить до складу територіальної громади, у гірській місцевості (не залежно від кількості населення). У містах - 1 штатна одиниця на: - 10 тисяч жителів в обласних центрах та містах з населенням більше 200 тисяч жителів; - 5 - 7 тисяч жителів у містах з населенням від 50 до 200 тисяч жителів; - 5 тисяч жителів у містах з населенням менше 50 тисяч жителів та у приватному секторі.

3. Фінансування надання соціальних послуг в громаді. Соціальне замовлення

Варто зазначити, що згідно Порядку організації надання соціальних послуг (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587), *соціальні послуги можуть надаватися:*

- за рахунок бюджетних коштів;
- з встановленням диференційованої плати залежно від доходу отримувача соціальних послуг;
- за рахунок отримувача соціальних послуг або третіх осіб відповідно до законодавства.

Механізм фінансування соціальних послуг передбачає можливість застосування різноманітних джерел фінансових ресурсів та варіантів фінансування. Побудова оптимальної моделі фінансування соціальних послуг має передбачати мобілізацію стабільних фінансових ресурсів необхідних для надання доступних і якісних соціальних послуг, а також побудову такої системи використання коштів, яка передбачає ефективне їх використання в інтересах громади.

Місцевий бюджет є основним джерелом фінансування соціальних послуг. Реалізуючи повноваження щодо організації надання соціальних послуг у громаді, орган місцевого самоврядування може також сприяти залученню коштів з інших джерел, якими можуть бути ресурси благодійників, меценатів та інших суб'єктів. Вибудовуючи оптимальну модель фінансування соціальних послуг у громаді, важливо поєднувати можливості їх надання як комунальними структурами, так і суб'єктами недержавного сектору.

Категорії осіб, яким соціальні послуги надаються за рахунок бюджетних коштів, з встановленням диференційованої плати та за рахунок отримувача соціальних послуг або третіх осіб, визначені статтею 28 Закону України «Про соціальні послуги».

Органи місцевого самоврядування можуть приймати рішення про надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів іншим категоріям осіб. Для цього орган місцевого самоврядування приймає рішення про перелік послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів, та/або звільнення окремих категорій осіб від плати за надання соціальних послуг. Розглядати питання щодо надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів іншим категоріям осіб та приймати в окремих випадках рішення про звільнення особи від плати за соціальні послуги можуть комісії, утворені виконавчими органами сільських, селищних, міських рад територіальних громад.

Одна з основних засад функціонування системи надання соціальних послуг, яка передбачена Законом України «Про соціальні послуги», є рівність прав, обов'язків та відповідальності надавачів соціальних послуг державного та недержавного секторів. Відтак бюджетне фінансування може бути спрямоване як для забезпечення діяльності комунальних закладів, які надають соціальні послуги, так і закупівлі соціальних послуг у суб'єктів недержавного сектору.

В українському законодавчому полі забезпечені механізми для залучення громадських організацій та інших недержавних надавачів соціальних послуг, зокрема шляхом **співробітництва (партнерства), соціального замовлення, конкурсів соціальних проектів, соціальних програм тощо.**

Варто зазначити, що надання соціальних послуг і їх фінансування може відбуватися в межах співробітництва територіальних громад. Співробітництво може здійснюватися в таких формах:

- *делегування одному з суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань із передачею йому відповідних ресурсів;*

- *реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів із метою спільного здійснення відповідних заходів;*

- *спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності - інфраструктурних об'єктів;*

- утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій – спільних інфраструктурних об'єктів.

Відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» співробітництво здійснюється відповідно до договорів про співробітництво, укладених сільськими, селищними, міськими головами від імені сільської, селищної, міської ради після схвалення їх проектів відповідними радами.

Для забезпечення надання соціальних послуг можна також використовувати інші можливості, окрім зазначених вище джерел фінансування. Згідно п. 41 Порядку організації надання соціальних послуг, у разі неможливості задоволення потреби жителів відповідної адміністративно-територіальної одиниці в наданні тих чи інших соціальних послуг, крім базових соціальних послуг, виконавчий орган місцевої ради уповноважений поінформувати про це обласну державну адміністрацію для забезпечення створення необхідних соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, зокрема, шляхом планування та фінансування видатків для задоволення потреб осіб/сімей регіону в соціальних послугах у межах регіональних і місцевих соціально-економічних програм розвитку.

Законом України «Про соціальні послуги» (2020 р.), **соціальне замовлення визначається як засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі надавачів соціальних послуг для задоволення потреб осіб/сімей у соціальних послугах відповідно до результатів визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах.**

Соціальне замовлення – це спосіб організації надання соціальних послуг, коли громада укладає угоди з незалежними постачальниками для виконання конкретних завдань, які визначені на основі потреб населення. Такий спосіб врегульовано **Законом про «Соціальні послуги» та Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 450 «Деякі питання надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення».** Соціальне замовлення можна розуміти як комплекс заходів адміністративного характеру, що регулює діяльність у сфері соціальних послуг і здійснюється за допомогою залучення на конкурсній основі організацій та суб'єктів господарювання для вирішення актуальних соціальних проблем.

Тож, соціальне замовлення передбачає не просто виділення коштів неурядовим організаціям, а створення умов для ефективного задоволення потреб у соціальних послугах завдяки відкритому конкурсу проектів надавачів соціальних послуг, попередньому

визначенні потреб у таких послугах та максимально ефективному використанню бюджетних ресурсів.

Недержавними суб'єктами, що надають соціальні послуги (виконавцями соціального замовлення), є суб'єкти господарювання, які не відносяться до державному (комунальному) сектору сфери надання соціальних послуг, а також фізичні особи - підприємці. У їх статутних (установчих) документах повинні бути зазначені перелік соціальних послуг та категорії осіб, яким вони надаються.

Одержувачами соціальних послуг можуть бути як соціальні групи, так і окремі категорії осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати (наприклад, інваліди, бездомні, біженці, паліативні хворі, сироти тощо).

Співпраця місцевої влади з надавачами послуг через соціальне замовлення складається з декількох етапів. *Передусім, громада має визначити потреби жителів, обсяги необхідних послуг та бюджетних коштів для виплати компенсації надавачам.*

На другому етапі передбачається розробка завдання на надання послуг, проведення конкурсу та укладення договору з виконавцями. Водночас рішення про проведення конкурсів мають прийняти до 1 березня відповідного бюджетного періоду (або не пізніше 30 календарних днів після внесення змін до відповідного бюджету).

На останньому етапі передбачається проведення моніторингу та оцінка якості наданих послуг, здійснення контролю за дотриманням вимог, установлених законодавством.

Етапами процедури конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг є:

- прийняття рішення про проведення конкурсу та його оголошення;
- уявлення конкурсних пропозицій;
- розкриття і оцінка конкурсних пропозицій;
- визначення результатів конкурсу.

Використання інструменту соціального замовлення має низку переваг. Це особливо актуально в контексті триваючої війни та відновлення соціальних послуг на деокупованих територіях.

1.Ефективність використання бюджетних коштів та можливість залучення додаткових ресурсів. Конкуренція за соціальне замовлення стимулює надавачів пропонувати якісніші та більш ефективні послуги за оптимальну ціну. Відкритий конкурсний відбір також сприяє зменшенню можливостей для корупції, оскільки рішення приймають на основі чітких критеріїв та встановлюють прозорі результати конкурсу. Окрім цього, надавачі можуть залучати додаткові

ресурси у вигляді благодійної підтримки, грантів, співпраці з міжнародними організаціями.

2.Якість та комплексний підхід до надання соціальних послуг. Громадські організації можуть залучати додаткові ресурси для підвищення кваліфікації своїх працівників та впроваджувати нові підходи до надання соціальних послуг. До того ж, організації громадянського суспільства, зазвичай, фокусуються на конкретних соціальних проблемах, тож, зважаючи на свою експертність у відповідних сферах, спроможні запропонувати ефективні рішення тих чи інших проблем.

3.Розвиток ринку соціальних послуг. Зокрема, це може сприяти створенню додаткових робочих місць для фахівців з соціальної роботи, у тому числі вдосконалювати їхні професійні навички.

4.Розвиток громадянського суспільства. Соціальне замовлення створює можливість для громадян брати активну участь у формуванні та виконанні соціальних програм і проєктів. Особливо важливою така співпраця є на локальному рівні, коли спільнота стає партнером для місцевих органів влади у вирішенні соціальних проблем. Така взаємодія також сприяє побудові довіри між громадянами та органами влади.

Попри позитивний вплив залучення недержавного сектору до надання соціальних послуг, звісно, *існують можливі ризики та обмеження цього підходу.* По-перше, у деяких регіонах, особливо на рівні громад, недостатньо громадських та благодійних організацій, які спроможні та готові надавати соціальні послуги. По-друге, соціальне замовлення передбачає компенсацію витрат вже після надання послуги. А отже надавачі мають володіти достатніми власними ресурсами або залучати інші джерела фінансування для якісного виконання робіт. Тому важливо вже зараз активно проводити адвокаційну роботу на локальному рівні, щоб залучити більше учасників до системи надання соціальних послуг. А також створювати умови для співпраці органів влади та громадського сектору, посилення їхньої діяльності, що необхідно для повноцінного забезпечення соціальними послугами.

4. Моніторинг та оцінка якості надання соціальних послуг

Після визначення потреб населення у соціальних послугах та забезпечення їх фінансування здійснюється надання соціальних послуг відповідно до затверджених державних стандартів соціальних послуг. У разі відсутності надавачів необхідних соціальних послуг у територіальній громаді за місцем проживання особи/сім'ї, яка потребує надання соціальних послуг, або якщо запропонована соціальна послуга задовольняє потреби лише частково, орган соціального захисту

населення визначає потенційних надавачів таких соціальних послуг і здійснює заходи щодо їх залучення до надання соціальних послуг, у тому числі для забезпечення їх фінансування (*пункт 40 Порядку організації надання соціальних послуг*).

Окремі соціальні послуги, що надаються стаціонарно, зокрема соціально-психологічна реабілітація осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин, забезпечення притулку, наприклад, у випадку домашнього насильства, тощо можуть надаватись *поза межами територіальної громади* на регіональному (обласному/районному) рівнях.

У разі встановлення потреб особи/сім'ї у соціальних послугах, які надаються на регіональному рівні, орган соціального захисту населення за місцем проживання/перебування особи/сім'ї, яка звернулася із заявою, подає клопотання про надання необхідних соціальних послуг разом з відповідними документами структурному підрозділу з питань соціального захисту населення обласної для подальшого прийняття рішення про надання соціальних послуг (*абзац 2 пункту 41 Порядку організації надання соціальних послуг*).

Після розгляду клопотання на регіональному рівні орган соціального захисту населення обласної держадміністрації приймає рішення про надання соціальної послуги і надає відповідне направлення для отримання соціальної послуги. Для цього територіальній громаді необхідно розвивати співпрацю (у тому числі на договірних засадах) з надавачами державного, комунального або недержавного сектору, що надають послуги за рахунок коштів обласного/районного бюджету. У рамках такої співпраці *доцільно розробити маршрути отримувачів соціальних послуг, які потребують спеціалізованих послуг, що надаються на регіональному рівні, порядок їх перенаправлення для отримання соціальних послуг та визначити оптимальну тривалість надання послуг з урахуванням потреб осіб (сімей) та розвитку спроможності територіальної громади їх задовольняти за місцем проживання особи (сім'ї)*.

Подання заяви з відповідними документами для отримання соціальних послуг особами з інвалідністю та особами похилого віку, які мають інтелектуальні та/або психічні порушення, проводиться відповідно до *Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 576*.

До повноважень органів місцевого самоврядування, які реалізує структурний підрозділ з питань соціального захисту населення, законодавством віднесено також *здійснення моніторингу*

надання соціальних послуг, оцінки їх якості і оприлюднення відповідних результатів. Проведення моніторингу та оцінки якості послуг відбувається відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 449 та базується на статті 11 Закону України «Про соціальні послуги».

В межах щорічного моніторингу надання соціальних послуг структурний підрозділ з питань соціального захисту населення територіальної громади здійснює збір та оброблення інформації про надані жителям громади соціальні послуги, проводить аналіз узагальненої інформації, їх порівняльний аналіз та планування роботи з розвитку системи надання соціальних послуг. **Метою оцінки якості соціальних послуг, наданих жителям громади, є встановлення рівня відповідності наданих жителям громади соціальних послуг затвердженим державним стандартам соціальних послуг.**

Оцінка якості соціальних послуг може бути внутрішньою або зовнішньою:

- внутрішня оцінка якості соціальних послуг проводиться кожним надавачем один раз на рік не пізніше ніж 31 липня. За результатами проведення внутрішньої оцінки якості соціальних послуг готується звіт, який оприлюднюється на офіційному веб-сайті територіальної громади.

- зовнішня оцінка якості соціальних послуг здійснюється структурним підрозділом з питань соціального захисту населення територіальної громади та іншими уповноваженими органами (регіональним чи субрегіональним представництвом Національної сервісної соціальної служби, об'єднаннями надавачів соціальних послуг, Мінсоцполітики, замовниками соціальних послуг) у порядку визначеному законодавством.

Інформація, отримана в результаті моніторингу та оцінки якості соціальних послуг, враховується при щорічному визначенні потреб населення у соціальних послугах, а також є підставою для їх вдосконалення.

Таким чином, алгоритм розвитку соціальних послуг в територіальній громаді є круговим процесом: від визначення потреб населення, планування та фінансування соціальних послуг до їх впровадження через мережу надавачів соціальних послуг, моніторинг та оцінку їх якості з метою подальшого вдосконалення соціальних послуг та кращого задоволення потреб населення у соціальних послугах в наступному періоді.

4. Інтегрована модель соціального захисту населення, надання соціальних послуг та захисту прав дитини на рівні громади

Для забезпечення комплексного підходу у соціальній підтримці населення та доступності соціальних послуг для дітей, які їх потребують, *у громаді створюють службу у справах дітей* з метою забезпечення можливості повноцінно виконувати покладені на громаду законом зобов'язання щодо захисту прав дітей. *Наказом Мінсоцполітики від 25.02.2019 № 282 затверджено Методичні рекомендації щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту.* При плануванні інтегрованої моделі важливо враховувати, що наявність розвинутих медичних, освітніх та реабілітаційних послуг, послуг з культури, організації дозвілля, сприятиме забезпеченню належної профілактики потрапляння сімей і дітей у складні життєві обставини. Наприклад, поряд з освітніми (дошкільна освіта, шкільна та позашкільна освіта) мають бути і послуги, супутні до освітніх (підвезення до закладів освіти, групи продовженого дня, гаряче харчування в закладах освіти), що дозволить забезпечити підтримку належного рівня харчування дітей, особливо з малозабезпечених сімей, батькам працювати, не турбуючись про необхідність забрати дитину зі школи в обідній час тощо.

Прикладом інтеграції, при якій організаційні та фінансові ресурси різних структурних підрозділів громади об'єднуються навколо потреб конкретної дитини чи сім'ї, є поєднання освітньої послуги інклюзивного навчання із соціальною послугою супроводу дитини під час інклюзивного навчання. Оскільки дитина з особливими освітніми потребами під час інклюзивного навчання у освітньому процесі може потребувати підтримки та допомоги в пересуванні, самообслуговуванні, комунікації, харчуванні тощо, забезпечити таку підтримку можливо шляхом надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання.

Таким чином в закладі освіти надається соціальна послуга дитині для забезпечення повної та ефективної її участі у освітньому процесі. Також слід зазначити, що відповідно до *Закону України «Про соціальні послуги»* соціальні послуги можуть надаватися у центрах зайнятості, закладах охорони здоров'я, освіти, культури та інших закладах, що дає можливість забезпечити надання соціальних послуг різним групам населення, з урахуванням місць, де вони вже отримують інші послуги/допомогу.

Одним із кроків у створенні інтегрованої системи соціального захисту на рівні громади є *забезпечення міжвідомчої взаємодії та міждисциплінарного підходу як на етапі визначення потреб у*

соціальних послугах, так і на етапах їх розвитку, у процесі надання. Міжвідомча взаємодія забезпечується через співпрацю всіх підрозділів та надавачів соціальних, адміністративних, медичних, освітніх, культурних, реабілітаційних послуг, підрозділів Національної поліції України. Така співпраця сприяє розвитку горизонтальних зв'язків між надавачами послуг, впровадженню єдиних принципів, технології та алгоритмів дій для своєчасного виявлення, попередження та ефективного реагування, надання допомоги, зокрема дітям та їхнім сім'ям які перебувають у складних життєвих обставинах.

Одним із прикладів забезпечення міжвідомчої взаємодії є **комісія із захисту прав дитини** (*Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини*). Механізми міжвідомчої взаємодії суб'єктів, уповноважених здійснювати функції з надання послуг громадянам та захисту їхніх прав, затверджені Кабінетом Міністрів України через низку нормативно-правових актів, які відповідно до статті 24 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є обов'язковими для виконання органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами.

Для забезпечення ефективної міжвідомчої взаємодії на рівні громади повинен існувати визначений для всіх суб'єктів порядок обміну інформацією, перенаправлення та забезпечення необхідного реагування. Зокрема, кожній громаді рекомендується напрацювати та погодити **Алгоритм міжвідомчої взаємодії, що враховуватиме її власну інституційну спроможність та визначатиме відповідальних виконавців.**

В алгоритмі доцільно визначити:

1. Перелік наявних в громаді суб'єктів взаємодії (Центр надання соціальних послуг або інші надавачі соціальних послуг, структурний підрозділ з питань соціального захисту населення, служба у справах дітей, підрозділ Національної поліції, Центр первинної медико-санітарної допомоги, місцеві територіальні органи ДСНС та інші), відповідального за їх координацію.

2. Процедура повідомлення та перенаправлення інформації у випадках виявлення:

- осіб, які постраждали від домашнього насильства/насильства за ознакою статі або торгівлі людьми;
- дітей постраждалих від жорстокого поводження;
- загрози життю та здоров'ю дитини;
- сімей у складних життєвих обставинах, або сімей з ознаками вразливості;
- інших випадків, що потребують використання міждисциплінарного підходу.

3. Порядок дій спеціалістів структур, перелічених у п.1 у разі виникнення ситуацій, зазначених у п.2 9 *Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658, Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585, Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866.*

Варто звернути увагу, що координаційну та методичну підтримку з питань організації надання соціальних послуг та дотримання прав дітей територіальним громадам надає **Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій» № 1009-IX від 17 листопада 2020 року.** Національна сервісна соціальна служба, яка діє через регіональні та субрегіональні територіальні органи, що будуть утворені із 1 січня 2021 року.

Крім того, органи місцевого самоврядування можуть звертатися до регіонального центру соціальних служб, який надає методичну, навчальну та інформаційну допомогу громадам у проведенні соціальної роботи, наданні соціальних послуг, а також здійснює підготовку кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, наставники, усиновлювачі (згідно з вимогами законодавства).

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді
2. Визначіть особливості фінансування надання соціальних послуг в громаді.
3. Охарактеризуйте умови надання соціальних послуг в громаді на основі соціального замовлення
4. Визначіть етапи моніторингу та оцінки якості соціальних послуг

Самостійна робота

На основі матеріалів Інтернет-сайтів проаналізувати практики надання соціальних послуг недержавними організаціями в зарубіжних країнах.

Література:

1. .Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. . Дубич К.В. Соціальне замовлення – ефективний механізм надання соціальних послуг в Україні. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/14.pdf>
3. Мірослав Ольчак, Катажина Ростек Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. Посібник. Київ, 2019.
4. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2020. 118 с.
5. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах /Практичні рекомендації. Київ, 2019. 128 с.
6. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
7. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
8. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Посібник / Дащаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 72 с.

Тема 5. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді

1. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді
2. Роль людських ресурсів громади. Соціальний капітал
3. Волонтери як ресурс соціальної роботи в громаді
4. Соціальні інститути територіальної громади
5. Технологічні ресурси громади

Основні терміни і поняття

Ресурси – допоміжні засоби, необхідні елементи людської діяльності.

ресурсами соціальної роботи розуміє все те, що може бути використано для задоволення певних потреб чи вирішення конкретних проблем клієнта.

Внутрішні ресурси – сукупність психологічних характеристик об'єкта (клієнта) та його когнітивних (знання) та операційних (уміння) компонентів.

Зовнішні ресурси – сукупність можливостей для розв'язання індивідуальних та соціальних проблем, які можуть бути залучені як суб'єктом, так і об'єктом цієї діяльності.

Соціальний капітал – сукупність здатних приносити дохід зв'язків та соціально-економічних відносин, які виникають у певній соціальній мережі на основі існуючих норм та довіри

Волонтерство – добровільна суспільно-корисна допомога, яка об'єднує різних людей з різними професіями, статками, інтересами та цілями, але всі вони мають спільну цінність – небайдужість до того, що відбувається навколо.

Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги.

Соціальні інститути – специфічні соціальні утворення, що забезпечують відносну сталість зв'язків і відносин у межах соціальної організації суспільства, певні історично зумовлені форми організації та регулювання суспільного життя.

Технологічні ресурси в громаді – сукупність форм, методів та прийомів, що застосовуються соціальними службами, закладами соціального обслуговування, громадськими організаціями та спеціалістами й волонтерами з метою задоволення потреб чи вирішення проблем членів місцевої громади.

Інформаційні ресурси – це окремі документи і масиви документів, результати інтелектуальної, творчої та інформаційної діяльності, бази та банки даних, всі види архівів, бібліотечні, музейні

фонди та інші, що містять відомості та знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації.

1. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді

Однією з необхідних умов здійснення соціальної роботи в громаді є її ресурсне забезпечення. *Термін «ресурси» походить від французького *ressource* – допоміжні засоби, необхідні елементи людської діяльності.* Світ людини неможливо уявити поза зв'язком із ресурсами. Людина весь час створює все нові види ресурсів, а також постійно використовує ті, що її оточують. Практично всі об'єкти та явища, які оточують людей, є ресурсним простором або ресурсною базою, тому головне – визначитися в питаннях необхідності та спрямованості їх використання в соціальній роботі в громаді.

Ресурсами громади у широкому розумінні є все те, що може бути використано для поліпшення якості життя. Кожна громада має певні ресурси: фінансові, матеріальні, адміністративні, духовні, людські, інституційні, соціальні, часові, природні тощо. Деякі з них легко ідентифікуються і можуть бути оцінені, проте більша частина є неочевидними та прихованими. Наприклад, мережі існуючих державних соціальних служб, закладів освіти та охорони здоров'я або органів охорони правопорядку та правосуддя забезпечують членів громади певними очевидними інституційними ресурсами. Ресурси бувають *обмеженими* (наприклад, чиста питна вода чи земельний ресурс) і часто *невідновлюваними* (якими найчастіше є природні ресурси: залежі вугілля чи торфу, із вичерпанням яких громада може втратити єдине джерело прибутку). Важливо також розуміти, що не всі члени громади мають однаковий доступ до її ресурсів. Наприклад, для людей з інвалідністю, які пересуваються на візочках, доступ до навчальних закладів, бібліотек чи медичних установ у більшості сільських та міських громад є наразі обмеженим у зв'язку з непристосованою архітектурою будівель, у яких вони розташовані.

Ресурси – це джерела та передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна реалізувати при існуючих технологіях та соціально-економічних відносинах. В широкому розумінні ресурси розглядають як запаси чого-небудь, які можна використовувати в разі потреби, в іншій інтерпретації вони трактуються як джерело та арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання певних завдань чи вдосконалення діяльності.

В теорії та практиці соціальної роботи не існує однозначного визначення її ресурсів. Так, В.Рамазанов під *ресурсами соціальної роботи розуміє все те, що може бути використано для задоволення*

певних потреб чи вирішення конкретних проблем клієнта. Алісон Д.Мердок вважає, що до ресурсів можна віднести все, що сприймається індивідом як необхідне для його добробуту. Розглядаючи ресурси соціальної роботи і соціальної служби як об'єкти менеджменту соціальної роботи, К.Шендеровський пропонує розуміти під ресурсами сукупність витрат політичних, матеріальних, технологічних, фінансових, інформаційних, кадрових, особистісних, які застосовуються для досягнення мети .

Неоднозначним в теорії соціальної роботи є також питання природи та видів її ресурсного забезпечення. Різноманітні підходи до класифікації ресурсів соціальної роботи широко представлені в працях зарубіжних та вітчизняних вчених.

Найчастіше доступні ресурси класифікують за такими основними групами:

– *фінансові* (кошти в національній та іноземній валюті, цінні папери - векселі, депозитні сертифікати, облігації тощо);

– *матеріальні ресурси* (приміщення, обладнання, транспортні засоби тощо);

– *людські ресурси* (штатні працівники, консультанти, волонтери, члени громадських організацій);

– *інтелектуальні ресурси* (твори, символіка та інша інтелектуальна власність, що охороняється чи не охороняється законом).

Коли мова йде про допомогу конкретній людині, зазначає С. Фолкман, доцільно виокремлювати ***ресурси особистості*** (здоров'я, витривалість, переконання, самоконтроль, психологічні характеристики тощо) та ***ресурси соціального середовища*** (система соціальної підтримки людини).

Ресурси розглядаються також з точки зору їх природи, джерел та корисності. Вони можуть бути внутрішніми чи зовнішніми щодо особи чи групи; по друге – офіційними (формальними) чи неофіційними (неформальними); по третє – реально існуючими чи потенційними.

Базуючись на такому принципі соціальної роботи як принцип опори на потенційні можливості клієнта, беручи до уваги те, що одним з основних видів соціальної допомоги є вироблення в клієнта навичок самопомоги на основі внутрішніх резервів та певного соціального досвіду особистості, можна розглядати ***внутрішні ресурси як сукупність психологічних характеристик об'єкта (клієнта) та його когнітивних (знання) та операційних (уміння) компонентів.***

На основі цього до внутрішніх ресурсів соціальної роботи відносять:

– особливості психічних пізнавальних процесів особистості (сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мови, уваги);

– особливості прояву емоційно-вольових процесів та станів;

– особистісні характеристики (особливості характеру, темпераменту, потреби, інтереси, цінності, мотиви);

– освітній рівень людини;

– професійні та соціальні уміння й навички, якими вона володіє. Спираючись на внутрішні ресурси як наявний потенціал об'єкта (клієнта) соціальної роботи, тим самим підкреслюється активна роль самої людини в задоволенні її потреб чи подоланні проблем.

Розглядаючи соціальну роботу як професійну діяльність, пов'язану з використанням психологічних, соціологічних, педагогічних, управлінських методів та прийомів, **зовнішні ресурси розглядають як сукупність можливостей для розв'язання індивідуальних та соціальних проблем, які можуть бути залучені як суб'єктом, так і об'єктом цієї діяльності.**

Що стосується **фінансових ресурсів**, до них можна віднести всі види грошових надходжень для організації на здійснення соціальної роботи. Серед них бюджетні витрати на забезпечення діяльності різних соціальних служб, пенсії та інші види виплат, передбачені діючим законодавством для різних категорій населення, спонсорські надходження на рахунок державних, громадських організацій та фізичних осіб. У свою чергу вони є різновидом і офіційних матеріальних ресурсів. Прикладом неофіційних фінансових ресурсів можуть бути грошова допомога друзів, колег по роботі, спонсорів, яка безпосередньо передається людині, що потребує підтримки, або її близьким. Серед нефінансових ресурсів можна виокремити приміщення, обладнання, книги, речі, ліки тощо.

А. Лауфер розділяє ресурси, що знаходяться в розпорядженні соціальних служб, на людські, програмні та стратегічні. Ю.Фoa пропонує виділяти шість основних ресурсів в соціальній роботі: гроші, любов, інформацію, статус, послуги та товари.

Д. Томас вважає, що до визначення видів ресурсів соціальної роботи варто підходити з позиції громадян. З цієї точки зору він поділяє ресурси на

– матеріальні послуги (виробництво, магазини, школи, сервісні заклади);

– засоби та форми організаційної й духовної підтримки (соціальні служби, громадські організації, церква);

– засоби міжособистісної підтримки

– власна активність (самодопомога, взаємодопомога,

підтримка членів родини, друзів та колег по роботі).

Досить оригінальною є класифікація ресурсів соціальної роботи українського теоретика й практика К. Шендеровського. Він виокремлює велике коло ресурсів, зокрема політичні (мета, завдання діяльності), нормативно-правові, секторальні (державне – громадське – приватне), концептуальні (теорія), фінансові, адміністративно-управлінські, інституційні, етичні.

Розглянуті підходи до класифікації ресурсів соціальної роботи дають можливість виокремити серед них саме такі, які можна віднести до ресурсного забезпечення соціальної роботи в громаді. Серед таких ресурсів найчастіше виокремлюються:

- природні;
- фінансові;
- матеріальні;
- людські;
- інституційні;
- інформаційні;
- технологічні.

Одним з найбільш сталих видів ресурсів, які має територіальна громада, є **природні**. Кожна громада розташована на певній території, яка має свою площу та географічні особливості. *Серед природних ресурсів територіальної громади можна виокремити наявність лісопаркової зони, водойм, певних корисних копалин, особливостей географічного місця розташування.* Природні ресурси можуть бути активно задіяні членами громади при вирішенні проблем дозвілля людей, їх працевлаштування чи розвитку певних напрямів виробництва на території громади.

Фінансові ресурси територіальної громади можна умовно поділити на такі види:

- доходна частина відповідного місцевого бюджету;
- трансфери з державного бюджету України;
- кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування, які виплачуються жителям відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- кошти підприємств, установ і організацій, які спрямовуються на реалізацію соціальних програм;
- кошти благодійних і релігійних організацій, які спрямовуються на вирішення соціальних проблем в громаді;
- приватні кошти громадян.

За умови, що цих ресурсів недостатньо для вирішення певних соціальних проблем в громаді, можна залучати зовнішні фінансові

ресурси у формі грантів чи спонсорських надходжень від представників інших громад.

Такі гранти можуть бути найрізноманітнішими:

- цільові (спрямовані на сприяння будь-якої події чи заходу, наприклад, реконструкція школи у сільській громаді);
- тематичні (призначені для підтримки ініціатив у будь-якій сфері соціально-значимої діяльності, наприклад: розвиток дитячої творчості чи працевлаштування людей з обмеженими функціональними можливостями);
- іменні (ті, що виділяються підприємцем чи певною компанією).

2. Роль людських ресурсів громади. Соціальний капітал

Очевидним є той факт, що будь-яка діяльність не може здійснюватися без участі людей. Тому *людські ресурси відіграють провідну роль у соціальній роботі на рівні громади*. Будь-яка технологія чи економічна інновація мають сенс тільки у контексті людських потреб і можливостей, оскільки створюються людьми і для людей. Тільки люди здатні змінювати світ навколо себе. Відтак, будь-який громадянин є потенційним ресурсом громади. Кожна людина має деякі навички або таланти, і кожна може дати знання про громаду, зв'язки з людьми, яких вони знають, й елементарну волонтерську допомогу – зробити телефонні дзвінки, поклеїти конверти, поширити інформацію тощо. Такий підхід передбачає, що кожна людина може бути рушійною силою для розвитку громади, якщо її навички/таланти/чесноти належно використовуються на благо спільноти. Щоразу, коли людина використовує свої здібності, громада міцнішає і людина стає могутнішою. Ось чому міцні громади існують переважно там, де є розпізнаними, оціненими та мобілізованими здібності місцевих мешканців. Слабкі громади – це ті, що не змогли (не важливо з яких причин) задіяти навички, здібності і таланти своїх представників та членів.

Окремо варто підкреслити значення ресурсу тих людей, що *традиційно відносяться до «вразливих» категорій*, тих, що знаходяться на «маргінесі» громади. На думку американських фахівців, авторів книги «Розбудова громад за рахунок внутрішніх ресурсів. Шлях до відкриття й мобілізації ресурсів громади» Дж. П. Кретцмана, і Дж. Л. Малкнайта, найміцнішими є громади, що можуть розпізнати обдарування людей на маргінесі, залучаючи їх до життя громади. У книзі висвітлено досвід мобілізації громад навколо розкриття здібностей та розширення можливостей таких вразливих категорій мешканців як: внутрішньо переміщені особи (ВПО), люди, які живуть з

ВІЛ, люди з інвалідністю, люди, що живуть на соціальну допомогу, люди похилого віку, молодь, представники груп ризику, люди з мистецькими обдаруваннями.

Відтак, кожна людина потенційно може зробити внесок у розбудову громади. Завдання соціальних працівників – розширити перелік можливих учасників, не залишити нікого поза увагою, і розробити методи поєднання їх ресурсів з енергією інших людей, ініціативних груп, громадських організацій, державних інституцій.

Для розвитку громади критично важливими є практики взаємодії між членами громади, які формуються у ході тривалого історичного процесу і стають детермінантами успіху (чи неуспіху) таких спільнот. Йдеться про соціальний капітал як ресурс громади.

Соціальний капітал громади виникає в міжособистісній взаємодії, забезпечує стабільність соціальної системи та посилює у такий спосіб особистісні ресурси людини. На основі взаємовідносин всередині громади члени громади згуртовуються завдяки спільним інтересам і підтримують неформальні контакти з метою взаємної вигоди й допомоги. Таким чином формується *соціальний капітал – сукупність здатних приносити дохід зв'язків та соціально-економічних відносин, які виникають у певній соціальній мережі на основі існуючих норм та довіри.*

Його компонентами є: мережа горизонтальних зв'язків між рівними і вільними індивідами; норми взаємності та довіра; навички колективних дій; відчуття причетності до суспільних справ, обов'язку та відповідальності перед іншими людьми тощо.

Ф. Фукуяма визначає соціальний капітал як загальноприйняті норми і цінності, які практикуються певною групою людей і дозволяють їм співпрацювати; це – певний потенціал суспільства або його частини, що виникає як результат наявності довіри між його членами.

Це поняття увійшло в науковий обіг завдяки працям П. Бурдьє та Д. Коулмена у 1980-х- на початку 1990-х років, набуло нового змісту завдяки науковим працям та публіцистичним статтям італійського вченого Р. Патнема. На думку останнього, *поняття соціального капіталу характеризує єдність культури і структури, що складається у межах громад. Воно містить норми взаємності (такі як довіра і толерантність) та мережі громадської залученості (участь людей у різного роду спілках та об'єднаннях).* Взаємно підсилюючи один одного, ці два аспекти соціального капіталу роблять людей здатними до солідарних дій, кооперації зусиль і взаємодопомоги. Як наслідок, люди схильні добровільно підкорятися правовим нормам і утворюють

сприятливе соціальне середовище для функціонування демократичних інститутів.

За висловом Р. Патнема, *кращим є життя в громаді, яка володіє великим фондом соціального капіталу*. По-перше, мережі громадської активності сприяють здоровим нормам взаємності та заохочують прояву соціальної довіри. Такі мережі роблять простішими координацію і комунікацію, посилюють довіру і, таким чином, дозволяють вирішувати дилеми колективної дії. Коли розв'язання економічних і політичних проблем ґрунтується на густих мережах соціальної взаємодії, зменшується число стимулів для опортунізму. Водночас мережі громадської активності втілюють у собі попередній успіх співпраці, який може служити культурним шаблоном для майбутньої співпраці. Зрештою, густі мережі взаємодії потенційно розширюють самоусвідомлення учасників, перетворюючи «я» на «ми», або (мовою раціональних теоретиків) підсилюючи «смак» учасників до колективного блага.

Соціальний капітал також передбачає готовність людей допомагати одне одному, взаємні зобов'язання та взаємний контроль.

Однак механізми, завдяки яким громадська активність і соціальні зв'язки дають позитивні результати в громаді, як-от кращі школи, швидший економічний розвиток, нижчий рівень злочинності і ефективніший уряд, мають складну структуру. Адже *реалізація соціального капіталу, як правило, стає можливою через його конвертацію в інші значимі форми капіталу/ресурсів*. Так, використовуючи соціальні капітали, можна отримувати прямий доступ до економічних ресурсів; збільшувати свій культурний капітал через контакти з експертами, компетентними людьми, що втілюють культурний капітал; можуть приєднуватися до інститутів, що пов'язані з розподілом пільг та привілеїв. З іншого боку, набуття соціального капіталу вимагає, у свою чергу, вкладення економічних, культурних, символічних ресурсів.

Американський соціолог Р. Патнем вважає, що *під соціальним капіталом слід також розуміти мережу взаємостосунків між людьми, рівень розвитку «звичаєвого права», рівень довіри в суспільстві, тобто все те, що дозволяє діяти спільно та більш ефективно, досягаючи намічених цілей*. Він виокремлює *два види соціального капіталу: рівень залучення жителів у процеси, які відбуваються в громаді та рівень довіри між суб'єктами, які діють на певній території*.

Реальним виявом соціального капіталу (його реалізацію на практиці) є участь населення у діяльності громадських організацій та громадських ініціативах. Щоб вирішити різноманітні соціальні проблеми у межах територіальної громади та примножити її соціальний

капітал, необхідна значна кількість добровольців - волонтерів.

Як бачимо, використання внутрішнього потенціалу територіальної громади, у тому числі її соціального капіталу, дасть можливість розвивати нове висококультурне, активне, дієве суспільство.

3. Волонтери як ресурс соціальної роботи в громаді

Волонтерська діяльність є однією із форм соціальної активності та важливим людським ресурсом громади. Волонтерство – це той компонент, який об'єднує громаду, дає можливість громаді об'єднатися навколо спільної ідеї, вирішення проблеми, яка може хвилювати. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність», **волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами.** Вона може відбуватися як організовано, волонтерськими групами за підтримки державних та громадських організацій, так і безсистемно, у вигляді спонтанної допомоги іншим людям – переважно, це хворі, люди з особливими фізичними потребами, літні люди, безпритульні, багатодітні сім'ї та ін. Волонтерство також може спрямовуватися на будь-яку особу чи групу осіб, що потребують допомоги.

Підтримка найбільш нужденних суспільних груп, організація благодійних акцій і заходів, залучення коштів та справедливий розподіл гуманітарної допомоги – усе це може бути втілено зусиллями соціальних працівників. Проте саме участь волонтерів, їхня підтримка й допомога, дають змогу соціальній службі досягти найкращих результатів: побудувати тісні зв'язки з бенефіціарами та дізнатися більше про їхнє життя, побачити раніше не помічені проблеми й бути гнучкими в реакції на виклики.

Спектр благодійної діяльності волонтерів дуже великий. Вони можуть бути організаторами заходів, спрямованих на залучення широкого загалу: освітніх проєктів, змагань, фестивалів, концертів, збору коштів та речей для благодійних ініціатив. Крім цього, самі волонтери можуть безкоштовно працювати консультантами з юридичних та фінансових питань, веб-розробниками, перекладачами, соціальними робітниками тощо. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю.

Український волонтерський рух – явище відносно молоде. До 2014 р. волонтерство у нашій країні розвивалося досить повільно, особливо коли порівнювати з іншими країнами. Як свідчить рейтинг

«World Giving Index», 2010 р. Україна посідала лише 150-е місце у світі (тільки 5% населення було залучено до волонтерської роботи), але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі все змінили. ВР тоді піднісся на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України: майже чверть українців (23 %) уже мали досвід волонтерства. У тому ж рейтингу «World Giving Index» Україна піднялася зі 150-го на 81-е місце й випередила Польщу, Естонію, Росію та Грузію.

В Україні відбувся потужний сплеск волонтерського руху після анексії Російської Федерацією територій України та воєнної агресії в 2014 році. Другий етап бурхливого розвитку волонтерства розпочався внаслідок повномасштабної війни Російської Федерації проти держави України у 2022 році. Волонтери нарівні з іншими державними інституціями та органами місцевого самоврядування активно підтримують Збройні сили України, підрозділи сил територіальної оборони, організовують роботу щодо соціального захисту громадян у населених пунктах, надаючи гуманітарну та медичну допомогу, працюють у напрямку адаптації тимчасово переміщених осіб.

Громадські об'єднання та благодійні організації є одним з індикаторів розуміння процесів, що відбуваються в громаді, захисником інтересів та прагнень соціальних груп та окремих жителів громади. Наразі, серед жителів посилюється розуміння важливої ролі волонтерської діяльності з необхідністю створення моделі таких суспільних відносин, за яких волонтери спільно між собою та разом з владою могло б працювати на покращення життя в громаді, регіону та країни. Сільська/селищна/міська рада також зацікавлена розвитком волонтерства та прагне залучити активних жителів до життя громади, соціально-економічного розвитку та вирішення актуальних питань громади.

Українське суспільство відпрацювало механізм надання оперативної допомоги тим, хто цього потребує. Маючи волонтерський досвід та непереборне бажання підтримувати свою армію, захищати країну та землю, українці та українки швидко залучають внутрішні та зовнішні ресурси для закриття найрізноманітніших запитів в громадах. Саме активне становлення та розвиток волонтерської діяльності в територіальній громаді дозволяє ефективно вирішувати найкритичніші проблеми місцевого та національного рівня в короткі терміни. Наразі, серед жителів, посилюється розуміння важливої ролі волонтерської діяльності з необхідністю створення моделі таких суспільних відносин, за яких волонтери спільно між собою та разом з владою могли б працювати на покращення життя в громаді, регіону та країни.

Волонтерський рух у громаді – це можливості для:

- вирішення нагальних потреб мешканців громади. Наприклад, надання допомоги ВПО. Поки в запуску здоровий бюрократичний механізм зі списками, документами й закупівлею необхідного, волонтери вже таку допомогу надають. Це швидкий результат, який можна побачити одразу;

- поширення цінностей та освіченості серед молоді та інших верств населення. Адже волонтери власним прикладом показують, що можна долучитися до реагування на виклики для громади і через волонтерство розвивати свої знання, навички, вміння;

- посилення згуртованості та стійкості громади. Волонтерські ініціативи передбачають спільну діяльність, це сприяє побудові довіри між мешканцями і владою, що є базовою річчю для розвитку громади в цілому;

- впровадження нових послуг та інновацій. Часто саме волонтерські ініціативи започатковують проекти, яких могло би і не бути в громаді: від екоініціатив до турботи про самотніх і потребуючих людей. Завдяки цьому вже органи місцевого самоврядування можуть вивчати потреби мешканців, робити початкові висновки про запити на послуги та механізми реалізації;

- залучення додаткових ресурсів у громаду. Волонтери часто збирають кошти на свої ініціативи у донорських організацій, залучаючи зовнішній ресурс.

Напрями співпраці соціальної служби громади та волонтерських організацій: надання адресної допомоги нужденним, екологічна й зоозахисна діяльність, освітня та просвітницька діяльність, допомога в медичних і культурних закладах, участь в організації масштабних спортивних та культурних заходів, надання домедичної допомоги, волонтерський фандрейзинг (залучення волонтерів до збору коштів), інтелектуальне волонтерство (надання фахових консультацій і експертної допомоги в межах власних компетенцій) та інші.

Волонтери можуть надавати допомогу як на постійних засадах, з визначеними обов'язками й графіком, так і періодично, без прив'язки до конкретного проекту чи зони відповідальності. Волонтери не замінюють собою державні органи або оплачуваних працівників; вони посилюють, збагачують та взаємодоповнюють роботу, яку здійснюють інші люди й організації. Заповнюючи недоліки державної соціальної політики, волонтери надають ефективну адресну соціальну допомогу, що відповідає потребам і запитам конкретної людини. Допомагаючи оплачуваним працівникам неприбуткових організацій, вони масштабують соціальний ефект від їхньої діяльності. Водночас багато

низових ініціатив та організацій розпочинають як суто волонтерські, й лише із часом залучають кошти на оплату працівників.

Задля забезпечення стабільного розвитку волонтерства у громаді фахівцям центру надання соціальних послуг необхідно налагоджувати та посилювати систему взаємодії влади з організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, бізнесом, волонтерськими ініціативами, що в свою чергу, вимагає чіткого визначення та планування спільних дій та заходів, проведення регулярних консультацій з громадськістю, що є завданням центру надання соціальних послуг в громаді.

4. Соціальні інститути територіальної громади

Кожна територіальна громада має низку соціальних інститутів, які надають соціальні послуги, забезпечують соціальні гарантії та соціальний захист населення. Перш ніж охарактеризувати інституційні ресурси громади, коротко зупинимось на загальній характеристиці соціальних інститутів. У найширшому розумінні *соціальні інститути - це специфічні соціальні утворення, що забезпечують відносну сталість зв'язків і відносин у межах соціальної організації суспільства, певні історично зумовлені форми організації та регулювання суспільного життя.*

До найзагальніших ознак соціальних інститутів належать:

- виокремлення певного кола суб'єктів, які вступають у процесі діяльності у відносини, що набувають сталого характеру;
- певну більш-менш формалізовану організацію;
- наявність специфічних соціальних норм і правил, що регулюють поведінку людей у межах соціального інституту;
- наявність соціально-важливих функцій інституту, що інтегрують його в соціальну систему та забезпечують його участь в інтеграції цієї системи.

Існує дві групи соціальних інститутів:

- інститути великого ступеню формалізації, регулювання яких здійснюється через спеціальні органи управління (організації та органи соціальної сфери та відповідні органи їх управління в освіті, охороні здоров'я, культурі, соціальному захисті населення);
- інститути малого ступеню формалізації, які діють на основі внутрішньої саморегуляції (громадські об'єднання, сім'я).

Серед найбільш поширених інституційних ресурсів у територіальній громаді можна виокремити:

- загальноосвітні заклади;
- позанавчальні заклади;

- заклади системи охорони здоров'я, культури,
- різноманітні соціальні служби (соціальні служби молоді, центри роботи з жінками, відділення соціальної допомоги, територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, центри соціально-трудової та професійної реабілітації інвалідів; реабілітаційні центри для дітей-інвалідів; служби зайнятості, центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх; служби у справах неповнолітніх; клуби за місцем проживання тощо).

Потужним інституційним ресурсом громади є формальні (недержавні організації) та неформальні об'єднання громадян – асоціації, які містять ініціативні групи, гуртки за інтересами, спортивні клуби, аматорські колективи, релігійні групи, бізнес-асоціації тощо. Потужним інституційним ресурсом є приватний бізнес, який забезпечує робочі місця і підтримує місцеву економіку.

Релігійні організації є одним з найстаріших в Україні інститутів підтримки соціально незахищених верств населення. З часів Київської Русі й дотепер церква організує віруючих на допомогу хворим, людям похилого віку, тим, хто перебуває в скруті; збирає пожертви від прихожан на придбання харчів, одягу, ліків для тих людей, які перебувають в складних життєвих ситуаціях; організовує благодійні обіди та притулки для осіб, що не мають постійного місця проживання. Сьогодні церква є одним з тих соціальних інститутів, який активно залучає людей в громадську роботу саме в територіальній громаді.

Соціальна робота в громаді тісно пов'язана з ініціацією створення *громадських організацій* та спрямована на налагодження активної співпраці між урядовим та неурядовим сектором. *Згідно з чинним законодавством в Україні функціонує достатньо розгалужена система неурядових організацій, об'єднаних за різними цілями та функціями:*

- громадські організації – це об'єднання громадян, створені для задоволення, представлення і захисту законних соціальних, економічних, культурних, національних, вікових, творчих і інших інтересів своїх членів;

- благодійні фонди – недержавні організації, головною метою діяльності яких є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб;

- спілки (асоціації) – добровільні об'єднання юридичних осіб, що створені для представлення інтересів засновників та утримуються за рахунок їх внесків.

Діяльність цих організацій в межах територіальної громади:

- робить успішний внесок в соціально-економічний розвиток територіальної громади;
- забезпечує рівновагу і баланс у співфункціонуванні трьох секторів - органів місцевого самоврядування, бізнесу і неурядових організацій;
- сприяє налагодженню співробітництва між ними;
- забезпечує формування альтернативної (недержавної) системи надання соціальних послуг членам територіальної громади;
- сприяє підвищенню громадянської активності членів територіальної громади;
- стимулює появу нових лідерів місцевої громади.

5. Технологічні та інформаційні ресурси громади

Організація та здійснення соціальної роботи в громаді неможлива без використання різноманітних технологій. Базуючись на визначенні технологій соціальної роботи Р. Вайноли, можна розглядати *технологічні ресурси в громаді як сукупність форм, методів та прийомів, що застосовуються соціальними службами, закладами соціального обслуговування, громадськими організаціями та спеціалістами й волонтерами з метою задоволення потреб чи вирішення проблем членів місцевої громади.*

В практичній соціальній роботі в громаді найчастіше застосовуються прикладні технології соціально-правового захисту, соціального обслуговування соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального опікуєтства, патронажу, супроводу, рекламно-інформаційні технології.

Під час пошуку та використання технологій для забезпечення соціальної роботи в громаді слід пам'ятати, що ресурси в ній вміщені в окремі «ресурсні системи». Використання одного з них впливає на весь ланцюг взаємовідносин «ресурс – громада – благополуччя людини». Ресурси не ізольовані один від одного, а знаходяться в територіальній, суспільно-значимій єдності.

Наприклад, Р. Кравченко, розглядаючи особливості соціальної роботи з розумово відсталими людьми, виокремлює реалізацію різних ресурсів громади для цієї групи людей:

- задоволення потреб інваліда та його родини відповідно до законодавчих гарантій;
- допомога родині, яка опікується розумово відсталою особою, з боку родичів та сусідів;
- звернення до агенцій для інших груп населення, що виконують програми за рахунок бюджетних коштів;

- офіційні звернення по допомогу або вирішення проблем інваліда та його родини до органів влади місцевого, міського/обласного та національного рівня;
- особисті звернення до окремих професіоналів, які працюють у місцевій громаді;
- особисті звернення до депутатів, посадових осіб, представників бізнесу;
- допомога волонтерів.

Розглянемо інформаційні ресурси соціальної роботи в громаді. Адже наявність матеріальних засобів, технологій діяльності та спеціалістів і волонтерів ще не є достатньою умовою для здійснення соціальної роботи в громаді. У вік бурхливого розвитку інформаційних технологій не можна не зважати на пріоритетні позиції інформаційного поля в забезпеченні високого рівня професійної діяльності. Як зазначено в багатьох працях вітчизняних і закордонних учених, *важливими ознаками інформаційного ресурсу є те, що він може бути системоутворювальним і керівним чинником діяльності людини, суспільства й держави.*

Законом України «Про науково-технічну інформацію» встановлено, що основними видами інформації є статистична інформація, масова інформація, інформація про діяльність державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування; правова інформація, інформація про особу, інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація.

Чинне інформаційне законодавство не дає повного, юридично закріпленого трактування інформаційних ресурсів. Найбільш прийнятним варіантом термінологічного визначення інформаційних ресурсів для соціальної роботи в громаді є такий: ***інформаційні ресурси – це окремі документи і масиви документів, результати інтелектуальної, творчої та інформаційної діяльності, бази та банки даних, всі види архівів, бібліотечні, музейні фонди та інші, що містять відомості та знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації.***

Деталізуючи ці види інформаційних ресурсів на рівні практичної соціальної роботи в громаді, можна серед основних виокремити такі:

- різноманітні документи органів місцевого самоврядування (звіти, накази, постанови);
- спеціальну літературу;
- повідомлення засобів масової інформації про проблеми в громаді, діяльність органів місцевого самоврядування та неурядових організацій;

– інформаційну мережу Інтернет (інформаційно-пошукові сервери, сайти урядових, громадських організацій, організацій донорів);

– усну інформацію спеціалістів та волонтерів.

Слід зауважити, що ресурси громади, зазвичай, не можна використати без відповідної підготовки. Соціальна робота в громаді означає, насамперед, вдале використання людських ресурсів, а це передбачає «надання можливості будь-якому небайдужому громадянину взяти участь у загальній справі». Більшість проектів з розвитку місцевих громад починається з невеликого «ядра» відданих справі людей. Це волонтерська робота, тому навіть ті, хто беруть найактивнішу участь у ній, не в змозі цілком присвятити їй себе і свій час. Що стосується коштів, то нереалістично розраховувати на пожертвування від місцевих бізнесменів чи адміністрації на якусь нову місцеву ініціативу. Залучення фінансових та матеріальних ресурсів потребує відповідної діяльності, інколи – спеціальних фандрейзингових чи лобістських кампаній, тобто тривалої й цілеспрямованої роботи. Таким чином, багато соціальних проблем вирішуються завдяки наявності і використанню ресурсів громади.

Питання для самоконтролю:

1. Доберіть синоніми до поняття «ресурс».
2. Які види ресурсів виокремлюють у соціальній роботі?
3. Охарактеризуйте різні види ресурсів соціальної роботи в громаді.
4. В чому відмінність між ресурсами соціальної роботи та ресурсами соціальної роботи саме в громаді?
4. Охарактеризуйте волонтерів як ресурс соціальної роботи в громаді

Самостійна робота

Скласти структурно-логічну схему ресурсів соціальної роботи в громаді.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. . Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю .Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. Київ : 2017. 107 с.
3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці,

- соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
4. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
 5. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю для організації третього сектора: методичний посібник / За ред. В.Г. Королька. К.: 2003. 216 с.
 6. Ткачук А.Ф. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.
 7. Шаповалова Т.В. Соціальний капітал: теоретичні засади та стратегії трансформації: монографія. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 360 с.

Тема 6. Моделі соціальної роботи в громаді

1. Базові моделі соціальної роботи в громаді (класифікація Д. Ротмана)
2. Сучасні класифікації моделей соціальної роботи у громаді
3. Комплексні моделі соціальної роботи в територіальній громаді
4. Моделі соціальної роботи Чевіза, Росса, Алінського, модель соціальних мереж

Основні терміни і поняття

Теоретична модель (концепція) соціальної роботи – практико-орієнтоване, теоретичне обґрунтування соціальної роботи з урахуванням конкретної соціальної ситуації, можливостей здійснення соціального захисту осіб, які потребують допомоги, можливостей соціальної роботи, потенціалу того чи іншого її наукового бачення, теоретичного обґрунтування, технологічного здійснення.

Модель соціальне планування – побудова стратегії розвитку громади, плану заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблем членів громади через організацію надання соціальних послуг

Модель місцевого розвитку або розвитку територіальної/локальної громади – модель соціальної роботи в громаді, що базується на ідеї залучення великої кількості людей до процесу ідентифікації і вирішення власних проблем через налагодження і ведення ефективної комунікативної кампанії.

Модель соціальної дії – соціальна робота із вразливими групами населення, котрі потребують сприяння в організації задля висування власних вимог до ширшої громади.

Комплексні моделі соціальної роботи – сукупність теоретичних концепцій соціальної роботи, які орієнтують на цілісне бачення проблем захисту життєвих сил людини як біопсихосоціальної істоти.

1. Базові моделі соціальної роботи в громаді (класифікація Д. Ротмана)

Із латинської поняття «модель» (modulus) перекладається як міра, зразок, норма. Для соціальної роботи найбільш близьким є визначення моделі як уявного, знакового або матеріального образу оригіналу (відображення об'єктів і явищ у вигляді описів, теорій, схем, креслунків, графіків).

Кожна модель містить деякі теоретичні положення, зв'язок зі суміжними науками про людину і суспільство, природними і соціокультурними основами життя, а також передбачає цілком

певний зміст соціальної роботи, методи і форми допомоги тим, хто її потребує, враховуючи особливості їх соціальних проблем. Водночас, модель може відтворювати об'єкт з реальних умов, дати нам знання про нього або ж замінити його кращим аналогом, що є важливим у професійній діяльності соціального працівника щодо вирішення соціальних проблем клієнтів. **Теоретична модель (концепція) соціальної роботи – практико-орієнтоване, теоретичне обґрунтування соціальної роботи з урахуванням конкретної соціальної ситуації, можливостей здійснення соціального захисту осіб, які потребують допомоги, можливостей соціальної роботи, потенціалу того чи іншого її наукового бачення, теоретичного обґрунтування, технологічного здійснення**

На основі аналізу основних підходів до визначення моделей соціальної роботи в територіальній громаді **Д. Ротман вирізняє базові (класичні) моделі:**

– **модель місцевого розвитку або розвитку територіальної громади;**

– **модель соціального планування;**

– **модель соціальної дії.**

Така класифікація і досі активно використовується фахівцями із соціальної роботи.

Місцевий розвиток або розвиток територіальної/локальної громади є моделлю соціальної роботи в громаді, що базується на ідеї залучення великої кількості людей до процесу ідентифікації і вирішення власних проблем через налагодження і ведення ефективної комунікативної кампанії.

Основними характеристиками моделі місцевого розвитку є:

– організовані зусилля людей, спрямовані на покращення умов життя в локальній громаді,

– активне залучення жителів до вирішення власних проблем;

– розвиток можливостей і ресурсів громад, їх інтеграція;

– налагодження добровільної співпраці, побудованої на основі принципу самопомоги та взаємодопомоги;

– розвиток лідерського потенціалу місцевих жителів.

Місцевий розвиток є, на думку Д. Лиховіта і Т. Семигіної, моделлю, спрямованою на створення сприятливого середовища в громаді задля її сталого розвитку через:

– сприяння розвитку довгострокових соціальних ініціатив;

– визначення пріоритетних дій і планування ефективної соціальної політики;

- активізацію громадянської позиції та самоорганізацію жителів громади, їх участь у вирішенні проблем громади;
- мобілізацію необхідних ресурсів; налагодження співпраці місцевих органів влади із мешканцями громади для визначення та ініціювання необхідних змін.

Модель розвитку громади фокусується на процесі створення і розбудови громади, що ведеться через роботу із широким сектором її представників. Базовими елементами такого процесу є розвиток лідерського потенціалу та навчання місцевих жителів .

До дієвих форм, що реалізуються у межах моделі місцевого розвитку, науковці відносять:

- соціальні проекти, ініційовані місцевими громадами, спрямовані на покращення умов життя вразливих груп населення через модернізацію соціальної інфраструктури та підвищення якості соціальних послуг (створення центрів денного перебування інвалідів, реабілітаційних центрів, громадських приймалень, центрів надання соціальних послуг тощо);

- освітні проекти, що передбачають діяльність, спрямовану на підвищення рівня освіченості жителів громади (тренінги за різною тематикою, факультативи у загальноосвітніх навчальних закладах, заняття при бібліотеках тощо);

- діяльність гуртків, клубів, центрів за інтересами;

- створення наглядових, громадських, експертних рад, громадських організацій, комітетів, фондів розвитку громад;

- проведення зборів, дебатів, обговорень суспільно-важливих питань, громадських слухань тощо.

Соціальні працівники в межах застосування означеної моделі виступають у ролі фасилітатора, вчителя, каталізатора, тоді як клієнти – активні учасники процесу вирішення проблем.

Модель соціального планування, поряд із моделлю місцевого розвитку та моделлю соціальної дії, вважається однією з трьох ключових моделей соціальної роботи в громаді, спрямованої на врівноваження умов життя вразливих груп і досягнення соціальної стабільності. Модель соціального планування, на думку Д. Ротмана, зосереджена, в основному, на ***технічному процесі вирішення соціальних проблем*** у сферах надання соціальних послуг, громадського здоров'я, при вирішенні соціально-побутових проблем (наприклад, відсутність місця для проживання). ***Ця модель базується на ідеї цілеспрямованого програмного розвитку, ретельно продуманого і контрольованого процесу змін, спрямованого на забезпечення соціальними послугами жителів громади.***

Соціальне планування передбачає побудову стратегії розвитку громади, плану заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблем членів громади через організацію надання соціальних послуг.

Т. Семігіна визначає етапи соціального планування на рівні територіальної громади: аналіз соціальних умов, постановку цілей та оцінку діяльності наявних служб для їх удосконалення і розвитку нових закладів. Стратегія дій у рамках цієї моделі виходить із того, що потрібно знайти факти, які свідчать про актуальність для громади тієї чи іншої проблеми, й логічно поміркувати над можливими альтернативами розв'язання цих проблем (визначенням належних послуг, програм та заходів).

Модель соціального планування передбачає:

- залучення членів громади до визначення її потреб і проблем;
- реалізації заходів, спрямованих на їх задоволення і вирішення; оцінювання потреб, ресурсів і можливостей громади, діяльності соціальних служб;
- розробки планів і програм надання соціальних послуг населенню, їх замовлення через механізм закупівель, залучення державних та недержавних організацій до їх надання;
- забезпечення можливостей для вибору клієнтом провайдера соціальних послуг.

При реалізації моделі соціального планування фахівець із соціальної роботи в громаді виконує професійні ролі експерта, аналітика, координатора програм і проєктів, а клієнти є споживачами послуг.

Наприклад, у більшості американських громад діють спеціальні комітети із соціального планування, результатом діяльності яких можуть бути плани економічного розвитку, землекористування і землеустрою, розвитку транспортних систем або плани розбудови мікрорайонів. Важлива частина такого планування – це визначення системи надання соціальних послуг, зокрема для людей з проблемами психічного здоров'я та з функціональними обмеженнями. Плани, за умови їхньої високої якості, послідовно втілюються у життя завдяки спільному баченню громади. Соціальне планування полягає в тому, що громади отримують змогу самостійно вибрати, над чим повинна працювати місцева влада. Для цього можуть бути використані різні форми залучення громадськості до обговорення планів розвитку населеного пункту:

- поглиблене інтерв'ювання ключових осіб для визначення конкретних питань, над якими слід працювати, і побудови підвалин для

подальшого консенсусу, створення організаційного комітету з лідерів громади;

- вибіркові та/або суцільні опитування про ставлення до певної проблеми, які дають змогу окреслити існуючі проблеми та виявити можливі шляхи їхнього розв'язання, а також з'ясувати, наскільки прийнятними є ті чи інші ідеї;

- зустрічі в місцевих органах влади (муніципалітетах), призначені для збирання пропозицій громадян і забезпечення консенсусу;

- робота фокус-груп, в яких детально опрацьовуються окремі складові цілісного бачення.

У оцінюванні потреб вдаються до: аналізу соціальних індикаторів (показників), аналізу документів, аналізу інформації від інших організацій, опитування всіх членів громади або її ключових осіб, надавачів соціальних послуг тощо. У оцінюванні ресурсів громади увагу звертають не тільки на послуги, які можуть отримати члени громади в соціальних, медичних, освітніх, релігійних, відпочинкових, бізнесових закладах, а й яким саме чином використовують ці служби. Доцільно оцінити й те, які чинники впливають на використання чи невикористання чинних місцевих служб.

Якщо оцінювання ситуації в громаді призначено для формування специфічних програм, то воно може фокусуватися на певному секторі громади (підсистемі громади). Наприклад, для планування програм із формування здорового способу життя австралійський вчений К. Рісел та його американський колега Н. Брахт радять будувати аналіз на вивченні:

- демографічного, соціального та економічного «портрету» громади (з використанням, зокрема, даних перепису та наявної економічної статистики);

- стану здоров'я в громаді (зокрема, даних щодо захворюваності та смертності);

- ризиків для здоров'я (зокрема, поведінкових, соціальних, екологічних);

- поточної політики, програм та заходів формування здорового способу життя;

- цільових груп, рівня обізнаності, сприйняття потреб, організаційних можливостей та лідерства громади.

Планування та ініціювання соціальних програм у громаді передбачає й визначення змісту змін. До ключових елементів цього процесу також відносять:

- створення ініціативного комітету з планування, обрання місцевого координатора чи організатора;
- вибір організаційної структури, що може забезпечити участь населення: дорадчий комітет або наглядова рада, робоча група або коаліція, провідна установа чи організація, неформальна мережа тощо;
- пошук, відбір та залучення членів для організаційної структури, що впроваджуватиме програми в громаді;
- визначення мети та завдань програми, розподіл ролей та обов'язків;
- забезпечення навчання та визнання.

Нині ж у більшості країн світу при органах місцевого самоуправління діють комітети з питань місцевого соціального планування, що активно залучають громадськість до визначення змісту місцевих соціальних програм, оскільки це підвищує рівень довіри населення до місцевої влади. В Україні вже накопичено певний досвід проведення оцінки потреб із залученням членів громади, що може стати в пригоді у процесі реального реформування системи соціальних послуг у бік більшої децентралізації.

Модель соціальної дії передбачає існування вразливих груп населення, котрі потребують сприяння в організації задля висування власних вимог до ширшої громади. Така модель спрямована на перерозподіл влади, ресурсів, зміну порядку ухвалення рішень у громаді та політики формальних структур. Ротманівська модель соціальної дії є ефективною у випадку, коли для задоволення потреб і вирішення проблем окремих груп виникає необхідність зміни, перерозподілу ресурсів, влади або законодавства.

Ця модель добре розвинута у США, де навіть ухвалили федеральну програму щодо боротьби з бідністю, засновану на ідеях соціальної дії, проводили експерименти на рівні громад та муніципалітетів, спрямовані на запобігання скоєнню підлітками правопорушень і зупинення відселення мешканців з центральних частин міст. Ці напрями практичної діяльності призначені для того, щоб правильно зорієнтувати людину, котра прагне щось змінити в громаді.

Соціальний працівник в межах моделі соціальної дії реалізує професійні ролі адвоката, агітатора, брокера, представника інтересів, перекладача, активіста; в той час як клієнти – у ролі потерпілих, працівників, виборців тощо.

2. Сучасні класифікації моделей соціальної роботи у громаді

Американська «Енциклопедія соціальної роботи» (1995), котру у США вважають настільною книгою соціальних працівників, визначає *вісім сучасних моделей практичної роботи в громаді:*

- організація сусідів та громадськості;
- організація функціональних громад;
- соціальний та економічний розвиток громади;
- соціальне планування (Social Planning);
- розвиток програм та зв'язків у громаді;
- політичні та соціальні дії;
- коаліції;
- соціальні рухи.

Ці моделі відображають розмаїття форм участі соціального працівника в розвитку громади та захисті інтересів її членів.

Варто виокремити ще одну групу сучасних практичних моделей, дотичних до соціальної роботи в громаді.

- модель запобігання злочинності на рівні громади;
- модель формування здорового способу життя;
- модель відродження громади;
- модель виробництва;
- модель наснаження (імпаурменту) громади.

Модель запобігання злочинності на рівні громади орієнтована на профілактику правопорушень і зловживання наркотиками, організацію сусідського нагляду, зменшення стигми, надання правопорушникам можливостей для реінтеграції, зниження рівня страху в громаді, підвищення безпеки вразливих груп (людей похилого віку, дітей) та досягнення довіри між поліцією і мешканцями громади.

Модель формування здорового способу життя має на меті підвищення якості життя в громаді та здійснюється на основі проведення місцевих профілактичних заходів. Її можна вважати складовою інших моделей: соціального та економічного розвитку громади, розвитку програм та зв'язків у громаді, організації функціональних громад тощо. Фахівці відзначають, що зміни у місцевих стратегіях формування здорового способу життя віддзеркалюють глобальні тенденції децентралізації та представницької демократії.

Модель відродження громади передбачає оцінку потужності місцевих ресурсів, залучення людей, котрі мають ідеї та бачення розвитку громади, передовсім, економічного характеру, знаходження інвестицій для розширення існуючого місцевого бізнесу та створення нових структур. Інші фахівці виокремлюють **модель виробництва**, у рамках якої сприяють створенню різноманітних організацій у громаді, передовсім, економічних проєктів, надання соціальних послуг, забезпечення житлом, що сприятиме розвитку внутрішніх зв'язків у бідних громадах.

Ще одна модель, яка набула значного поширення останнім часом, – це **модель наснаження (імпаурменту) громади**. Вона наголошує на зміцненні самої громади, розвитку соціального капіталу, надання їй повноважень для розв'язання своїх проблем. Проте деякі фахівці відносять імпаурмент громади не до моделі роботи в громаді, а до тактики, стратегічного підходу, що може бути використаний в рамках багатьох моделей, або до принципів та цінностей роботи в громаді.

К. Попл класифікацію Д. Ротмана (модель місцевого розвитку, модель соціального планування і модель соціальної дії) доповнює ще чотири види моделей:

- модель соціальної підтримки і догляду в громаді;
- модель налагодження ефективної системи надання соціальних послуг в громаді;
- навчальна модель;
- модель феміністичної соціальної роботи в громаді;
- модель антирасистської політики.

Модель соціальної підтримки і догляду в громаді передбачає створення мережі професійних соціальних служб або волонтерських організацій у територіальній громаді з метою надання кваліфікованої підтримки, організації догляду і покращення соціального добробуту жителів громади, зокрема, людей похилого віку, осіб із інвалідністю, дітей віком до 5 років.

Модель побудована на ідеї розвитку і розробки концепцій самодопомоги при вирішенні соціальних проблем особливих категорій клієнтів – жителів громади. Надання кваліфікованої допомоги передбачає реалізацію *трьох етапів роботи:*

1 етап – організація і надання соціальної підтримки клієнту протягом тривалого періоду часу через залучення фахівця або волонтера;

2 етап – короткотермінова соціальна підтримка клієнта волонтером або кваліфікованим фахівцем;

3 етап – надання допомоги із соціальної підтримки на постійній основі в спеціально створених на території громади пансіонатах через працевлаштування місіонерів.

Модель організації громади побудована на ідеї покращення взаємодії і кооперації між різними соціальними службами, установами й організаціями, що діють у територіальній громаді, з метою уникнення дублювання функцій, послуг, що надаються, категорій клієнтів як споживачів послуг, правильного, повноцінного розподілу ресурсів, що в результаті призведе до покращення якості соціальних послуг відповідно до потреб клієнтів.

Навчальна модель спрямована на налагодження взаємозв'язку між системою освіти і громадою, що має на меті врахування інтересів усіх мешканців громади у процесі реалізації освітньої політики держави. Окрім загальноприйнятих і гарантованих державою шкільної та післяшкільної освіти, в ОТГ має бути організований простір для самоосвіти, саморозвитку і самонавчання (діяльність клубів, гуртків, центрів, проведення тренінгів, семінарів, діяльність бібліотек тощо). Організація і розвиток формальної, неформальної та інформальної освіти (*інформальна освіта (самоосвіта)*) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема, під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям) на рівні ОТГ є базовими елементами навчальної моделі. Освічені жителі громади мають більше можливостей, перед ними відкриваються нові перспективи, що безпосередньо впливає на їх розвиток та на розвиток усієї ОТГ.

Модель феміністичної соціальної роботи в громаді базується на феміністичній теорії і передбачає покращення становища жінок у громаді, вирішення проблеми нерівності жінок і чоловіків. Застосування означеної моделі дозволяє переосмислити, індивідуалізувати соціальні проблеми, визначити серед них суто «жіночі» та диференціювати способи їх вирішення.

Модель антирасистської політики базується на ідеї антидискримінаційної політики. Задоволення потреб етнічних меншин, боротьба із інституційним та індивідуальним расизмом є базовими концепціями означеної моделі.

Підводячи підсумки вище зазначеного, можна стверджувати про існування в теорії і практиці соціальної роботи в громаді різноманітних підходів до класифікації моделей соціальної роботи (класифікація Д. Ротмана, К. Попла тощо). Проте, однозначно не можна стверджувати і наголошувати на їх досконалості і повноті. Поява нових та функціонування наявних моделей напряду залежить від особливостей реалізації політики держави у сфері соціального захисту населення, переліку соціальних послуг, що надаються, та категорій клієнтів, що потребують допомоги і диференціації практиками способів роботи із громадою та її жителями

3. Комплексні моделі соціальної роботи в територіальній громаді

В основі практики соціальної роботи в ОТГ з надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів застосовуються і **комплексні моделі як сукупність теоретичних концепцій соціальної роботи, які**

орієнтують на цілісне бачення проблем захисту життєвих сил людини як біопсихосоціальної істоти.

До комплексних моделей відносять:

- модель вирішення проблем;
 - модель зосереджена на завданні;
 - модель кризового втручання;
 - модель сімейної терапії,
 - соціально-педагогічна модель та модель психосоціальної терапії,
 - модель, орієнтована на пошук рішення;
 - наративна модель ;
 - когнітивно-поведінкова модель

Модель вирішення проблем заснована на системних теоріях, має виключно прикладний характер і застосовується у практиці соціальної роботи для вирішення проблем індивідів, груп та громад. Застосовуючи цю модель, соціальний працівник допомагає клієнту зрозуміти проблему, проаналізувати альтернативи, обрати і зреалізувати найбільш ефективний спосіб її вирішення й оцінити його результативність.

Модель вирішення проблем орієнтована на усунення негативних факторів, що впливають на життєдіяльність клієнта і є причинами виникнення проблем через занижену самооцінку, незадіяність особистих ресурсів у вирішенні проблем, підвищення рівня мотивованості та надання клієнту необхідних знань і здобуття досвіду вирішення конкретних завдань, а також удосконалення роботи соціальних служб і системи надання соціальних послуг. *При цьому фахівець із соціальної роботи виконує роль консультанта, учителя і вихователя.*

Модель, зосереджена на завданні. Застосування цієї моделі вимагає від соціального працівника вироблення послідовного механізму діагностики проблеми клієнта та роботу над її подоланням. При цьому фахівець із соціальної роботи допомагає клієнту розбити проблему на підпроблеми та сформулювати чіткі реальні завдання, покрокова робота над якими призведе до вирішення під проблем, і в результаті – самої проблеми

Модель кризового втручання застосовується у роботі з клієнтами у стані психологічної кризи, стресу, емоційного напруження. У ході реалізації означеної моделі фахівець із соціальної роботи в громаді працює спільно з клієнтом з метою зменшення шкоди від гострої психологічної, емоційної кризи та вироблення стресостійкості в останнього.

Основою застосування моделі кризового втручання є глибине розуміння кризи, особливостей її перебігу. Людина стикається із різноманітними перешкодами, частина яких є нездоланими для неї на шляху досягнення цілей. Саме такі перешкоди (смерть близької людини, раптова хвороба, старіння, безробіття, розлучення, насилля тощо) породжують кризи в житті людини. Завдання соціального працівника полягає в тому, щоб допомогти клієнту подолати ці перешкоди, протистояти стресовим ситуаціям у стані гострої, а не хронічної кризи.

У науковій літературі виокремлюють два підходи до втручання в кризу: кризове консультування й оперативне втручання. Кризове консультування – це оперативна дія соціального працівника по відношенню до клієнта за умови порушення чи відсутності у нього життєвого балансу через кризові події. Як правило, кризове консультування застосовують для: з'ясування причин кризового стану особистості, її проблем і відчуттів налагодження спілкування демонстрації турботи, емпатії підвищення самооцінки та соціальної підтримки.

Ефективними техніками, які доцільно використовувати соціальному працівникові під час кризового консультування, є: методика вербалізації емоційних станів програвання або обмін ролями інструкція (порада) методика опосередкованого спілкування сімейне обговорення техніка формування навичок і вмій.

Інтенсивний догляд (опіка) здійснюється працівниками соціальних служб у випадку, коли клієнт не може самостійно подолати свої проблеми. *Інтенсивний догляд – це стратегія втручання, яка передбачає перенесення відповідальності за стан клієнта на професіоналів, які здійснюють догляд, організацію діяльності з розв'язання його проблем, вилучення клієнта із стресогенного середовища, зниження рівня напруги і стресу, налагодження партнерських стосунків, вияв турботи, уваги.* Інтенсивний догляд застосовують по відношенню до жінок, які постраждали від сімейного насилля, осіб із інвалідністю, осіб похилого віку. Як правило, соціальний працівник у громаді не надає послугу інтенсивного догляду особисто – він організовує її надання через співпрацю із відповідними соціальними службами районного чи обласного рівня або з соціальними службами, які займаються цією проблематикою. Фахівець із соціальної роботи в ОТГ забезпечує надання послуг із соціального супроводу осіб/сімей, які потрапили в СЖО.

Ідея тривалого супроводу клієнта соціальним працівником лежить в основі **моделі психосоціальної терапії**, яка набула значного поширення останніми роками в європейських країнах. *Основне*

завдання соціального працівника – диференціювати проблеми клієнта, посилити сильні сторони клієнта та розвинути у нього механізми, за допомогою яких він зможе самостійно вирішувати свої проблеми. Ефективними техніками психосоціальної терапії як моделі соціальної роботи прийнято вважати: психодраму, рольові ігри та спонтанність.

Модель сімейної терапії використовується соціальним працівником у роботі із сім'ями на рівні ОТГ з метою нормалізації сімейних відносин, налагодження або зміну сімейної взаємодії, відновлення психологічного здоров'я членів сім'ї. Ця модель є достатньо новою у соціальній роботі і вимагає від соціальних працівників спеціальних навиків для її застосування. Модель сімейної терапії заснована на ідеї, що всі проблеми, які виникають у людей у процесі взаємодії, пов'язані з їх минулим досвідом, сприйняттям цих проблем. Тому не потрібно змінювати особистість, а зосередитися на переосмисленні самої проблеми.

Модель, орієнтована на пошук рішення – терапевтична модель соціальної роботи, що підкреслює важливість пошуку рішень, а не фокусування на проблемах. Ця модель очікуваного рішення базується на ідеї, що ніхто, окрім самих клієнтів, не є експертами у своїй проблемі, тільки вони можуть визначити причини її виникнення, дати їй оцінку; кожен індивід, група, сім'я, громада має свої сильні сторони – потрібно їх визначити і використати для вирішення проблем. Тому завдання соціального працівника полягає у тому, щоб спільно із клієнтом, на основі вивчення різних точок зору, глибокого аналізу конкретної ситуації, виробити рішення – спроектувати бажане майбутнє, а потім спільно розробити детальний план дій із мікроцілями, реалізація якого призведе до очікуваного результату. Водночас у процесі роботи із клієнтом фахівець із соціальної роботи в громаді апелює й акцентує увагу на сильних сторонах клієнта, підкреслюючи їх стійкість, наголошує на ресурсах, якими володіють клієнти і які можуть бути використані у процесі досягнення цілей.

Модель, орієнтована на пошук рішення, передбачає консультування клієнта, в ході якого формулюються цілі, що виникають із бажань клієнта і є важливими для нього та проектуються рішення, які базуються на очікуваннях клієнта. Цілі формулюються із врахуванням того, як бачить клієнт ситуацію зараз і як у майбутньому; що він робить зараз для досягнення цілей; наскільки цілі відповідають очікуваним результатам і враховують побажання клієнта; які позитивні зміни очікують клієнта у майбутньому; що йому варто зробити для досягнення поставленої мети. Цілі узгоджуються із клієнтом, мають бути реалістичними, досяжними та вимірюваними

Наративна модель – висовуючи припущення, що базуються на реальних прикладах із життя клієнта, соціальний працівник допомагає йому розібратися з власними проблемами і «дійти» до істини. Об'єктом дослідження, аналізу з боку соціального працівника стає автобіографія, факти з минулого клієнта.

Когнітивно-поведінкова модель – соціальний працівник у роботі із клієнтом, через аналіз його почуттів, думок і поведінки намагається вирізнути саморуйнівні й ірраціональні патерни (шаблони, уявлення), які можуть призвести або призвели до виникнення проблем. Кожна громада є системою, яка складається із сукупності елементів, об'єднаних в межах території та спільною ідеєю. Для формування спроможної та ефективної ОТГ із розвинутою системою соціальних послуг важливо налагодити тісну взаємодію і комунікацію між окремими структурними підрозділами із соціального захисту населення та службами району, як із суб'єктами надання соціальних послуг. Тому модель розгалуженої соціальної мережі і комунікативна модель є наступними за важливістю в практиці соціальної роботи.

Модель розгалуженої соціальної мережі також має прикладний характер і базується на ідеї налагодження стійких, тісних і постійних відносин і зв'язків між людьми в межах ОТГ. Стійку соціальну мережу можуть становити колеги по роботі, родичі, друзі. Такі мережі виникають спонтанно, вони не можуть бути штучно створеними. Проте вони активно можуть використовуватися соціальними працівниками з метою впливу на поведінку індивіда задля вирішення його проблем.

Комунікативна модель є не тільки практичним відображенням системних теорій, базовою для теорії конфліктів, але й сполучною моделлю між різними теоріями соціальної роботи. Вона має комплексно-інтегративний характер і передбачає використання різних психологічних, соціальних, соціально-психологічних досліджень у налагодженні взаємодії між соціальним працівником і клієнтом (міжособистісний комунікативний процес) та між соціальним працівником та групами (груповий комунікативний процес).

При цьому, до уваги беруться зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на процес взаємодії, інтерпретація клієнтом і соціальним працівником суті ситуації, що виникла, вхідну та вихідну інформацію, засоби комунікації в кожному конкретному випадку, характер спілкування тощо. Комунікативну модель фахівцям із соціальної роботи в ОТГ доцільно застосовувати для: виявлення першопричин виникнення соціальної проблеми, збору інформації про клієнта та його оточення, обміну даними, попередження та вирішення конфліктів, постановки завдань, цілеспрямованого впливу на клієнта. При цьому соціальний працівник має володіти ефективними методиками ведення

комунікації та комунікативного впливу, знаннями про соціокультурне середовище клієнта, притаманні йому правила і норми поведінки, стиль життя.

Застосування практичних моделей соціальної роботи на рівні ОТГ передбачає налагодження безпосередньої взаємодії фахівця із соціальної роботи і клієнта / групи клієнтів у процесі надання кваліфікованої допомоги із вирішення проблем останнього або задоволення його потреб.

Для соціальної роботи як сфери практичної діяльності характерним є наявність міждисциплінарних моделей, які в США та країнах західної Європи користуються популярністю. Такі моделі передбачають залучення додаткових фахівців та налагодження партнерських стосунків із представниками інших соціальних структур як в межах ОТГ, так і поза нею у процесі їх реалізації.

3. Моделі соціальної роботи Чевіза, Росса, Алінського, модель соціальних мереж

Існують чотири моделі соціальної роботи у територіальній громаді, названі переважно на честь того, хто був ініціатором такої діяльності:

- модель організаційних зв'язків (модель Чевіза);
- модель зустрічей у домівках (модель Росса);
- модель коаліцій (модель Алінського);
- модель соціальних мереж (заснована на релігійних традиціях, центром допомоги виступає церква або синагога).

Модель організаційних зв'язків. Модель організаційних зв'язків була названа на честь Цезаря Чевіза, лідера руху у 1960-х рр. на захист прав мігрантів. Тяжкі умови в міграційних трудових таборах наштовхнули Ц. Чевіза на думку про те, що для організацій фермерських робітників потрібно, насамперед, створити структуру, до якої б відчували довіру. Чевіз працював над розвитком відчуття довіри через створення для фермерських працівників клубів з придбання продуктів харчування та бензину. Представники агробізнесу не вбачали в клубах щонайменших загроз. Такі утворення почали діяти і стали базою для організації робітників, розвитку соціальних зв'язків між ними. Клуби сприяли виникненню почуття солідарності, місцевої відданості, стали осередком виявлення лідерів, тобто, джерелом посилення громади. Зв'язки у громаді стали ще глибшими, коли Чевіз вдався до прямих методів конфронтації: пікетування, маршів, бойкотів, а також до проведення переговорів з роботодавцями.

Модель зустрічей у домівках. Модель зустрічі у домівках розробив у 1960-х Фред Росс (Каліфорнія, США), її вдосконалила

Асоціація організацій у громаді за негайні реформи (ACORN). Як і в попередній моделі, йшлося про захист прав бідних. Цього разу – темношкірих працівників, котрі також не мали власних організацій, проте відчували належність та відданість певному місцю. Проблема, яку вони відчували, полягала у відсутності безпеки й у дискримінації.

Зустрічі в домівках – це короткі, тривалістю година-півтори вечірні зібрання груп із 6-20 людей. Їх організують у бідних громадах. Робота в рамках цієї моделі розпочинається зі знайомства працівника з членами громади, налагодження контактів, виявлення того, хто зголоситься провести у себе першу зустріч. Перша зустріч ініціативних членів громади, зазвичай, була присвячена обговоренню проблем, виробленню певного документа, в якому викладено ці спільні турботи.

На наступному етапі учасники першої зустрічі відвідують інших членів громади у їхніх домівках. Прямі розмови у неформальній атмосфері дозволяють активніше залучати людей, вселяти в них відчуття колективної сили. Далі необхідно провести громадський форум або кілька зустрічей з широкою громадськістю. На форумі слід прийняти рішення про створення організації, яка просуватиме рішення форуму, обговорити її місію та обрати її керівний орган. Усі присутні на форумі повинні мати право вступити в організацію, в якій обов'язково мають бути членський квиток і символічні внески. Модель зустрічі в домівках, на відміну від інших моделей організації громади, підходить тільки до територіальної громади.

Модель коаліцій. Модель коаліцій названа на честь Сола Алінського, з іменем якого часто пов'язують розвиток соціальної ідеї як напрямку роботи в громаді. Алінський вважав, що організаціям у громаді потрібно зосереджуватися на нагальних проблемах, а не на широкому контексті чи ідеологічних цілях. І хоча дехто вважає, що організації в стилі Алінського віджили своє, інші розглядають їх як цілком перспективний напрям роботи, наводячи сучасні приклади об'єднання зусиль різних організацій. Наприклад, коаліція організацій, зацікавлених у програмах лікування та профілактики СНІДу, працювала разом з органом законодавства штату щодо створення відповідних служб у громадах. Коаліція об'єднувала релігійні й феміністичні організації, організації захисту громадянських прав і фахові асоціації.

Модель соціальних мереж. Модель соціальних мереж – це видозмінена модель коаліцій, розроблена учнями С. Алінського, Фондом промислових територій (IAF), Тихоокеанським інститутом організацій у громаді (PICO), організацією «Пряма дія та навчання дослідженням» (DART), Фондом Гамаліель. Цей підхід ґрунтувався на

існуючих релігійних зв'язках, юдео-християнській вірі у братерство, біблійній етиці допомоги ближньому. Люди мусять об'єднатися, аби подбати про бідних, голодних, бездомних у своїй громаді, відновити свій мікрорайон.

Нині у США віруючі та лідери місцевих синагог і церков убачають частину своєї соціальної місії в тому, щоб допомогти членам громади організуватися для забезпечення себе чистим і спокійним середовищем, гарними школами, більш чутливими до місцевих потреб органами влади, кращими стосунками з іншими громадами. Такі мережі здатні розв'язувати й економічні питання. Наприклад, 1987 року тиск трьох соціальних мереж призвів до встановлення у Каліфорнії мінімальної заробітної платні (такі рішення й розмір мінімальної заробітної платні – прерогатива конкретного штату, в США й досі є штати, де немає мінімальної заробітної платні).

Завдання організатора, що діє в рамках такої моделі, виявити в громаді лідерів, котрі здатні переконати інших. Мережі мобілізуються, коли люди, котрі мають уже сформовану думку щодо певного питання, переконуються в можливості змін завдяки колективним діям.

В цілому ці моделі відрізняються не тільки за методами роботи, а й за двома ключовими параметрами:

- - кількістю місцевих організацій, груп, утворень тощо, які діють у громаді;

- - силою та глибиною соціальних зв'язків між цими організаціями, а також людьми у громаді.

Соціальному працівникові при виборі моделі необхідно ретельно проаналізувати, що відбувається в громаді. Проте при виборі однієї із зазначених вище моделей соціальної роботи в ОТГ варто проаналізувати наявність мережі зв'язків в громаді, партнерських стосунків, існування асоціацій, організацій, тощо. Крім того, при плануванні роботи в ОТГ соціальному працівнику варто врахувати власний досвід із застосування конкретної моделі, проблеми, які можуть виникнути, сферу/сфери професійної діяльності та категорії клієнтів.

Питання для самоконтролю

1. Визначіть особливості базових моделей соціальної роботи в громаді (класифікація Д. Ротмана)
2. Охарактеризуйте сучасні класифікації моделей соціальної роботи у громаді
3. Проаналізуйте особливості комплексних моделей соціальної роботи в територіальній громаді
4. Охарактеризуйте моделі соціальної роботи Чевіза, Росса, Алінського,

модель соціальних мереж

Самостійна робота

Скласти список статей Інтернет-сайтів щодо моделей соціальної роботи в громаді;

- місцевого розвитку або розвитку населеного пункту;
- соціального планування;
- соціальної дії.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади. Аналітичні матеріали. Київ, 2017. URL <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf>
3. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
4. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ: КМ Академія, 2004. 230 с.
5. Технології активізації громади: Метод, посіб. / За заг. ред. О. В. Безпалько,. Київ: Наук, світ, 2006. 95 с.
6. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с
7. Соціальна робота в громаді (Концепція економічного розвитку громади): конспект лекцій / Загальна редакція: Р.В. Жиленко, Н.В. Ільченко. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2020. 317 с.

РОЗДІЛ II. ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Тема 7. Соціальна робота в громаді як професійна діяльність

1. Особливості роботи в громаді як професійної діяльності
2. Функції фахівця з соціальної роботи в громаді
3. Професійні ролі соціального працівника в громаді
4. Етика соціальної роботи в громаді

Основні терміни і поняття

Соціальна робота в громаді -- процес втручання з метою вирішення соціальних проблем, поліпшення якості послуг, які надаються членам громади.

Центр надання соціальних послуг в громаді – комплексний заклад соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах.

Фахівець із соціальної роботи в громаді – професіонал, який організовує виявлення в громаді та веде облік сімей (осіб), які перебувають у СЖО і потребують соціальної підтримки (надання соціальних послуг, оцінює потреби сімей (осіб), які перебувають у СЖО; визначає перелік необхідних соціальних послуг, форми та методи соціальної роботи; забезпечує соціальний супровід сімей (осіб), які перебувають у СЖО, соціальне супроводження тощо.

Соціальний працівник в громаді – фахівець, який бере участь у виконанні покладених на відділення соціальної допомоги вдома завдань; виявляє самотніх людей похилого віку та непрацездатних громадян, які живуть у зоні обслуговування і потребують сторонньої допомоги; відвідує самотніх, надає соціально-побутові послуги, виявляє додаткові потреби, що необхідно вирішити та виконує їх самостійно або через підприємства торгівлі, побуту, громадського харчування, заклади охорони здоров'я, товариські, благодійні організації тощо

Соціальний робітник – особа, яка надає соціальні послуги та має підготовку, що відповідає вимогам та характеру роботи, що виконується.

Соціальний менеджер – координатор взаємодії між державним та громадськими секторами соціального партнерства та виразник основних потреб громади на рівні органу місцевого самоврядування.

Помічник ветерана – фахівець в громаді, який здійснює індивідуальний супровід ветеранів війни та сприяння ветеранам у реалізації їх можливостей, прав, соціальних гарантій та пільг.

Базові етичні принципи роботи в громаді – принципи автономності, благодійності, доброзичливості, соціальної справедливості тощо.

1. Особливості роботи в громаді як професійної діяльності

Соціальна робота в громаді – процес певного втручання з метою вирішення соціальних проблем, поліпшення якості послуг, які надаються членам громади.

Як уже було зазначено, створення на території ОТГ Центру надання соціальних послуг із структурними одиницями (профільними відділами) для надання соціальних послуг особам / сім'ям, які перебувають в СЖО є найбільш оптимальним варіантом надання соціальних послуг безпосередньо за місцем проживання їх отримувачів. Працевлаштування в таких Центрах кваліфікованих фахівців із соціальної роботи забезпечує якість надання соціальних послуг тим, хто цього потребує. З 2016 року в Україні передбачено впровадження посади фахівця з соціальної роботи у штатному розписі виконавчого органу ОТГ для надання соціальних послуг (орієнтовно 1 фахівець на 1 тисячу населення) та спеціаліста з питань захисту прав дітей (1 працівник на 2 тисячі дітей).

Працівників Центру надання соціальних послуг можна розділити на три категорії: фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники та соціальні робітники.

Характеристику *фахівця із соціальної роботи* подана у кваліфікаційній характеристиці професії «Фахівець із соціальної роботи», затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України від 24.03.2016 № 285375 (Наказ, М. С. П., 2016). У документі зазначено, що *фахівець із соціальної роботи – це професіонал*, який *організовує виявлення* в зоні соціального обслуговування (громаді) та *веде облік сімей* (осіб), які перебувають у СЖО і потребують соціальної підтримки (надання соціальних послуг), у тому числі постраждалих від насильства в сім'ї та торгівлі людьми; *оцінює потреби сімей* (осіб), які перебувають у СЖО; *визначає перелік необхідних соціальних послуг*, форми та методи соціальної роботи; *готує пропозиції* місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, керівнику установи / закладу щодо необхідності надання соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у СЖО, для прийняття відповідного рішення; *забезпечує соціальний супровід сімей* (осіб), які перебувають у СЖО, *соціальне супроводження прийомних сімей і дитячих будинків*

сімейного типу; надає соціальні послуги консультування та представництва інтересів; інформує з питань призначення видів соціальної допомоги, компенсацій, субсидій, пільг, надання соціальних послуг тощо; надає допомогу в оформленні запитів до відповідних інстанцій, заяв, документів для отримання усіх видів допомоги, приймає такі документи та забезпечує їх передання у відповідний підрозділ соціального захисту населення; залучає до надання соціальних послуг заклади освіти, охорони здоров'я, соціального обслуговування, громадські організації, фонди та інші суб'єкти, що надають соціальні послуги, тощо; встановлює причини асоціальних явищ і розробляє комплекс заходів щодо їх усунення; сприяє формуванню в громаді сімейних, національно-патріотичних цінностей, засад відповідального батьківства; виявляє вразливі сім'ї з ознаками неналежного виконання батьками обов'язків щодо виховання та розвитку дитини; організовує залучення наявних фінансових, матеріальних та інших можливостей громади для підтримки сімей (осіб), які перебувають у СЖО; проводить навчання соціальних працівників і соціальних робітників; постійно підвищує свій професійний і загальноосвітній рівень; використовує в роботі комп'ютерну техніку для створення, зберігання та обробки інформації.

Соціальний працівник, згідно Закону України «Про соціальні послуги», – це професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги. Соціальний працівник – фахівець, який бере участь у виконанні покладених на відділення соціальної допомоги вдома завдань; виявляє самотніх людей похилого віку та непрацездатних громадян, які живуть у зоні обслуговування і потребують сторонньої допомоги; відвідує самотніх, надає соціально-побутові послуги, виявляє додаткові потреби, що необхідно вирішити та виконує їх самостійно або через підприємства торгівлі, побуту, громадського харчування, заклади охорони здоров'я, товариські, благодійні організації тощо (*Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, 2016 р.*).

Соціальний робітник, згідно Закону України «Про соціальні послуги», – це особа, яка надає соціальні послуги та має підготовку, що відповідає вимогам та характеру роботи, що виконується. У кваліфікаційній характеристиці зазначено, що соціальний робітник виконує під керівництвом соціального працівника або фахівця із соціальної роботи комплекс робіт щодо догляду за пенсіонерами, особами з інвалідністю, самотніми непрацездатними громадянами похилого віку, і в разі їх немічності, інвалідності або хвороби надає послуги, передбачені договором, що укладається між самотнім

непрацевдатним громадянином і відділенням, у якому працює соціальний робітник..

Можна зробити узагальнення, що посада фахівця з соціальної роботи є вкрай необхідною у діяльності ОТГ задля реалізації чинного законодавства у сфері соціальних послуг. Проте виникає ряд непорозумінь та труднощів у впровадженні такої посади у ОТГ. Незважаючи на те, що вона передбачена чинним законодавством, безпосередньо ОТГ має прийняти рішення про доцільність її впровадження у штатному розписі виконавчого органу ОТГ кількість таких посад та про їх фінансування. Виникають труднощі в ОТГ із розумінням понять «соціальний працівник» та «фахівець із соціальної роботи» та розподілом їх повноважень, тобто, хто має з них працювати в площині практичної соціальної роботи та надавати соціальні послуги населенню, а хто займати керівні, адміністративні посади.

Г.Слозанська виокремлю основні завдання фахівців із соціальної роботи – адміністраторів центру надання соціальних послуг в ОТГ:

- визначення потреби громади у соціальних послугах;
- здійснення планування і замовлення соціальних послуг, моніторингу, контролю та оцінки їх якості;
- інформування населення про соціальні послуги;
- створення мультидисциплінарної команди із вузькопрофільних фахівців - представників різних галузей для вирішення специфічної проблеми;
- створення і ведення бази даних суб'єктів надання соціальних послуг;
- підготовка та надсилання запитів до відповідних органів, установ та організацій задля отримання даних про конкретних споживачів соціальних послуг;
- підготовка проекту рішення про надання соціальних послуг відповідно до запитів;
- налагодження тісної взаємодії зі структурними підрозділами органів місцевого самоврядування (закладами освіти, закладами та організаціями охорони здоров'я, внутрішніх справ, громадськими організаціями) задля організації надання своєчасної соціальної допомоги особам / сім'ям, які перебувають в СЖО;
- здійснення супервізії, координації та адміністрування діяльності практикуючих фахівців із соціальної роботи, мультидисциплінарних команд та процесу надання ними соціальних послуг в ОТГ;
- розробка і реалізація соціальних програм і проектів, спрямованих на задоволення потреб, вирішення проблем, покращення

умов життєдіяльності жителів ОТГ та суспільства в цілому; моніторинг та оцінка їх ефективності;

- ініціювання змін, активізація громади, залучення необхідних ресурсів із додаткових джерел (фандрайзинг);

- запровадження та реалізація сучасних стратегій, соціальних інновацій у сфері надання соціальних послуг жителям ОТГ;

- організація або замовлення послуг із підвищення кваліфікації, професійного навчання адміністративного персоналу та фахівців із соціальної роботи в громаді.

Фахівець із соціальної роботи (соціальний працівник), який працює в громаді в площині безпосереднього надання соціальних послуг, має виконувати такі завдання:

- виявляти особи / сім'ї, які перебувають в СЖО і потребують соціальної допомоги,

- здійснювати кризове втручання;

- проводити оцінку потреб осіб/сімей, які проживають в ОТГ; визначати потребу громади у соціальних послугах, надавати їх відповідно до повноважень або направляти до відповідних соціальних служб, установ і організацій, які наділені повноваженнями із надання певних послуг відповідно до чинного законодавства;

- проводити спостереження за поведінкою жителів громади, здійснювати профілактичні заходи з метою превенції протиправної поведінки;

- надавати соціальні послуги з соціальної профілактики, соціального супроводу, патронажу, консультування, представництва інтересів, соціальної підтримки, допомогу в оформленні документів для отримання соціальних послуг у різних видах закладів сфери соціального захисту населення особам/сім'ям, які перебувають у СЖО;

- підготувати угоди на соціальний супровід осіб/сімей, які перебувають в СЖО та формувати план супроводу;

- здійснювати супроводження прийомних сімей, будинків сімейного типу; – забезпечувати координацію і взаємодію осіб / сімей, які перебувають в СЖО до повного вирішення їх проблем; проводити інформування та консультування

Зазначимо, що у Методичних рекомендаціях щодо виконання власних (самоврядних) повноважень ОТГ у сфері соціального захисту населення (*Методичні рекомендації з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій (2020), Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей (2020)*) прописано основні сфери та специфіку діяльності фахівців із соціальної

роботи в громаді, принципи надання соціальних послуг; розписано рекомендації щодо організації прийому громадян, прийому та оброблення документів, планування, організації й надання соціальних послуг, проведення інформаційно-роз'яснюваної роботи, планування роботи, підготовки і проведення нарад і засідань; визначено основні завдання фахівців та категорії клієнтів.

Не так давно до складу соціальної служби громади було введено посаду соціального менеджера. До повноважень соціального менеджера належать:

- планування, організація, координація, моніторинг здійснення соціальної роботи, надання соціальних послуг у територіальній громаді;

- залучення ресурсів територіальної громади для здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг;

- звітування місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування про здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді;

- підготовка та подання до місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозицій щодо удосконалення місцевих програм, що передбачають здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг;

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг;

- здійснення оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді;

- здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг відповідно до закону.

Отже, соціальний менеджер – це координатор взаємодії між державним та громадськими секторами соціального партнерства та виразник основних потреб громади на рівні органу місцевого самоврядування.

У 2023 р. в громаді введено посаду «помічник ветерана». *Помічник ветерана – фахівець в громаді, який здійсню індивідуальний супровід ветеранів та сприяння ветеранам у реалізації їх можливостей, прав, соціальних гарантій та пільг.* Його головним завданням є всебічна допомога і сприяння Захисникам та Захисницям у повноцінній адаптації до мирного життя. Помічники ветеранів консультують ветеранів щодо навчання, працевлаштування та реалізації проєктів власного бізнесу, допоможуть у вирішенні соціальних та пенсійних питань, нададуть підтримку у питаннях фізичної та психологічної реабілітації.

Помічниками ветеранів можуть стати: ветерани війни, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; члени сімей ветеранів війни та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України; військовослужбовці, які брали безпосередню участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, та були звільнені з військової служби, зокрема демобілізовані у визначеному законом порядку.

Помічник ветерана співпрацю з усіма державними і недержавними інституціями з метою максимальної допомоги демобілізованим військовим та членам їх сімей перейти до цивільного життя. Він здійснює моніторинг реалізації ветеранської політики у громаді, вивчає потреби ветеранів, коригує за потребою послуги. Ця послуга надаватиметься на безоплатній основі з урахуванням індивідуального підходу, дотримання конфіденційності. Заробітна плата помічнику ветерана виплачуються за рахунок коштів державного бюджету, її розмір залежить від кількості наданих ветеранам послуг.

Оскільки ОТГ – це добровільне об'єднання громадян, які проживають на географічно визначеній території довкола одного адміністративного центру, то клієнтами та потенційними клієнтами фахівця із соціальної роботи в ОТГ може бути будь-хто із членів ОТГ, тобто будь-яка особа / група осіб, яка перебуває або потенційно може перебувати в СЖО і потребує сторонньої допомоги у вирішенні власних проблем. Клієнтом фахівця із соціальної роботи в ОТГ може бути і сама громада, яка потребує допомоги на шляху свого розвитку та становлення як спроможної ОТГ.

Отримувачів соціальних послуг (клієнтів) в громаді Г.Слозанська пропонує класифікувати за універсальними та специфічними ознаками. До універсальних ознак відноситься вік, стать, статус, тоді як до специфічних – соціальні проблеми, які змусили особу звернутися за допомогою до соціальних служб, установ чи організацій.

Класифікація клієнтів фахівця з соціальної роботи в громаді

Тип клієнта:

Вік діти, молодь, особи зрілого віку, особи похилого віку.

Стать: жінки, чоловіки.

Статус: особи з інвалідністю, пенсіонери, безробітні, емігранти, біженці, вимушено переміщені особи, учасники бойових дій, ветерани війни, діти війни, постраждали від торгівлі людьми, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти під опікуномством.

Соціальні проблеми:

Тип клієнта. Проблеми зі здоров'ям: особи з обмеженими фізичними можливостями, особи із психічними відхиленнями, ВІЛ-інфіковані, особи із тимчасовою втратою працездатності, особи, які перебувають у декретній відпустці, особи, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною.

Відхилення у поведінці: особи з алкогольною, наркотичною та іншими видами хімічної залежності, особи із схильністю до правопорушень, особи із суїцидальними намірами.

Відсутність батьківської турботи: діти, позбавлені батьківського піклування, діти-сироти, бездоглядні діти і молодь, соціальні сироти

Працевлаштування: безробітні, випускники професійно-технічних та вищих навчальних закладів, особи, які проходять перекваліфікацію.

Насилля: особи, які постраждали від насильства (жертви), особи, які чинили / чиняють насильство по відношенню до інших осіб.

Сімейні стосунки: особи із неблагополучних сімей, особи із малозабезпечених сімей, особи із неповних сімей, багатодітні сім'ї, конфліктні сім'ї, прийомні сім'ї, опікунські сім'ї.

Конфлікти: особи із числа внутрішньо переміщених, учасники АТО, учасники війни України з Росією, особи, які вийшли із місць позбавлення волі.

2. Функції фахівця з соціальної роботи у територіальній громаді
Соціальний працівник в громаді виконує низку професійних функцій.

Функції фахівця із соціальної роботи в ОТГ

Базисні функції. Діагностична передбачає:

– виявлення та диференціацією клієнтів (особи /сім'ї, яка перебуває або може потрапити в СЖО), їх особливостей;

– визначення та оцінку соціальних проблем, які потрібно вирішити, причин їх виникнення;

– вивчення потреб, інтересів конкретних клієнтів з метою подальшої роботи фахівця та планування соціального замовлення соціальних послуг;

– у випадку, коли об'єктом діяльності фахівця є уся громада – діагностика потреб, інтересів, наявних та прихованих ресурсів громади, оцінка рівня задоволення умовами життя для планування успішної діяльності соціального працівника в ОТГ з метою розвитку громади.

Прогностично-проектувальна передбачає:

– участь фахівця із соціальної роботи в прогнозуванні, проектуванні, плануванні й передбаченні результатів своєї діяльності,

спрямованої на покращення умов життєдіяльності, вирішення проблем кожного конкретного клієнта, групи так громади в цілому;

- прогнозування, планування та замовлення соціальних послуг, що будуть надаватися на рівні ОТГ в залежності від виявлених потреб та інтересів громади;

- на основі визначення цілей і завдань роботи з конкретним клієнтом, групою або громадою розробку інтервенції з метою надання кваліфікованої допомоги шляхом імплементації алгоритмічно вибудованого плану дій, що містить застосування індивідуально підібраних форм, методів і засобів роботи з клієнтом, групою, громадою для досягнення запланованого результату;

- створення сприятливих умов для вирішення конкретних проблем, задоволення потреб та інтересів окремих клієнтів, груп із жителів ОТГ та всієї ОТГ;

- розробку соціальних програм та проєктів, спрямованих на вирішення проблем окремих категорій клієнтів та покращення умов життєдіяльності жителів ОТГ.

Організаційно-координаторська передбачає:

- організацію соціальної роботи як сфери професійної діяльності на рівні ОТГ, створення сприятливих умов для її розвитку;

- структурування, планування та розподіл різних видів діяльності у процесі координації роботи соціальної служби із надання соціальних послуг на рівні ОТГ;

- організацію, налагодження та координацію спільної діяльності соціального працівника, органів місцевої влади та жителів ОТГ, спрямованої на покращення умов життєдіяльності в ОТГ, задоволення потреб та інтересів жителів, організації їх дозвілля та активності;

- налагодження контактів усередині ОТГ, із членами громади, міжособистісних стосунків;

- організацію та координацію груп допомоги та самопомоги, ініціативних груп та продукування соціальних змін в ОТГ, спрямованих на розвиток громади;

- координація і вирішення проблем особи/сім'ї, яка перебуває в СЖО, яка потребує сторонньої допомоги;

- координацію діяльності, що передбачає ініціювання, впровадження соціальних змін в громаді через кооперацію членів самої ОТГ, спрямованих на покращення соціального становища окремих членів громади, попередження, подолання дискримінації, соціальної нерівності, стигматизації.

Інформаційно-комунікативна передбачає:

– налагодження взаємодії із усіма жителями ОТГ, клієнтами, представниками органів місцевого самоврядування, представниками різноманітних соціальних агенцій, що надають соціальні послуги, а також із волонтерами, спонсорами, партнерами з метою інформування населення про специфіку соціальних послуг та можливості їх отримання;

– повідомлення про специфіку роботи різних соціальних служб, установ та організацій по відношенню до кожного конкретного або потенційного клієнта та перелік соціальних послуг, що ними надаються;

– обговорення та планування соціального замовлення соціальних послуг адміністративна передбачає:

– управління діяльністю соціальних служб, установ та організацій в ОТГ;

– забезпечення та створення умов для надання інтегрованих соціальних послуг за принципом «єдиного вікна»;

– адміністрування, планування соціальних послуг в ОТГ і видатків на їх надання;

– здійснення соціального замовлення соціальних послуг;

– розробка та реалізація спільних із працівниками соціальних служб, установ та організацій та членами ОТГ операційного та стратегічного планів розвитку ОТГ відповідно до вироблених цілей розвитку громади та механізмів їх досягнення;

– налагодження зв'язків із органами місцевого самоврядування, соціальними агентствами та міждисциплінарними командами шляхом заключення договорів про співпрацю та фінансування послуг, що ними надаються;

– правильний розподіл наявних та пошук, залучення додаткових ресурсів з метою розвитку ОТГ та її членів;

– ведення відповідної документації та створення бази даних надавачів та отримувачів соціальних послуг;

– проведення нарад, засідань та семінарів;

– забезпечення обліку осіб, що потребують допомоги;

– здійснення керівництва справами клієнта, виконання ролі кейс-менеджера;

– подання відповідної звітності.

Посередницька функція передбачає:

– налагодження партнерських стосунків між соціальною службою, установою чи організацією, працівником якої є соціальний працівник та іншими соціальними агенціями, які надають різного роду соціальні послуги;

– налагодження зв'язків між клієнтами (особами, групами, громадою) та різними соціальними службами, установами та організаціями, органами місцевого самоврядування з метою отримання передбачених законодавством соціальних послуг;

– виконання ролі посередника між клієнтом (особою, групою чи громадою) та фахівцями міждисциплінарної команди (медиками, психологами, юристами, поліцією), яка надає вузькоспеціалізовані послуги;

– погодження діяльності недержавних організації (громадських організацій та благодійних фондів) у сфері надання соціальних послуг на рівні ОТГ;

– забезпечення індивідів, сімей, громади доступом до ресурсів та соціальних послуг;

– перенаправлення осіб, сімей, груп, які перебувають в СЖО і потребують допомоги у відповідні соціальні служб для отримання більш якісних, спеціалізованих послуг.

Превентивна функція передбачає:

– попередження появи або подолання негативних явищ чи процесів в ОТГ, девіантної поведінки її членів;

– проведення профілактики правопорушень, злочинності, конфліктних ситуацій, хвороб, що передаються статевим шляхом, вживання психоактивних речовин тощо;

– раннє виявлення проблем та профілактику можливих причин потрапляння особи/сім'ї в СЖО;

– профілактику дитячої бездоглядності та безпритульності шляхом організації та проведення профілактичних заходів.

Соціально-терапевтична функція передбачає:

– вчасне виявлення та подолання проблем клієнта;

– надання соцтерапевтичної допомоги особам / сім'ям, які перебувають в СЖО і потребують сторонньої допомоги;

– застосування арттерапевтичних технологій з метою діагностики та «лікування» клієнта, групи або громади в цілому як об'єкта діяльності фахівця;

– створення умов для саморозвитку, саморозуміння власних проблем та вироблення механізмів з метою їх вирішення;

– надання рекомендацій, порад клієнтам щодо дій, спрямованих на вихід із СЖО;

– надання кваліфікованої допомоги особам із числа незадоволених умовами проживання в ОТГ шляхом вербалізації самих проблем та вироблення рішень щодо їх подолання;

– роботу із формальними лідерами окремих груп в ОТГ з метою виокремлення основних ідей, диференціації проблем, їх причин, які

стратифікують громаду та ділять її на окремі мікрогрупи, що заважає у виробленні спільного механізму їх вирішення;

Реабілітаційна функція передбачає:

- планування та здійснення інтервенції з метою зміни й удосконалення умов життєдіяльності особистості, її особистісних якостей, відновлення втрачених можливостей;
- реалізацію соціальної, професійної та педагогічної реабілітації по відношенню до осіб, які перебувають в СЖО;
- здійснення соціального супроводу осіб, які перебувають під соціально-медичною та соціально-психологічною реабілітацією;
- створення умов для розвитку осіб з особливими потребами, активне залучення їх до участі у житті громади;
- соціальну адаптацію осіб (осіб, які вийшли із місць позбавлення волі, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді з метою підготовки до самостійного життя тощо);
- реабілітацію та реінтеграцію новонароджених-покинутих дітей, дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування в сімейні форми опіки і піклування.

Адвокативна функція спрямована на:

- відстоювання та захист прав та інтересів клієнта, групи клієнтів – жителів ОТГ, які не здатні самостійно функціонувати й отримати та гарантовану їм законодавством допомогу;
- отримання або залучення необхідних ресурсів для надання допомоги та задоволення потреб й інтересів клієнтів, їх груп, громади у законний спосіб через налагодження взаємодії із соціальними інституціями;
- налагодження співпраці із поліцією для посилення особистого захисту особи, яка цього потребує;
- захист прав дитини у випадку їх порушення, житлових і майнових прав дітей;
- представництво інтересів осіб із функціональними обмеженнями в органах соціального захисту;
- забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок.

Освітня функція передбачає:

- забезпечення доступу членів ОТГ до отримання необхідних знань щодо розвитку громади, пошуку та залучення необхідних ресурсів задля покращення умов життєдіяльності громади,
- бюджетування через організацію, проведення різноманітних тренінгів, майстер-класів, семінарів тощо;
- надання консультацій, організацію і проведення інформаційних кампаній щодо покращення батьківського потенціалу, особливостей догляду за дітьми;

- організацію навчання з метою налагодження міжособистісної взаємодії й ефективної комунікації, подолання конфліктних ситуацій, розвитку лідерського потенціалу, ухвалення правильних рішень;
- навчання індивіда з метою формування навичок пристосування до мінливих соціальних умов, подолання кризових, стресових ситуацій;
- отримання знань щодо шкідливості вживання психоактивних речовин, введення здорового способу життя, відповідальної сексуальної поведінки;
- навчання людей із особливими потребами з метою формування у них уміння до самообслуговування;
- підвищення кваліфікації самого фахівця із соціальної роботи, що працює на рівні ОТГ та мотивації інших фахівців до підвищення кваліфікації;
- створення сприятливих умов для навчання, отримання необхідної інформації і знань.

Соціально-економічна функція передбачає:

- надання консультацій та допомоги з оформлення документів щодо отримання передбачених законодавством соціальних пільг, призначення пенсій, страхових виплат, допомоги, субсидій, пільг, компенсацій, оздоровлення та відпочинку, санаторно-курортного лікування тощо;
- здійснення виплат державної соціальної допомоги, компенсацій, грошових виплат тощо;
- прийом документів та видачу довідок; трудових книжок та пенсійних посвідчень;
- здійснення соціально-побутового патронажу;
- покращення матеріального становища особи, сім'ї, яка перебуває в СЖО шляхом надання допомоги, консультацій із пошуку роботи, оформлення допомог.

Аналітико-оцінювальна функція передбачає:

- здійснення моніторингу, оцінки та контролю якості соціальних послуг, що надаються на рівні ОТГ;
- аналіз, оцінка результатів власної професійної діяльності, виявлення позитивного та негативного досвіду інтервенційної діяльності, факторів та умов, що впливають на результативність поставленої мети, досягнень;
- здійснення контролю за умовами проживання та утримання дітей у спеціальних установах із соціального захисту прав дітей, у навчальних закладах, сімейних формах виховання та державних інституціях для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав;
- здійснення супервізії процесу надання соціальних послуг в ОТГ та діяльності фахівців із соціальної роботи.

Рекламно-пропагандистська функція передбачає:

- проведення інформаційно-просвітницьких заходів з метою профілактики негативних явищ у соціумі, пропагування сімейних форм виховання і соціального захисту жителів ОТГ;
- пропаганду та поширення ідей, підвищення обізнаності жителів ОТГ у сфері прав та гарантій соціального захисту;
- популяризацію діяльності фахівця із соціальної роботи на рівні ОТГ, форм і методів його роботи;
- організація маркетингових кампаній із реклами соціальних послуг;
- пропаганда здорового способу життя, організації і планування сім'ї.

Активізаційна функція передбачає:

- залучення членів громади до вирішення її проблем, активізації ресурсів задля задоволення потреб та інтересів членів ОТГ;
- роботу із лідерами громади, формальними лідерами соціальних груп в межах ОТГ з метою активізації їхнього потенціалу задля розвитку ОТГ та покращення умов життєдіяльності населення;
- залучення різноманітних установ та організацій з метою організації дозвілля, задоволення навчальних, освітніх, спортивних потреб членів ОТГ;
- активізацію потенціалу окремих осіб/сім'ей із числа клієнтів соціального працівника з метою пошуку виходу із СЖО, стимулювання їх на самопомічу, саморозвиток та самовдосконалення.

Дослідницька функція передбачає:

- вивчення, диференціацію та оцінку проблем та потреб жителів ОТГ;
- збір даних про зміни, що відбуваються в громаді з метою подальшого використання в процесі вироблення ефективної інтервенції та здійсненні впливу;
- дослідження ситуації, що склалася із клієнтом, з метою захисту його прав та інтересів;
- дослідження посилення негативних або позитивних факторів соціальної ситуації, що мають вплив на розвиток особистості, групи або громади;
- спостереження, вивчення та збір даних про ситуацію, що має місце в ОТГ для звітності перед органами місцевої влади, різними соціальними агенціями, що надають соціальні послуги на рівні конкретної ОТГ; вироблення ефективних механізмів подолання глобальних проблем;
- діагностику та аналіз структури, сильних і слабких сторін, потенціалу, проблем ОТГ;

- оцінку потенціалу існуючої ОТГ;
- проведення різного роду наукових досліджень, збір та аналіз даних, робота із літературними джерелами, оформлення результатів дослідження та їх публікація;
- вивчення зарубіжного досвіду організації соціальної роботи та системи надання соціальних послуг на рівні ОТГ та виокремлення перспективних ідей та шляхів їх впровадження у вітчизняну практику.

Варто зазначити, що фахівець із соціальної роботи в громаді оперує сукупністю функцій у процесі надання соціальних послуг тим, хто цього потребує. Сукупність функцій залежить від специфіки роботи фахівця, посад, які він обіймає, структури соціальної агенції, категорій клієнтів та переліку соціальних послуг, які він надає.

3.Професійні ролі соціального працівника в громаді

В залежності від категорії клієнтів, сфери професійної діяльності, статусу і посади соціальні працівники в межах професії виконують різноманітні професійні ролі. Саме *поняття «роль» на думку Т. Семігіної – це набори очікувань або поведінки, асоційованих із позиціями в соціальних структурах.* Досить часто роль визначається завданнями, які виконують соціальні працівники, їх робочими функціями, моделями поведінки.

Аналіз наукових праць присвячених вивченню питання ролей фахівців із соціальної роботи в громаді свідчить, що в переважній більшості дослідженням цього питання займалися зарубіжні науковці. Спробу узагальнити різноманітні класифікації ролей соціальних працівників зробили такі американські науковці як: Р.Баркер, А.Гілхріст, Ч.Застров та К.Кірт-Ашаман, М.Єсіан та А.Бровський, Д.Чечак. *Ними вирізнені такі професійні ролі:*

- координатор,
- медіатор,
- менеджер,
- вчитель,
- тренер,
- оцінювальник,
- брокер,
- мобілізатор,
- консультант,
- посередник,
- адвокат,
- практик та інші.

На основі узагальнення та систематизації основних ролей фахівців із соціальної роботи, запропонованих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, Слозанська Г. виокремила **основні ролі, які фахівці можуть виконувати на рівні ОТГ та умови, за яких визначені ролі будуть ефективними:**

- **гід.** Фахівець із соціальної роботи в ОТГ у ролі гіда, опираючись на свої професійні знання і досвід, враховуючи різноманітні чинники і фактори, які сприяють або перешкоджають розвитку громади, має обрати правильний напрям, розробити стратегію становлення і розвитку як окремих членів ОТГ так і всієї ОТГ; визначити базові цілі розвитку і шляхи їх досягнення; виявити наявні та залучити потенційно необхідні ресурси для реалізації операційного та стратегічного планів розвитку громади. Ефективною умовою діяльності фахівця із соціальної роботи в ОТГ у ролі гіда є проведення регулярних зустрічей із членами громади, дискусій і диспутів на тему розвитку громади, пріоритетності цілей, чіткості та зрозумілості запропонованих ідей, розробки та реалізації проєктів.

- **активатор/наставник/каталізатор.** Фахівець із соціальної роботи у ролі наставника пов'язана із ідентифікацією та структуруванням проблем ОТГ; роботою із тими, хто незадоволений умовами проживання, існування в громаді та надання їм допомоги у вербалізації свого невдоволення; пошуку причин виокремлених проблем та виробленні механізмів їх подолання. До умов, що полегшують роботу фахівця із соціальної роботи у ролі наставника, відносимо налагодження хороших міжособистісних контактів та наголошення, підкреслення спільних цілей.

- **терапевт.** Фахівець із соціальної роботи в ОТГ у ролі терапевта діагностує та «лікує» громаду в цілому через роботу із формальними лідерами окремих груп в ОТГ задля виокремлення основних ідей, диференціації проблем, які стратифікують ОТГ та ділять її на окремі мікрогрупи, що заважає у виробленні спільного механізму в плані розвитку ОТГ. Для ефективної роботи фахівець із соціальної роботи у ролі терапевта має: володіти знаннями про походження, історію ОТГ; розуміти звичаї, традиції; дослідити організацію влади, механізми розподілу ресурсів і залучення членів ОТГ до діяльності на користь ОТГ, ролі та систему взаємостосунків у ОТГ.

- **вчитель соціальних вмінь або тренера.** Фахівець із соціальної роботи у ролі вчителя соціальних вмінь: забезпечує передачу членам ОТГ необхідної інформації, знань, які сприятимуть розвитку громади, правильному розподілу наявних ресурсів та пошуку необхідних; консультує у разі необхідності щодо виховання дітей та догляду за ними, налагоджує комунікацію; організовує профілактику злочинності,

вживання психоактивних речовин тощо; формує уміння щодо самообслуговування людей із особливими потребами, навички із попередження і розв'язання конфліктів, ухвалення правильних рішень; вчить індивіда пристосовуватися до змінних соціальних умов, долати кризові, стресові ситуації самостійно.

- **брокер.** Фахівець із соціальної роботи у ролі брокера забезпечує індивідів, сім'ї, групи, організації, громаду доступом до ресурсів і соціальних послуг, є провайдером необхідної інформації щодо пошуку та залучення необхідних ресурсів; направляє осіб, які потребують соціальної допомоги у відповідні соціальні служби для отримання більш якісних, спеціалізованих соціальних послуг та здійснює моніторинг процесу їх надання. Задля ефективної діяльності фахівець із соціальної роботи в ОТГ у ролі брокера має: сформувати базу соціальних служб, установ й організацій державної та недержавної форм власності із переліком соціальних послуг, які вони надають; зібрати інформацію про наявні та потенційні ресурси громади та постійно її оновлювати; бути поінформованим про потреби жителів ОТГ. Досить часто у професійній діяльності фахівця із соціальної роботи роль брокера тісно переплітається із роллю кейс-менеджера (case manager).

- **кейс-менеджер, або фахівець управління справами клієнта.** Фахівець із соціальної роботи у ролі кейс-менеджера працює спільно із клієнтом з метою задоволення індивідуальних потреб останнього через комплексне надання соціальних послуг у випадку якщо клієнт: не може самостійно вирішити своїх проблем; має розлади адаптації і є нездатним до соціального обслуговування; має комплекс соціальних, психологічних, медичних та інших проблем; має проблеми специфічного характеру і при їх вирішенні необхідна стороння допомога.

До ефективних умов діяльності фахівця із соціальної роботи у ролі кейс-менеджера можна віднести:

– чітке планування діяльності, що передбачає розробку плану індивідуальної роботи для кожного конкретного клієнта;

– особиста відповідальність за виконання запланованого; створення і підтримка професійних зв'язків у сфері надання соціальних послуг та координація зусиль між усіма учасниками процесу задля надання якісних і необхідних соціальних послуг кожному конкретному клієнту;

– контроль, моніторинг якості та своєчасності наданих послуг відповідно до розробленого плану дій.

- **адвокат, захисник прав та інтересів клієнта.** Фахівець з соціальної роботи відстоює права клієнта чи групи клієнтів на

отримання необхідних їм ресурсів, допомагає задовольнити у законний спосіб потреби й інтереси клієнта чи групи клієнтів через налагодження взаємодії із соціальними інституціями; співпрацює із поліцією для захисту особи, яка цього потребує; виступає позивачем у захисті прав дитини, адвокатом у захисті і відстоюванні прав клієнта, у випадку їх порушення; експерта при дослідженні ситуації, що склалася із клієнтом і захисту його прав та інтересів. Для успішної діяльності фахівець із соціальної роботи у ролі захисника прав та інтересів клієнта має бути: цілеспрямованим, безкорисливим, швидко приймати рішення і відповідальним.

- **посередник у вирішенні конфліктів.** Фахівець із соціальної роботи у ролі посередника працює з метою попередження виникнення різноманітних конфліктів та їх подолання. Задля чого фахівець має збирати, фільтрувати, передавати інформацію в межах різних систем клієнтів і їх оточення. До ефективних умов діяльності фахівця із соціальної роботи у ролі посередника можна віднести: об'єктивність і нейтральність; контроль за власними емоціями та готовність до вирішення конфлікту; володіння мистецтвом введення переговорів.

- **експерт.** Фахівець у ролі експерта має донести до громади необхідну інформацію, дані результатів дослідження, надати поради, підібрати методи, запропонувати джерела для пошуку ресурсів, необхідних для розвитку громади. Умовами ефективної роботи фахівця-експерта є володіння: дослідницькими навиками; інформацією про хід та результати досліджень; знаннями, вміннями і навиками із застосування форм і методів роботи з різними категоріями клієнтів; інформацією, знаннями і вміннями із пошуку ресурсів, розробки та реалізації плану, проекту, програми; знаннями із моніторингу й оцінки якості наданих соціальних послуг, реалізованих програм і проектів.

Зазначимо, що окрім визначених первинних ролей, фахівець із соціальної роботи виконує і вторинні ролі, які є логічним доповненням первинних. *Серед них: роль організатора, ініціатора/координатора, розробника, фасилітатора, мобілізатора ресурсів, лобіста та дослідника.*

Отже, діяльність фахівця із соціальної роботи в громаді передбачає поєднання декількох професійних ролей і залежить від посадових обов'язків, якими наділений фахівець із соціальної роботи в громаді, від функцій, які він реалізує в громаді та від досвіду роботи у довіреній йому сфері соціальної роботи.

4. Етика соціальної роботи в громаді

Працівники громади дотримуються тих самих цінностей, етичних стандартів та принципів у відношенні до клієнтів,

роботодавців, колег, що й будь-які інші соціальні працівники. Надзвичайно важливу роль для практичної роботи в громаді відіграють віра в здатність людини до змін, прийняття відмінностей і розмаїття, запобігання соціальному виключенню людей тощо.

Американські автори виокремлюють такі **базові етичні принципи роботи в громаді як автономність, благодійність та доброзичливість, соціальна справедливість**.

Автономність ґрунтується на самовизначенні та свободі. Вона передбачає реалізацію права на власний вибір долі для себе та права висловлювати власну думку. Концепція наснаження, як індивідуального, так і колективного, побудована на ідеї розвитку здатності приймати власні рішення й набувати контролю над своїм життям.

Благодійність та доброзичливість спирається на творення добра для інших і уникнення завдання шкоди. Цей принцип відіграє важливу роль у соціальних і медичних службах у громаді, працівники яких сподіваються допомогти користувачам наповнити своє життя певним змістом, розглядають ситуацію людей у ширшому контексті.

Принцип соціальної справедливості перебуває у центрі дискусій практиків та теоретиків. Адже в ідеалі соціальна справедливість досягається, коли в суспільстві відбувається справедливий розподіл ресурсів. Соціальна робота, зокрема й робота в громаді, спрямована на забезпечення перерозподілу ресурсів для вразливих груп суспільства та зменшення соціального виключення й пригноблення.

Консорціум партнерських організацій на чолі з Українською мережею за права дитини та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) наголошує на дотриманні **основних етичних принципів надання соціальних послуг для сімей у громаді**. Зокрема, зазначено, що надавачі соціальних послуг повинні здійснювати діяльність за принципами недискримінації, дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю; гуманізму; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; поваги до честі та гідності; толерантності; законності; соціальної справедливості; доступності та відкритості; неупередженості та безпечності; добровільності; індивідуального підходу; комплексності; конфіденційності; максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів; забезпечення високого рівня якості соціальних послуг.

Етичні принципи діяльності. Визнання гідності людини. Своїм ставленням, словами та вчинками надавачі соціальних послуг визнають і поважають природжену, невід'ємну гідність та цінність усіх

людей. Кожна людина є неповторною та унікальною, що необхідно враховувати працівникам, не допускаючи жодного прояву зневаги до особистості. Кожна людина має право на самореалізацію,

Соціальна робота є несумісною з прямим чи опосередкованим примусом клієнтів до будь-яких дій, навіть на користь клієнта або його близького соціального оточення.

Пріоритетність інтересів клієнтів. Надавачі соціальних послуг спрямовують усі свої зусилля, знання та навички на допомогу окремим громадянам, сім'ям, групам, спільнотам та громадам для їх удосконалення, а також з метою розв'язання конфліктів та подолання їх наслідків.

Протистояння дискримінації та інституційному знобленню. Надавачі соціальних послуг сприяють соціальній справедливості у суспільстві в цілому та стосовно людей, з якими вони працюють. Соціальні працівники кидають виклик дискримінації, яка, зокрема, зумовлена, віком, правоздатністю, громадянським статусом, класом, культурою, етнічною приналежністю, гендером, гендерною ідентичністю, мовою, національністю/громадянством (чи відсутністю громадянства), думками, іншими фізичними характеристиками, фізичними або розумовими здібностями, політичними переконаннями, бідністю, расою, статусом відносин, релігією, статтю, сексуальною орієнтацією, соціально-економічним станом, духовними настановами, структурою сім'ї тощо.

Повага до різноманітності. Надавачі соціальних послуг працюють над посиленням інклюзивних громад, які поважають етнічну та культурну різноманітність суспільств, беручи до уваги індивідуальні, сімейні, групові відмінності та відмінності між громадами. Надавачі соціальних послуг є толерантними до різних емоційних проявів клієнтів, мають належний рівень професійної підготовки, за будь-яких обставин зберігають рівновагу, терпимість. Надавачі соціальних послуг приймають проблеми й обставини клієнтів незалежно від їхнього способу життя, поведінки, соціального і національного походження, статі тощо.

Справедливий доступ до ресурсів. Надавачі соціальних послуг захищають ідею справедливого розподілу ресурсів громади і працюють над тим, щоб забезпечити доступ до них. Надають допомогу кожному, хто звертається до них за захистом, підтримкою, консультацією або порадою, без будь-якої дискримінації щодо статі, віку, фізичних або розумових обмежень, соціальної чи расової приналежності, віросповідання, мови, політичних поглядів, сексуальної орієнтації.

Сприяння праву на участь. Надавачі соціальних послуг працюють над зміцненням самооцінки та можливостей людей,

сприяючи їх повній участі у всіх аспектах ухвалення рішень та дій, які впливають на їхнє життя.

Повага конфіденційності. Надавачі соціальних послуг поважають права людей на конфіденційність та недоторканість приватного життя, працюють у відповідності до цих прав, якщо тільки не існує ризику заподіяння шкоди собі самому чи іншим особам або інших обмежень, установлених законом.

Етична поведінка стосовно професії. Професійна доброчесність. Надавачі соціальних послуг повинні мати необхідну кваліфікацію, а також розвивати та підтримувати необхідні навички та компетенції для виконання своєї роботи. Діяти чесно, не зловживати владними повноваженнями та відносинами довіри з людьми, з якими вони співпрацюють. Визнають межі між особистим та професійним життям і не зловживають своїм становищем для отримання особистої матеріальної вигоди або наживи.

Етичне використання технологій та соціальних медіа. Надавачі соціальних послуг повинні усвідомлювати, що використання цифрових технологій та соціальних медіа може загрожувати дотриманню багатьох етичних стандартів, зокрема, таких як повага приватності та конфіденційності, недопущення конфлікту інтересів, компетентність, належне ведення документації тощо, і тому повинні отримати необхідні знання та навички для протистояння неетичній практиці при використанні технологій.

Етичне піклування. Надавачі соціальних послуг вживають необхідних заходів, щоб професійного і особисто піклуватися про себе на робочому місці, у приватному житті та суспільстві. Визнають, що вони несуть відповідальність за свої дії перед людьми, з якими вони працюють; власними колегами; своїми роботодавцями; професійними асоціаціями, а також згідно із місцевим, національним та міжнародним законодавством; і ці різні зобов'язання можуть суперечити одне одному, що має бути обговорено задля мінімізації завдання шкоди всім особам. Рішення завжди повинні ґрунтуватись на емпіричних доказах; практичній мудрості; а також на етичних, правових та культурних міркуваннях. Соціальні працівники повинні бути готовими прозоро пояснити причини прийнятого рішення. Надавачі соціальних послуг та їхні роботодавці працюють над створенням таких умов на робочому місці, за яких можливі обговорення, оцінка та дотримання принципів, визначених цими Правилами та національним законодавством.

Етична поведінка стосовно колег. Визнавати різні погляди та форми практичного досвіду колег у соціальній роботі й інших фахівців, висловлювати критичні зауваження та пропозиції лаконічно і коректно. Піддавати конструктивному аналізу професійні дії колег, теоретичні та

методичні засади їхньої професійної діяльності. Створювати та систематично використовувати можливості, умови для обміну знаннями, досвідом і поглядами з колегами у соціальній роботі, фахівцями інших галузей, волонтерами з метою вдосконалення власної практики роботи та збагачення інтелектуальних ресурсів професійної групи. Відстоювати професійну честь і гідність своїх колег, не опускати упередженої критики на їхню адресу та щодо професії взагалі.

Етична поведінка стосовно взаємодіючих організацій.

Співпрацювати з тими установами й організаціями, наміри та діяльність яких спрямовані на надання соціальних послуг; використовувати досвід їхньої роботи як ресурсну можливість для підвищення якості допомоги клієнтам. Підтримувати та популяризувати партнерські стосунки між організаціями, що здійснюють соціальну діяльність у громаді, в суспільстві. Забезпечувати професійну звітність перед клієнтами та громадськістю про ефективність і продуктивність роботи шляхом періодичних публічних оглядів якості, результативності та ефективності послуг, що надаються.

Робота в громаді – складне й багатовимірне явище. У процесі такої діяльності неминуче виникають не тільки організаційні проблеми, а й етичні дилеми. Труднощі можуть бути спричинені різними обставинами та чинниками, наприклад, існуванням різних поглядів у членів чи груп на можливі альтернативи у вирішенні проблемного питання, наявністю конфлікту всередині самої громади тощо. За останньої умови працівникам у громаді здебільшого доводиться дотримуватися нейтралітету та сприяти розв'язанню конфлікту. Однак у деяких випадках конфлікт може безпосередньо зачіпати інтереси тієї цільової групи в громаді, на користь якої й впроваджуються певні зміни, або блокувати колективні дії й процес роботи взагалі. Тоді працівникам доводиться балансувати між фаховою орієнтацією на неоцінювальні судження та адміністративною необхідністю реалізовувати стратегію втручання, а відтак підтримати одну зі сторін у конфлікті. Тому для соціальних працівників у громаді важливо знайти для себе відповідь на питання (етичну дилему): як не стати «ворогом» для членів громади, ретельно дотримуючись професійних меж.

Соціальний працівник, який працює в громаді, вивчає, досліджує соціальні умови життя громадян, виявляє соціальні проблеми, потреби у послугах, складає статистичні дані, банк даних щодо соціальної стратифікації району чи певної місцевості, наявності місцевих груп, об'єднань громадян за інтересами чи соціальними потребами. На основі отриманих даних виявляються найбільш важливі, гострі, болючі проблеми різних соціальних груп населення. В своїй діяльності фахівець із соціальної роботи в громаді повинен мати відповідний

рівень фахових знань і умінь, які є основою реалізації професійних ролей в роботі з громадою.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте основні завдання соціальної роботи в громаді.
2. Визначіть особливості діяльності фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників, соціальних робітників в ОТГ.
3. Охарактеризуйте функції професійної діяльності соціальних працівників у громаді.
4. Визначте етичні вимоги до професійної діяльності фахівців із соціальної роботи в громаді.

Самостійна робота

Опрацювати «Посадову інструкцію фахівця соціальної роботи у громаді» *URL <https://www.slideshare.net/undpukraine>*

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Посадова інструкція фахівця соціальної роботи у громаді *URL <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss>*
3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
4. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
5. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с
6. Соціальна робота в громаді (Концепція економічного розвитку громади):конспект лекцій / Загальна редакція: Р.В. Жиленко, Н.В. Льченко. Ужгород:ДВНЗ «УжНУ», 2020. 317 с.
7. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. О. Полянничко, А. В. Кирилук. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.
8. Технології соціальної роботи за місцем проживання: навч. посібник / уклад. Івашенко Київ, Коцур І. 2-ге вид., он. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 114 с.

Тема 8. Оцінка потреб громади

1. Особливості визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
2. Етапи оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
3. Методи проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
4. Моніторинг та оцінка якості соціальних послуг в громаді

Основні терміни і поняття

Визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах – збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах, на основі результатів яких приймаються управлінські рішення щодо організації надання таких послуг.

Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах – аналіз належності особи/сім'ї до вразливих груп населення, її складних життєвих обставин та визначення індивідуальних потреб особи/сім'ї, переліку та обсягу соціальних послуг, яких потребує особа/сім'я.

Опитування – це спосіб отримання інформації в результаті спілкування дослідника і респондентів в усній або письмовій формі

SWOT-аналіз – аналітичний метод, який дозволяє в комплексі оцінити сильні й слабкі сторони громади, роботи в ній, а також можливості й загрози, що впливають на неї.

Картування громади (Community Mapping) – це процес мапування (mapping) ресурсів та створення образу громади, який би демонстрував її здатність та потенціал.

Соціальний паспорт громади – це фактичні дані про наявність тих чи інших проблем стосовно доступу до соціальних послуг у громад.

Моніторинг надання соціальних послуг – це систематичний збір та обробка статистичних, адміністративних, оперативних даних, що характеризують систему надання соціальних послуг

1. Особливості визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах

Питання оцінки потреб громади в соціальних послугах є досить новим. Німецький вчений К.Нойбер у своїй роботі «Оцінка потреб: Модель розвитку громади» визначає оцінку потреб як систематичний

процес збору та аналізу даних з розподілу ресурсів з метою виявлення та визначення товарів та послуг, яких бракує спільноті для досягнення загальноприйнятих стандартів, за дотримання норм та надання яких відповідальність несе громада.

Закон України «Про соціальні послуги» (2020) містить положення щодо визначення та оцінювання потреб громади у соціальних послугах. Стаття 1 подає визначення основних термінів:

- визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах – збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах, на основі результатів яких приймаються управлінські рішення щодо організації надання таких послуг;

- оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах – аналіз належності особи/сім'ї до вразливих груп населення, її складних життєвих обставин та визначення індивідуальних потреб особи/сім'ї, переліку та обсягу соціальних послуг, яких потребує особа/сім'я;

Стаття 25. Визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах здійснюється щороку шляхом збирання, узагальнення та аналізу інформації, у тому числі з урахуванням статі, віку, місця проживання відповідних категорій осіб/сімей; здійснюється на підставі, але не виключно:

- 1) соціально-демографічних даних про вразливі групи населення та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;*
- 2) результатів оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах;*
- 3) інформації про надавачів соціальних послуг та їхні можливості.*

Наказами Міністерства соціальної політики України були затверджені *Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності ОТГ у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей (2018) та Методичні рекомендації щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту (2019)*, де зазначається, що для забезпечення інтеграції стратегій відділу соціального захисту ОТГ рекомендується провести роботу з планування (складання короткострокового та середньострокового планів) із застосуванням програмно-цільового методу, що дасть змогу визначити потреби мешканців ОТГ у соціальних послугах. Для

середньострокового планування рекомендується визначати потреби мешканців ОТГ у соціальних послугах не рідше ніж 1 раз на 3 роки, зокрема шляхом збору, узагальнення та аналізу інформації про результати оцінки потреб. Для короткострокового планування рекомендується визначати потреби мешканців ОТГ у соціальних послугах один раз на рік, що дасть можливість враховувати нагальні потреби та розв'язувати соціальні проблеми.

Визначення потреб громади у соціальних послугах здійснюється через щорічне збирання, узагальнення та аналіз інформації про стан, життєві обставини окремої особи або цільової соціальної групи з метою визначення потреби у соціальних послугах, видах та обсягах їх надання, затвердження переліку пріоритетних послуг та формування соціального замовлення необхідних послуг в суб'єктів їх надання, моніторинг, контроль якості наданих послуг та оцінювання впливу конкретних послуг на подолання СЖО.

До проблем, з якими стикаються фахівці у громаді, можна віднести наступні: проблеми алкогольної та наркотичної залежності; бездоглядність дітей; інвалідність; конфліктні відносини у сім'ях (подружні зради, розлучення); насильство в сім'ях; правопорушення, злочинність; проблеми ВІЛ/СНІДу; потреби в лікуванні, навчанні, працевлаштуванні, з документами; відсутність навичок догляду за дитиною, проблеми з виховання дітей, повернення дітей з інтернатних закладів в біологічні родини; суїцидальні спроби; відсутність засобів для існування (одягу, взуття, неповноцінне харчування, відсутність житла) та інше.

Мета оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах – з'ясувати потреби об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах, для покращення охоплення вразливих груп населення необхідними соціальними послугами та розвитку інноваційних та інтегрованих соціальних послуг.

Задля досягнення цієї мети необхідно виконати наступні завдання:

- зібрати дані щодо соціально-демографічної ситуації в об'єднаній територіальній громаді;
- вивчити стан системи надання соціальних послуг, включаючи суб'єктів надання, перелік, обсяг, доступність та якість послуг;
- проаналізувати забезпечення населення соціальними послугами та визначити кадрові, фінансові ресурси, необхідні для організації надання соціальних послуг відповідно до потреб населення об'єднаної територіальної громади;

- визначити чисельність фактичних та потенційних отримувачів соціальних послуг;
- визначити перелік та обсяг соціальних послуг, необхідних для задоволення виявлених потреб населення об'єднаної територіальної громади;
- з'ясувати пріоритетність розвитку системи надання соціальних послуг, вразливі групи населення та можливість надання інноваційних та інтегрованих соціальних послуг;
- апробувати інструментарій для оцінки потреб, який би підрозділи соціального захисту населення об'єднаної територіальної громади могли застосовувати самостійно.

Для збору даних структурний підрозділ з питань соціального захисту населення *визначає цільові групи*, які необхідно опитати щодо їх потреб у соціальних послугах. *Цільові групи формуються, з числа потенційних чи фактичних отримувачів соціальних послуг* (наприклад, батьки дітей з інвалідністю, молоді особи, з числа випускників інтернатних закладів, особи, звільнені з місць позбавлення волі, тощо), а також із ширших категорій населення громади (наприклад, молоді сім'ї, жінки/чоловіки певних вікових груп, тощо), які можна виокремити на основі проаналізованих соціально-демографічних даних.

Для кожної цільової групи визначається мета та завдання опитування, кількість осіб/сімей, які необхідно опитати, підбираються методи опитування (анкетування, інтерв'ю чи фокус-групова дискусія), розробляються опитувальники з переліком питань, які потрібно поставити тій чи іншій цільовій групі для того, щоб визначити їхню потребу у соціальних послугах. Також узагальнюється і аналізується інформація про результати оцінки потреб осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати. Для забезпечення сталості розвитку соціальних послуг, визначення проблем у міжвідомчій взаємодії та врахування потреб і пропозицій всіх учасників процесу розвитку соціальних послуг також необхідно провести інтерв'ю з керівниками відповідних структурних підрозділів, представниками надавачів соціальних, медичних, освітніх та інших послуг.

Підготовка звіту про результати визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах з пропозиціями щодо розвитку необхідних послуг для забезпечення потреб осіб/сімей на середньостроковий період. При підготовці пропозицій необхідно *визначити перелік послуг, які мають бути розвинуті в громаді, умови їх доступності, необхідні ресурси (кадрові, матеріально-технічні, фінансові).* Також важливо врахувати

необхідність підготовки (навчання) відповідного кадрового складу для надання тієї чи іншої послуги. Пропозиції щодо розвитку послуг мають передбачати перелік заходів, які необхідно виконати для розвитку і забезпечення надання соціальних послуг, у коротко- (терміном на 1 рік), та середньострокових (терміном на 3 роки) планах, з урахуванням найбільш актуальних потреб та можливостей, терміни виконання цих заходів та відповідальних осіб.

Пропозиції також мають визначати перелік послуг, які мають бути організовані в громаді першочергово, з огляду на наступні критерії:

- запит від цільових груп (осіб/сімей, які потребують соціальних послуг) - визначається на основі інформації, отриманої в результаті аналізу отриманих соціально-демографічних даних жителів громади, даних щодо вразливих груп населення, звернень громадян щодо надання соціальних послуг, інших видів підтримки, фокус-групових дискусій, інтерв'ю та анкетування;

- повноваження територіальної громади – береться до уваги перелік базових соціальних послуг згідно вимог Закону України «Про соціальні послуги», а також послуги, розвиток яких належить до власних і делегованих повноважень територіальних громад у сфері соціального захисту, встановлених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»;

- спроможність територіальної громади з урахуванням наявних у територіальній громаді кадрових, фінансових та інших ресурсів, необхідних для впровадження та розвитку соціальних послуг, потреби у розвитку спроможності;

- експертне бачення – визначається членами Робочої групи та залученими експертами у контексті забезпечення необхідного для жителів громади обсягу послуг. Звіт про результати визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах оприлюднюється на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування і виноситься для громадського обговорення. Підрозділ з питань соціального захисту населення громади щороку проводить моніторинг та оцінку стану виконання заходів щодо організації надання соціальних послуг, за результатами якого готується узагальнений звіт та подається на розгляд відповідної місцевої ради.

Оцінка потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах та підсумковий аналіз здійснюється структурним підрозділом з питань соціального захисту населення виконавчих органів об'єднаних територіальних громад або відповідні повноваження покладаються на відповідальних працівників виконавчого органу (фахівця із соціальної роботи).

З метою забезпечення обговорення результатів процесу визначення потреб у соціальних послугах, визначення стратегічних пріоритетів і підготовки пропозицій щодо розробки планів розвитку соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді структурний підрозділ з питань соціального захисту населення *може утворити робочу групу з метою консультативно-дорадчого супроводу реалізації етапів оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах.*

До складу робочої групи рекомендовано включати:

- представників органів місцевого самоврядування;
- фахівців структурних підрозділів соціального захисту населення, освіти і науки, молоді та спорту, охорони здоров'я;
- фахівців спостережних комісій, утворених місцевими державними адміністраціями, а в разі делегування таких повноважень – виконавчими комітетами міських (за винятком міст районного значення) рад;
- працівників органів пробації;
- спеціалістів служб у справах дітей;
- інших експертів соціальної сфери;
- представників громадських об'єднань.

2. Етапи оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах

Оцінка потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах - це процес, який дозволяє залучити всі зацікавлені сторони громади, виявляє потреби в соціальних послугах, дозволяє забезпечити доступність і якість їх надання, визначає бар'єри та прогалини в існуючій системі надання соціальних послуг.

Етапи проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах:

- вивчення та аналіз наявних даних про соціальні потреби об'єднаної територіальної громади;
- розробка плану проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах;
- підготовка та затвердження графіку проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах;
- проведення збору даних;
- систематизація зібраної інформації, поєднання її з даними, отриманими з інших джерел;
- аналіз отриманих даних;

– підготовка звіту за результатами оцінки та представлення результатів оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах на розгляд громади;

– визначення пріоритету потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах;

– розробка плану розвитку системи надання соціальних послуг об'єднаної територіальної громади для покращення охоплення вразливих груп населення.

Розглянемо їх детальніше.

Етап 1. Вивчення та аналіз даних про соціальні потреби об'єднаної територіальної громади. Вивчення та аналіз наявних даних про соціальні потреби об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах здійснюється шляхом збору й аналізу даних статистики, інформації про стан та динаміку соціально-демографічних процесів, чисельність фактичних та потенційних отримувачів соціальних послуг, наявні соціальні служби. Вивчення та аналіз наявних даних про соціальні потреби об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах доцільно проводити щорічно протягом січня-лютого. **На цьому етапі необхідно:**

- здійснити пошук статистичних та демографічних даних, уже наявної в об'єднаної територіальної громади інформації про соціальні потреби, їх надавачів та отримувачів соціальних послуг (збір інформації здійснюється, в тому числі, шляхом надсилання запитів структурним підрозділом соціального захисту населення до відповідних органів, установ та організацій). Данні заносяться в таблицю.

Соціально-демографічні дані населення об'єднаної територіальної громади

(назва об'єднаної територіальної громади)

Основні соціально-демографічні показники (за останні 3 роки на час проведення визначення потреб)

**Дані щодо співвідношення міського та сільського населення
Джерела отримання інформації (запит до відповідних управлінь статистики)**

Роки	Чисельність населення, осіб			% до всього населення	
	Всього	Міське	Сільське	Міське	Сільське

Дані щодо статевовікової структури населення

Джерела отримання інформації (запит до відповідних управлінь

статистики)

Показник	Роки	Усе населення, осіб	Усе населення (% до підсумку)	Чоловік, осіб	Чоловік (% до підсумку)	Жінки, осіб	Жінки (% до підсумку)
Усе населення							
Населення у віці 0-6 років							
Населення у віці 7-18 років							
Населення у віці 19-60 років							
Населення у віці 60 років та більше							

Дані щодо природного руху населення. Природний рух міського й сільського населення

Джерела отримання інформації (запит до відповідних управлінь

статистики, органів РАІС)

Показник	Роки					
	міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське
Кількість народжених (осіб)						
Кількість народжених (на 1000 жителів)						
Кількість померлих (осіб)						
Кількість померлих (на 1000 жителів)						
Природний приріст /скорочення (осіб)						
Природний приріст /скорочення (на 1000 жителів)						

Дані щодо вразливих груп населення.
Джерела отримання інформації (запит до відповідних установ та закладів, що надають соціальні послуги)

	група	Кількість, особи.
	молодь	
	особи похилого віку	
	особи з інвалідністю	
	діти	
	діти-інваліди	
	діти з психічними захворюваннями	
	особи з психічними захворюваннями	
	особи, які потребують паліативної допомоги	
	бездоглядні діти	
	діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування	
	діти під опікою/піклуванням	
	діти, які перебувають у складних життєвих обставинах	
	сім'ї, які перебувають в складних життєвих обставинах	
	особи, які відбували покарання (у т. ч. у місцях позбавлення волі, без позбавлення волі, які відбули покарання)	
	особи з проблемами вживання психоактивних речовин	
	внутрішньо переміщені особи	
	особи, які постраждали від насильницьких та протиправних дій (у т. ч. які постраждали від насильства в сім'ї, які постраждали від торгівлі людьми)	
	бездомні особи	
	біженці	
	мігранти	
	безробітні	
	учасники бойових дій, ветерани Другої світової війни	
	учасники АТО	
	інші категорії осіб, які перебувають в складних життєвих обставинах	

– вивчити звіти за результатами досліджень, які, можливо, кимось проводилися в об'єднаній територіальній громаді;

- вивчити річні звіти громадських організацій та благодійних фондів, що надають соціальні послуги на території об'єднаної територіальної громади;

- вивчити соціальний паспорт об'єднаної територіальної громади, програми, що діють в об'єднаної територіальної громаді, та проаналізувати інші доступні джерела інформації, які можуть містити дані щодо теми дослідження;

- враховуючи, що наявність деяких вразливих груп населення є прихованою і щодо неї може не бути офіційних даних, для визначення чисельності представників вразливих груп населення доцільно, за наявності, використати **інформацію органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, закладів, організацій щодо:**

- звернень громадян стосовно отримання соціальних послуг;

- звернень громадських, благодійних, релігійних організацій до органів влади стосовно потреб у запровадженні інноваційних та інтегрованих соціальних послуг чи розвитку існуючих;

- результатів проведення комплексних обстежень та опитувань сімей, осіб на виявлення потреб у соціальних послугах;

- результатів проведення соціальної вуличної роботи;

- результатів опитування працівників житлово-комунального сектора, дільничних інспекторів, дільничних лікарів, працівників швидкої допомоги, працівників ринків, вокзалів тощо стосовно наявності представників вразливих груп;

- проаналізувати інформацію про задоволені та потенційні потреби представників вразливих груп населення;

- визначити тенденції соціально-демографічних процесів та тенденції змін чисельності вразливих груп населення;

- проаналізувати бюджетні та інші ресурси, що спрямовуються на рівні ОТГ на виконання національних, обласних, районних програм у сфері соціального захисту, освіти, охорони здоров'я тощо

Етап 2. Розробка плану проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади. На цьому етапі необхідно:

- визначити цільові групи (кого будемо запрошувати для участі в фокус-групах, інтерв'юванні, опитуванні, де будемо проводити оцінку (географія, приміщення);

- визначити методи проведення оцінки (збори громад, інвентаризація ресурсів, картування, опитування, інтерв'ю, фокус-групи, SWOT-аналіз тощо);

- визначити кількість зборів громад, кількість необхідних інтерв'ю, фокус-груп, груп для картування, учасників опитування тощо;
- підготувати інструменти збору даних (опитувальники, списки питань для інтерв'ю та фокус- груп, форми інвентаризації ресурсів, питання для картування, форми для аналізу даних, форма для SWOT-аналізу тощо);
- провести тренінги/інструктажі щодо процедур збору даних, наголошуючи на необхідності дотримання конфіденційності щодо отриманих даних, дотримання правил застосування того чи іншого методу збору даних;
- визначити та поінформувати членів робочої групи про порядок передачі зібраних даних та їх збереження.

Етап 3. Підготовка і затвердження графіку проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади. На цьому етапі необхідно:

- скласти графік проведення оцінки (місце проведення зборів, дата, час, відповідальна особа; заповнення форми інвентаризації, період, відповідальний); період здійснення картування, місце, відповідальний; місце (населений пункт) дата проведення опитування;
- дата, час, місце проведення фокус-груп, модератори; період проведення інтерв'ю та інтерв'юери (дата, час та місце узгоджуються *інтерв'юером з кожним із респондентів окремо*);
- поінформувати керівників відповідних структурних підрозділів, старост та секретарів сільських рад та інші зацікавлені сторони про проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах.

Етап 4. Проведення збору даних для проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади. На цьому етапі необхідно:

- провести усі заплановані збори об'єднаних територіальних громад, здійснити картування, заповнити форми інвентаризації, провести фокус-групи, SWOT-аналіз, інтерв'ю, опитування;
- обговорити на зустрічі робочої групи результати збору даних та забезпечити збереження зібраних даних.

Етап 5. Систематизація зібраної інформації, поєднання її з даними, отриманими з інших джерел. На цьому етапі необхідно:

- визначити фахівця, відповідального за прийом та збереження даних;
- підготувати дані до аналізу, уніфікувавши формат, в якому подаються дані, надати відповідні інструкції;

- розшифрувати аудіозаписи та створити файли з транскриптами (тексти аудіозаписів);
- створити окремі папки «Збори громад», «Картування», «Інвентаризація», «Опитування», «Фокус-групи», «Інтерв'ю», та надати інструкції щодо поміщення зібраних даних в файлах до папок.

Етап 6. Аналіз отриманих даних.

На цьому етапі необхідно:

- з наявних даних, необхідно визначити та описати вразливі групи населення, які є пріоритетними для надання соціальних послуг;
- визначити, які основні потреби цих груп є незадоволеними;
- визначити перелік необхідних соціальних послуг на плановий період;
- визначити рівень задоволеності соціальними послугами, заходи для покращення якості надання соціальних послуг та впровадження інноваційних та інтегрованих соціальних послуг;
- визначити обсяг необхідних ресурсів для надання соціальних послуг, у тому числі визначається розмір необхідного фінансування.

Етап 7. Підготовка звіту за результатами оцінки та подання результатів оцінки на розгляд об'єднаної територіальної громади. На цьому етапі необхідно:

- підготувати письмовий звіт відповідно до запропонованої структури.

Структура та зміст звіту оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах

ЗВІТ, що готується у структурному підрозділі соціального захисту населення під час оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах має містити такі розділи:

Вступ.

У вступі наводиться обґрунтування мети, завдань, зазначається період, за який оцінювалися потреби об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах та відповідальні виконавці.

Описово-аналітична частина.

У описово-аналітичній частині здійснюється опис і аналіз потреб населення у соціальних послугах та стану системи надання соціальних послуг об'єднаної територіальної громади. Даний підрозділ складається із декількох частин:

Соціально-демографічна ситуація об'єднаної територіальної громади:

Розглядаються демографічні показники та показники щодо соціальних груп населення об'єднаної територіальної громади за період, необхідний для подальшого планування розвитку системи соціальних послуг.

Стан системи надання соціальних послуг об'єднаної територіальної громади:

З метою оцінки потреби у наданні соціальних послуг різним соціальним групам описується вся наявна система надання соціальних послуг об'єднаної територіальної громади, а саме:

- управління системою соціального захисту населення ОТГ;*
- соціальні програми наявні в ОТГ, обласні, національні тощо;*
- соціальні служби та послуги.*

Аналіз потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах, який містить наступне:

- мету оцінки потреб;*
- список тих, хто був залучений до дослідження;*
- методи, які використовувалися для збору даних, результати проведеної оцінки та їх аналіз, представлений з використанням графіків, схем та інших ілюстративних матеріалів тощо.*
 - провести презентацію звіту для представників місцевої влади, зацікавлених сторін та лідерів громади;*
 - розмістити основні результати звіту на офіційній сторінці об'єднаної територіальної громади;*
 - обговорити звіт на громадських слуханнях чи зборах об'єднаної громади.*

Етап 8. Визначення пріоритетності потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. На цьому етапі необхідно:

- визначити критерії, які будуть використані для визначення пріоритетності розвитку обраних соціальних послуг;*
- провести опитування представників місцевої влади, зацікавлених сторін та лідерів громади щодо визначення пріоритетності в розвитку соціальних послуг та вразливих груп населення, яким вони надаватимуться (це доцільно зробити одразу ж після презентації звіту, роздавши учасникам опитувальники;*

Визначення критеріїв пріоритетів

*Доцільно використати для підрахунку шкалу від 1 до 10 балів, де найбільша їх кількість визначає **порядок пріоритетності**.*

Критерії для визначення пріоритетних потреб вразливої групи населення (назва групи) об'єднаної територіальної громади в соціальних послугах:

Назва критерію	Кількість балів
----------------	-----------------

<p>1. Частка населення громади, на яку негативно впливає брак соціальних послуг (вибрати ОДИН варіант відповіді)</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ 0-20 % мешканців об'єднаної територіальної громади ○ 21-40 % мешканців об'єднаної територіальної громади ○ 41-60 % мешканців об'єднаної територіальної громади ○ 61-80 % мешканців об'єднаної територіальної громади ○ 81-100 % мешканців об'єднаної територіальної громади 	
<p>2. Гострота/важливість задоволення потреб (вибрати всі можливі відповіді)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Брак послуг обмежує можливості для розвитку представників вразливої групи 2. Брак послуг суттєво погіршує якість життя 3. Брак послуг може спричинити загрозу життю 4. Брак послуг загрожує здоров'ю 5. Брак послуг погіршує стан соціальної сфери 	
<p>3. Наявність (потенційна доступність) ресурсів на розвиток послуг (вибрати один варіант відповіді)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. обсяг ресурсів, необхідних для створення послуг є набагато більшим, ніж громада спроможна залучити 2. обсяг ресурсів, необхідних для створення послуг, громада спроможна залучити упродовж 5-10 років 3. громада має високі шанси залучити ресурси необхідні для створення послуг упродовж 3-5 років 4. громада має високі шанси залучити необхідні для створення послуг упродовж найближчих 1-2 років 5. громада має ресурси на необхідні для створення соціальних послуг 	
<p>4. Додаткові можливості, які може дати об'єднана територіальна громада створення та розвиток соціальних послуг (вибрати ОДИН варіант відповіді)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. не створить жодних інших додаткових можливостей 2. створить додаткові можливості для покращення добробуту мешканців 3. створить додаткові можливості у соціальній сфері 4. створить додаткові можливості у сфері охорони здоров'я 	

5. створить додаткові можливості одночасно у кількох сферах	
Сума балів	

– за результатами опитування представити та обговорити пріоритетні послуги на засіданні робочої групи.

– на підставі визначених пропозицій і стратегічних пріоритетів структурним підрозділом соціального захисту населення рекомендується розробити план розвитку системи надання системи соціальних послуг об'єднаної територіальної громади, який стане складовою програми соціально-економічного розвитку.

Етап 9. Розробка плану розвитку системи надання соціальних послуг об'єднаної територіальної громади. На цьому етапі необхідно:

– проаналізувати Стратегію інноваційного розвитку України, Стратегію розвитку регіону та з'ясувати, які заходи в сфері соціального захисту передбачені в цих документах та можуть стосуватися розвитку соціальних послуг у громаді;

– розуміти, яка кількість людей потребуватиме того чи іншого виду соціальних послуг, які необхідно розвивати (ці дані не можуть бути отримані в результаті дослідження, вони мають бути надані відповідними фахівцями чи експертами) і якою може бути потужність створених сервісів;

Дані щодо фінансування соціальних послуг за минулий рік

Соціальні послуги	Назва вразливої групи отримувача соціальних послуг		Кількість отримувачів соціальних послуг	Орієнтовний обсяг фінансування, тис. грн		
				всього, тис. грн	за рахунок місцевого бюджету, тис. грн	за рахунок інших джерел, тис. грн
Разом:						

Дані щодо фінансування соціальних послуг на наступний рік

Соціальні послуги	Назва вразливої групи – отримувача соціальних послуг	Кількість отримувачів в соціальних послуг	Орієнтовний обсяг фінансування, тис. грн		
			усього, тис. грн	у тому числі:	
				за рахунок місцевого бюджету, тис. грн	за рахунок інших джерел, тис. грн
Разом:					

- проаналізувати, які уже існуючі заклади/організації, що надають послуги, взаємодіють, і що можна зробити для покращення цієї взаємодії;
- вивчити кращий досвід створення інноваційних та інтегрованих послуг;
- визначити період планування (три роки).

План розвитку соціальних послуг об'єднаної територіальної громади (орієнтовний перелік розділі)

1. основні пріоритети надання соціальних послуг для об'єднаної територіальної громади (найбільш вразливі групи населення і перелік основних видів соціальних послуг, потрібних для підтримки їх представників);
2. короткий опис існуючих соціальних послуг для визначених категорій і основні прогалини;
3. пропонований обсяг надання/закупівлі соціальних послуг, яких бракує (орієнтовна кількість потенційних отримувачів, основні вимоги до надання соціальних послуг, наявність або відсутність державних стандартів тощо);
4. розрахунок фінансових та кадрових потреб для забезпечення потреб виявлених вразливих груп населення необхідними соціальними послугами;
5. джерела та необхідні обсяги фінансування (співфінансування) для розвитку соціальних послуг, закупівлю соціальних послуг.

3. Методи проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах

Для оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах використовуються змішані методи збору даних, як якісні, так і кількісні.

Методи, які традиційно використовуються для оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах:

- збори об'єднаної територіальної громади;
- карта проблем/ресурсів громади;
- опитування;
- інтерв'ю;
- фокус-групи;
- SWOT-аналіз.
- карта найбільш вразливих домогосподарств у громаді;
- картування соціальних послуг/створення мапи соціальних послуг;
- карта доступності;
- інфраструктура об'єктів з надання соціальних послуг у широкому значенні цього слова (в тому числі організації, в яких закуповуються або планується закупівля соціальних послуг).

- моніторинг та оцінки якості соціальних послуг

Перед застосуванням будь-якого методу збору даних потрібно переконатися та створити відповідні умови щодо застосування загальних етичних стандартів, яких необхідно дотримуватися в усіх соціальних дослідженнях:

- отримати згоду на участь від учасників дослідження ще до того, як вони залучені до дослідження, переконавшись, що потенційні учасники розуміють мету дослідження, умови своєї участі в дослідженні тощо, і їх згода на участь є добровільною;

- отримана інформація використовується тільки з тією метою, яка була погоджена з учасником;

- респондент/учасник дослідження може припинити участь у дослідженні або вимагати не використовувати інформацію, яка ним/нею була надана;

- респондентам/учасникам дослідження має бути гарантовано, що їх відповіді та надана інформація не матиме негативних наслідків для їх емоційного, фізичного добробуту і не загрожуватиме їх безпеці;

- респондентам/учасникам дослідження має бути гарантована анонімність (особа респондента не може бути встановлена) або конфіденційність (особа респондента відома - чи може бути відома, але використання даної інформації є обмеженою лише для кількох осіб, залучених до дослідження);

- надати учасникам дослідження інформацію про організацію, що проводить оцінку та телефон організаторів. Під час

збору даних та їх обробки керуватися положеннями Закону України «Про захист персональних даних».

Зазначених правил необхідно дотримуватися на усіх етапах збору, обробки даних та поширення результатів дослідження.

Збори об'єднаної територіальної громади. Один з найпоширеніших методів спільного збору даних - проведення громадських зборів. Такі збори дозволяють членам об'єднаної територіальної громади ставити питання, робити зауваження, а також обговорювати важливі для громади теми. Громадські збори не слід використовувати в якості основного методу збору даних для оцінки потреб, але в комбінації з іншими він є надзвичайно цінним.

Для того, щоб збори давали дані, придатні для практичного використання, їх треба підготувати. Одним із допоміжних засобів для цього може стати *Порядок проведення зборів* ..

Процедура проведення зборів передбачає, що відповідальний член робочої групи має:

- погодити місце та час проведення громадських зборів;
- анонсувати проведення громадських зборів за допомогою телефонних смс, розсилок електронних листів, оголошень в газетах та на радіо, на вебсторінках громади та місцевих громадських організацій;
- погодити мету громадських зборів та зобов'язатися бути присутнім, а також узгодити з представниками громади *Порядок* їх проведення;
- до початку громадських зборів головуючий чи ведучий зборів має визначити та оголосити базові правила: попросити виступаючих представитися; надати на виступ до 7 хв.;
- доцільно вести аудіозапис;
- необхідно отримати протокол громадських зборів з рішенням, що було прийнято;
- дані зібрані на громадських зборах необхідно проаналізувати за наступною **структурою**:
 - соціальні послуги, надання яких потребує покращення;
 - соціальні послуги, які необхідні в об'єднаній територіальній громаді;
 - вразливі групи населення, які є пріоритетними в об'єднаній територіальній громаді;
 - ресурси, які є в об'єднаній територіальній громаді для надання соціальних послуг;
 - інше, що може бути важливим для розвитку системи надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді.

Збори громади

Місце проведення, дата проведення зборів громади.

Тема для обговорення на зборах

Мета проведення зборів громади полягала у визначенні найбільш пріоритетних для мешканців обраних населених пунктів соціальних послуг, обговорення можливостей їх розвитку.

Порядок проведення зборів

Тривалість	Тема / Форма	Ключові учасники
5 хв.	Привітання головуючого та представлення президії	Головуючий
15 хв.	Представлення мети проведення зборів	Ведучий
60 хв.	Структуроване обговорення : - яких соціальних послуг бракує членам громади - які вразливі групи є в громаді - яким вразливим групам, необхідно надати пріоритет в розвитку послуг - що потрібно зробити для покращення наявних соціальних послуг та розвитку нових	Ведучий, громада
40 хв.	Спільна розробка та корегування пропозицій щодо тем, які обговорювалися	Ведучий, громада
10 хв.	Підсумки	Ведучий та/або головуючий

Загальна тривалість:

Кількість присутніх:

Карта проблем/ресурсів громади. Інвентаризація ресурсів.

Інвентаризація ресурсів може проводитись як в повному обсязі, так і вибірково. Обсяг інвентаризації ресурсів визначається залежно від поставленої мети у відповідності з вимогами законодавчих актів та нормативних документів по даному питанню.

Процедура збору даних з використанням цього методу передбачає, що відповідальні члени робочої групи мають забезпечити заповнення таблиць.

Інвентаризація наявних ресурсів для надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді

Назва суб'єкта	Перелік послуг, що надаються суб'єктом	Кількість осіб або вразливих груп населення, які отримують послуги	Категорії осіб або вразливих груп населення, які отримують послуги
Центр соціально-психологічної допомоги			
Центр обліку бездомних осіб			
Будинок нічного перебування			
Центр реінтеграції бездомних осіб			
Соціальний готель			
Центр соціальної адаптації звільнених осіб			
Центр профілактики та боротьби зі СНІДом			
Притулки для біженців			
Геріатричний будинок-інтернат			
Психоневрологічний будинок-інтернат			
Пансіонат для ветеранів війни та праці			
Спеціальний будинок-інтернат			
Фізичні особи, які надають соціальні послуги відповідно до постанови Кабінету Міністрів			

України від 29 квітня 2004 року № 558			
Структурний підрозділ з питань надання соціальних послуг виконавчого органу об'єднаної територіальної громади (його структура)			
Інші установи та заклади соціального обслуговування та захисту населення, у тому числі створені громадськими та благодійними організаціями			
Фахівець із соціальної роботи			
Центр надання адміністративних послуг			
Інше			

Інвентаризація потенційних ресурсів для надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді

Назва суб'єкта надання послуг	Перелік послуг,	Кількість осіб або вразливих груп населення, які отримують послуги	Категорії осіб або вразливих груп населення, які отримують послуги
Громадські організації			
Фізичні особи-підприємці			
Волонтери			
Інше			

Метод структурованого опитування (анкетування).
Опитування – це спосіб отримання інформації в результаті спілкування дослідника і респондентів в усній або письмовій формі.

Опитування може мати три форми: анкетування, інтерв'ю, бесіда. Важливо відзначити, що анкетування побудовано за стандартизованою (жорсткою, фіксованою), а бесіда та інтерв'ю – за вільною схемою проведення опитування

Для визначення потреб, які будуть характерні для значної кількості населення, найбільш ефективним є анкетування. Структура будь-якої анкети має 4 базові компоненти: вступна частина завершальна частина основна частина демографічна частина Пояснюється мета дослідження, анонімність відповідей, підкреслюються важливість та цінність відповідей респондентів Фіксуються вікові, статеві, етнічні, соціально-статусні, професійні, сімейно-шлюбні, соціально-поселенські та інші ознаки Складається з набору запитань, відповіді на які передбачають виконання завдань дослідження Передбачає подяку респондентам та можливим є побажання на майбутнє

При розробці анкети необхідно враховувати цільову аудиторію та те, що саме є важливим у респондентів: вік, стать, освіта, сфера зайнятості, сімейний стан або інше. Оскільки вручну обробити таку кількість даних фактично неможливо, для цього краще використовувати відповідні програми. Варіант, який є на комп'ютері у кожного, – це Excel. Він має багато можливостей для обрахунку великих масивів даних.

Процедура проведення структурованого опитування (анкетування) передбачає, що відповідальні члени робочої групи мають спланувати проведення опитування, зокрема:

- розрахувати вибірку, тобто визначити скільки осіб необхідно опитати. Доцільно опитувати осіб віком старше 18 років з усіх населених пунктів об'єднаної територіальної;

- з'ясувати як будуть відібрані респонденти. Для цього можна скористатися списками мешканців/домогосподарств з якого випадковим методом відібрати необхідну кількість осіб (їх доцільно відбирати дещо більше аніж заплановано у вибірці, оскільки на момент опитування не всі будуть досяжні);

- визначити, хто буде проводити опитування, де буде проводити і скільки;

- провести інструктаж інтерв'юерів(тих, хто проводить опитування) та надати їм файл з анкетною чи паперові бланки анкети, які респонденти мають заповнити самостійно

- надати інтерв'юеру перелік потенційних респондентів (*домогосподарств*), а також номери телефонів мешканців, якщо ця інформація наявна;

Метод фокус-група —це якісний метод збору даних, який передбачає, що група людей збирається разом і обговорює конкретні теми під керівництвом ведучого (*модератора*). Процедура проведення фокус-групи передбачає, що члени робочої групи мають визначити, хто буде ведучим (*модератором*) фокус-групи. Для фокус-групи, необхідно відібрати 7 -13 учасників. Більшість фокус-груп однорідні, вони складаються з людей зі схожим статусом (*викладачі в одній групі, студенти в іншій; керівники в одній групі, підлеглі в іншій*). Необхідно визначити місце та час проведення (*зазвичай, робота групи триває 1 год. 30хв.*). Сесії фокус-груп записуються на диктофон, записи потім розшифровуються.

Сценарій фокус-групи.

Рекомендована тривалість обговорення – 60-70 хвилин. Фокус-група проводиться за таким сценарієм:

- вступ (до 5 хвилин) – представлення модератора, стисла інформація про мету проведення фокус-групи та її тривалість, гарантії конфіденційності інформації, отриманої під час проведення фокус-групи;

- знайомство (до 5–7 хвилин) – представлення учасників, заповнення таблиці учасників. Під час знайомства модератор або помічник модератора занотовує учасників (присвоює код конкретній особі як представнику цільової групи); 37 www.radnyk.org Приклад переліку учасників фокус-груп згідно з вибіркою код ПІБ приблизний вік код цільової групи 1 Марія 51 ВПО 2 Олег 48 мешканець громади 3 Тетяна 39 мешканка громади, мати дитини з інвалідністю 4 Олена 60 пенсіонерка

- основна частина (до 45 хвилин): - дискусія згідно з переліком питань (Додаток №2); - проведення звукозапису або ведення рукописного протоколу; отримана стенограма є основою для аналізу обговорень і складання звіту;

- завершення (до 5–10 хвилин) – коротке узагальнення обговорень та пропозицій, подяка учасникам.

На початку проведення фокус-групи учасникам необхідно пояснити, чому погляди учасників важливі, як було обрано учасників, що таке фокус-група, які правила діятимуть в процесі тощо.

Для проведення фокус-групи модератор використовує основні питання для проведення фокус-групи:

1. Як Ви оцінюєте ситуацію із наданням соціальних послуг в нашій ОТГ ?
2. Чому Ви так вважаєте?
3. Потреби яких вразливих груп, на Вашу думку, необхідно задовольняти в першу чергу?
4. Чому Ви вважаєте пріоритетними саме ці групи, осіб/сім'ї?
5. Хто і як, на Вашу думку, має надавати послуги цим групам?
6. Що для цього необхідно?
7. Які ресурси можна використати для розвитку соціальних послуг в громаді?

8. Що ще, на Вашу думку, є важливим, щодо теми нашого обговорення?

Дискусія повинна вестися інтенсивно, вимушена пауза не повинна перевищувати 5 с. Модератор контролює, щоб у обговоренні кожного питання взяли участь представники кожної із зацікавлених сторін. При цьому під час дискусії модератор повинен не допускати лідерства ні свого, ні будь-якого учасника, запобігти утворенню групової згуртованості, щоб сукупність індивідуальних думок учасників дискусії не перетворилася на «громадську думку» групи. Якщо намітилася солідарність думок, модератор фіксує цей факт і переводить тему на передбачене чергове питання.

З метою поглиблення дискусії модератор може ставити уточнюючі питання або стимулюючі зауваження (Могли б ви навести приклад? Що саме ви маєте на увазі? Це цікаво! Будь ласка, докладніше!... тощо). Модератор при управлінні групою, при необхідності, може перервати дискусію й спрямувати її в потрібне русло (на основний предмет).

Модератор завершує фокус-групове обговорення коротким узагальненням сказаного та дякує учасникам

За допомогою фокус-груп отримують інформацію безпосередньо від мешканців громади, які належать до вразливих груп населення, про причини, через які вони можуть повною мірою користуватися соціальними послугами. Перелік питань не є вичерпним, можна додавати питання, які допоможуть більш глибоко зрозуміти проблеми у кожній сфері.

Аналіз даних фокус-групи. Для аналізу даних, отриманих за результатами проведення фокус-групи, **необхідно:** щодо кожного питання виділити основні ідеї/варіанти відповідей та їх обґрунтування. При цьому необхідно звертати увагу на типові думки, що висловлює більшість членів групи, та якісь особливі судження. Якщо фокус-група відрізняється за складом, необхідно звернути увагу на те, чи є відмінності в оцінці та думках учасників щодо тем дослідження. Незважаючи на те, що фокус-група – це якісний метод аналізу, варто звертати увагу і на кількісні показники. Наприклад, більшість учасників (7 із 9) вважає.....; половина учасників поділяє думку, що....., але інша половина...; лише один учасник наполягав на тому, що....

При аналізі даних фокус-групи щодо оцінки соціальних потреб можна дотримуватися наступної структури та описати:

1. Оцінка ситуації із наданням соціальних послуг в ОТГ:
 - задовільна/незадовільна
 - аргументи на користь задовільної/незадовільної оцінки
2. Заходи для покращення надання соціальних послуг в ОТГ.
3. Пріоритетні вразливі групи: обґрунтування.

4. Суб'єкти, які можуть надавати соціальні послуги цим групам:

- комунальної власності
- громадські організації
- ФОП

5. Ресурси, необхідні для розвитку соціальних послуг:

- зміни до нормативної бази
- інфраструктура
- кадрове забезпечення
- співробітництво та координація
- інше

6. Ресурси, які є в громаді для розвитку соціальних послуг

7. Інша інформація, яка має відношення до теми.

Фокус-група – це особливий метод якісних досліджень, який дозволяє отримати оціночну, емоційну інформацію про послугу або проблему. Метод фокус-груп має широку сферу застосування, допомагаючи дізнатися цінності представників цільової аудиторії, їхню мотивацію при виборі послуги, емоційне сприйняття соціальної ситуації.

Метод інтерв'ю. Інтерв'ю передбачає, що на більшість питань респонденти дають відповіді у вільній формі і проводиться віч-на-віч. Опитування цього типу особливо корисні, коли необхідно отримати поглиблене розуміння досвіду респондента або зрозуміти причини того, чому респонденти дотримуються тих чи інших точок зору.

Для оцінки потреб в соціальних послугах та визначення пріоритетних груп можна рекомендувати проведення інтерв'ю з 2-3 представниками кожної, наявної в громаді вразливої групи. Важливо щоб вони були з різних населених пунктів ОТГ, при цьому обов'язково залучити тих, хто живе у віддалених від центра селах.

Процедура проведення інтерв'ю передбачає, що відповідальні члени робочої групи мають визначити:

- скільки інтерв'ю потрібно провести і з ким;
- хто буде проводити інтерв'ю;
- перелік потенційних респондентів, з їх телефонами чи електронною поштою.

Інтерв'юер має попередньо домовитися про місце та час проведення інтерв'ю (*воно може бути проведене в будинку чи на робочому місці респондента, в будь-якому зручному місці для обох, за умови, що ніхто не заважатиме*).

Для проведення інтерв'ю використовується «*Опитувальник для інтерв'ю*»

Опитувальник для напівструктурованого інтерв'ю
Доброго дня! Мене звати _____

Наша ОТГ проводить вивчення потреб мешканців у соціальних послугах мета якого визначити потреби у соціальних послугах, з'ясувати, представники яких вразливих груп першочергово їх потребують. Ця інформація допоможе визначити пріоритети в створенні послуг та планувати їх подальший розвиток у громаді.

Ваш досвід та знання є дуже важливими. Інформація, яку Ви надасте в ході інтерв'ю буде використовуватися без посилання на Вас особисто, ні Ваше ім'я, ні посада не будуть зазначені.

З Вашого дозволу, я буду вести аудіозапис інтерв'ю, аби мати можливість детально проаналізувати Ваші відповіді. Цей аудіозапис не буде передаватися іншим особам, а для аналізу використовуватиметься його роздрукована версія, де дані про Вас не будуть зазначені .

Інтерв'ю приблизно триватиме 30-40 хвилин і буде стосуватися мети, яку я зазначила/чив на початку.

Якщо у Вас виникають якісь додаткові запитання стосовно інтерв'ю, Ви можете їх задати мені, або керівникові Робочої/ініціативної групи з проведення оцінки. Телефон _____ Дякую, що погодилися!

Населений пункт, де проводилося інтерв'ю	
Дата і час проведення	
Респондент:	
Стать	
Ім'я, прізвище, по-батькові	
Місце роботи / громадської діяльності	
Посада / роль в організації	
Належність до вразливої групи (зазначити групу)	

Питання інтерв'ю

1. Як Ви оцінюєте ситуацію із наданням соціальних послуг в нашій ОТГ?
2. Чому Ви так вважаєте?
3. Чи Ви чи хтось із Ваших близьких та родичів отримує соціальні послуги?
4. Потреби яких вразливих груп, на Вашу думку, необхідно задовольняти в першу чергу? (якщо респондент назвав лише одну групу, попросіть його зазначити щонайменше ще дві)
5. Чому Ви вважаєте пріоритетними саме ці групи, осіб/сім'ї?
6. Які соціальні послуги необхідно створювати в ОТГ?
7. Хто і як, на Вашу думку, має надавати послуги цим групам?
8. Що для цього необхідно?
9. Що ще, на Вашу думку, є важливим, щодо теми нашого обговорення?

Аналіз даних напівструктурованого інтерв'ю

Аналіз даних, отриманих в результаті проведення напівструктурованого інтерв'ю, дещо схожий з аналізом даних фокус-групи, оскільки в обох випадках йдеться про якісний аналіз даних.

Спочатку необхідно пронумерувати транскрипти/протоколи інтерв'ю, виділити теми/категорії для аналізу та визначити систему кодування.

Переглянути усі транскрипти /протоколи та структурувати інформацію відповідно до виділених тем/категорій, оскільки, наприклад, респондент може частково відповісти на питання «які ресурси, на вашу думку, є в громаді для розвитку соціальних послуг», відповідаючи на інше питання.

Щодо кожного питання виділити основні ідеї/варіанти відповідей та їх обґрунтування. При цьому необхідно звертати увагу на типові думки, що висловлює більшість респондентів та якісь особливі судження. Також потрібно вибрати цитати для ілюстрації цих суджень. Якщо респонденти відрізняються за якоюсь ознакою, наприклад, віком чи статтю, необхідно звернути увагу на те, чи є відмінності в оцінці та думках респондентів щодо тем дослідження. Незважаючи на те, що йдеться про якісний метод аналізу, варто брати до уваги кількісні показники. Наприклад, переважна більшість респондентів (15 із 20) відзначила, що; половина респондентів поділяє думку, що....., але інша половина....; лише один респондент звернув увагу на

Якщо оцінка потреб у соціальних послугах проводилася з використанням інших методів, необхідно порівняти їх з результатами отриманими за допомогою інших інструментів в заключному звіті.

Для аналізу інтерв'ю використовується схема:

- оцінка надання соціальних послуг учасниками;
- соціальні послуги, надання яких потребує покращення, чому саме?
- соціальні послуги, які необхідні в об'єднаній територіальній громаді, чому?;
- вразливі групи, які є пріоритетними, чому?
- ресурси, які є в об'єднаній територіальній громаді для надання соціальних послуг;
- інше, що може бути важливим для розвитку соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді на думку учасників.

Метод SWOT-аналізу. SWOT-аналіз – один із найпоширеніших аналітичних методів, який дозволяє в комплексі оцінити сильні й слабкі сторони громади, роботи в ній, а також можливість її загрози, що впливають на неї. Абревіатура цього методу містить перші букви елементів аналізу англійською мовою і розшифровується як:

Strengths (сильні сторони);

Weaknesses (слабкі сторони);

Opportunities (можливості);

Threats (загрози).

Найважливіше завдання SWOT-аналізу – допомогти фахівцям та членам громади побачити та оцінити всі чинники, що можуть впливати на прийняття рішень, а також визначити можливості розвитку. В процесі аналізу до уваги необхідно брати як внутрішні, так і зовнішні чинники, що стосуються надання соціальних послуг в ОТГ.

До внутрішніх чинників (сильні (S) та слабкі сторони (W)), як правило, відносять:

- фізичні ресурси: місце розташування, нерухомість, обладнання;
- фінансові ресурси: джерела фінансування, можливості отримання субвенцій, інвестицій;
- людські ресурси: співробітники, громадські організації, волонтери, отримувачі послуг, сусідство;
- внутрішні процеси: організаційна структура системи надання соціальних послуг, навчання персоналу, мотиваційні програми для персоналу, тощо.

Зовнішні чинники стосуються можливостей (O) і загроз (T).

До аналізу того, що прямо чи опосередковано впливає на надання соціальних послуг в громаді, переходять лише після того, як було досконально розглянуто та оцінено внутрішні чинники. Очевидно, що громада не здатна контролювати ці процеси, однак вкрай важливо їх знати, розуміти та враховувати під час розробки стратегічного плану.

До зовнішніх чинників можна віднести наступне:

- тенденції: поява нових вразливих груп населення;
- стосунки з отримувачами послуг та надавачами;
- економічні тенденції: зuboжіння населення, скорочення ринку праці;
- зовнішнє фінансування: наявність міжнародних, національних, регіональних проектів (грантів), державні субвенції;
- демографічні показники: чисельність та вік населення, міграція;
- політичні, екологічні, економічні обмеження та відповідне їх регулювання тощо.

Використовувати SWOT-аналіз можна в процесі проведення однієї чи двох фокус-груп, запропонувавши учасникам визначити сильні та слабкі сторони наявної системи надання соціальних послуг в ОТГ, а також подумати про можливості її розвитку та загрози, що можуть виникнути на цьому шляху. Використання цього методу

дозволяє плануємо розвиток НЕ «від проблем», а на основі сильних сторін та конкурентних переваг.

Форма для SWOT- аналізу

<p style="text-align: center;">Сильні сторони (Strengths)</p> <p>Які переваги у наданні соціальних послуг має ваша ОТГ?</p> <p>Що ви робите краще, ніж інші?</p> <p>Які унікальні або найдешевші ресурси можете залучити, а інші не можуть?</p> <p>Що є вашою унікальною пропозицією?</p> <p>Що інші люди/конкуренти, бачать як ваші</p>	<p style="text-align: center;">Слабкі сторони (Weaknesses)</p> <p>Що ви можете поліпшити?</p> <p>Чого вам варто уникати?</p> <p>Що інші люди/конкуренти бачать, як ваші слабкості?</p>
<p style="text-align: center;">Можливості (Opportunities)</p> <p>Які можливості відкриті для вас?</p> <p>Які цікаві зовнішні тенденції ви помічаєте?</p> <p>Що може перетворити ваші переваги в можливості?</p>	<p style="text-align: center;">Загрози (Threats)</p> <p>З якими зовнішніми перешкодами ви стикаєтеся?</p> <p>Що роблять ваші конкуренти?</p> <p>Чи стандарти якості або характеристики для ваших послуг змінюються?</p> <p>Чи несе якась з ваших слабкостей серйозну загрозу вашій справі?</p>

Соціальне картування громади. Картування громади (Community Mapping) – це процес мапування (mapping) ресурсів та створення образу громади, який би демонстрував її здатність та потенціал. *Картування соціальних послуг/створення мапи соціальних послуг передбачає створення концептуальної картини з урахуванням елементів, з яких складається об'єднана територіальна громада, включаючи її ресурси й активи та їх взаємодію.* Його особливістю є те, що немає конкретних вимог щодо застосування цього методу, так само як і для інструментів та матеріалів, що можуть використовуватися;

Доцільно **картувати два основні типи ресурсів**, які допоможуть провести оцінку потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах:

– **громадські ресурси** – такі як культурні та соціальні групи, асоціації, соціальні та волонтерські ініціативи, молодь, події/активності/заходи, сусідство, команди, клуби, зустрічі, парки тощо;

– **інституційні ресурси** – такі як заклади/організації, що надають соціальні послуги, (сюди варто включати школи, бібліотеки, парки, інфраструктурні об'єкти, кафе, церкви, бари тощо, на базі яких теж можна було б надавати соціальні послуги), а також ті, які могли б

за певних умов надавати послуги, яких бракує, та інтегровані та інноваційні соціальні послуги ..

Процедура проведення картування передбачає створення групи мешканців об'єднаної територіальної громади, яка впродовж 2-3 годин зможе створити мапу соціальних послуг.

До групи необхідно залучити 7-8 осіб. Серед них можуть бути лідери об'єднаної територіальної громади, отримувачі соціальних послуг, представники громадських організацій, педагогічні та медичні працівники тощо. Важливо, щоб група була різноманітною, а її учасники мали різний досвід. Групу необхідно забезпечити папером великого формату та різнокольоровими фломастерами.

Члени робочої групи, відповідальні за її проведення пропонують в будь-який спосіб, зручний для учасників, нанести на карту громадські ресурси (культурні та соціальні групи, асоціації, соціальні та волонтерські ініціативи, молодь, події/активності/заходи, сусідство, команди, клуби, зустрічі, парки тощо) та інституційні ресурси (заклади/організації, що надають соціальні послуги, (сюди варто долучити школи, бібліотеки, парки, інфраструктурні об'єкти, кафе, церкви, бари тощо, на базі яких теж можна було б надавати інноваційні та інтегровані соціальні послуги). Після того, як група виконає завдання, доцільно нанести на карту і ті ресурси, які можна було б за певних умов залучити для надання послуг, яких бракує.

Створена карта є візуальною версією інвентаризації ресурсів та може використовуватися для презентації результатів оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах, слугувати для поширення інформації на веб-сторінці (фото карти доцільно розмістити на веб- сторінці об'єднаної територіальної громади) тощо.

Соціальний паспорт громади – це фактичні дані про наявність тих чи інших проблем стосовно доступу до соціальних послуг у громаді. Таким чином, ці проблеми будуть постійно підійматися в громаді, під час засідань відповідних координаційних рад чи під час інших формальних і неформальних заходів. Важливою особливістю соціального паспорта є те, що дані не є статичними, а тому соціальний паспорт має постійно оновлюватись, хоча б раз на рік, а за потреби — частіше.

Соціальний паспорт – це дієвий інструмент публічного управління місцевим розвитком, що дає змогу оцінити потенціал громади, визначити перевагу в розширенні асортименту та покращенні якості надаваних послуг, створити належні умови для докладання праці населення, підвищення рівня життя громадян, спроможності територіальної громади та представницьких органів вирішувати проблеми власними силами.

Алгоритм для складання соціального паспорту

1. Створення робочої групи на рівні громади на підставі розпорядчого документу.
2. Визначення структурного підрозділу/посадової особи, відповідальної за організацію роботи.
3. Залучення в робочу групу представників громадського сектору та надавачів соціальних послуг різних форм власності.
4. Визначення термінів виконання етапів роботи.
5. Збір інформації і даних.
6. Аналіз отриманої інформації.
7. Обговорення результатів проведеного аналізу на засіданні робочої групи.
8. Складання соціального паспорта.
9. Громадське обговорення соціального паспорта громади.
10. Обговорення соціального паспорта на засіданні виконкому ради.
11. Розміщення соціального паспорта на офіційних інформаційних ресурсах громади.
12. Висвітлення роботи над складанням соціального паспорта в місцевих ЗМІ та інтернет-ресурсах.

Компоненти соціального паспорту громади

Географічний	площа, природні особливості
Демографічний	чисельність населення, його гендерний склад
Соціальний	соціальні групи, їхні ознаки і спрямування
Економічний	зайнятість населення, наявність підприємств
Політичний	управлінська структура, недержавні організації
Освітньо-культурний	загально-освітні заклади, позанавчальні, організація дозвіллевої сфери

Розділи соціального паспорту	Важливі акценти
Населений пункт	Всі, що входять до складу ОТГ
Площа громади	Відстань від населених пунктів до центру громади
Кількість населення	В кожному населеному пункті в розрізі жінки/чоловіки/діти/пенсіонери
Бюджет громади	Із зазначенням дотацій та реверсів; залучених грантових коштів з інших джерел
Статистика соціальних груп	Діти дошкільного та шкільного віку, молодь, діти з інвалідністю, особи з інвалідністю, особи, яким необхідна палативна допомога, сім'ї в СЖО, особи, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, люди з залежністю, ВПО, постраждали від насилля та торгівлі людьми,

	учасники АТО, діти, які проживають в інтернатних закладах, в розрізі населених пунктів, які входять до складу громади
Кількість народжених та кількість померлих за попередні три роки	За кожним роком окремо
Перелік надавачів соціальних послуг	Комунальні установи, громадські організації, приватні центри
Перелік місцевих громадських організацій	Із зазначенням сфери діяльності та контактами
Перелік підприємств та фермерських господарств	Із зазначенням сфери діяльності та контакти
Кількість та перелік закладів торгівлі та харчування, які діють на території громади	Із зазначенням адреси і контактами
Кількість та перелік відділень банків, які діють на території громади	Із зазначенням адреси і контактами
Кількість та види, перелік закладів охорони здоров'я	Із зазначенням адреси і контактами
Кількість та види, перелік закладів освіти (школи, дошкільні заклади)	Із зазначенням адреси і контактами та зазначенням кількості учнів
Кількість та види, перелік закладів культури (будинки культури, клуби, бібліотеки, музеї)	Із зазначенням адреси і контактами
Кількість та перелік закладів фізичної культури та спорту	Із зазначенням адреси і контактами
Кількість та види місць громадського відпочинку	Із зазначенням парків, скверів, дитячих майданчиків
Кількість та перелік відділів зв'язку	Із зазначенням адреси і контактами
Перелік провайдерів соціальних послуг громади (рекомендовано створювати окремий додаток до соціального паспорта)	Державні та комунальні установи, підприємства, недержавні заклади та установи, громадські та релігійні організації тощо із зазначенням соціальних послуг, які ними надаються
Альтернативні форми виховання та піклування	Кількість прийомних сімей; сімей опікунів (піклувальників); патронатних вихователів;

	дитячих будинків сімейного типу з зазначенням кількості дітей, які в них виховуються
Громадська приймальня	Адреса і контакти

За допомогою соціального паспорту громада отримує актуальну (оновлену) загальну інформацію про свій адміністративно-територіальний устрій, населення з розбивкою на вік, стать та вразливі групи, рівень зайнятості/безробіття, інфраструктуру, житлово-комунальне господарство, наявність послуг банківської, поштової, адміністративної, комунікаційної сфери, які освітні заклади є в громаді/населеному пункті, медичні установи, установи культури та дозвілля, спортивні, наявність дільничного поліцейського, соціального працівника, які соціальні послуги надаються, чи є пожежна бригада, який стан вуличного освітлення, якою є економічна інфраструктура, яким є місцеве самоврядування, які працюють громадські та релігійні організації, які основні стратегічні документи громади, який бюджет громади, які координаційні органи існують у громаді.

Аналіз даних, отриманих за допомогою використання різних методів

Зібравши необхідну інформацію, оцінювачі мають переходити до останнього етапу реалізації вивчення потреб – аналізу даних, написання звіту та вироблення рекомендацій для місцевої влади. Цей етап є особливо важливим, адже увагу привертає тільки чітко структурована та об'єктивно відображена інформація. Кількісні дані зазвичай презентуються у вигляді таблиць та графіків з описом ключових моментів, що дозволяє сформувати повнішу картину досліджуваної проблеми або явища. Під час презентації результатів якісних досліджень більше значення мають думки учасників інтерв'ю, їх власний досвід. За необхідності можна додавати до звіту цитати, які допомагають глибше розкрити досліджувану тему.

Окрім висновків, фінальним продуктом оцінювання мають стати конкретні пропозиції з покращення роботи окремих провайдерів або взагалі, наприклад, організації системи підтримки ВПО на певній території. Готовий звіт у подальшому має бути презентований та поширений серед представників місцевої влади, провайдерів послуг, міжнародних фондів, громадських організацій та громади цілому. Саме від повноти, достовірності та зручної форми звіту залежить, чи стане проведене оцінювання поштовхом до змін у задоволенні потреб членів громади.

Далі результати аналізу даних, отриманих за допомогою усіх методів необхідно поєднати та представити у фінальному звіті про результати оцінки потреб об'єднаної територіальної громади.

4. Моніторинг та оцінка якості соціальних послуг

Моніторинг надання соціальних послуг – це систематичний збір та обробка статистичних, адміністративних, оперативних даних, що характеризують систему надання соціальних послуг

Мета моніторингу – відстеження функціонування системи, чи відповідає вона встановленим нормам, а **метою оцінки якості надання соціальних послуг** є розуміння того, чи забезпечує наявна система соціальних послуг досягнення відповідних результатів. Вдале проведення моніторингу та оцінки дає можливість удосконалити систему надання соціальних послуг через прийняття відповідних рішень, які ґрунтуються на об'єктивних та актуальних даних. *Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг від 1 червня 2020 р. № 449* визначає основні підходи до організації і проведення моніторингу і оцінки якості надання соціальних послуг. Зокрема, визначається, що **предметом моніторингу та оцінки на рівні територіальної громади (координація та організація надання соціальних послуг) є:**

- рівень задоволеності потреб громади в соціальних послугах (охоплення вразливих категорій, що потребують соціальних послуг, достатність обсягів соціальних послуг, їхні види та якість надання)
- співвідношення попиту та пропозиції у соціальних послугах,
- оперативність реагування на потреби у соціальних послугах;
- наявність контролю за діяльністю установ та якістю надання соціальних послуг, залучення громадськості до контролю та моніторингу;
- ефективність використання бюджетних коштів установами, що надають соціальні послуги; - взаємодія державних, комерційних та громадських провайдерів;
- поінформованість громади з питання надання соціальних послуг.

Моніторинг та оцінка проводиться Міністерством соціальної політики України, структурними підрозділами з питань соціального захисту населення обласних, районних адміністрацій та органами місцевого самоврядування, державними та недержавними надавачами соціальних послуг, міжвідомчими робочими групами, створеними в органах місцевого самоврядування, обласних, районних державних адміністраціях за участю громадських організацій.

Під час проведення моніторингу надання соціальних послуг використовуються дані щодо:

- діяльності надавачів соціальних послуг (їх кількість, типи, потужність тощо);

- потреб жителів адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах;
- причин виникнення (зміни) потреб жителів адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах;
- динаміки потреби адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах за видами порівняно з попереднім звітним періодом;
- фактичної кількості наданих соціальних послуг за звітний період;
- людських та бюджетних ресурсів, залучених для надання соціальних послуг;
- соціальних груп, які отримують соціальні послуги;
- програмного планування надання соціальних послуг і щодо місцевих програм проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг;
- соціально-економічного розвитку регіонів;
- цільового витрачання бюджетних коштів.

Етапами проведення оцінки якості соціальних послуг є:

- 1) планування та проведення оцінки якості соціальних послуг;
- 2) проведення аналізу результатів оцінки якості соціальних послуг;
- 3) розміщення результатів проведеної оцінки якості соціальних послуг в офіційних друкованих виданнях, на офіційному веб-сайті, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, на інформаційних стендах надавача соціальних послуг або в будь-який інший спосіб;
- 4) розроблення заходів, спрямованих на підвищення якості надання соціальних послуг;
- 5) моніторинг здійснення заходів, спрямованих на підвищення якості надання соціальних послуг.

Суб'єкти моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг інформують про перелік соціальних послуг, якими можуть скористатися жителі адміністративно-територіальної одиниці, їх зміст і порядок надання у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я.

Методи оцінки якості соціальних послуг:

- опитування отримувачів соціальних послуг або їх законних представників;
- спостереження за процесом надання соціальних послуг;
- бесіди / співбесіди з персоналом надавача соціальних послуг;
- вивчення документації надавача соціальних послуг, іншої документації, у тому числі звернень отримувачів соціальних послуг.

Оцінка якості соціальних послуг може бути внутрішньою або зовнішньою. Внутрішня оцінка якості соціальних послуг проводиться надавачем соціальних послуг один раз на рік не пізніше ніж 30 липня.

Метою проведення внутрішньої оцінки якості соціальних послуг є:

- удосконалення діяльності надавача соціальних послуг;
- підвищення рівня професійної компетенції персоналу надавача соціальних послуг;
- виявлення та обговорення проблем, що гальмують розвиток надання соціальних послуг;
- виявлення та виправлення недоліків надання соціальних послуг надавачем соціальних послуг;
- підвищення якості соціальних послуг.

Надавач соціальних послуг готує звіт за результатами проведення внутрішньої оцінки якості соціальних послуг та оприлюднює його на власному офіційному веб-сайті.

Зовнішня оцінка якості соціальних послуг проводиться засновником надавача соціальних послуг (крім надавача соціальних послуг недержавного сектору) або іншими органами на замовлення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, об'єднання надавачів соціальних послуг, центральних органів виконавчої влади, у тому числі замовників соціальних послуг, за рахунок коштів, передбачених у місцевому бюджеті, із залученням за згодою громадських об'єднань, що спеціалізуються на проведенні зовнішньої оцінки.

Анкета щодо якості наданих соціальних послуг

1. Найменування отриманої послуги _____
2. Адреса надавача соціальних послуг, який надав зазначену соціальну послугу _____
3. Звідки Ви дізналися про соціальну послугу, яку отримали? _____
4. Чи відповідає Вашим потребам послуга, яку Ви отримали (отримуєте)?
 - 1) так
 - 2) ні, тому що _____
5. Чи задоволені Ви якістю та періодичністю надання соціальної послуги?
 - 1) так
 - 2) ні, тому що _____
6. Чи задоволені Ви ставленням до себе соціального працівника?
 - 1) так

2) ні, тому що _____

7. Чи влаштує Вас перелік соціальних послуг, які надає надавач соціальних послуг?

1) так

2) ні, тому що не вистачає _____

8. Чи зручно Вам відвідувати надавача соціальних послуг?

1) так

2) ні, тому що _____

9. Чи відповідає надання соціальної послуги Вашому індивідуальному плану? _____

10. Побаження щодо підвищення якості соціальної послуги чи діяльності надавача соціальних послуг _____

Зовнішня оцінка якості соціальних послуг проводиться один раз на рік до 30 червня, а в разі тимчасового надання соціальної послуги, що оцінюється, - не пізніше ніж через один місяць після закінчення надання такої соціальної послуги.

За результатами проведення зовнішньої оцінки якості соціальних послуг суб'єктами, що проводять зовнішню оцінку, складається звіт та подається в електронному вигляді замовнику оцінки.

Результати оцінки якості соціальних послуг, у тому числі остаточний звіт про проведення зовнішньої оцінки, доводяться до відома персоналу надавача соціальних послуг, отримувачів соціальних послуг, жителів адміністративно-територіальної одиниці, на території якої діє надавач соціальних послуг, шляхом розміщення в офіційних друкованих виданнях, на офіційному веб-сайті, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, інформаційних стендах або в будь-який інший спосіб.

За результатами оцінки якості соціальних послуг розробляються заходи з підвищення якості надання соціальних послуг, удосконалення діяльності надавачів соціальних послуг.

Отже, важливим аспектом успішного розвитку територіальних громад є необхідність оцінки ними власних потреб. Оцінка громадою власних потреб передбачає сім фаз: формування груп з проведення оцінки; визначення мети оцінки; отримання підтримки значущого середовища; планування проведення оцінки; проведення оцінки; формування ініціативних (робочих) груп; інформування громади про результати оцінки. Залучення фахівцями з соціальної роботи мешканців територіальної громади до оцінки її проблем, створення ініціативних груп для вирішення визначених соціальних проблем сприяють не тільки соціальній згуртованості, а й спричинюють дієвий розвиток громади.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризувати особливості визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
2. Виокремити та проаналізувати етапи оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
3. Визначити методи проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
4. Проаналізувати особливості моніторингу та оцінки якості соціальних послуг в громаді

Самостійна робота

Опрацювати «Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах» / Практичні рекомендації. Київ, 2019. 70 с. <https://decentralization.gov.ua/uploads>

Література:

1. Мірослав Ольчак, Катажина Ростек Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. Посібник. Київ, 2019.
2. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах. Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). 2020. 246 с.
3. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2020. 118 с.
4. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. Київ, 2019. 70 с.
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
6. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
7. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. / Дащаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 72 с.
8. Технології соціальної роботи за місцем проживання : навч. посібник / укладачі Іващенко К. В., Коцур І. В. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. 101 с.

Тема 9. Ведення випадку як базова технологія організації надання соціальних послуг сім'ям в громаді

1. Ведення випадку як базова технологія організації надання соціальних послуг сім'ям
2. Виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Оцінка потреб сім'ї, дитини
3. Соціальний супровід як комплексна соціальна допомога сім'ї
4. Оцінювання якості надання соціальних послуг сім'ї в складних життєвих обставинах

Основні терміни і поняття

Ведення випадку – це спосіб організації надання соціальних послуг, при якому призначений спеціаліст (фахівець із соціальної роботи, соціальний менеджер) оцінює потреби сім'ї/особи, планує роботу з випадком, залучаючи необхідних спеціалістів та членів сім'ї, організовує та координує процес надання соціальних послуг ...

Соціальна послуга соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах – комплекс заходів, що передбачає оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань, сприяння у отриманні інших послуг, допомогу в усвідомленні значення дій та/або розвитку вміння керувати ними, навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин;

Індивідуальний план надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах – документ, складений на підставі комплексного визначення та оцінки індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, у якому зазначено заходи, що проводитимуться для надання такої послуги, відомості про необхідні ресурси, періодичність і строки виконання, відповідальних за виконання, дані щодо моніторингу результатів та інформацію щодо перегляду індивідуального плану;

1. Ведення випадку як базова технологія організації надання індивідуальних соціальних послуг сім'ям

Соціальна робота в громаді базується на принципах індивідуального і комплексного підходу щодо надання соціальної допомоги клієнтам і сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Домінуючою технологією, яка забезпечує впровадження*

цих принципів і базується на клієнто-орієнтованому підході, є технологія ведення випадку.

Тривалий час у практиці соціальної роботи фахівці із соціальної роботи/соціальні працівники *ототожнювали поняття «ведення випадку» та «соціальний супровід»*. Дійсно, алгоритм і процедура соціального супроводу формально відображають більшість етапів «ведення випадку», однак не враховують ряд принципів та умов, які є обов'язковими і визначають сутність організації надання послуг.

У контексті зазначеного *соціальний супровід» слід розглядати як комплексну послугу, а ведення випадку як універсальний спосіб організації надання будь-яких комплексних соціальних послуг (соціальний супровід, соціальна інтеграція; реабілітація, догляд на дому тощо) будь-яким надавачем послуг.*

Ведення випадку – це спосіб організації надання соціальних послуг, при якому призначений спеціаліст (фахівець із соціальної роботи, соціальний менеджер) оцінює потреби сім'ї/особи, планує роботу з випадком, залучаючи необхідних спеціалістів та членів сім'ї, організовує та координує процес надання соціальних послуг.

Ведення випадку має такі етапи

1) аналіз повідомлення/інформації про потребу надання соціальних послуг;

2) оцінка потреб особи, сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах;

3) прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб отримувача соціальних послуг;

4) підписання договору про надання соціальних послуг між отримувачем та надавачем соціальних послуг, розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг;

5) надання соціальних послуг/здійснення соціального супроводу і їх перегляд;

6) проведення моніторингу та оцінки ефективності соціальних послуг/соціального супроводу та закриття випадку.

Кожен етап передбачає обов'язкові процедури і певні послуги відповідно до потреб отримувача та з урахуванням поточної ситуації. Дії та заходи наступного етапу ґрунтуються на результатах попереднього.

I етап – аналіз повідомлення/інформації про потребу надання соціальних послуг. Розпочинається процес ведення випадку з виявлення потенційного отримувача послуг та з'ясування певних життєвих обставин, що негативно впливають на його стан.

Отримання повідомлення та відкриття випадку здійснюється протягом 1-3 днів і передбачає:

- аналіз повідомлення/інформації (далі – повідомлення) про дитину, сім'ю (особу), яка, ймовірно, перебуває у складних життєвих обставинах, встановлення потреби в екстреному втручанні;

- уточнення інформації в інших суб'єктів, налагодження контакту з потенційним отримувачем послуг;

- перенаправлення повідомлення чи прийняття рішення про відкриття випадку, визначення відповідального/відповідальних за проведення початкової оцінки потреб отримувача, термінів та умов її проведення чи відмова у наданні послуг.

II етап – оцінка потреб особи, сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У разі необхідності до оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах залучаються медичні, педагогічні працівники, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та інші фахівці.

Початкова оцінка потреб передбачає:

- узгодження з потенційним отримувачем послуг дати першого візиту;

- відвідування потенційного отримувача за його місцем проживання/перебування;

- інформування потенційного отримувача про причини відвідування, його права, батьківські обов'язки, можливості та умови надання допомоги і підтримки, мотивація його до взаємодії, подолання супротиву;

- відкриття Особової справи отримувача послуг;

- збір та документування фактів та інформації, їх уточнення і аналіз;

- ініціювання проведення обстеження житлово-побутових умов та оформлення відповідного акту (за наявності обставин, що є підставою для прийняття рішення про надання сім'ї (особі) пільг, гарантій, послуг, допомоги та виплат, встановлених законодавством України);

- формування висновку за результатами початкової оцінки (у тому числі акту обстеження житлово-побутових умов), їх обговорення з потенційним отримувачем послуг;

- перегляд та обговорення результатів початкової оцінки з керівником, який прийняв рішення про відкриття випадку (чи делегованим ним спеціалістом), визначення типу випадку за рівнем складності.

III етап – прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб отримувача соціальних послуг. Прийняття рішення про надання послуг та укладання договору між

отримувачем та надавачем послуг відбувається протягом 7 днів після завершення початкової оцінки потреб. Цей етап передбачає:

- призначення спеціаліста, відповідального за ведення випадку, зважаючи на відповідність його кваліфікації й досвіду типу випадку; за потреби супервізора;

- у разі потреби заслуховування інформації про випадок на дорадчому органі чи Комісії з питань захисту прав дитини, прийняття рішення про взяття сім'ї під соціальний супровід/надання послуг, делегування спеціалістів до міждисциплінарної команди ведення випадку;

- розроблення надавачем договору про надання соціальних послуг з урахуванням типу випадку;

- обговорення та уточнення положень договору з отримувачем, за потреби з членами його сім'ї, дітьми, якщо вони досягли відповідного віку, чи їх законними представниками;

IV етап – підписання договору про надання соціальних послуг між отримувачем та надавачем соціальних послуг, розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг. Цей етап передбачає:

- з'ясування очікувань отримувача та його сім'ї, насаження, встановлення довірливих стосунків та мотивування до взаємодії, роз'яснення процедур оцінки;

- формування за потреби міждисциплінарної команди спеціалістів для надання послуг відповідно до потреб отримувача;

- здійснення комплексної оцінки із залученням членів міждисциплінарної команди;

- визначення ключових проблем та сильних сторін отримувача, ресурсів родини, найближчого оточення;

- спільне обговорення результатів комплексної оцінки з членами міждисциплінарної команди та отримувачем, членами його сім'ї (за можливості);

- розроблення спільно з отримувачем індивідуального плану надання соціальних послуг;

- підписання індивідуального плану отримувачем та надавачами послуг.

V етап – надання соціальних послуг/здійснення соціального супроводу і їх перегляд. Цей етап охоплює:

- надання соціальних послуг відповідно до індивідуального плану;

- обговорення з отримувачем, у тому числі дитиною, його сім'єю результатів наданих послуг, уточнення наступних дій та наснаження до самостійності;
- координацію надання послуг від різних надавачів та забезпечення неперервності й комплексності втручання відповідно до цілей плану;
- проведення робочих засідань міждисциплінарної команди, перегляд та за потреби коригування окремих пунктів індивідуального плану;
- оновлення ключової інформації про динаміку/прогрес в подоланні СЖО та формуванні здатності отримувача, його сім'ї самостійно долати труднощі;
- пошук необхідних зовнішніх ресурсів;
- у разі недосягнення цілей чи суттєвої зміни обставин проведення повторної комплексної оцінки та загальне коригування індивідуального плану;
- реєстрація наданих послуг в картці обліку роботи з сім'єю (особою).

Етапи		Вид діяльності
I етап		Повідомлення/інформація
II етап		Оцінка потреб (початкова)
III етап		Прийняття рішення про надання послуг/ соціальний супровід
IV етап	СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД	Договір про соціальний супровід
		Оцінка потреб (комплексна)
		Розробка та виконання плану соціального супроводу
V етап		Перегляд плану
		Закриття соціального супроводу
VI етап		Моніторинг

2.Виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Соціальну роботу із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, безпосередньо здійснюють спеціалісти центру надання соціальних послуг в громаді згідно із Порядком виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб), затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України №896 від 21 листопада 2013 р., Наказом Міністерства соціальної політики України від 13 липня 2018 року № 1005 «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах» та Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах від 31.03.2016 р. № 318. Виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, проводиться згідно з Порядком забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585.

Наданням соціальних послуг сім'ям у СЖО у центрі покладено на такий структурний підрозділ як *центр надання соціальних послуг та службу у справах дітей в громаді*. Фахівці проводять соціальну роботи з особами/сім'ями, зокрема інформаційно-просвітницьку, соціально-профілактичну роботу, оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах, організацію надання їм соціальних послуг шляхом ведення випадку, моніторинг надання соціальних послуг центром, соціальне супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу тощо.

Г. Слезанська визначає ознаки, на основі яких сім'ї (особи) перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно подолати чи мінімізувати негативний вплив. Ознаки:

- жорстоке поводження з дитиною в сім'ї;
- відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї (особи);
- відсутність житла, призначеного та придатного для проживання;
- відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи),
- насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини);
- тривала хвороба, встановлена інвалідність (у тому числі дітей), вроджені вади фізичного та психічного розвитку,

– малозабезпеченість, безробіття одного з членів сім'ї (особи), що негативно впливає на виконання батьківських обов'язків, призводить до неналежного утримання дитини та догляду за нею;

– спосіб життя, внаслідок якого один із членів сім'ї (особа) частково або повністю не має здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті;

– ухиляння батьків від виконання обов'язків з виховання дитини;

– відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав;

– стихійне лихо;

– дискримінація осіб та/або груп осіб.

До потенційних отримувачів соціальних послуг належать сім'ї, членами яких є:

– одинока матір (батько);

– діти - не громадяни України, розлучені з сім'єю, заявили про намір звернутися до компетентних органів із заявою про визнання біженцем;

– інваліди та діти-інваліди;

– особи, у тому числі діти, які постраждали від насильства, жорстокого поводження та торгівлі людьми;

– батьки, у яких діти відібрані без позбавлення батьківських прав;

– батьки, які подали заяву про розлучення або перебувають у процесі розлучення;

– батьки - трудові мігранти;

– засуджені до покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, або особи, що повернулися з місць позбавлення волі або перебувають у місцях попереднього ув'язнення;

– діти, які перебувають в інтернатних закладах або оформляються до них;

– батьки, що виявили намір відмовитися від новонародженої дитини.

До осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, належать особи/сім'ї, які не можуть самостійно подолати негативний вплив обставин, зумовлених такими чинниками:

– похилий вік;

– часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;

– невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;

- психічні та поведінкові розлади, у тому числі пов'язані із вживанням психоактивних речовин;
- інвалідність;
- бездомність;
- безробіття;
- малозабезпеченість;
- поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- жорстоке поводження з дитиною;
- домашнє насильство;
- насильство за ознакою статі;
- потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
- шкода, заподіяна пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюється відповідно із Порядком виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 587 від 01 червня 2020 р. на підставі особистої заяви одного із членів сім'ї або звернення за допомогою одного із членів сім'ї, або відповідно до повідомлення або інформації, що надається суб'єктами соціальної роботи: організаціями, установами, підприємствами, сільськими і селищними радами, міськими та районними у містах державними адміністраціями, органами охорони здоров'я, освіти, внутрішніх справ, установ виконання покарань тощо. Інформація про неблагополуччя в сім'ї з дітьми може бути надана пересічними громадянами, а також отримана фахівцями з соціальної роботи під час візитів у сім'ю. Вся отримана інформація передається до центрів надання соціальних послуг та у службу у справах дітей в громаді, якщо в сім'ї є неповнолітні діти.

Від _____ № _____

(найм

енування організації/ станови/закладу, яка (який) направляє повідомлення, поштова та електронна адреси, телефон)

Від _____ № _____

_____ (найменування організації/ установи/закладу, яка отримала (який отримав) повідомлення)

ПОВІДОМЛЕННЯ/ІНФОРМАЦІЯ

про сім'ю/особу, яка перебуває у складних життєвих обставинах**

Надійшло: усно, письмово, в телефонному режимі, в електронному режимі

Про особу/дитину/сім'ю, яка перебуває у СЖО

(прізвище, ім'я, по батькові, вік дитини, особи або прізвище сім'ї)

Місце проживання (адреса) _____

Контактний _____ телефон _____

Зміст повідомлення/інформації про факти, ознаки чи застереження щодо особи/дитини (відмова від дитини) / сім'ї та дата їх виявлення _____

Від _____

(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка подає звернення, інша важлива інформація (ким працює, родинний зв'язок тощо))

- самозвернення, від родичів, від сусідів/знайомих, анонімно,
 від суб'єкта соціальної роботи, інше

За результатами _____

(відвідування, обстеження, огляду, рейду тощо)

Вжиті заходи (що було зроблено, які дії вчинено суб'єктом звернення)

До повідомлення/інформації додано документи _____

Повідомлення/інформацію прийнято

(прізвище, ім'я, по батькові, посада особи/спеціаліста, яка (який) прийняла (прийняв) повідомлення/інформацію)

Дата _____ Час _____

(посада керівника)

(підпис)

Якщо питання, з яким сім'я звертається до центру соціальних служб, не належить до його компетенції, здійснюється переадресація сім'ї до суб'єкта соціальної роботи, до переліку повноважень якого належить вирішення відповідного питання. У такому випадку сім'ї або надається інформація щодо місцезнаходження відповідного закладу/установи та номери контактних телефонів, або оформляється

направлення до іншого суб'єкта за формою, затвердженою Наказом Міністерства соціальної політики №450 від 09.07.2014.

Направлення сім'ї (особи) до іншого суб'єкта містить опис проблеми з якою сім'я звернулася до центру соціальних служб та додаткову інформацію про послуги (виплати), які сім'я попередньо отримувала. У разі офіційного направлення, суб'єкт соціальної роботи має інформувати центр соціальних служб про результати розгляду відповідного звернення.

(найменування суб'єкта, який видає
направлення, місцезнаходження, індекс, телефон)

(найменування суб'єкта, до
якого направляється
сім'я/особа,
місцезнаходження, індекс,
телефон)

НАПРАВЛЕННЯ

сім'ї/особи до іншого суб'єкта для надання соціальних послуг

№ _____ від _____ 20__ року

Сім'я/особа _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

дата народження _____ 20__ року, соціальна картка № _____
У зв'язку зі складною життєвою ситуацією, а саме

_____ (суть проблеми)

просимо вжити відповідних заходів щодо надання необхідних послуг для розв'язання проблеми згідно з компетенцією та проінформувати _____

(найменування суб'єкта, який направляє)

Додаткова інформація про сім'ю/особу

Додаткова інформація про послуги/виплати, які надавались сім'ї/особі до направлення

_____ (посада керівника)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Дата _____ 20__ року

У випадку, якщо інформацію про сім'ю, яка перебуває у складних життєвих обставинах, отримують інші суб'єкти соціальної

роботи, то вони мають *протягом трьох робочих днів* повідомити про це центр соціальних служб.

Виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, проводиться згідно з Порядком забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585. У разі надходження усної або письмової інформації про підозру або факт насильства в сім'ї, або реальну загрозу його вчинення, жорстоке поводження з дитиною, залишення дитини без піклування батьків, виникнення іншої ситуації, яка загрожує життю чи здоров'ю члена сім'ї, фахівець з соціальної роботи здійснює екстрене втручання у ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків.

За наявності загрози життю чи здоров'ю дитини фахівець негайно у телефонному режимі повідомляє службу у справах дітей та підрозділ органів внутрішніх справ. Після здійснення екстреного втручання фахівець аналізує обставини, що призвели до виникнення такої ситуації, для планування та проведення подальшої роботи із сім'єю. На підставі отриманої інформації, фахівці центрів соціальних служб здійснюють **відвідування сім'ї**, збір додаткової інформації про умови життєдіяльності сім'ї, причини та фактори, які обумовили появу складних життєвих обставин, засоби та можливості для їх подолання; аналіз потреб, підготовка рекомендацій щодо здійснення подальшої соціальної роботи з ними. Строк здійснення оцінки потреб не повинен перевищувати 7 робочих днів з дати виявлення сім'ї (особи), яка перебуває у СЖО. **Відвідування сім'ї за місцем фактичного проживання передбачає** збір додаткової інформації про умови життєдіяльності сім'ї, причини та фактори, які обумовили появу складних життєвих обставин, засоби та можливості для їх подолання; аналіз потреб, підготовка рекомендацій щодо здійснення подальшої соціальної роботи з ними.

Метою першого візиту у сім'ю є:

- налагодження контакту із сім'єю;
- зняття недовіри і психологічного захисту щодо можливого втручання в сім'ю,
- вивчення стану дітей (дитини) та ставлення до них (неї);
- вивчення думки членів сім'ї про проблеми і потреби родини, шляхи їх подолання;
- виявлення ресурсів сім'ї й її найближчого оточення;
- інформування сім'ї про соціальні послуги, які вона може отримати;

Спеціалісти центрів надання соціальних послуг найчастіше визначають потреби та проблеми сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, *під час бесід із членами сім'ї, опитування осіб близького оточення (сусідів, родичів), обстеження житлово-побутових умов проживання сім'ї, спостереження за поведінкою членів сім'ї та збору додаткової інформації від інших суб'єктів соціальної роботи, лікувальних та освітніх закладів.*

Використання і поєднання різних методів збору інформації дозволяє спеціалістам отримувати більш повну інформацію про сім'ю. Наразі не передбачено нормативних та методичних механізмів взаємодії із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, проте відмовляються від соціального супроводу або не мають наміру співпрацювати із спеціалістами. У цій ситуації спеціалістам соціальних служб необхідно шукати механізми або підходи для мотивування членів сім'ї до зміни життєвих обставин, налаштування на необхідність співпраці. Формувати мотивацію до зміни життєвих обставин сім'ї допомагають довірливі стосунки, толерантне та доброзичливе ставлення до членів сім'ї, орієнтація членів сім'ї на позитивний результат, переконання в необхідності змін тощо. У разі, *коли виникають проблеми із встановленням контакту із членами родини, фахівець має звернутися до керівництва соціальної служби щодо здійснення супервізії – провести спільно із спеціалістами центру аналіз ходу розмови, виявити помилки, невикористані можливості. В процесі супервізії має бути прийнято рішення, яким чином можна повторити зустріч із сім'єю і хто із спеціалістів і за яким сценарієм це буде робити.*

Збір інформації про сім'ю спрямований не лише на оцінювання проблем і потреб родини, але й на виявлення наявних ресурсів, сильних сторін сім'ї, що сприяє формуванню у сім'ї внутрішніх мотивацій щодо розв'язання складних життєвих проблем. Поряд із ресурсами сім'ї мають бути визначені її потреби, причому під час роботи щодо їхнього виявлення спеціалісту необхідно використовувати принцип «проблемного мислення». ***Результатом вивчення сім'ї (оцінювання потреб) є висновок про стан справ у сім'ї, основні проблеми і тенденції, що їй властиві, характер стосунків як між членами сім'ї, так і з її оточенням.***

Результати оцінки потреб фіксуються у відповідному акті, форму якого затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від 09 липня 2014 року N 450 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 04 вересня 2014 року за N 1076/25853.

АКТ
оцінки потреб сім'ї (особи)¹
(початкова оцінка)

№ повідомлення/інформації _____ від ___ / ___ /
Організація _____
Відповідальний спеціаліст _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Початок _____ Завершення _____

1. Загальна інформація про сім'ю (особу) за місцем проживання
(на момент оцінювання) _____

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження	Місце роботи, посада	Реєстрація за цією адресою (так/ні)	Контактний телефон

2. Стан членів сім'ї (особи) на момент оцінювання

2.1. Здоров'я	П. І. Б.----- ----- ----	П. І. Б.-- ----- ----- --	Комента рі:
Здоровий(а)	☐	☐	
Має: інвалідність: вади слуху та зору, опорно-рухового апарату, ураження внутрішніх органів, психічні захворювання та розумова відсталість, змішані вади (<i>підкреслити</i>); тяжкі хвороби, у тому числі онкологічні, соціально небезпечні хвороби (ВІЛ/СНІД, туберкульоз, гепатит С); інше _____	☐	☐	
Висновок щодо стану здоров'я	☐	☐	
<i>задовільний;</i>	☐	☐	
<i>невідомо;</i>	☐	☐	
<i>незадовільний</i>	☐	☐	

¹ Застосовується для оцінки потреб у послугах самотньої особи, сім'ї без дітей.

2.2. Емоційний стан			Ком ента рі:
Стабільний, врівноважений	☐	☐	
Виявляє: замкнутість; страх, тривожність; неконтрольованість поведінки; агресію; говорить про наміри здійснити суїцид; інше	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
Висновок щодо емоційного стану <i>задовільний;</i> <i>невідомо;</i> <i>незадовільний</i>	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	
2.3. Шкідливі звички, прояви ознак девіантної поведінки			Ком ента рі:
Відсутні	☐	☐	
Вживає: алкоголь; наркотичні засоби і психотропні речовини. Має надмірну схильність до: азартних ігор; комп'ютерних ігор. Бродяжить. Вчиняє правопорушення. Має небезпечні захоплення, хобі. Інше	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
Висновок щодо наявності ознак девіантної поведінки <i>відсутні;</i> <i>невідомо;</i> <i>наявні</i>	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	
2.4. Соціальна історія			Ком ента рі:
Був/була (чи є): одинокий(а); одружений(а); вихованцем інтернатного закладу;	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	

<p>позбавлений(а) батьківських прав; засудженим(ою), перебував(ла) в місцях позбавлення волі; членом релігійних сект/культив; мігрантом, переселенцем; жертвою насильства, торгівлі людьми; жертвою стихійних лих, катастроф; перебуває під слідством; інше</p> <hr/> <p>Має дорослих дітей, які з ним/нею не проживають. Має дорослих дітей, з якими втрачені зв'язки.</p> <p>Висновок щодо впливу соціальної історії <i>позитивний;</i> <i>невідомо;</i> <i>негативний</i></p>	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
<p>2.5. Зайнятість</p>			Комента рі:
<p>постійна робота у денний час; позмінна робота, у тому числі у нічну зміну; офіційно оформлена трудова зайнятість непостійна (сезонна) робота; безробітний(а), нещодавно втратив(ла) роботу; не бажає працювати; перебуває на обліку у центрі зайнятості; пенсіонер; інше</p> <hr/> <p>Висновок щодо впливу зайнятості на життєзабезпечення <i>позитивний;</i> <i>невідомо;</i> <i>негативний</i></p>	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
<p>2.6. Самообслуговування/здатність до незалежної життєдіяльності</p>			Комента рі:
<p>має навички самообслуговування; втрачені навички самообслуговування (через вік, стан здоров'я);</p>	☐ ☐	☐ ☐	

має охайний вигляд; може виконувати посильну роботу; вміє планувати свій бюджет; самостійно говорить про свої потреби; вміє користуватися телефоном Висновок щодо здатності до самообслуговування датний(а); частково здатний(а); нездатний(а)	☐	☐	
	☐	☐	
	☐	☐	
	☐	☐	

3. Фактори середовища сім'ї (особи)

3.1. Мережа соціальної підтримки сім'ї (особи)		☐ наявна ☐ невідомо ☐ відсутня
☐ у сім'ї (особи) є близькі родичі, сусіди, знайомі, які можуть надати підтримку ☐ спеціалісти/соціальні працівники надають підтримку		
Коментарі:		
3.2. Соціальні стосунки членів сім'ї у громаді		☐ задовільні ☐ невідомо ☐ незадовільні
☐ сім'я (особа) має позитивні стосунки з членами громади; існують конфлікти: ☐ між дорослими членами сім'ї ☐ з родичами ☐ сусідами ☐ лікарями ☐ соціальними працівниками ☐ міжрелігійні, міжетнічні ☐ інше		
Коментарі:		
3.3. Основні доходи сім'ї (особи), у тому числі державні допомоги, компенсації, пільги		☐ задовільні ☐ невідомо ☐ незадовільні
☐ заробітна плата ☐ заробіток від домашнього господарства ☐ пенсії, аліменти чи інші соціальні виплати ☐ гуманітарна допомога ☐ державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям ☐ державна соціальна допомога інвалідам ☐ допомога по безробіттю ☐ інше		
Коментарі:		
3.4. Борги		☐ відсутні ☐ невідомо ☐ наявні
☐ з оплати за житло (у тому числі комунальні послуги) ☐ перед банками, кредиторами ☐ сусідами, родичами ☐ інше		

Коментарі:	
3.5. Члени сім'ї, інші особи, які мешкають разом і потребують підтримки, захисту, соціального обслуговування	☐ відсутні ☐ невідомо ☐ наявні
☐ бездомні ☐ самотні похилого віку ☐ особи з інвалідністю ☐ особи з нарко-, алкозалежністю, соціально небезпечними хворобами ☐ інші	
Коментарі:	
3.6. Помешкання та його стан	☐ задовільний ☐ невідомо ☐ незадовільний
☐ в помешканні дотримуються санітарно-гігієнічні норми ☐ холодно ☐ брудно ☐ присутні ознаки сирості, грибка ☐ щури, таргани, блощиці ☐ аварійне ☐ територія навколо помешкання безпечна ☐ інше	
Коментарі:	

4. Висновок оцінки потреб сім'ї (особи) (початкової)

Прізвища (е) членів сім'ї (особи)

Місце проживання

Потребує надання соціальних послуг:

догляд вдома догляд стаціонарний денний догляд підтримане проживання паліативний/хоспісний догляд послуга з влаштування до сімейних форм виховання послуга соціальної адаптації послуга соціальної інтеграції та реінтеграції послуга абілітації послуга соціальної реабілітації послуга соціально-психологічної реабілітації надання притулку кризове та екстрене втручання консультування соціальний супровід/патронаж соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці представництво інтересів посередництво (медіація) соціальна профілактика

За результатами оцінки потреб з'ясовано:

Наступні дії:

взяття під соціальний супровід
 надання послуг без оформлення соціального супроводу за карткою обліку роботи із сім'єю
 здійснення обстеження матеріально-побутових умов
 завершення справи

направлення клієнта до іншого суб'єкта
вказати найменування

організації чи установи

інше

Відмітка про ознайомлення членів сім'ї (особи) з результатами початкової оцінки потреб

Я,

Я,

ознайомлений(а) з результатами оцінки:

погоджуюся не погоджуюся
 маю окрему.

думку

Відповідно до Закону України „Про захист персональних даних” даю згоду на обробку персональних даних.

Підпис

_____, ознайомлений(а) з результатами оцінки:

погоджуюся не погоджуюся
 маю окрему думку.

Відповідно до Закону України „Про захист персональних даних” даю згоду на обробку персональних даних.

Підпис

Коментарі:

Спеціаліст, відповідальний за здійснення оцінки потреб:

_____(прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи)

_____(підпис)

_____(телефон)

Інші спеціалісти:

_____(прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи)
(телефон)

_____(підпис)

_____(прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи)

_____(підпис)

_____(телефон)

Дата заповнення ____ 20__ р.

*Відповідний акт (у паперовій або електронній формі) не пізніше ніж протягом наступного робочого дня подається до центру надання соціальних послуг для прийняття рішення про надання соціальних послуг. За результатами оцінки потреб та аналізу інформації заводиться **соціальна картка сім'ї/особи, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України 13.07.2018 року №1005.**), визначається **необхідність у соціальному супроводі** або, якщо*

потреби в соціальному супроводі нема, надання сім'ї, яка опинилась у складних життєвих обставинах, необхідних соціальних послуг. На підставі рішення комісії керівник центру надання соціальних послуг видає наказ про здійснення соціального супроводу зазначеної сім'ї та призначає фахівця, відповідального за його здійснення, а також затверджує, у разі потреби, склад залучених суб'єктів соціальної роботи.

За потребою фахівці центру надання соціальних послуг в громаді проводять комплексну оцінку потреб сім'ї. Саме комплексна оцінка створює реальну можливість для розробки стратегії втручання в існуючу ситуацію з метою забезпечення найкращих інтересів клієнта. Змістом комплексної оцінки є детальний аналіз потреб сім'ї, можливостей оточення, громади, суспільства змінити ситуацію на краще. При цьому оцінка потреб має зосереджуватися на сильних сторонах та потребах сім'ї, оскільки тільки такий підхід сприяє досягненню позитивних результатів як в оцінці, так і в плануванні й проведенні подальшої роботи. Передумовою комплексної оцінки є її планування, а саме: проведення аналізу можливостей участі відповідних фахівців і організацій у здійсненні оцінки і подальшої індивідуальної роботи з сім'єю, відбір доцільних методів оцінки; складання, обговорення та затвердження ходу та графіку оцінки; обговорення з сім'єю завдань та процедури комплексної оцінки. За міжнародною практикою **максимальний** термін комплексної оцінки становить **30 робочих днів**.

Предметом комплексної оцінки є: склад сім'ї клієнта та її демографічні характеристики; основні події або кризи в історії сім'ї (розлучення, смерть, безробіття, міграція тощо); культурний та соціально-економічний статус сім'ї; сімейне функціонування і механізми розв'язання проблем; проблеми дітей, і соціальні контакти і взаємодія з іншими людьми; ресурси, що доступні сім'ї, тощо.

Після збору інформації, отриманої з різних джерел, проводиться аналіз сильних і слабких сторін сім'ї, визначається ключова проблема, причини складних життєвих обставин, у яких вона опинилася. Саме це дає змогу розробити детальні рекомендації щодо планування подальших дій, стратегії втручання, ведення випадку, визначення соціальних послуг, необхідних для підтримки клієнта.

3. Соціальний супровід як комплексна соціальна допомога сім'ї

За визначенням вчених, **соціальний супровід/супроводження сім'ї (за І.Зверєвою, О.Безпалько)** – це вид соціальної роботи, спрямованої на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сімей, дітей і молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів. Його здійснює соціальний

працівник, діяльність якого спрямована на підтримку сім'ї в різних видах її життєдіяльності, формуванні здатності сім'ї самотужки долати свої труднощі, надання допомоги сім'ям з метою розв'язання різних проблем.

Соціальний супровід/супроводження неблагополучних сімей (за І.Трубавіною) – це довготривала, різноманітна допомога різним типам неблагополучних сімей, спрямована на створення умов для усунення причин неблагополуччя (чи їх можливості компенсації), форсування процесу формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний і виховний потенціал, права в суспільстві, корекцію і покращення внутрішньо сімейних стосунків сім'ї із мікро- і макросередовищем.

Соціальний супровід/супроводження – це вид соціальної роботи з особою або сім'єю, які опинилися в складних життєвих обставинах, наслідки яких вони не можуть подолати самотійно, що передбачає надання комплексної індивідуальної соціальної допомоги. **Завдання соціального супроводу/супроводження** – створення умов для сім'ї або особи для самотійного подолання складних життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу.

Основними характеристиками соціального супроводу є: комплексність послуг, що надаються; їх тривалий термін; залучення соціальним працівником, у разі потреби, до здійснення супроводу інших фахівців, використання ним потенціалу громади; згода отримувача послуг на соціальний супровід та його активна позиція щодо здійснення спільними зусиллями змін на краще..

Мета реалізації соціального супроводу/супроводження – створити умови для виходу сім'ї або особи зі складних життєвих обставин, наслідки яких вона не в змозі подолати самотійно.

Соціальна послуга соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах – комплекс заходів, що передбачає оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань, сприяння у отриманні інших послуг, допомогу в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними, навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин.

Обов'язковою умовою взяття сім'ї особи під соціальний супровід є наявність згоди сім'ї та укладання договору про здійснення соціального супроводу. Договір між центром надання соціальних послуг

і сім'єю укладається протягом семи робочих днів після підписання наказу про соціальний супровід і визначає:

- обсяг і зміст соціальних послуг, які надаватимуться дитині, сім'ї на безоплатній основі;
- права та обов'язки членів сім'ї, які потребують надання соціальних послуг, фіксується згода і обов'язкова участь кожного з членів сім'ї у здійсненні заходів, передбачених планом соціального супроводу сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах;
- відповідальність сторін у разі порушення умов договору;
- умови припинення надання соціальних послуг;
- строк дії договору.

На етапі підписання договору важливо пересвідчитися, що сім'я насправді розуміє важливість укладання договору, свою відповідальність за її виконання, а також у тому, що і сім'я, і соціальний працівник однаково розуміють мету та завдання спільної роботи та власні зобов'язання. Договір підписується у двох екземплярах. Один зберігається в особовій справі сім'ї у центрі соціальних служб, другий знаходиться в сім'ї.

Сім'я може письмово відмовитися від отримання соціальних послуг та соціального супроводу. Проте, у випадку якщо у сім'ї порушуються права дитини, соціальний супровід *здійснюється без укладання договору*. В такому разі центр надання соціальних послуг подає службі у справах дітей матеріали про становище сім'ї з дітьми для розгляду на засіданні комісії з питань захисту прав дитини з метою прийняття рішення про здійснення соціального супроводу такої сім'ї. При цьому важливо визначити пріоритети діяльності, адже більшість проблем мають багатосторонній характер. Важливо, щоб члени сім'ї брали активну участь у визначенні пріоритетів, тобто тих завдань, які слід вирішити в першу чергу. Одним із першочергових завдань роботи з сім'єю є навчання членів родини формулювати власну мету і завдання, які в першу чергу спрямовані на покращення соціального життя сім'ї.

О.Кочубей і Н.Умарова пропонують соціальному працівнику при узгодженні і коректуванні мети і завдань соціального супроводу сім'ї дотримуватися ***невної послідовності етапів*** :

- налагодити контакт з сім'єю;
 - повідомити про завдання зустрічі;
 - скласти перелік того, що необхідно сім'ї;
 - допомогти сім'ї сформулювати завдання;
 - за необхідності, допомогти переформулювати потреби сім'ї у кроки (завдання) щодо їхньої реалізації;

- допомогти сім'ї визначити пріоритетність завдань – що є першочерговим, що є важливим;
- сформулювати загальну мету взаємодії.

На підставі спільного обговорення спеціаліста і членів сім'ї надавач соціальної послуги разом із отримувачем соціальної послуги та/або його законним представником складають індивідуальний план соціального супроводу, форму якого затверджено *наказом Міністерства соціальної політики України від 09 липня 2014 року N 450 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах».*

Індивідуальний план надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах --документ, складений на підставі комплексного визначення та оцінки індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, у якому зазначено заходи, що проводитимуться для надання такої послуги, відомості про необхідні ресурси, періодичність і строки виконання, відповідальних за виконання, дані щодо моніторингу результатів та інформацію щодо перегляду індивідуального плану.

Коли соціального супроводу потребує дитина, яка проживає в сім'ї, у якій порушуються її права, дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування, у тому числі дитина з інвалідністю, складається **індивідуальний план соціального захисту дитини**, що розглядається на засіданні комісії з питань захисту прав дитини.

Соціальна картка № _____

ПЛАН СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМ'Ї/ОСОБИ

Прізвище сім'ї/особи _____

Випадок простий, середньої складності, складний, екстрений

Види послуг, які будуть надані

догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, підтримане проживання, паліативний/хоспісний догляд, соціальний супровід, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціальна реабілітація, соціально-психологічна реабілітація, надання притулку, кризове та екстрене втручання, консультування, соціальний супровід під час працевлаштування та на робочому місці, представництво інтересів, посередництво (медіація), соціальна профілактика, фізичний супровід осіб з інвалідністю з порушенням зору, переклад жестовою мовою, натуральна допомога, інше _____

Основні цілі соціального супроводу сім'ї/особи, спрямованої на подолання СЖО*

Необхідні заходи (зі сприяння, спонукання, забезпечення)

- 4.1 оформлення документів для отримання державної допомоги, пенсій, субсидій тощо
- 4.2 організація ремонту житла
 - 4.3 створення безпечних і комфортних умов для дитини (дітей) / недієздатних осіб
 - 4.4 планування бюджету та ведення домашнього господарства
 - 4.5 працевлаштування працездатних членів сім'ї
 - 4.6 юридичне консультування
 - 4.7 захист житлових, майнових прав дитини, сім'ї, особи
 - 4.8 догляд вдома
 - 4.9 мінімізація ризиків для дитини, батьки якої розлучаються
 - 4.10 реабілітація/лікування ВІЛ, алко-, наркозалежності
 - 4.11 подолання наслідків соціально небезпечних хвороб
 - 4.12 тимчасове влаштування дитини у сім'ю патронатного вихователя
 - 4.13 поновлення батьківських прав
- 4.14 інтеграція дитини-вихованця із закладу інституційного догляду та виховання в сімейне середовище
- 4.15 проходження тренінгів з набуття батьківських навичок
 - 4.16 надання тимчасового притулку
 - 4.17 підбір наставника
 - 4.18 відновлення сімейних стосунків
 - 4.19 подолання комп'ютерної, ігрової залежності
 - 4.20 проходження корекційних програм
 - 4.21 реабілітація/підтримка у зв'язку з поверненням із місць позбавлення волі
- 4.22 ізолювання у зв'язку з неадекватною поведінкою / проявами жорстокого поводження

- 4.23 формування навичок відповідального батьківства
 - 4.24 подолання наслідків пережитих втрат, травм
 - 4.25 налагодження емоційних контактів між членами сім'ї
 - 4.26 підготовка дитини до самостійного життя
 - 4.27 інтеграція в громаду, налагодження позитивних стосунків з її членами
 - 4.28 інтеграція дитини в дитячий колектив
 - 4.29 припинення цькувань і переслідувань
 - 4.30 представництво інтересів
 - 4.31 обслуговування вдома
 - 4.32 денний догляд
 - 4.33 відновлення соціальних зв'язків, спілкування
 - 4.34 навчання в університеті третього віку
 - 4.35 реабілітація/лікування дітей / осіб з інвалідністю
 - 4.36 організація інклюзивного навчання
 - 4.37 створення доступних умов у будівлі/приміщенні для дітей / осіб з інвалідністю
 - 4.38 оволодіння навичками використання технічних засобів пересування
 - 4.39 стаціонарний догляд
 - 4.40 паліативний догляд
 - 4.41 посередництво (медіація)
 - 4.42 фізичний супровід
 - 4.43 інше (зазначити)
-
-

*СЖО – складні життєві обставини.

1. Назва послуги _____

Суб'єкт надання послуги _____

№ з/п	Очікувані результати щодо подолання чи мінімізації СЖО	Основні заходи, необхідні для досягнення результату	Термін виконання	Відповідальні за виконання	Примітки
1		1.			
		2.			
		3.			
2		1.			
		2.			
		3.			
3		1.			
		2.			
		3.			

2. Назва послуги _____

Суб'єкт надання послуги _____

№ з/п	Очікувані результати щодо подолання чи мінімізації СЖО	Основні заходи, необхідні для досягнення результату	Термін виконання	Відповідальні за виконання	Примітки
1		1.			
		2.			
		3.			
2		1.			
		2.			
		3.			
3		1.			
		2.			

		3.			
--	--	----	--	--	--

Спеціалісти, залучені до реалізації плану

Прізвище, ім'я, по батькові	Посада	Контактний телефон	Примітки

Я отримав(ла) план соціального супроводу сім'ї/особи, погоджуюся з його змістом і сприятиму його виконанню

так, ні

батько/особа, яка його замінює _____

так, ні

мати/особа, яка її замінює _____

так, ні

дитина/особа _____

Коментарі

Фахівець, який здійснює соціальний супровід сім'ї/особи

_____ 20__ року

Один примірник індивідуального плану надається отримувачеві соціальної послуги або його законному представнику, інший залишається у суб'єкта, що надає соціальну послугу. План супроводу складається центром надання соціальних послуг протягом 10 робочих днів після проведення оцінки потреб сім'ї, узгоджується із суб'єктами соціальної роботи та затверджується керівником центру.

Строк складання індивідуального плану не повинен перевищувати 5 робочих днів з дати завершення оцінки потреб отримувача соціальної послуги.

План соціального супроводу визначає: основні завдання соціального супроводу, очікувані результати щодо подолання чи мінімізації складних життєвих обставин, перелік необхідних заходів для досягнення результату, їх виконавців, терміни його виконання та перегляду.

**ОСНОВНІ ДІЇ ТА ЗАХОДИ,
що становлять зміст соціальної послуги соціального супроводу
сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, та
орієнтовний час для їх виконання**

№ з/п	Назва заходу	Орієнтовний час виконання 1 заходу ¹ , людино-годин	Періодичність	Кількість заходів на 1 послугу	Загальний час на 1 послугу
1	Відвідування отримувача послуги за місцем його проживання (перебування)	1,0	Протягом першого місяця соціального супроводу - не менше ніж один раз на тиждень; наступні два місяці - не менше ніж один раз на два тижні; протягом третього-п'ятого місяців - не менше ніж один раз на три тижні; в інших випадках - за потребою, але не рідше ніж один раз на місяць	12	12,0
2	Оцінка потреб сім'ї/особи	8,0	Протягом семи робочих днів після виявлення (звернення, отримання повідомлення) сім'ї (особи)	1	8,0

3	Складання індивідуального плану соціального супроводу	4,0	Упродовж 5 робочих днів з дати завершення оцінки потреб	1	4,0
4	Аналіз та корегування плану соціального супроводу	1,0	1 - проміжний, 1 - підсумковий	2	2,0
5	Інформування щодо питань, пов'язаних з наданням інших послуг і соціальної допомоги. Надання інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів, листівок	0,6	Щонайменше один раз за період надання послуги	1	0,6
6	Бесіди з отримувачем соціальної послуги, членами його сім'ї, особами з найближчого оточення (очно, телефоном)	0,5	Протягом першого-другого місяців - не менше ніж два рази на тиждень; протягом третього-шостого місяців - не менше ніж один раз на два тижні, за потреби	15	7,5
7	Психологічна підтримка згідно з професійною компетенцією (організація психотерапевтичних груп, психологічна корекція)	1,0	За потреби, але не менше ніж один раз на місяць	6	6,0
8	Організація та проведення сімейних групових нарад, мережних	4,5	Із другого-третього місяця надання послуги - не	4	18,0

	зустрічей; залучення отримувача послуги до участі у тренінгах, дискусіях, засіданнях за круглим столом, семінарах, лекціях та інших заходах		менше ніж один захід на місяць, за потреби		
9	Допомога отримувачу послуги в оформленні документів	1,0	Не менше ніж 3 рази за період надання послуги	3	3,0
10	Перенаправлення отримувача послуги до інших надавачів соціальних послуг, у т. ч. для отримання спеціалізованих послуг	0,5	1 раз за період надання послуги	1	0,5
11	Організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги	1,5	Перший місяць - не менше ніж двічі на місяць, далі - за потреби, але не рідше ніж один раз на два-три місяці	4	6,0
Ведення документації:					
12	Підготовка та укладання договору про надання соціальної послуги	1,0	Одноразово (протягом семи робочих днів з дати видання надавачем послуги наказу про організацію та проведення соціального супроводу сім'ї (особи))	1	1,0

13	Складання акта оцінки потреб	2,0	Після проведення оцінки потреб	1	2,0
14	Формування особової справи сім'ї	1,0	Упродовж надання послуги	12	12,0
15	Листування з усіма суб'єктами надання соціальної послуги, оформлення запитів до установ і організацій	0,5	За потреби, але не менше ніж 2 рази на місяць	12	6,0
УСЬОГО				66	88,6

Час, необхідний для виконання заходів із надання соціальної послуги, та періодичність цих заходів є орієнтовними та застосовуються як середні показники; можуть змінюватися відповідно до складності випадку та стану задоволення потреб отримувача соціальної послуги.

Фахівець соціальної роботи, відповідальний за реалізацію плану соціального супроводу, відвідує сім'ю щотижня протягом двох місяців після прийняття рішення про здійснення її соціального супроводу, у подальшому відвідування сім'ї здійснюється відповідно до плану супроводу.

Залежно від життєвих обставин та ресурсів сім'ї у процесі соціального супроводу впроваджуються різні форми та види соціальної роботи. Оскільки неблагополуччя сім'ї може проявлятися в різних сферах життєдіяльності, потрібні й різні підходи до його усунення. Наприклад, матеріальне неблагополуччя сім'ї може бути вирішене шляхом працевлаштування членів сім'ї, оформленням пільг, субсидій, інвалідності, матеріальної допомоги в кризовій ситуації тощо. Неблагополуччя, пов'язане з проблемами здоров'я, може потребувати діагностики і лікування хвороб дітей і дорослих, набуття навичок здорового способу життя, профілактики хвороб, наркологічної допомоги; неблагополуччя у сфері духовного і морального здоров'я може потребувати вирішення проблем алкогольної залежності, перегляду ціннісних орієнтацій членів сім'ї тощо; неблагополуччя в сфері виховання дітей можливо подолати шляхом надання педагогічної, психологічної, логопедичної, психотерапевтичної допомоги дітям, юридичної допомоги дорослим членам сім'ї; неблагополуччя в сфері внутрішніх та зовнішніх комунікацій сім'ї

можна подолати шляхом відновлення чи побудови нових соціальних зв'язків, сприяння у вирішенні конфліктів тощо.

Враховуючи, що виявлення і надання соціальної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, **потребує організації міжсекторної і міжгалузевої взаємодії** спеціалістів різних професійних напрямів, закладів та установ, діяльність державних установ щодо виявлення та надання соціальної допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, функціональні обов'язки кожного із суб'єктів, регулюється **Порядком взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, затверджений спільним наказом семи міністерств (спільний наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14 червня 2006 р.**

Відповідно до означеного Порядку, ефективна взаємодія суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, має бути спрямована на вирішення таких завдань:

- підтримка членів сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у вирішенні життєвих проблем, які вони не спроможні подолати за допомогою власних засобів і можливостей;
- попередження появи нових складних життєвих обставин;
- створення умов для подальшого самостійного розв'язання життєвих проблем, які з'являються.

Проміжне оцінювання виконання плану соціального супроводу здійснюється спеціалістом центру, відповідальним за проведення супервізії, не рідше одного разу на три місяці. Періодична оцінка результатів соціального супроводу, спрямована на корекцію напрямів та форм соціальної допомоги сім'ї при виникненні змін у пріоритетах і потребах. За результатами проміжного оцінювання вносяться, у разі потреби, зміни до плану соціального супроводу сім'ї.

Термін здійснення соціального супроводу визначається індивідуально для кожної сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, але не має перевищувати шести місяців. У разі необхідності зазначений термін роботи з сім'єю може бути продовжено за рішенням комісії з питань захисту прав дитини або структурного підрозділу з питань соціального захисту населення до одного року.

Підстави припинення соціального супроводу: досягнення позитивного результату соціального супроводу; письмової відмови

сім'ї від допомоги, якщо це не загрожує іншим особам; систематичного невиконання членами сім'ї без поважних причин заходів, передбачених планом соціального супроводу.

Дострокове припинення соціального супроводу сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, можливе на підставі письмової відмови від соціальних послуг. У такому випадку рішення комісії з питань захисту прав дитини та структурного підрозділу з питань соціального захисту населення про завершення соціального супроводу обговорюється з усіма членами сім'ї, оформляється протоколом та наказом центру соціальних служб. При цьому в особовій справі сім'ї робиться запис, що містить обґрунтування прийнятого рішення.

У випадку, коли відмова сім'ї від соціального супроводу або завершення соціального супроводу до закінчення терміну його дії може призвести до погіршення стану дитини, центр надання соціальних послуг в громаді інформує відповідну службу у справах дітей для вжиття заходів щодо захисту прав та інтересів дитини та виносить на розгляд комісії з питань захисту прав дитини питання про подальшу роботу із сім'єю. У разі виявлення фактів існування загрози життю і здоров'ю членів сім'ї негайно інформується відповідний орган внутрішніх справ для вжиття заходів до припинення насильства або дій членів сім'ї, спрямованих на виконання реальної загрози його вчинення.

Завершення соціального супроводу є досить важливим етапом, оскільки неналежна увага може спровокувати рецидив - сім'я поступово втрапить напрацьовані надбання і навички і знову опиниться у ситуації, з якою самостійно не зможе впоратися. Це пов'язано, насамперед, з тим, що у разі встановлення довірливих стосунків між сім'єю і соціальним працівником, члени родини прив'язуються до спеціаліста, а тому можуть сприйняти припинення соціального супроводу як свого роду зраду. Деякі сім'ї можуть відчувати страх залишитися без сторонньої підтримки, внаслідок чого спробують маніпулювати соціальним працівником або шантажувати його вчинками, які змусять фахівця знову взяти сім'ю під соціальний супровід.

Після завершення соціального супроводу сім'я інформується про способи й організації соціальної підтримки, якими вона може скористатися в майбутньому. У разі потреби подальшої соціальної підтримки сім'ї після завершення соціального супроводу, центр надання соціальних послуг чи центр соціальних служб (у великому населеному пункті) продовжує надавати сім'ї соціальні послуги, зокрема, допомогу в оформленні документів, проведення консультацій з психологом, юристом, соціальним педагогом тощо. Строк надання

такої підтримки визначається окремо для кожної сім'ї і не може становити менше двох місяців.

Однією із ефективних форм підтримки сім'ї після завершення соціального супроводу є групи взаємодопомоги, діяльність яких спрямована на вирішення питань, що є актуальними та характерними для окремих груп сімей, а також організацію взаємодопомоги членів сімей у розв'язанні конкретних життєвих ситуацій.

Особливості надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. Рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» одним із чинників, що спричиняють складні життєві обставини, визначає ф Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в Україні введено воєнний стан. Враховуючи, що в Україні проводяться військові дії та з метою забезпечення надання громадянам України необхідної допомоги соціальні послуги пропонується надавати екстрено (кризово) (за неможливості застосування загального порядку організації та надання соціальних послуг). Відповідно до статті 18 Закону України «Про соціальні послуги» у разі надання соціальних послуг екстрено (кризово) ведення випадку не застосовується. Тобто, аналіз заяви/звернення про надання соціальних послуг, повідомлення про осіб/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах або в ситуаціях, оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах, прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи/сім'ї, розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг; укладення договору про надання соціальних послуг; виконання договору про надання соціальних послуг та індивідуального плану надання соціальних послуг; здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості не проводяться. Рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг екстрено (кризово) приймається невідкладно, не пізніше однієї доби з моменту одержання відповідної заяви, звернення, повідомлення.

Щодо соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах Виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах здійснюють фахівці із соціальної роботи та інші суб'єкти соціальної роботи. З метою оперативного реагування на проблеми сімей в СЖО рекомендуємо всю можливу інформацію про такі сім'ї (заяви, повідомлення), незалежно від кого і кому вона надходить, негайно доводити до відома фахівців із соціальної роботи для оперативного проведення оцінювання їхніх потреб у соціальних послугах. У разі оцінювання потреб пропонується заповнювати лише

розділи Акту оцінки потреб, які мають життєво важливе значення. Допускається складання акту потреб у телефонному режимі або з використанням будь-яких доступних ресурсів. Під час соціального супроводу сімей в СЖО рекомендується підтримувати зв'язок з сім'єю за допомогою телефонного зв'язку або будь-яких доступних месенджерів. У разі необхідності вивезення сімей на безпечні території, особливо при залученні до цього процесу волонтерів, вести облік сімей, які евакуйовані і які ще потребують вивезення.

4.Оцінювання якості надання соціальних послуг сім'ї в складних життєвих обставинах

Згідно вимог Державного стандарту соціальної послуги сім'ї в складних життєвих обставинах суб'єкт, що надає соціальну послугу, проводить не рідше ніж один раз на рік внутрішнє оцінювання своєї діяльності щодо відповідності соціальної послуги, що ним надається, та вживає заходів щодо усунення виявлених недоліків.

До процедури проведення оцінювання залучаються надавачі соціальної послуги, отримувачі соціальної послуги та/або їхні законні представники. З цією метою розробляється і впроваджується процедура консультацій з отримувачами соціальної послуги, їх законними представниками, членами їхніх сімей щодо відповідності обсягу, змісту, умов та порядку надання соціальної послуги вимогам. .

Підсумкова оцінка якості та ефективності соціального супроводу сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, що оформлюється у вигляді звіту за результатами соціального супроводу сім'ї. Звіт готується спеціалістом центру надання соціальних послуг, відповідальним за проведення супервізії, разом зі спеціалістом, який здійснював соціальний супровід.

Соціальна картка № _____

ЗВІТ за результатами соціального супроводу сім'ї/особи

_____ (прізвище сім'ї/особи)

Рівень складності випадку простий, середньої складності, складний, екстрений

Початок _____ року Завершення _____ року

1. Перелік наданих послуг:

догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, підтримане проживання, паліативний/ хоспісний догляд, соціальний супровід, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, соціальна

реабілітація, соціально-психологічна реабілітація, надання притулку, кризове та екстрене втручання, консультування, соціальний супровід під час працевлаштування та на робочому місці, представництво інтересів, посередництво (медіація), соціальна профілактика, фізичний супровід осіб з інвалідністю з порушенням зору, переклад жестовою мовою, натуральна допомога, інше _____

2. Основні результати, визначені планом соціального супроводу, та рівні їх досягнення

№ з/п	Зміст результату (відповідно до плану)	Рівень досягнення	Примітка
1		☐ досягнуто повністю ☐ досягнуто частково ☐ не досягнуто	
2		☐ досягнуто повністю ☐ досягнуто частково ☐ не досягнуто	
3		☐ досягнуто повністю ☐ досягнуто частково ☐ не досягнуто	
4		☐ досягнуто повністю ☐ досягнуто частково ☐ не досягнуто	

3. Стан сім'ї/особи та здатність долати СЖО* (за результатами надання соціальних послуг)

№ з/п	Критерії	На етапі оцінювання	На час завершення оцінювання (подання звіту)	Рекомендації/примітки
1	Стан задоволення потреб дитини/особи: задовільний; пограничний; незадовільний; існує загроза життю та здоров'ю дитини	☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐	
2	Стан особи/батька, його здатність			

	долати СЖО, забезпечувати потреби дитини: здатна/здатний; потребує підтримки; не здатна / не здатний	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	
3	Стан особи/матері, її здатність долати СЖО, забезпечувати потреби дитини: здатна; потребує підтримки; не здатна	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	
4	Вплив факторів сім'ї та середовища на задоволення потреб дитини/особи: позитивний; нейтральний; негативний	☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐	
5	Участь у плануванні та виконанні заходів плану соціального супроводу: особи/батька: так; ні особи/матері: так; ні дитини: так; ні	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	

*СЖО – складні життєві обставини.

4. Організація ведення випадку

Проводилась оцінка потреб так, ні.

Сім'я/особа ознайомлена з висновком оцінки так, ні.

Сім'я/особа поставили свої підписи під висновком так, ні.

Випадок вносився на розгляд комісії із захисту прав дітей так, ні.

Було укладено договір про надання соціальних послуг так, ні.

Проводилась комплексна оцінка (поглиблена діагностика) так, ні.

Проводилось обстеження житлово-побутових умов так, ні.

Було розроблено план соціального супроводу так, ні.

Дорослі члени сім'ї / особа були залучені до розроблення та реалізації плану соціального супроводу так, ні.

Було проведено консультації з дитиною/дітьми так, ні.

Враховано думку дитини/дітей так, ні.

Для ведення випадку було створено міждисциплінарну команду спеціалістів так, ні.

Сім'я/особа була направлена до інших спеціалістів/закладів так, ні. Якщо

так,

вказати,

яких

Сім'я/особа потребує подальшого надання послуг так, ні. Якщо так, вказати, яких

Зафіксовано факти неадекватної поведінки членів сім'ї/особи щодо надавача послуг так, ні.

Було проведено супервізію випадку так, ні.

Стан задоволення потреб дитини/особи (за результатами супервізії) задовільний, пограничний, незадовільний.

Соціальну підтримку сім'ї/особи завершено: подолано СЖО; мінімізовано СЖО;

не подолано СЖО у зв'язку з: письмовою відмовою отримувача соціальних послуг від їх надання,

невиконанням отримувачем соціальних послуг плану соціального супроводу без поважних причин,

переїздом отримувача соціальних послуг в іншу місцевість, відсутністю необхідних соціальних послуг, кваліфікованих спеціалістів (вказати, яких)

_____ ; інше _____

_____ 20__ року

(прізвище, ініціали, підпис фахівця, який здійснює соціальний супровід сім'ї/особи)

(прізвище, ініціали, підпис одного з батьків дитини/особи)

Оцінка здійснюється за такими показниками:

- результативність: подолано чи не подолано складні життєві обставини, мінімізовано їхні наслідки;
- адресність та індивідуальний підхід; своєчасність; доступність та відкритість;
- повага до отримувача соціальних послуг; причини дострокового завершення соціального супроводу; необхідність подальшої соціальної підтримки сім'ї.

Запропонована форма заключного оцінювання, в першу чергу, спрямована на оцінку якості здійснення соціального супроводу і кваліфікації спеціаліста, ніж на оцінку рівня досягнення запланованих завдань.

Показники позитивного результату соціального супроводу:

- повне виконання зобов'язань сторін, які були зафіксовані в договорі про надання соціальних послуг та плані спільних дій;
- захищеність законних прав та інтересів дітей;
- повне чи часткове вирішення життєвих проблем сім'ї, що знімає загрозу передачі дітей в інтернатні заклади;

- підвищення соціальної обізнаності клієнтів, їх спроможності самостійно орієнтуватися у сфері надання послуг;
- здатність клієнтів самостійно вирішувати свої проблеми.

Оцінка якості надання соціальної послуги соціального супроводу не проводиться під час дії в Україні або окремих її місцевостях надзвичайного або воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення (скасування).

Отже, соціальний супровід неблагополучних сімей - це вид соціальної роботи, який передбачає здійснення системи комплексних заходів соціальними службами щодо тривалої допомоги сім'ям та їх членам з метою збереження сім'ї, відновлення родинних стосунків, захисту і реалізації прав членів сім'ї у родині і прав сім'ї у суспільстві через створення умов для цього у суспільстві та сім'ї. Соціальний супровід здійснюється щодо неблагополучних сімей після реабілітаційних заходів з членами сім'ї для попередження рецидивів неблагополуччя; надання можливостей сім'ї для подолання причин і наслідків неблагополуччя, навчання самостійного розв'язання проблем.

Соціальний супровід – це довготривала, різноманітна допомога різним типам неблагополучних сімей, яка спрямована на створення умов для ліквідації причин неблагополуччя (чи їх можливої компенсації), форсування формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний і виховний потенціал, права в суспільстві; корекцію і покращання внутрішньо сімейних стосунків, стосунків сім'ї із мікро- і макросередовищем.

Питання для самоконтролю

1. Назвати основні етапи технологічного алгоритму соціального супроводу. Визначити завдання кожного із етапів.
2. Описати сценарій проведення першої бесіди з клієнтом.
3. В чому полягає сутність процесу планування соціального супроводу. Перелічити послідовність дій ефективного планування.
4. Визначити основні форми соціальної роботи, на яких базується соціальний супровід.

Самостійна робота

Написати анотацію на матеріали тренінгу «Сімейно орієнтована соціальна робота, захист дитини та міжвідомча взаємодія», розроблені експертами проекту: «ГРОМАДА для ЛЮДИНИ: підвищення компетентності громад для розвитку соціальних послуг», що реалізується Партнерством “Кожній дитині” за підтримки Програми

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Керівництво із впровадження інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Збірка додатків / Дацаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 96 с
3. Сімейно орієнтована соціальна робота: практичні аспекти. Конспект лекцій / За заг. редакцією В. О. Кузьмінського, С. С. Лукашова. К.: Молодь, 2010. 128 с.
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
6. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
7. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
8. Технології соціальної роботи за місцем проживання: навч. посібник / уклад. Івашенко К., Коцур І. 2-ге вид., он. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 114 с.
9. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. / І. Д. Зверева та ін. К.: Держсоцслужба, 2006. 104 с.

Тема 10. Догляд вдома як складова соціальної допомоги і підтримки в громаді

1. Відділення соціальної допомоги вдома територіального центру (центру надання соціальних послуг)
2. Соціальні послуги, які надає відділення соціальної допомоги вдома
3. Загальні підходи щодо порядку надання соціальної послуги догляду вдома
4. Оцінювання якості надання соціальної послуги догляду вдома

Основні терміни і поняття

Догляд у громаді – це метод соціальної роботи, спрямований на забезпечення людям, які мають проблеми фізичного, психічного здоров'я або особливості, спричинені їх віком, можливості жити незалежно у своєму помешканні чи в наближених до домашніх умов.

Соціальна послуга догляду вдома – заходи, що проводяться за місцем проживання (вдома) отримувача соціальної послуги протягом робочого дня надавача соціальної послуги і полягають у наданні допомоги в самообслуговуванні особам, які частково або повністю втратили / не набули здатності до самообслуговування.

Отримувач соціальної послуги догляду вдома – особа/ сім'я, яка належить до вразливих груп населення та/або перебуває у складних життєвих обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я тощо, та отримує цю соціальну послугу.

Відділення соціальної допомоги вдома територіального центру (центру надання соціальних послуг) – структурний підрозділ соціального закладу, завданням якого є соціальне обслуговування (надання соціальних послуг) самотнім членам громади, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги, соціального обслуговування (надання соціальних послуг) в домашніх умовах.

Індивідуальний план надання соціальної послуги догляду вдома – документ, складений на підставі комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, у якому зазначено заходи, що проводитимуться для надання такої послуги, відомості про необхідні ресурси, періодичність і строки виконання, відповідальних за виконання, дані щодо моніторингу результатів та інформацію щодо перегляду індивідуального плану;

Моніторинг надання соціальної послуги догляду вдома та оцінювання її якості – постійний чи періодичний перегляд діяльності надавача соціальної послуги, який має на меті оцінювання поточних

результатів, виявлення труднощів, визначення проблем, надання рекомендацій для їх усунення, покращення та/або удосконалення надання соціальної послуги;

1. Відділення соціальної допомоги вдома центру надання соціальних послуг в громаді. Соціальна послуга догляду вдома

Особлива увага в громаді приділяється вирішенню проблем тих членів громади, які потребують допомоги вдома. Соціальну допомогу і підтримку таким особам надає відділення соціальної допомоги вдома центру надання соціальних послуг.

Догляд у громаді – це метод соціальної роботи, спрямований на забезпечення людям, які мають проблеми фізичного, психічного здоров'я або особливості, спричинені їх віком, можливості жити незалежно у своєму помешканні чи в наближених до домашніх умов. Відомо, якщо в людини є проблеми зі здоров'ям або за віком, то вона, у разі можливості вибору, надасть перевагу варіанту надання їй допомоги вдома й бажано близькими людьми. Громада в цьому випадку виконує функцію упорядкування соціальних відносин та є проміжною ланкою між макросистемою громади в цілому та мікросистемою родинної й особистої підтримки.

У сучасній зарубіжній соціальній роботі важливого значення надають створенню закладів у громаді, що обслуговують тих, кому потрібна стороння підтримка на короткий чи тривалий час. *Догляд в громаді* – це служби, проекти й програми, спрямовані на надання комплексної допомоги з метою забезпечення різнопланових потреб соціально вразливих груп людей (люди літнього віку, діти-сироти, люди з функціональними обмеженнями та проблемами психічного здоров'я) за місцем проживання (у родині чи у спеціальних службах у громаді). Приміром, у Великобританії догляд в громаді передбачає надання вразливим групам населення цілісної низки («пакета») соціальних послуг за місцем проживання, організацію неформального догляду, активне залучення користувачів послуг.

Завдяки догляду у громаді людина має змогу перебувати у звичному середовищі, підтримувати традиційний ритм життя, поєднувати самообслуговування з необхідними послугами, а також елементи формальної і неформальної взаємодії. Цей вид роботи опирається на *інтегрований підхід*, який передбачає надання соціально-медичних послуг вдома, а також використання за потреби госпіталізації і резидентних (невеликих стаціонарних) установ.

Соціальна послуга догляду вдома – заходи, що проводяться за місцем проживання (вдома) отримувача соціальної послуги протягом

робочого дня надавача соціальної послуги і полягають у наданні допомоги в самообслуговуванні особам, які частково або повністю втратили / не набули здатності до самообслуговування.

Отримувач соціальної послуги догляду вдома – особа/ сім'я, яка належить до вразливих груп населення та/або перебуває у складних життєвих обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я тощо, та отримує цю соціальну послугу.

Ця послуга надається на основі *Державного стандарту догляду вдома, прийнятому 22.11.2013 № 760 та із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства соціальної політики № 335 від 16.06.2021 р. та № 147 від 11.05.2022 р. Державний стандарт соціальної послуги догляду вдома визначає зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги догляду вдома, показники її якості для суб'єктів незалежно від форм власності, які надають цю послугу.*

Соціальна послуга догляду вдома в обсягах, визначених Державним стандартом, надається безоплатно, за плату або із встановленням диференційованої плати.

Відділення соціальної допомоги вдома надає відповідно до державних стандартів соціальних послуг такі послуги:

- 1) догляд вдома;
- 2) паліативний догляд;
- 3) екстрене (кризове) втручання;
- 4) консультування;
- 5) представництво інтересів;
- 6) фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, з інтелектуальними, сенсорними, фізичними, моторними, психічними та поведінковими порушеннями;
- 7) інформування.

Соціальну допомогу й підтримку, яка надається дома, здійснюють фахові спеціалісти і люди без спеціальної фахової освіти.

До них відносяться:

- фахівець із надання соціальних послуг дома – магістр з соціальної роботи, соціальний працівник – бакалавр соціальної роботи;
- соціальні робітники, які пройшли інструктаж чи стажування;
- опікуни – люди, які надають соціальні послуги без відповідної фахової освіти.

Відділення соціальної допомоги вдома центру надання соціальних послуг в громаді утворюється для надання соціальних послуг за місцем проживання / перебування не менше як 30 особам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з частковою або повною втратою рухової активності (III, IV, V групи рухової активності),

пам'яті та потребують сторонньої допомоги, надання соціальних послуг у домашніх умовах згідно з висновком про стан здоров'я, ***a same:***

– особам похилого віку, у тому числі з когнітивними розладами;

– особам з інвалідністю;

– особам з психічними та поведінковими розладами (крім осіб, які страждають на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння та отримують амбулаторну психіатричну допомогу в примусовому порядку за рішенням суду);

– особам з невиліковними хворобами, хворобами, що потребують тривалого лікування (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше як на чотири місяці);

– дітям з інвалідністю віком від трьох до 18 років;

– дітям віком від трьох до 18 років, яким не встановлено інвалідність, але які хворі на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку тощо.

Відділення соціальної допомоги вдома за потреби і за наявності відповідних фінансових, кадрових ресурсів забезпечує *цілодобове надання соціальної послуги догляду вдома за рахунок коштів отримувача соціальної послуги або третіх осіб.*

Якщо виявлено менше як 30 осіб, які потребують надання соціальних послуг відділенням соціальної допомоги вдома, соціальні послуги надаються без створення такого відділення.

У разі виявлення не менше як 5 осіб з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, з психічними та поведінковими розладами (крім осіб, які страждають на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння та отримують амбулаторну психіатричну допомогу в примусовому порядку за рішенням суду), інших категорій осіб, які не здатні до самообслуговування та які потребують надання соціальних послуг вдома, виконавчий орган може утворювати спеціалізовані відділення, в тому числі паліативного догляду

Право на позачергове надання соціальних послуг відділенням соціальної допомоги вдома мають одинокі ветерани війни, особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і віднесені до 1, 2 і 3 категорії, особи, депортовані за національною ознакою.

Зміст послуги:

- допомога у веденні домашнього господарства - закупівлю та доставку продуктів харчування, ліків та інших товарів, приготування їжі, годування, прибирання житла, прання, дрібний ремонт одягу, взуття, виконання різних видів дрібних ремонтних робіт у помешканні;
- допомога у самообслуговуванні - допомогу у вмиванні, обтиранні, обмиванні, вдяганні, роздяганні, зміні натільної білизни, зміні постільної білизни, у користуванні туалетом тощо;
- допомога при пересуванні по квартирі;
- допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами - виклик лікаря, комунальних служб, транспортних служб, відвідування хворих у закладах охорони здоров'я;
- навчання навичкам самообслуговування - навчання навичкам вмивання, обтирання, обмивання, вдягання, роздягання, зміні натільної білизни, зміні постільної білизни, у користуванні туалетом;
- обробіток присадибних ділянок для сільської місцевості (площа обробітку присадибних ділянок визначається окремо для кожного конкретного випадку, але не більше ніж 0,02 гектара);
- допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними;
- психологічна підтримка (бесіди, спілкування, мотивацію до активності, консультації психолога);
- надання інформації з питань соціального захисту населення;
- допомога в отриманні безоплатної правової допомоги;
- допомога в оформленні документів, внесення платежів.

Відділення соціальної допомоги вдома згідно з умовами договору, затвердженням графіком роботи та індивідуальним планом надання соціальної послуги догляду вдома надає соціальну послугу догляду вдома:

постійно:

- особам III групи рухової активності – 1–2 рази на тиждень (за необхідності),
- IV групи рухової активності (5-та ступінь індивідуальної потреби) – 2 рази на тиждень,
- IV групи рухової активності (6-та, 7-ма ступені індивідуальної потреби) – 3 рази на тиждень,
- V групи рухової активності – 5 разів на тиждень;
- особам з інвалідністю I групи підгрупи А – 6–7 разів на тиждень (за потреби);
- особам з когнітивними розладами
- при базовому рівні навичок проживання (від 112 до 142 балів) – 5 разів на тиждень,

– при задовільному рівні (від 143 до 244 балів) – 4–3 рази на тиждень,

– при доброму рівні (від 245 до 314 балів) – 3–2 рази на тиждень,

– при відмінному рівні (від 315 до 345 балів) – 1 раз на тиждень;

періодично:

– особам з когнітивними розладами – 2 рази на місяць,

– особам з інвалідністю з психічними та поведінковими розладами – 2–4 рази на місяць);

тимчасово (протягом визначеного у договорі періоду.

Дітям з інвалідністю віком від трьох до 18 років / дітям, згідно індивідуальних потреб дитини

– *періодичний догляд* відділення соціальної допомоги вдома надає соціальну послугу догляду вдома 2 рази на тиждень;

– *постійний догляд* – 4–3 рази на тиждень;

– *інтенсивний догляд* – 5 разів на тиждень.

Дітям з інвалідністю віком від трьох до 18 років / дітям, які потребують паліативної допомоги, при ступені індивідуальних потреб дитини «інтенсивний догляд» – 6–7 разів на тиждень.

Відділення соціальної допомоги вдома організовує надання передбачених договором соціальних послуг, контролює їх якість, визначає додаткові потреби отримувача соціальних послуг, вживає заходів для їх задоволення.

На кожну особу, яку обслуговує виключно відділення соціальної допомоги вдома, **ведеться особова справа, в якій містяться:**

– рішення виконавчого органу про надання соціальних послуг

– висновок про стан здоров'я;

– індивідуальний план надання соціальної послуги;

– один примірник договору про надання соціальних послуг, укладеного особою і територіальним центром;

– наказ про надання / припинення надання соціальних послуг.

Пріоритет надається веденню особових справ отримувачів соціальних послуг в електронній формі. Під час надання соціальних послуг відділення соціальної допомоги вдома може надавати у тимчасове користування отримувачів соціальних послуг наявні у нього технічні та інші засоби реабілітації, засоби малої механізації, предмети першої потреби, окремі побутові прилади тощо.

3. Загальні підходи щодо порядку надання соціальної послуги догляду вдома

Центр надання соціальних послуг в громаді **укладає договори з особами, які потребують соціальних послуг, як на платній так і на безоплатній основі.**

Договори готує відділення соціальної допомоги вдома, для чого отримувач соціальної послуги, або його офіційний представник, подає:

- письмову заяву;
- згоду на обробку персональних даних.

Після отримання заяви від отримувача соціальної послуги, **уповноважена особа відділення соціальної допомоги вдома надсилає запити:**

- до закладу охорони здоров'я за місцем проживання/перебування громадянина для одержання медичного висновку про його здатність до самообслуговування та потребу в постійній сторонній допомозі (далі – медичний висновок).
- до виконавчого органу громади з метою отримання довідки про склад сім'ї або зареєстрованих у житловому приміщенні/будинку осіб.
- до територіального органу ДФС для отримання довідки про доходи особи (у разі потреби).

З метою встановлення у заявника наявності (відсутності) обтяжень речових прав на нерухоме майно, а також наявності (відсутності) укладених договорів довічного утримання (догляду) **уповноважена посадова особа в триденний термін після надходження відповідної письмової заяви отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього відповідно до законодавства та долучає її до заяви громадянина.**

Після надходження відповідей на запити відділення соціальної допомоги вдома, протягом терміну визначеного у державних стандартах соціальних послуг, **складає карту індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги.**

Рівень індивідуальної потреби отримувача соціальної послуги у її наданні визначається на основі шкали оцінки можливості виконання елементарних дій та шкали оцінки можливості виконання складних дій. Соціальний працівник встановлює групу рухової активності, визначає зміст соціальних послуг, уточнює обсяг, складає карту індивідуальних потреб за формою.

Карта індивідуальних потреб підписується у двох примірниках отримувачем соціальної послуги або його законним представником та завідувачем відділення соціальної допомоги вдома. Один примірник карти індивідуальних потреб надається отримувачеві

соціальної послуги або його законному представнику, другий залишається у відділенні соціальної допомоги вдома.

Завідувач відділення соціальної допомоги вдома формує пакет документів та подає на розгляд комісії, що приймає рішення про необхідність надання соціальних послуг .

За результатом розгляду поданих документів, комісія приймає рішення про надання соціальної послуги по догляду вдома чи відмову у її наданні.

У разі прийняття рішення про надання соціальної допомоги вдома, комісія надає дозвіл на укладання договору про надання таких послуг, в якому зазначаються зміст та обсяг послуги, порядок оплати, обумовлюються періодичність, строки надання соціальної послуги відділенням соціальної допомоги вдома, орієнтовний час, необхідний для виконання кожного заходу, що складає зміст соціальної послуги догляду вдома.

Через 30 днів з дня початку надання соціальної послуги догляду вдома соціальним працівником/робітником, завідувачем відділення соціальної допомоги вдома (за потреби) проводиться повторне визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги з метою коригування індивідуального плану (за потреби). Надалі, повторне визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, здійснюється один раз на півроку.

Надання соціальної допомоги вдома внутрішньо переміщеним особам здійснюється невідкладно. Особова справа формується на підставі документа, що посвідчує особу, та довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Рішення про звільнення від плати за надання соціальних послуг відділенням соціальної допомоги вдома осіб, які мають рідних, що повинні забезпечити їм догляд і допомогу, приймає комісія.

Укладання договору про надання соціальної послуги догляду вдома. З кожним отримувачем соціальної допомоги вдома або його законним представником протягом 5 днів, з дня прийняття рішення, укладається договір про її надання. Укладання договору про надання соціальної послуги догляду вдома здійснюється за участю отримувача соціальної послуги або його законного представника. У разі необхідності до складання договору залучаються члени родини отримувача соціальної послуги.

Договір підписується між отримувачем соціальної послуги або його законним представником та уповноваженою особою Управління соціального захисту населення міської чи сільської ради, що надає соціальну послугу. Кожна зі сторін отримує один примірник договору.

Ведення документації. На кожну особу, яку обслуговує відділення соціальної допомоги вдома, ведеться особова справа, в якій міститься:

- 1) письмова заява особи або його законного представника;
- 2) згода на обробку та збір персональних даних;
- 3) медичний висновок про нездатність до самообслуговування, потребу в постійній сторонній допомозі та догляді в домашніх умовах;
- 4) карта визначення індивідуальних потреб отримувача соціальних послуг;
- 5) один примірник договору, укладеного особою і Управлінням соціального захисту населення Боярської міської ради;
- 6) довідка про склад сім'ї або зареєстрованих у житловому приміщенні/будинку осіб;
- 7) інформація з Державного реєстру прав, отримана уповноваженою особою відділення соціальної допомоги вдома шляхом безпосереднього доступу до цього Реєстру;
- 8) копія довідки про встановлення групи інвалідності (за наявності);
- 9) копія рішення комісії про звільнення від плати громадян похилого віку, осіб з інвалідністю (які досягли 18-річного віку), хворих (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування, але мають рідних, що повинні забезпечити їм догляд і допомогу (за наявності);
- 10) копія рішення комісії про здійснення (припинення) надання соціальних послуг;
- 11) довідка про доходи за останні шість місяців, що передують місяцю звернення за встановленням диференційованої плати за надання соціальних послуг;
- 12) індивідуальний план надання соціальної послуги;
- 13) копія довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (для внутрішньо переміщених осіб);
- 14) копія паспорту або іншого документу, що посвідчує особу;
- 15) акт обстеження матеріально-побутових умов (складається працівниками міської ради за згоди особи, яка потребує надання послуг (у разі потреби).

Складання індивідуального плану надання соціальної послуги догляду вдома. *Індивідуальний план надання соціальної послуги догляду вдома – документ, складений на підставі комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, у якому зазначено заходи, що проводимуться для надання такої послуги, відомості про необхідні ресурси,*

періодичність і строки виконання, відповідальних за виконання, дані щодо моніторингу результатів та інформацію щодо перегляду індивідуального плану;

Індивідуальний план згідно державного стандарту надання соціальної послуги догляду вдома є основою для надання соціальної послуги та ґрунтується на результатах комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги.

Індивідуальний план *складається за участю отримувача соціальної послуги та/або його законного представника протягом 3 робочих днів* із дня визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги.

Один примірник індивідуального плану надається отримувачеві соціальної послуги або його законному представникові, другий залишається у надавача соціальної послуги.

Структура індивідуального плану:

- 1.загальні відомості про отримувача соціальної послуги;
- 2.заходи, що здійснюються під час надання соціальної послуги догляду вдома, згідно з пунктом 8.1 розділу VIII Державного стандарту;
- 3.періодичність та строк виконання заходів;
- 4.відомості про виконавців заходів;
- 5.дані щодо моніторингу результатів надання соціальної послуги догляду вдома та перегляду індивідуального плану (за потреби).

Індивідуальний план складається за формою згідно з додатком 3 Державного стандарту у двох примірниках та підписується отримувачем соціальної послуги або його законним представником та надавачем соціальної послуги.

Індивідуальний план може бути переглянуто надавачем соціальної послуги за зверненням отримувача соціальної послуги та/або його законного представника з метою коригування заходів в межах соціальної послуги. Індивідуальний план переглядається надавачем соціальної послуги разом із отримувачем соціальної послуги та/або його законним представником *через місяць з початку її надання, надалі один раз на рік.*

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН

надання соціальної послуги догляду вдома

{Додаток 2 в редакції Наказу Міністерства соціальної політики № 335 від 16.06.2021}

ОСНОВНІ ЗАХОДИ,

що становлять зміст соціальної послуги догляду вдома осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, орієнтовний час для їх виконання

№ з/п	Назва заходу	Одиниця вимірювання	Витрати часу на надання послуги/ здійснення заходу, хвилин*
1	2	3	4
I	Допомога у веденні домашнього господарства		
1.1	Придбання і доставка продовольчих, промислових та господарських товарів, медикаментів: - магазин - аптека - ринок	Один захід	30 (за потреби) 30 (за потреби) 84 (за потреби, не більше одного разу за одне відвідування)
	доставка гарячих обідів	Один захід	60 за потреби згідно з індивідуальним планом/графіком
1.2	Допомога у приготуванні їжі: - підготовка продуктів для приготування їжі, миття овочів, фруктів, посуду тощо; - винесення сміття	Один захід	18 (за потреби) 8 (за потреби)
1.3	Приготування їжі	Один захід	60 (за потреби, 1 раз за відвідування)
1.4	Допомога при консервації овочів та фруктів	Разове доручення (до 2 раз в місяць в сезон)	90 (за потреби)
1.5	Косметичне прибирання житла	Один захід	22 (за потреби)
1.6	Розпалювання печей, піднесення вугілля, дров, доставка води з колонки; розчищення снігу	Одне розпалювання, доставка, піднесення, розчищення	42 (за потреби) 20 (за потреби)
1.7	Ремонт одягу (дрібний)	Разове доручення	6 (за потреби)

1.8	Оплата комунальних платежів (звірення платежів)	Одна оплата	45 (за потреби)
II Допомога у самообслуговуванні / догляді за дитиною з інвалідністю			
2.1	Вмивання, обтирання, обмивання; допомога при вмиванні, обтиранні, обмиванні	Один захід	15 (за потреби)
2.2	Вдягання, роздягання, взування; допомога при вдяганні, роздяганні, взуванні	Один захід	15 (за потреби)
2.3	Зміна натільної білизни; допомога при зміні натільної білизни	Один захід	15 (за потреби)
2.4	Зміна постільної білизни; допомога при зміні постільної білизни	Один захід	20 (за потреби)
2.5	Зміна/заміна підгузок, пелюшок	Один захід	20 (за потреби)
2.6	Купання, надання допомоги при купанні	Один захід	60 (за потреби)
2.7	Чищення зубів; допомога при чищенні зубів	Один захід	15 (2 рази на день або за потреби)
2.8	Миття голови; допомога при митті голови	Один захід	15 (за потреби)
2.9	Розчісування, допомога при розчісуванні	Один захід	10 (за потреби)
2.10	Гоління, допомога при голінні	Один захід	20 (за потреби)
2.11	Обрізання нігтів (без патології) на руках або ногах	Один захід	20 (за потреби)
2.12	Допомога у користуванні туалетом (подача й винесення судна з подальшою обробкою)	Один захід	20 (за потреби)
2.13	Допомога у користуванні сечо- чи калоприймачами	Один захід	40 (за потреби)
2.14	Допомога у прийнятті їжі	Один захід	30 (за потреби, 1-2 рази за відвідування)
2.15	Годування (для ліжкових хворих, дітей з інвалідністю)	Один захід	24 (за потреби, 1-2 рази за відвідування)
2.16	Допомога у виконанні реабілітаційних, лікувально-фізичних вправ (за потреби)	Один захід	45 (за потреби)
2.17	Допомога у догляді за особистими речами, зовнішнім виглядом	Один захід	30 (за потреби)
2.18	Допомога у написанні й прочитанні листів	Один захід	30 за потреби згідно з індивідуальним

			планом/ графіком
III	Допомога при пересуванні в побутових умовах (по квартирі)	Один захід	15 (за потреби)
IV	Допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами		
4.1	Виклик лікаря, працівників комунальних служб, транспортних служб	Разове доручення (за потреби)	15 (за потреби)
4.2	Відвідання хворих у закладах охорони здоров'я	Разове доручення (за потреби)	84 (за потреби)
4.3	Допомога в написанні заяв, скарг, отриманні довідок, інших документів, веденні переговорів з питань отримання соціальних та інших послуг	Разове доручення (за потреби)	45 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
4.4	Сприяння в організації консультування отримувачів соціальної послуги з питань отримання комунально-побутових, медичних, соціальних послуг, питань представлення й захисту інтересів отримувачів соціальної послуги в державних і місцевих органах влади, в установах, організаціях, підприємствах, громадських об'єднаннях	Разове доручення (за потреби)	72 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
4.5	Сприяння в направленні до стаціонарної установи охорони здоров'я, соціального захисту населення	Разове доручення (за потреби)	20 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
V	Навчання навичкам самообслуговування / догляду за дитиною з інвалідністю		
5.1	Навчання навичкам: вмивання, обтирання, обмивання; вдягання, роздягання;	Один захід (за потреби) Один захід (за потреби)	15 / за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком 15 / за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком

	зміни натільної білизни;	Один захід (за потреби)	15 / за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком
	зміни постільної білизни;	Один захід (за потреби)	20 / за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком
	користування туалетом	Один захід (за потреби)	20 / за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком
	користування гігієнічними засобами	Один захід (за потреби)	20 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
VI	Допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними		
6.1	Допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації (протезами, ортезами, інвалідними колясками тощо) засобами догляду і реабілітації	Один захід (за потреби)	45 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
6.2	Навчання та вироблення практичних навичок самостійного користування технічними та іншими засобами реабілітації	Один захід (за потреби)	45 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
VII	Психологічна підтримка		
7.1	Бесіда, спілкування, читання газет, журналів, книг	Один захід (за потреби)	30 за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком
7.2	Консультації психолога, соціального працівника з метою профілактики та контролю депресії, депресивного стану, страху й тривожності, станів шоку, розпачу, розвитку реактивного психозу, мотивації до активності тощо	Один захід (за потреби)	30 за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком, в момент критичного випадку

7.3	Проведення заходів щодо емоційного та психологічного розвантаження	Один захід (за потреби)	60 одноразово / за потреби
7.4	Супроводження (супровід) отримувача соціальної послуги в поліклініку, на прогулянку тощо	Разове доручення	78 (за потреби)
VIII Надання інформації з питань соціального захисту населення			
8.1	Підтримка в організації консультування отримувача соціальної послуги з питань соціального захисту населення	Разове доручення	45 за потреби згідно з індивідуальним планом/ графіком
8.2	Надання інформації з питань соціального захисту населення	Разове доручення	20 (за потреби)
IX Допомога в отриманні безоплатної правової допомоги			
9.1	Консультування щодо отримання правової допомоги через центри безоплатної правової допомоги	Разове доручення	45 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
9.2	Допомога у вигляді скерування, переадресації, супроводу до фахівця з правової допомоги	Разове доручення	45 (за потреби) згідно з індивідуальним планом/ графіком
X	Допомога в оформленні документів (оформлення субсидії на квартплату і комунальні послуги тощо)	Одне оформлення	60 (за потреби)

* Час може відрізнятись з огляду на ступінь індивідуальної потреби отримувача соціальної послуги.

Індивідуальний план може бути переглянуто надавачем соціальної послуги за зверненням отримувача соціальної послуги та/або його законного представника з метою коригування заходів в межах соціальної послуги.

Відмова та припинення надання соціальних послуг вдома.
Медичними протипоказаннями для надання соціальних послуг особам є наявність у них інфекційних захворювань, залежності від психоактивних речовин, алкоголю, психічних захворювань, що перебувають на спеціальному диспансерному обліку.

У разі виявлення в особи зазначених протипоказань працівники (робітники) відділення соціальної допомоги вдома зобов'язані надати йому інформацію про можливі шляхи отримання необхідних йому соціальних послуг в інших установах.

Надання соціальних послуг особам, які перебувають на обліку у відділенні соціальної допомоги вдома припиняється за письмовим повідомленням особи у разі:

- поліпшення стану здоров'я особи, виходу із складних життєвих обставин, в результаті чого особа втрачає потребу та право на надання соціальних послуг;
- виявлення в особи, якого безоплатно обслуговує відділення надання соціальної допомоги вдома, працездатних рідних (батьків, дітей, чоловіка, дружину) або осіб, які відповідно до діючого законодавства України, повинні забезпечити його догляд і допомогу, або осіб, з якими укладено договір довічного утримання (догляду);
- направлення особи до відділення стаціонарного догляду (для постійного або тимчасового проживання), пансіонату, психоневрологічного інтернату, інших закладів постійного проживання;
- зміна місця проживання/перебування особи (за межами адміністративно-територіальної одиниці);
- грубого, принизливого ставлення особи до обслуговуючого персоналу, соціальних працівників (робітників), та інших працівників відділу надання соціальних послуг;
- порушення особою громадського порядку (сварки, бійки тощо);
- систематичне перебування особи в стані алкогольного, наркотичного сп'яніння;
- виявлення медичних протипоказань в особи для соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- надання особі соціальних послуг фізичною особою, якій призначено щомісячну компенсаційну виплату, допомогу на догляд в установленому, діючим законодавством України порядку (крім обслуговування у відділенні організації надання адресної натуральної та грошової допомоги);
- надання особою соціальних послуг іншій особі та отримання ним щомісячної компенсаційної виплати, допомоги на догляд в установленому, діючим законодавством України порядку;
- письмової відмови особи (отримувача) соціальних послуг або його законного представника від отримання соціальних послуг;
- невиконання особою без поважних причин вимог щодо отримання соціальної послуги з догляду вдома, після письмового попередження про припинення чи обмеження її надання або після обмеження надання такої послуги;

– припинення (ліквідації) діяльності відділення соціальної допомоги вдома;

– у разі смерті особи, надання соціальних послуг також припиняється на підставі доповідної записки соціального працівника/робітника та копії свідоцтва про смерть або копії медичної довідки про факт підтвердження смерті особи, виданий виконавчим органом громади.

Відмова повинна супроводжуватись поясненням причин та інформацією про можливі шляхи отримання допомоги.

Про припинення надання соціальних послуг особі видається копія наказу, на підставі якого вноситься інформація до електронної бази даних і робиться позначка в журналі обліку та в особовій справі

4.Оцінювання якості надання соціальної послуги догляду вдома

Моніторинг надання соціальної послуги догляду вдома та оцінювання її якості – постійний чи періодичний перегляд діяльності надавача соціальної послуги, який має на меті оцінювання поточних результатів, виявлення труднощів, визначення проблем, надання рекомендацій для їх усунення, покращення та/або удосконалення надання соціальної послуги;

Діяльність відділення соціальної допомоги вдома, підлягає внутрішній та зовнішній оцінці. Для проведення внутрішньої та зовнішньої оцінки якості надання соціальної послуги догляду вдома застосовуються показники якості соціальної послуги догляду вдома.

Надавачем соціальних послуг здійснюється *щомісячний моніторинг/поточного оцінювання результатів надання соціальної послуги догляду вдома.*

МОНІТОРИНГ / ПОТОЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ результатів надання соціальної послуги догляду вдома**

від _____ 20__ року

Отримувач соціальної послуги (прізвище, ім'я, по батькові (за наявності))

Заходи, що складають зміст послуги	Дата надання соціальної послуги догляду вдома	Інформація про виконання (виконано згідно індивідуального плану/ не виконано)
	на надання соціальної послуги догляду вдома (години,хвилини)	

Надавач соціальної послуги
(підпис)

Отримувач соціальної послуги/
його законний представник/
уповноважений представник
сім'ї (підпис)

Надавач соціальної послуги, вживає заходів щодо:

- інформування отримувачів соціальної послуги, їх законних представників про проведення зовнішнього оцінювання діяльності надавача соціальної послуги;
- забезпечення безперешкодного доступу отримувачів соціальної послуги або їхніх законних представників до органу, що здійснює зовнішнє оцінювання.

Надавач соціальної послуги, проводить регулярне, не рідше ніж один раз на рік, ***внутрішнє оцінювання своєї діяльності щодо відповідності соціальної послуги догляду вдома***, що ним надається, вимогам цього Державного стандарту та вживає заходів щодо усунення виявлених недоліків.

До процедури проведення оцінювання залучаються надавачі соціальної послуги, отримувачі соціальної послуги та/або їхні законні представники.

З цією метою розробляється й впроваджується процедура консультацій з отримувачами соціальної послуги, членами їхніх сімей, законними представниками щодо відповідності обсягу, змісту, умов та порядку надання соціальної послуги догляду вдома вимогам, встановленим у Державному стандарті.

Надавачі соціальної послуги, підлягають зовнішньому оцінюванню, що здійснюється місцевими органами виконавчої влади,

органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами, відповідно до законодавства.

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ

надання соціальної послуги догляду вдома

1. Кількісні показники:

- кількість скарг та результати їх розгляду (у розрахунку на 100 отримувачів соціальної послуги);
- кількість подяк (у розрахунку на 100 отримувачів соціальної послуги);
- кількість отримувачів соціальної послуги, яким надано соціальну послугу;
- кількість задоволених звернень про отримання соціальної послуги (% від загальної кількості звернень);
- кількість працівників, які мають відповідну фахову освіту (%);
- кількість працівників, які підвищили рівень кваліфікації (%);
- періодичність здійснення моніторингу якості надання соціальної послуги;
- відповідність встановлених показників якості отриманим під час контролю.

2. Якісні показники:

1) адресність та індивідуальний підхід - критерії оцінювання:

- наявність визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги;
- наявність індивідуального плану надання соціальної послуги, що відповідає визначеному ступеню індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги;
- забезпечення перегляду індивідуального плану надання соціальної послуги (у разі потреби);

2) результативність - критерії оцінювання:

- рівень задоволеності соціальною послугою (за оцінками отримувачів соціальної послуги);
- покращення емоційного, психологічного, фізичного стану отримувачів соціальної послуги, позитивні зміни в стані отримувача соціальної послуги в процесі її надання порівняно з періодом, коли соціальна послуга не надавалась;
- проведення опитувань, збір відгуків, реагування на скарги отримувачів соціальної послуги та/або їхніх законних представників та проведення роботи щодо надання роз'яснень отримувачам соціальної послуги та/або їхнім законним представникам;
- розроблення та застосування системи заохочення надавачів соціальної послуги, роботу яких позитивно оцінюють отримувачі соціальної послуги;
- проведення внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості надання соціальної послуги;

3) своєчасність - критерії оцінювання:

- прийняття рішення щодо надання соціальної послуги, визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, підготовка індивідуального плану надання соціальної послуги у встановлений строк;
- складання та підписання договору про надання соціальної послуги;
- відповідність строків та термінів надання соціальної послуги зазначеним у договорі;

- 4) доступність та відкритість - критерії оцінювання:
- наявність умов доступності на території, прилеглий до приміщень надавача соціальної послуги (наявні спеціально обладнанні місця для паркування, контрастні предмети, пандуси, інші пристосування);
- наявність оформлених стендів з інформацією для отримувачів соціальної послуги про порядок надання, умови та зміст соціальної послуги, в тому числі у доступних для сприйняття особами з інвалідністю форматах;
- відповідність офіційного сайту надавача соціальної послуги ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0»;

5) повага до гідності отримувача соціальної послуги - критерії оцінювання:

- відгуки отримувачів соціальної послуги щодо ставлення до них надавачів соціальної послуги;
- повага до гідності отримувачів соціальної послуги та недопущення негуманних і дискримінаційних дій;
- наявність стендів з інформацією про правозахисні організації та порядок подання і розгляду скарг;
- наявність у договорі про надання соціальної послуги положень щодо дотримання конфіденційності;
- дотримання конфіденційності;
- 6) професійність - критерії оцінювання:
- штатний розпис сформовано відповідно до законодавства та з урахуванням спеціалізації;
- наявні затвержені посадові інструкції;
- розроблена програма стажування для початківців, які надаватимуть соціальну послугу;
- розроблені графіки проведення навчання, підвищення кваліфікації та атестації надавачів соціальної послуги;
- наявність документів про освіту (державного зразка) працівників надавача соціальної послуги;
- графік проведення робочих нарад з питань законодавства у сфері надання соціальних послуг.

Результати проведення внутрішньої та зовнішньої оцінки якості надання соціальної послуги догляду вдома оприлюднюються і поширюються серед отримувачів соціальної послуги, їхніх законних представників, населення адміністративно-територіальної одиниці, де здійснює свою діяльність надавач соціальної послуги.

Особливості організації догляду вдома у воєнний час. У зв'язку з воєнними діями на території України надавачі соціальних послуг, зокрема соціальні робітники, не в змозі забезпечити надання послуг з

догляду вдома усім тим, хто уклав відповідний договір на обслуговування, і постійно потребує таких послуг. Тому органам місцевого самоврядування та надавачам соціальних послуг пропонується за згодою громадян організувати їх спільне проживання для забезпечення можливості надання їм необхідного догляду вдома. Це дозволить сконцентрувати зусилля соціальних працівників і робітників та забезпечити умови для життєдіяльності отримувачів соціальних послуг. Для організації догляду вдома в умовах спільного проживання пропонується надавачам соціальних послуг розробити пропозиції щодо спільного проживання отримувачів соціальних послуг, де визначити:

- отримувачів послуг з догляду вдома, які можуть та бажають бути поселені в приміщення для спільного проживання;

- приміщення призначене та придатне до проживання, яке забезпечує умови для проживання (опалення, електрику, можливості для приготування їжі (чи її доставка), водопостачання, дотримання особистої гігієни тощо). Таким приміщенням також може бути будинок (квартира) мешканця громади чи одного з отримувачів послуг, де можна розмістити 4-5 осіб;

- ресурси та персонал, у тому числі волонтерів, які будуть забезпечувати догляд. При цьому доцільно максимально використовувати ресурси, наявні у самих отримувачів послуг (постільна білизна, посуд, тощо), релігійної громади та мешканців громади;

- графік цілодобового чергування соціальних робітників, соціальних працівників в приміщенні для спільного проживання. Такі пропозиції не потребують затвердження наказом керівника виконавчого органу сільської/селищної/міської ради та можуть реалізовуватись лише з узгодженням їх із відповідним виконавчим органом.

Щодо влаштування громадян похилого віку та осіб з інвалідністю до будинків-інтернатів для громадян похилого віку У період воєнного стану, зокрема на територіях ведення бойових дій, пропонується організувати стаціонарний, паліативний догляд, підтримане проживання громадян похилого віку осіб з інвалідністю екстрено (кризово) за заявою цієї людини або її законного представника (для недієздатних осіб) / повідомлення органу опіки та піклування (за відсутності законного представника) або за алгоритмом надання соціальних послуг екстрено (кризово).

Питання для самоконтролю

1. Визначити основні завдання роботи відділення соціальної допомоги вдома територіального центру (центру надання соціальних послуг) в громаді.
2. Охарактеризувати зміст соціальних послуг, які надає відділення соціальної допомоги вдома
3. Окреслити загальні підходи щодо порядку надання соціальної послуги догляду вдома
4. Охарактеризувати процес оцінювання якості надання соціальної послуги догляду вдома
5. Розкрити особливості організації догляду вдома у воєнний час

Самостійна робота

Опрацювати Державний стандарт соціальної послуги догляду вдома (2013 р.) із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства соціальної політики № 335 від 16.06.2021 № 147 від 11.05.2022

Література:

1. Керівництво із впровадження інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Збірка додатків / Дацаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 96 с
2. Методичні рекомендації з організації та функціонування мобільної соціальної служби з догляду вдома та паліативного догляду. Київ, 2021. 110 с.
3. Роберт Мілн (Robert Milne) Клієнторієнтовані послуги та належний догляд. Практичний посібник. Роберт Мілн. Х: ХІСД, 2018. 68 с.
4. Розбудова системи паліативної допомоги в територіальній громаді : навчальний посібник / за заг. ред. О. В. Купенко. Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. 135 с
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
6. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
7. Технології соціальної роботи за місцем проживання: навч. посібник / уклад. Іващенко К., Коцур І. 2-ге вид., он. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 114 с.
8. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Г. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Харків: ХІСД, 2017.112 с.

Тема 11. Соціальні програми та проекти в громаді

1. Програма соціально-економічного розвитку громади
2. Розробка й реалізація соціальних програм в громаді
3. Соціальний проект в територіальній громаді
4. Моніторинг та оцінка соціальних проектів у територіальній громаді
5. Гранти як джерело фінансування соціальних проектів у громаді

Основні терміни і поняття

Стратегія розвитку громади – це довготермінова програма, що містить комплекс цілей її розвитку та окреслює напрямки і пріоритети діяльності, а також визначення фінансових засобів, які необхідні для досягнення визначених цілей у певній часовій перспективі.

Програма соціально-економічного і культурного розвитку громади – це документ, в якому визначаються цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку на короткостроковий період, як правило, на рік, засоби та шляхи їх досягнення, формується взаємоузгоджена і комплексна система напрямків та заходів органу місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв’язання проблем економічного і соціального розвитку громади.

Місцеві цільові програми є сукупністю взаємопов’язаних завдань і заходів, узгоджених за строками та ресурсним забезпеченням з усіма задіяними виконавцями, спрямовані на розв’язання найактуальніших проблем розвитку громади або окремих галузей економіки чи соціально-культурної сфери громади, реалізація яких здійснюється за рахунок коштів бюджету громади, обласного бюджету, державного бюджету та інших залучених коштів.

Соціальна програма – документ, що визначає основні напрямки розвитку соціуму регіону, чи громади окремої групи населення на певний строк, складова програми соціально-економічного розвитку громади.

Соціальне проектування як різновид проектної діяльності – це конструювання індивідом, групою чи організацією дій, спрямованих на досягнення соціально значимої мети та локалізованих за місцем, часом та ресурсами.

Соціальний проект – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яка має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якої на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням.

Грант – безоплатна цільова субсидія, що надається на конкурсній основі організації, ініціативній групі або індивідуальній особі для реалізації заявленого проекту в тій чи іншій сфері діяльності.

1.Програма соціально-економічного розвитку громади

Планування надання соціальних послуг у громаді відбувається у межах системи планових документів розвитку громади, які охоплюють різні часові проміжки – довгостроковий (орієнтовно 7 років), середньостроковий (3-5 років) і короткостроковий (1 рік).

Основоположним документом, що визначає пріоритети розвитку територіальної громади є *стратегія її розвитку*. **Стратегія розвитку громади** – це довготермінова програма, що містить комплекс цілей її розвитку та окреслює напрямки і пріоритети діяльності, а також визначення фінансових засобів, які необхідні для досягнення визначених цілей у певній часовій перспективі. У цьому документі на довгострокову перспективу (7 років і більше) окреслюють орієнтири розвитку ключових сфер життєдіяльності громади. Для цього проводять ґрунтовне аналітичне дослідження, визначають сильні та слабкі сторони громади, бачення її розвитку, стратегічні й оперативні цілі та розробляють детальні завдання, виконання яких має забезпечити досягнення визначених цілей. *Питання соціального захисту членів громади переважно визначають як окрему стратегічну ціль*. Серед цілей, до реалізації яких вносять і надання соціальних послуг, належать: соціальний захист вразливих груп населення громади, забезпечення доступності та якості послуг соціального захисту для дітей, сімей з дітьми та осіб відповідно до їхніх потреб тощо.

На розвиток соціальних послуг в громаді спрямовані окремі завдання у **Стратегії розвитку територіальної громади**. *Прикладами формулювання таких завдань можуть бути:*

- 1) розвиток інфраструктури надання соціальних послуг;
- 2) забезпечення надання соціальних послуг вразливим групам населення, з урахуванням потреб територіальної громади;
- 3) розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням потреб територіальної громади;
- 4) розвиток ринку соціальних послуг через залучення надавачів недержавного сектору до надання соціальних послуг.

Звертаємо увагу, що в кожному конкретному випадку необхідно визначати цілі і завдання, які є актуальними для певної територіальної громади. Важливою складовою розроблення стратегій розвитку є необхідність забезпечення відкритості процесу та залучення до нього

зацікавлених у розвитку громади осіб, що створює сприятливі умови для врахування широкого кола пропозицій та думок.

На підставі стратегії розвитку формується *програма соціально-економічного і культурного розвитку*. **Програма соціально-економічного і культурного розвитку** - це документ, в якому визначаються цілі та пріоритети економічного і соціального розвитку на короткостроковий період, як правило, на рік, засоби та шляхи їх досягнення, формується взаємоузгоджена і комплексна система напрямків та заходів органу місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку громади.

У статті 11 Закону «Про місцеве самоврядування» пропонується наступна структура програми:

- аналіз соціально-економічного розвитку відповідної територіально-адміністративної одиниці за попередній і поточний роки та характеристика головних проблем розвитку її економіки та соціальної сфери;
- стан використання природного, виробничого та трудового потенціалу, екологічна ситуація у відповідній територіально-адміністративній одиниці;
- можливі шляхи розв'язання проблем розвитку економіки і соціальної сфери відповідної територіально-адміністративної одиниці;
- мета та пріоритети соціально-економічного розвитку відповідної територіально-адміністративної одиниці в наступному році;
- система заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації соціально-економічної політики з визначенням термінів виконання та виконавців;
- основні показники соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- дані про отримання та використання доходів від розпорядження об'єктами права комунальної власності, показники розвитку підприємств та організацій, що є об'єктами права комунальної власності.

Як бачимо, у структурі програми представлені три елементи: **економіка, екологія і соціум**.

Разом із програмою соціально-економічного розвитку розробляються цільові програми, які є її складовими.

Місцеві цільові програми є сукупністю взаємопов'язаних завдань і заходів, узгоджених за строками та ресурсним забезпеченням з усіма задіяними виконавцями, спрямовані на розв'язання найактуальніших проблем розвитку громади або окремих галузей економіки чи

соціально-культурної сфери громади, реалізація яких здійснюється за рахунок коштів бюджету громади, обласного бюджету, державного бюджету та інших залучених коштів.

Планування та розробка будь-яких програм, є *процесом, котрий містить аналіз потреб, вибір відповідного змісту й методів реалізації програми, управління реалізацією програми, а також процеси оцінки ефективності та результатів програми*. Зазвичай, **цільова програма містить такі компоненти** як визначення проблеми, на вирішення якої спрямована програма, її мету, обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми, визначення завдань і заходів програми, джерел їх фінансування та очікуваних результатів.

Детальні вимоги щодо розробки цільових програм доцільно визначити окремим рішенням органу місцевого самоврядування. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» покладає відповідальність за складання програм соціально-економічного розвитку, а також цільових програм на виконавчі комітети рад. При цьому підготовча робота повинна здійснюватися під керівництвом голови. Відповідно до даного Закону місцеві програми повинні складатися щорічно з урахуванням Державної програми економічного і соціального розвитку на відповідний рік.

2.Розробка й реалізація соціальних програм в громаді

На основі інтегральної програми розвитку громади розробляються соціальні програми, що спрямовані на поліпшення соціальних умов життя населення. Місцеві соціальні програми враховують як потреби і ресурси громади, спільне бачення членів громади шляхів розв'язання тих чи інших соціальних проблем, так і бачення керівництва місцевого самоврядування, представників виборних органів, а також інші чинники).

Соціальна програма - документ, що визначає основні напрямки розвитку соціуму регіону, чи громади окремої групи населення на певний строк і є, як правило, складовою частиною більш загального плану - програми соціально-економічного розвитку громади.

Зміст і напрямки соціальних програм:

- вдосконалення чинного законодавства та розробка нових нормативно-правових актів з питань діяльності життя громадян;
- проведення наукових досліджень, які сприятимуть вирішенню соціальних питань сталого розвитку громади;
- створення інформаційних систем з використання наукових досліджень, передового досвіду щодо розвитку громади;
- засоби, що спрямовані на розвиток національних особливостей містобудування та архітектури; охорона та раціональне використання

пам'яток культурної спадщини;

- вдосконалення соціальних стандартів щодо рівня та якості життя; забезпечення доступу до соціальних послуг усіх верств населення;

- розвиток мережі закладів та установ дошкільного виховання, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури та відпочинку;

- відкриття та утримання державних установ і навчальних закладів для соціально незахищених верств населення.

Соціальна програма може містити декілька напрямів заходів, спрямованих на системне вирішення проблеми територіальної громади. Як окремий напрям можуть бути узагальнені організаційні заходи щодо розвитку соціальних послуг, зокрема:

- визначення потреб у соціальних послугах;
- комунікацію з населенням громади у сфері соціальних послуг;
- координацію діяльності різних суб'єктів у сфері соціальних послуг;

- моніторинг надання та оцінку якості соціальних послуг.

Інші напрями цільової програми можуть містити заходи щодо розвитку певної соціальної послуги або їх груп.

У складанні соціальних програм беруть участь не тільки органи місцевого самоврядування, але й неурядові організації, групи ініціативних громадян місцевої громади, а також запрошені експерти.

У теорії роботи в громаді виділяють п'ятикрокову модель організації громади та впровадження програм у ній. Вона складається з таких етапів:

1. Аналіз стану громади.
2. Планування та ініціювання програм.
3. Впровадження програм.
4. Підтримка діяльності та зміцнення програми.
5. Поширення результатів чи переоцінка стану громади.

При плануванні програм варто звернути увагу на такі питання, як:

- потреби якої цільової групи задовольнятиме програма;
- які існують альтернативи виходу з ситуації; чи було застосовано подібний підхід раніше;
- результати запровадження того чи іншого підходу;
- оцінка ймовірності успішності програми;
- ресурси, необхідні задля її реалізації;
- виконавці програми;
- ризики та перешкоди (наявні та ті, що можуть виникнути у процесі реалізації програми);

- коло дійових осіб, союзників та прихильників;
- необхідність певної організаційної структури.

Під час планування, як правило, передбачається делегування повноважень та визначення кола відповідальних осіб, установлення обсягу робіт, а також заходів для виконання поставлених цілей, розглядаються правові аспекти, що регулюють соціальну сферу, джерела фінансування і терміни виконання запланованих заходів.

Програма має:

- відповідати інтересам цільових груп громади;
- приносити вигоди цільовій групі;
- показувати результат, якого буде досягнуто в громаді після виконання програми;
- демонструвати досяжність результату.

Особливостями соціальних програм у громаді вважають те, що:

- програму не можна «помацати руками» (це послуга, нематеріальний актив);
- якість програми досить часто залежить від кваліфікації лідера;
- результат програми не виявляється негайно;
- програма – це активна послуга, яка передбачає взаємодію з тими, на кого вона спрямована.

Загалом соціальні програми у громаді можна розрізнити за:

- тривалістю (короткострокові, довгострокові);
- змістом (підтримуючі, інноваційні);
- повторюваністю (разові, постійні);
- спрямованістю на різні групи населення (загальні, вибіркові/цільові).

Крім того, виокремлюють:

- програми, спрямовані на збереження статус-кво, запобігання можливим чи запропонованим змінам;
- програми, що реагують на існуючі виявлені потреби членів громади;
- програми, спрямовані на запобігання виникненню труднощів у громаді;
- програми, що мають на меті досягнення в майбутньому соціальної справедливості й спрямовані на зміну системи.

Реалізація програм у громаді часто потребує залучення додаткових ресурсів, тобто, *фандрейзингу*. Такі ресурси можуть надходити у вигляді готівкових та безготівкових пожертв, грантів від донорів, спонсорської допомоги, гуманітарної (матеріальної) допомоги, послуг тощо.

Зауважимо, що при впровадженні соціальної програми в громаді важливо звертати увагу на те, щоб:

- члени громади знали про програму, розуміли її мету, завдання (критерії надання послуг);
- в разі потреби – зробити публічний початок програми або вдатися до символічних дій керівників громади;
- у ході програми була підтримка та стимулювання участі населення, а також залучення волонтерів;
- були наявними певні ресурси, а також відбувався постійний пошук додаткових джерел;
- відбувалося поточне планування роботи;
- було налагоджене управління людьми, задіяними в реалізації програми, та їхня професійна підтримка.

Програми, впроваджувані в громаді, повинні піддаватися *моніторингу (постійному перегляду стану виконання) й підсумковому оцінюванню.*

В Україні є достатній досвід розробки місцевих соціальних програм, зокрема, спрямованих на розв'язання проблем різних вразливих соціальних груп. Нині ж у більшості країн світу при органах місцевого самоуправління діють комітети з питань місцевого соціального планування, що активно залучають громадськість до визначення змісту місцевих соціальних програм, оскільки це підвищує рівень довіри населення до місцевої влади.

3. Етапи розробки соціального проекту в громаді

Певні завдання соціальних програм в громаді реалізуються у вигляді соціальних проектів. *Проект може існувати у двох різновидах:*

- як складова частина програми економічного та соціального розвитку, яка визначає основні цілі та завдання, що належать до соціальної сфери, та мають бути виконані в запланований період, а також головні засоби та шляхи їх здійснення;
- як самостійний варіант вирішення локальної проблеми конкретної цільової групи певного соціального середовища.

Соціальні працівники в громаді мають володіти проєктивним вміннями, оскільки характерною особливістю їх професійної діяльності є пошук нестандартних рішень для розв'язання різноманітних соціальних проблем, пов'язаних із різними категоріями клієнтів, які і можуть реалізуватися в соціальних проєктах. Кожна ідея, ініціатива потребують обґрунтування, підтримки певних організацій чи впливових осіб, пошук коштів на реалізацію тощо. Така робота пов'язана зі звертаннями в різні соціальні інституції, пошуками, участю в конкурсах, що, в свою чергу, вимагає аргументованих пояснень, формулювання

конкретних цілей та завдань, опис видів діяльності, логічно викладених та відповідно оформлених. Все це є складовими **проектної діяльності як невід’ємної частини реалізації соціальних ініціатив на різних рівнях (державному, регіональному, локальному), в тому числі і у територіальній громаді.** **Соціальне проектування як різновид проектної діяльності** – це конструювання індивідом, групою чи організацією дій, спрямованих на досягнення соціально значимої мети та локалізованих за місцем, часом та ресурсами. **Результатом такого конструювання є проект** – сукупність скоординованих дій із певними точками відліку та закінчення з метою досягнення певних цілей з встановленими строками, витратами та параметрами виконання.

Соціальний проект – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яка має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якої на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням.

Проект має кілька характерних особливостей. По-перше, у нього завжди є **мета**, оскільки чітко визначені цілі – це запорука отримання конкретних результатів. **Проекти обмежені у часі та просторі**, оскільки у них завжди є початок і кінець. Проект **реалізується в певному місці (соціальному інституті, громаді, регіоні тощо) та контексті.** Кожен проект є по-своєму унікальним, так як виникає з нових ідей, які мають на меті специфічне вирішення проблеми на певному рівні.

Реалізація проектів потребує колективних зусиль команди проекту та партнерів, з метою вирішення соціальних проблем, зокрема у територіальній громаді.

Текстовий опис проекту є формою фіксації намічених задумів розробників та робочим документом під час реалізації проекту, в якому мають бути:

- анотація проекту;
- проблема, на вирішення якої спрямовано проект;
- мета та завдання проекту;
- опис видів діяльності, які будуть виконані в межах проекту;
- терміни та місце реалізації проекту;
- прогнозовані результати;
- кадрове, фінансове та матеріально-технічне забезпечення проекту;
- кошторис витрат;
- додатки.

Розглянемо їх детальніше.

1.Анотація проекту. В анотації слід чітко і стисло розкрити

зміст проекту за такою схемою:

- назва проекту;
- актуальність проекту; основна проблема проекту; інноваційна, соціально-економічна спрямованість і реальна можливість його виконання;
- перелік заходів проекту (коротко);
- очікувані результати проекту;
- цільові групи проекту;
- обсяг коштів, необхідних для реалізації проекту та джерела його фінансування;
- організації-партнери, співвиконавці проекту.

2. Детальний опис проекту.

Опис проблеми, на розв'язання якої спрямовано проект (пропонується надати інформацію за такими складовими:

- стисла інформація про громаду (в тому числі кількість населення) та опис наявних потреб і проблем у ній;
- детальне визначення проблематики, на основі якої виникла ідея щодо складення цього проекту;
- соціальний та економічний аспекти вирішення проблеми у проектний спосіб;
- підтвердження відповідності проекту стратегії розвитку громади, плану заходів з її реалізації. Додати витяги з копії відповідних документів і посилання на відповідний вебсайт.
- визначення цільових груп проекту (категорій працівників, верств населення, на які спрямовані результати проекту);
- підстави для визначення цільових груп і заходів;
- обґрунтування спрямованості результатів проекту визначеним цільовим групам.

Мета та завдання проекту

Мета проекту потребує чіткого формулювання. Призначення мети - показати тип проблеми, що буде предметом соціальної діяльності проекту. При формулюванні мети можна скористатися наступною схемою: метою проекту є спрямованість проекту на (вказати конкретний аспект проблеми) шляхом (вказати спосіб реалізації проектної діяльності).

Завдання - конкретні досягнення, спрямовані на вирішення проблеми і здійснення мети проекту. Завдання мають визначити логіку розв'язання проблеми проекту. Доцільно надати обґрунтування, чому саме у запропонований спосіб планується вирішити проблему, яка стала підставою для здійснення проекту і чи не існує більш доцільного або більш раціонального способу досягнення мети проекту. У зв'язку з цим

при формулюванні задач важливо уникати слів, що означають процес (напр. підтримувати, координувати, перебудовувати) натомість необхідно вживати закінчену форму дієслова (напр., підготувати, розподілити, організувати, виготовити).

Опис діяльності у рамках проекту

У цьому розділі необхідно описати, яким чином у проекті планується досягнути його мети, тобто, розкрити спосіб виконання завдань проекту. *Для цього необхідно надати таку інформацію:*

- короткий опис заходів проекту. Він може бути деталізованим до тієї міри, яка дозволяє отримати чітку уяву про зміст і спрямованість кожного із заходів;

- яким чином проект базуватиметься на попередніх досягненнях, проєктах чи заходах; у який спосіб буде забезпечено місцеве правове супроводження, або регулювання заходів за проєктом;

- які процедури внутрішнього моніторингу та координації заходів за проєктом передбачено протягом його реалізації; наявні можливості та запропонований порядок адміністративного або корпоративного врегулювання (у оперативний спосіб) у випадку виникнення під час реалізації проєкту непередбачених чи негативних результатів, або побічних наслідків; чи планується застосування механізмів громадської оцінки ефективності досягнутих результатів;

- розподіл функцій організацій-партнерів у реалізації проєкту, обґрунтування ролі кожного партнера;

- команда (професійні групи), що буде здійснювати проєкт (за функціями; без зазначення прізвищ конкретних осіб). Надайте орієнтований перелік та стисле резюме організацій (підприємств), які передбачається залучити до здійснення технічних заходів. Надайте стисле обґрунтування причин, за якими вважається за доцільне попередньо визначити цих осіб виконавцями відповідних заходів за проєктом.

Для інвестиційних проєктів, які передбачають будівництво, додатково зазначаються наявність експертних висновків, погоджень, сертифікатів, документів дозвільного характеру;

План-графік реалізації заходів проєкту

Тривалість проєкту становитиме _____ місяців.

Заходи розташовуються в логічній чи хронологічній послідовності. робочий план є планом-графіком виконання запланованих заходів з обов'язковим зазначенням передбачуваних дат і відповідальних за їх проведення (нижче приведена можлива форма таблиці

Для складання плану реалізації проєкту можна використовувати таблицю:

Графи:

Номер з/п;	Етап реалізації проекту	Строк реалізації	Заходи, що будуть проводитися;	Відповідальний.

Очікувані результати проекту

Короткотривалі та перспективні наслідки реалізації проекту;

Сформулювати прогностичні дані та показники, яким чином реалізація проекту покращить наявну ситуацію для цільових груп.

За потреби обґрунтувати детальніше сталість результатів проекту. Надати такі характеристики:

- *фінансова сталість*, зокрема: економічна ефективність (чи виявиться реалізація проекту економічним поштовхом для розвитку механізмів соціально-економічної самодостатності місцевої територіальної громади, чи передбачає діяльність за проектом подальший розвиток й функціонування відповідних (у тому числі започаткованих за результатами проекту) структур, організацій та підприємств на засадах самокупності, яким чином діяльність за проектом позначиться на формуванні й розвитку джерел надходжень до місцевого бюджету (бажано обґрунтувати фінансовий прогноз таких надходжень).

- *інституційна сталість* – яким чином реалізація проекту вплине на розвиток місцевих соціальних інститутів, зокрема, мережі спеціалізованих закладів, місцевого підприємництва, громадських організацій тощо;

- *політична сталість* – надати аналіз впливу проекту на формування місцевої політики у відповідній сфері (галузі), на якість та інтенсивність процесів трансформаційних перетворень у громаді, на зміни управлінської поведінки та форматів взаємовідносин органів місцевого самоврядування з організаціями; місцевим підприємством та громадськими організаціями та ін.;

Інновації проекту. Опис інновацій здійснюється у разі, якщо проект дійсно передбачає одну або декілька інновацій (йдеться про інновації технічного або іншого характеру у створенні продуктів чи наданні послуг мешканцям населеного пункту, розробку окремих методологічних елементів, які суттєво впливатимуть на ефективність здійснення перетворень в окремій сфері життєдіяльності. Наприклад: монополізації надання послуг, впровадженню нових механізмів надання послуг; впровадження досвіду інших громад тощо.

У цьому розділі слід зазначити: короткий опис (сутність інновації та сфера практичного застосування); характер інновації

(технічний, технологічний, організаційний, фінансовий тощо); основні якісні характеристики (цінність, прогнозований позитивний ефект); територіальний масштаб інновації (не має аналогів: в Україні/в області/районі/селі/селищі); Наявність захисту авторства (якщо є, слід зробити посилання на публікації, патенти).

Ризики, які можуть бути пов'язані з реалізацією проекту.

Слід проаналізувати основні ризики проекту, як внутрішні, так і зовнішні, пояснивши, яким чином ці ризики можуть бути мінімізовані. Також потрібно оцінити ступінь ймовірності кожного з перерахованих ризиків.

Механізм моніторингу та оцінки проект. Слід описати стратегію оцінки проекту, яка містить оцінки, часові рамки роботи та тип оціночної діяльності. Необхідно відобразити, які процедури внутрішнього моніторингу та координації заходів за проектом передбачено протягом його реалізації; наявні можливості та запропонований порядок врегулювання (у оперативний спосіб) у випадку виникнення під час реалізації проекту непередбачених чи негативних результатів, або побічних наслідків; чи планується застосування механізмів громадської оцінки ефективності досягнутих результатів. Також слід надати план моніторингу проекту

Бюджет проекту.

У бюджеті звичайно вказуються джерела фінансування (*партнери, власний внесок, благодійні фонди*). До основних бюджетних категорій у соціальному проекті відносяться: оплата праці; основні прямі витрати і непрямі витрати. Оплата праці може містити в собі зарплату і гонорари, консультативні і контрактні послуги, а також податки. Працівники, що реалізують проект, розподіляються на постійно працюючих (повний робочий день) і тимчасово працюючих. Для останньої категорії необхідно вказати частку робочого тижня (у %). Посадові оклади звичайно призначаються як середнє арифметичне по відповідній спеціальності.

Основні прямі витрати містить витрати на: приміщення і комунальні послуги; оренду і покупку устаткування; роздаткові матеріали; добові і транспортні витрати; інші витрати.

У випадку наявності декількох партнерів, які співфінансують проект, доцільно наводити в обох формах бюджету окремі графи «організації-партнери» для кожного з них.

3. Додатки

У цьому розділі даються рекомендаційні листи на організацію, керівників проекту від інших громадських організацій, громадських лідерів, державних структур. Подається інформація про партнерські

організації. Така форма має бути заповнена для кожної з організацій-партнерів.

	Партнер 1	Партнер 2
<i>Повна офіційна назва організації-партнера</i>		
Місце розташування		
Юридичний статус		
Офіційна адреса		
Контактна особа		
Телефон		
Факс		
Адреса електронної пошти		
Кількість штатних співробітників (постійних та тимчасових)		
Роль та залученість до підготовки цього проекту		
Завдання, які покладаються на організацію-партнера в реалізації проекту		

Умовами успішності соціального проекту можна вважати такі:

- добровільність участі в проекті; – чіткий розподіл обов’язків між його учасниками;
- врахування особистісних інтересів, якостей, умінь членів проектної команди;
- чітка позиція координаторів проекту;
- оптимальний розподіл часу роботи над проектом;
- підтримка проекту керівництвом соціальної установи;
- зацікавленість у результатах проектної діяльності соціальних установ і органів влади.

Реалізацію соціальних проектів у територіальній громаді можна розглядати не лише як процес, спрямований на вирішення соціальних проблем окремих груп населення, а й як напрямок саморозвитку та самовдосконалення членів громади, формування у них відповідальності за події, які відбуваються в житті громади.

4. Моніторинг та оцінка соціальних проектів у територіальній громаді

Коли проект має вигляд певного текстового документу, наявні ресурси для його впровадження, настає **етап безпосередньої реалізації проекту**. На цьому етапі відбувається не лише виконання запланованих видів діяльності, але й **моніторинг** – постійне відстеження процесу робіт, які відбуваються в рамках проекту для порівняння реального стану справ з планом. Адже під час реалізації будь-якого проекту виникають ситуації, які не можуть бути завчасно спроєктовані. Саме результати моніторингу дають можливість своєчасно реагувати на певні відхилення від плану, які виникають під час реалізації проекту. **Моніторинг соціального проекту, який реалізується у територіальній громаді, можна характеризувати як процес спостереження за виконанням запланованих дій та заходів з метою їх коригування, мінімізації негативних наслідків, не передбачуваних ситуацій.**

Для здійснення моніторингу проекту необхідний **певний інструментарій**. Він має бути конкретним та зрозумілим; відповідати на головні питання, які стосуються досягнень завдань та мети проекту; відповідати критеріям, що мають полегшити зрівняльність результатів.

До інструментарію моніторингу можуть входити інтерв'ю, спостереження, анкети, фокус-групи. Важливою складовою моніторингу соціальних проектів є періодичний аналіз поточної та підсумкової звітності за відповідними схемами.

Моніторинг не є єдиною процедурою, яка дає уявлення про особливості реалізації проекту. Крім нього на окремих етапах проекту здійснюється **також оцінка – процес детального аналізу результатів діяльності та їх співвіднесення з певними запланованими критеріями**. За підсумками оцінки визначається рівень ефективності проекту для вирішення певної соціальної проблеми. Залежно від того, коли здійснюється оцінка, розрізняють **вхідну (або базову), поточну та підсумкову оцінку**.

Вибір оцінки залежить від того, що саме керівники проекту або ті, хто надає кошти на реалізацію проекту, хочуть знати про проект перед тим, як прийняти управлінське рішення, та яка інформація їм для цього потрібна.

Розглянемо детальніше ці види оцінок.

Вхідна оцінка здійснюється на початковому етапі розробки проекту (або окремого виду проектної діяльності), коли потрібно оцінити вихідну ситуацію, реалістичність цілей та завдань, доречність та адекватність обраних об'єктів, очікуваних результатів. Таку оцінку під час реалізації соціально-педагогічних проектів можуть здійснювати

люди та організації, які приймають рішення про фінансування проекту чи участь у ньому (наприклад, керівники загальноосвітніх закладів, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо).

Поточна оцінка застосовується, коли проект вже впроваджується, і, не очікуючи його закінчення, потрібно оцінити перебіг подій – чи насправді реальна діяльність відповідає запланованій, чи потрібні якісь кардинальні зміни, додаткові заходи тощо. Вона може містити кількісні (кількість учасників проекту, наданих послуг, працюючих організацій тощо) та якісні характеристики (які зміни в поглядах, поведінці учасників спричинила участь в проекті; як це використали люди для поліпшення ситуації в своєму житті, оточенні тощо; що нового було ними ініційовано).

Підсумкова оцінка – це оцінка результатів, яких досягнуто наприкінці соціального проекту. Тут теж має місце аналіз кількісних та якісних показників проекту. Окрім цього, на етапі підсумкової оцінки проекту може відбуватися й аналіз його рентабельності, тобто вигоди у грошовому вимірі та отриманих ефектів (соціальних, педагогічних, економічних тощо). Якщо за результатами поточної оцінки ми можемо вплинути на хід реалізації проекту, то за результатами підсумкової оцінки ми можемо отримати уроки на майбутнє, але змінити що-небудь в проекті вже не зможемо.

В залежності від того, хто проводить оцінку проекту розрізняють:

- *внутрішню оцінку* здійснюють учасники проекту, які безпосередньо його реалізують. Здебільшого внутрішня оцінка спрямована на удосконалення процесу реалізації проекту. Внутрішня оцінка повинна бути невід'ємною складовою впровадження соціально-педагогічного проекту;

- *зовнішню оцінку* проводять незалежні експерти з інших організацій чи проектів, які займають незалежну позицію щодо керівників проекту.

Така оцінка частіше всього спрямована на аналіз відповідності діяльності, результатів, завдань та мети, які були досягнуті, тим, які були заплановані. Питання того, яка оцінка ефективніша: зовнішня чи внутрішня давно обговорюється науковцями.

Варто зазначити, що кожен з видів оцінки має свої переваги та недоліки. Так, оцінювачі, які працюють в організаціях, які безпосередньо впроваджують проект, добре в ньому орієнтуються, розуміють його інтереси, потреби і наявні можливості застосування результатів.

Водночас незалежні оцінювачі більш самостійні та незалежні, вони часто є більш професійно компетентними в даній сфері. Світовий

досвід численних оціночних кампаній доводить, що внутрішня оцінка більш ефективна стосовно поточного удосконалення діяльності, а зовнішня – стосовно вироблення неупереджених суджень про розвиток проекту в перспективі»

Оцінка потреб зосереджена на визначенні потреб певної цільової групи, на яку зорієнтовано проект. Така оцінка повинна проводитись на етапі розробки проекту або на початковому етапі реалізації проекту.

Під час оцінки процесу у фокус уваги потрапляють процеси відбору учасників, їх залученні, заходах, видах діяльності та ресурсах проекту, реакції учасників на функціонування проекту. Питання, пов'язані з процесами, стосуються виключно того, що відбувається в рамках проекту. Основним моментом є відповідність програми намірам її розробників. Конкретними запитаннями щодо оцінки процесу у соціально-педагогічних проектах, наприклад, можуть бути: чи спрямовані заходи проекту на окрему цільову групу; чи задоволені люди участю у заходах проекту; що говорять люди про проект; що найбільше їм подобається у заходах проекту; що, на їх думку, варто змінити чи доповнити; чи варті отримані результати витрачених ресурсів тощо.

Під час оцінки як результатів, так і впливу проекту вимірюються зміни, наслідки втручання проекту для учасників. У цьому випадку увага зосереджена на змінах у ситуації учасників (знання, ставлення, поведінка, стан здоров'я тощо).

Н.Комарова уточнює, що оцінка результатів зазвичай охоплює такі основні аспекти:

- оцінка змін щодо ставлення до проблеми, знань чи поведінки;
- кількісна оцінка учасників проекту;
- аналіз ефективності;
- аналіз рентабельності;
- аналіз змін у політиці;
- оцінка досягнень.

Оцінка результатів та впливу проекту можлива лише, якщо проект вже пройшов певні етапи реалізації або проект завершено. До уваги беруться як передбачувані, так і не передбачувані результати. Тип даних, які необхідно зібрати, та інформація, яку слід шукати, насамперед залежатиме від того, що проект намагається зробити або змінити. Тому вони мають відповідати меті та завданням проекту.

Оцінка економічної ефективності полягає в аналізі інформації щодо витрат на різних етапах проекту та їх співвіднесенні з отриманими результатами проекту. Варто зауважити, що найбільш поширеним видом оцінки соціальних проектів є оцінка результатів та впливу, яка містить елементи аналізу процесу реалізації.

Завдяки розробці й ефективній реалізації соціальних проєктів стають можливими, по-перше, інтенсифікація практичної складової частини соціальної роботи (надання допомоги ширшому колу клієнтів, завдяки чіткому визначенню пріоритетних цілей та напрямів роботи, прогнозуванню результатів), по-друге, формування адекватного уявлення про соціальне проєктування, її потенціал у процесі професійної діяльності (засвоєння знань, умінь і навичок соціальними працівниками при застосуванні методу навчальних проєктів), по-третє, активне і дієве використання здобутків теоретико-методичних аспектів соціальної роботи в практичній діяльності соціальних працівників за допомогою проєктування інноваційних технологій та моделей соціальної роботи

5. Гранти як джерело фінансування соціальних проєктів у громаді

В умовах сьогодення грантові ресурси є важливим джерелом фінансування розвитку територіальних громад, зокрема, соціальних проєктів. В Україні, де доступ до інших джерел фінансування в умовах війни є вкрай обмеженим, саме грантові інструменти часто мають вирішальне значення для фінансування різноманітних проєктів у сфері місцевого розвитку.

Розглянемо основні поняття, які стосуються грантового фінансування розвитку територіальних громад.

У методичній та довідковій літературі є багато визначень та понять, що таке донорські організації, фонди, гранти, програми та як з ними працювати.

***Донори** – це міжнародні організації, державні установи, комерційні структури, громадські некомерційні організації (релігійні, наукові тощо), приватні благодійні фонди або приватні особи, що надають громадянам та організаціям на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси різного виду, на цілі, які спрямовані в цілому на благо усього суспільства.*

На практиці існує декілька класифікацій донорів, які можна систематизувати так:

За видами допомоги, що надається, донори поділяються на тих, хто:

- надає гранти;
- виділяє стипендії на навчання;
- здійснює експертну (консультативну) допомогу;
- надає технології, обладнання тощо.

***За сферою інтересів** донори поділяються на вузькоспеціалізовані (здійснюють підтримку в чітко визначених сферах*

діяльності, наприклад, Всесвітній фонд боротьби зі СНІДом, Глобальний екологічний фонд) та універсальні (пріоритетами діяльності яких є різноманітні суспільні проблеми).

За територіальними межами дії донори бувають національними та міжнародними. Хоча у цих рекомендаціях ми в основному зосереджуємось на міжнародній допомозі, не варто забувати й про вітчизняних грантодавців. Тим більше, що українські організації в рамках власних програм і великих проектів можуть здійснювати так зване субгрантування. Таким чином працює, наприклад, Український фонд соціальних інвестицій, який на конкурсній основі перерозподіляє кошти, отримані від іноземних фінансових організацій.

За джерелом капіталу можна виділити такі основні групи міжнародних донорів, які доступні для здобувачів з України: міждержавні організації, урядові, суспільні та корпоративні донори. Дещо докладніше про ці групи.

1. Міждержавні організації. До цієї групи донорів належать установи Організації Об'єднаних Націй (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), ЮНІСЕФ, Світовий банк, Проект «Місцевий розвиток орієнтований на громаду (СВА), тощо) та Європейського Союзу (Європейська комісія, Рада Європи, ОБСЄ).

2. Урядові донори. Це можуть бути грантові програми окремих закордонних органів влади (Агенство США з міжнародного розвитку (USAID), Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA), Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA) та ін.), або посольств іноземних держав в Україні (США, ФРН, Норвегії тощо).

3. Суспільні донори можуть бути як національними (наприклад німецькі фонди політичних партій – Фонд К.Аденаура, Фонд Ф.Наумана та ін.) так і міжнародними (наприклад PHARE- Програма демократії, Міжнародний Вишеградський фонд). Вони будуються відповідно на фінансових надходжень з однієї або декількох країн та зобов'язані звітувати перед тими на чії гроші вони існують.

4. Приватні донори. До цієї категорії належать донори різного обсягу і характеру діяльності – від таких великих міжнародних організацій, як міжнародний фонд «Відродження» Дж.Сороса та Фонд Рокфеллера до невеликих сімейних фондів Фонд Кнута і Аліси Валенбергів, Фонд Раскоба заохочення католицької діяльності).

5. Корпоративні донори реалізують програми соціальної відповідальності великих компаній (Компанія «Монсанто», Інститут нетрадиційного газу компанії «Шелл»).

Найпоширенішим джерелом додаткових ресурсів неприбуткових організацій та соціально-значущих проектів, як уже

зазначалося, є **благодійні фонди**, які, в свою чергу, надають допомогу у вигляді грантів.

Термін «фонд» (англ. – *fund*) означає суму коштів, заощаджених або приготованих для виконання конкретних визначених цілей і завдань. Фондами можуть бути державні установи різних країн, міжнародні організації, приватні благодійні фонди, комерційні структури, релігійні, наукові та інші громадські некомерційні організації, які володіють первинним капіталом (або вкладом), та надають підтримку або допомогу в благодійній, освітній, культурній, релігійній та інших видах діяльності, що приносить користь громадськості, та фінансує в першу чергу інші некомерційні організації. Згідно з даними Центру Європейських Фондів (ЕРО), у США зареєстровано близько 40 тис. благодійних фондів, в Європі їх кількість коливається від 80 до 100 тис.

Гранти надаються за результатами грантових програм-конкурсів, що оголошуються для неприбуткових організацій, під час яких проєкт повинен пройти у процедуру подання заявки на отримання гранту, і, у випадку перемоги в конкурсі - отримати кошти (допомогу).

Існує декілька визначень поняття «грант»:

1. Грант (англ. «grant» – дар, дотація, стипендія) - це цільова фінансова дотація, що надається вченим на проведення наукових досліджень.

2. Грант – це безоплатна цільова субсидія, що надається на конкурсній основі організації, ініціативній групі або індивідуальній особі для реалізації заявленого проєкту в тій чи іншій сфері діяльності.

3. Грант - благодійний внесок або цільове пожертвування, надане фізичними і юридичними особами в грошовій і натуральній формах.

4. Грант – кошти, безоплатно передані дарувальником (фондом, корпорацією, урядовим закладом або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи.

5. Грант – кошти, техніка або інші ресурси, що безповоротно передається донором (фондом, корпорацією, державною установою або приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретної роботи.

На відміну від позики грант не треба повертати. З точки зору періодичності проведення грантової програми поділяються на:

– разові конкурси – програми грантів, які проводяться фондами один раз (як правило, вони спрямовані на досягнення певних цілей і завдань);

– циклічні конкурси – програми грантів, які повторюються через певні проміжки часу - один-два рази на рік;

– постійні конкурси – програми грантів, які не мають певних

термінів подання заявок на фінансування. Проекти розглядаються за фактом їх надходження.

Цикл діяльності по залученню ресурсів визначає послідовність дій.

Перший крок (потреби) – визначення проблеми, формулювання її актуальності та невідкладності вирішення, планування проекту (програми), складання бюджету.

Спочатку необхідно абсолютно чітко визначити, для чого, для досягнення якої мети або вирішення якої проблеми потрібні кошти. Потім, що конкретно необхідно (гроші, приміщення, майно, послуги). Де ці кошти знаходяться, або, іншими словами, у кого їх можна попросити і як це зробити таким чином, щоб досягти успіху.

Другий крок (пошук джерел відсутніх ресурсів) – пошук грантових конкурсів, мета і завдання яких співпадають з метою і завданням вашого проекту.

Починати грантову діяльність краще за все з участі у не дуже значних за обсягом фінансування грантових конкурсах. *Умовно можна планувати свою роботу за такою схемою:*

- регіональні або місцеві грантові програми;
- гранти при посольствах;
- спеціальні програми «малих грантів»;
- спільні програми в рамках Євросоюзу.

Для того, щоб взяти участь у грантовій програмі треба знайти відкриті грантові конкурси, що відповідають напрямку діяльності вашої організації. Для цього треба провести моніторинг сайтів відповідних організацій, які узагальнюють та актуалізують грантові конкурси, в яких можна взяти участь в даний час: умови участі, сума гранту, кінцевий термін подання заявки, аплікаційні форми і т.д.

Визначившись із переліком найбільш прийнятних для підтримки проекту донорів, необхідно докладно ознайомитись з умовами надання ними фінансової допомоги. Щоб запобігти ситуації, коли проект може бути відхилено через недотримання формальних вимог, перед написанням заявки треба уважно вивчити особливості грантових конкурсів, особливо увагу приділяючи наведеним нижче характеристикам:

- географія конкурсу (грантодавець може оголосити конкурс для певних регіонів України);
- тип одержувачів грантів (органи самоврядування, громадські об'єднання, вищі навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, засоби масової інформації, ініціативні групи тощо);

- пріоритети конкурсу (напрями надання допомоги конкретизуються у пріоритетах конкретних конкурсів);
- терміни подання заявки та підведення підсумків конкурсу;
- розмір гранта та розмір власного внеску;
- термін реалізації проекту;
- види діяльності, що фінансуються (у деяких випадках у рамках певного конкурсу донор може фінансувати чітко визначені заходи та відмовлятися фінансувати деякі статті видатків, найчастіше- непрямі видатки та/або оплату праці).

Третій крок (звернення) – підготовка грантової заявки з урахуванням вимог відповідного грантодавця, надсилання цієї заявки, контакт з представниками організації-донора і отримання коштів або інших ресурсів. Обов'язковою умовою успішного здобуття грантів є правильно підготовлений проект. Тому, розпочинаючи пошук фінансування, слід пам'ятати, що за один день написати хороший проект неможливо і починати готувати проектну заявку необхідно завчасно.

Незважаючи на те, що в кожного донора свої вимоги щодо оформлення проектних заявок, у їх структурі можна виокремити певні обов'язкові складові – так званий універсальний формат для написання проекту, який дозволить залучити до заявки практично всі можливі розділи, що зустрічаються у вимогах різних донорів:

- титульний аркуш;
- резюме проекту;
- вступ;
- постановка проблеми;
- мета і завдання;
- методи досягнення мети;
- цільові групи;
- план реалізації;
- очікувані результати;
- бюджет;
- моніторинг і оцінювання
- додатки.

Факт підготовки і відправки заявки зовсім не є гарантією отримання гранту. У разі отримання повідомлення про перемогу в конкурсі необхідно буде укласти договір з грантодавцем і суворо його дотримуватися. Грантодавець не тільки має право контролювати хід виконання проекту та цільове використання коштів, але і поширювати інформацію про грантоотримувача.

Саме тому до підготовки проектів, а, відповідно і заявок на гранти, соціальним працівникам слід ставитися як до постійної діяльності по залученню додаткових ресурсів для розвитку громади. Така діяльність є фандрайзингом і містить не тільки підготовку заявок на гранти, але і залучення матеріальних ресурсів з інших можливих джерел.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте особливості програми соціально-економічного розвитку громади.
2. Визначіть етапи розробки соціальних програм в громаді
3. Проаналізуйте етапи розробки й реалізації соціального проекту в територіальній громаді
4. Визначіть особливості моніторингу та оцінки соціальних проектів у територіальній громаді
5. Опишіть процедуру і етапи отримання гранту на реалізацію соціального проекту в громаді.

Самостійна робота

Розробити соціальний проект щодо вирішення певної соціальної проблеми громади.

Література:

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. Київ : 2017. 121 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
3. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
4. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ: КМ Академія, 2004. 230 с.
5. Соціальне прогнозування і проектування: навчально-методичний посібник для студентів першого бакалаврського рівня закладів вищої освіти, що навчаються за спеціальністю 231 Соціальна робота. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 56 с.
6. Гевчук Н.С., Савель І.С. Соціальне проектування : навч.-метод. Посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори2006, 2018. 153 с.
7. Рекомендації з підготовки проектів розвитку територіальних громад
URL: <https://auc.org.ua/sites/default>

Тема 12. Представництво та лобіювання інтересів громади у соціальній роботі

1. Стратегії та тактики соціальної роботи в громаді
2. Колективне представництво інтересів у громаді. Стратегії колективного представництва
3. Тактика лобіювання інтересів у соціальній роботі
4. Проведення інформаційних кампаній у громаді
5. Організація і проведення масових акцій у громаді

Основні терміни і поняття

Стратегія в соціальній роботі – визначення перспективних орієнтирів розвитку соціальної діяльності, у її контексті – системи надання соціальних послуг на основі оцінювання його потенційних можливостей і прогнозування перспективного розвитку.

Тактика – спосіб отримання переваги або успіху, хід, коригування, використовувані в роботі для досягнення найкращого можливого результату в діяльності.

Представництво інтересів (інші назви – *адвокасі, адвокація, адвокатування, захист інтересів клієнта*) - процес захисту прав, реалізації інтересів індивідів, груп людей уповноваженими особами з метою отримання ними доступу до послуг установ, на які вони мають право, але не можуть отримати; взаємодія від імені клієнта з юридичними та фізичними особами.

Колективне представництво – представництво інтересів осіб (іноді в межах певної організації) з метою на політичному рівні відстоювати розв’язання проблем конкретної соціально вразливої групи.

Посередництво – вид представництва, співробітництво представника клієнта з іншою стороною чи опонентом, яке зводиться до переговорів задля задоволення інтересів клієнта.

Лобіювання у соціальній роботі – діяльність соціальних груп, які відстоюють свої особливі інтереси, намагаються впливати на органи законодавчої та виконавчої влади.

Інформаційна кампанія - цілеспрямований інформаційний вплив на громадську думку з метою переконання, зміни ставлення і поведінки громадськості або певних її кіл.

1. Стратегії та тактики соціальної роботи в громаді

Стратегія (дав.-гр. *стратегія, мистецтво полководця*) – загальний, недеталізований план певної діяльності, який охоплює тривалий період, спосіб досягнення складної мети.. В соціальній роботі

термін «стратегія» трактується як модель дій, набір правил і прийомів, за допомогою яких досягають довгострокових цілей розвитку. **Стратегія – це визначення перспективних орієнтирів розвитку соціальної діяльності, у її контексті – системи надання соціальних послуг на основі оцінювання його потенційних можливостей і прогнозування перспективного розвитку.** Таким чином, узагальнюючи різноманітні трактування, сутність стратегії визначається як модель певних рішень, дій, довгостроковий план надання соціальних послуг населенню, залучення необхідних фахівців та активи з метою досягнення конкретних, соціально значущих результатів. Виходячи з цього, соціальна стратегія розглядається як комплексна система способів і напрямів досягнення довгострокових соціальних цілей.

Якщо стратегія – план дій, який веде до цілі, то тактика – це окремі дії, які допомагають це виконати. *Стратегія – довготривалий план, тактика – короткотермінові дії, які допомагають досягнути проміжних цілей.* Тактичне планування – поділ стратегічного плану на короткотривалі дії. Варто пам'ятати, що стратегія має бути послідовною, тоді як тактику можна міняти.

Потреби фахівців з соціальної роботи, які працюють у громаді, полягають у необхідності розробок щодо **формування стратегічних основ і тактичних схем.** Розглянемо детальніше співвідношення і зв'язки між стратегією та вибором тактик її реалізації.

Розглянемо, як поєднуються в соціальній роботі в громаді **рівень стратегії і рівень тактики.**

Перший рівень – стратегія. Стратегія визначає базові напрями та орієнтири, а також певні умови та характеристики соціальної роботи в громаді. *Перш за все, визначається стратегічна мета, яку можна втілити в таких варіантах:*

1. *Консолідація* – необхідність сприяти об'єднанню представників цільових груп задля вирішення певних завдань. Така мета може мати місце у ситуації, коли потрібно зібрати суспільство в умовах військової агресії, протидії певним обставинам або силам внутрішнього характеру, для розв'язання соціальних або економічних проблем.

2. *Заспокоєння* – потреба у зниженні суспільного градусу, агресії, незадоволення представників певних цільових груп або суспільства загалом. Виникає через внутрішні несприятливі умови соціально-економічного або політичного розвитку, а також у разі намагання підбурити до проявів незадоволення ззовні.

3. *Залякування* – необхідність викликати невпевненість або острахи серед соціальних груп чи суспільства. До такого підходу вдаються у разі припинення процесів сталого соціально-економічного

або політичного розвитку. Це є, в переважній більшості випадків, ознакою інформаційної агресії. Рідше така мета може мати стримувальний характер або спрямована на дезорієнтацію суспільства.

4. *Незадоволення* – необхідність виведення зі стану рівноваги окремих соціальних груп або суспільства загалом для формування протестних настроїв. В такому випадку намагаються викликати відчуття дискомфорту щодо наявних обставин або умов розвитку соціально-економічних чи політичних процесів та наступне незадоволення.

5. *Протести* – публічні дії представників певних соціальних груп або найактивнішої частини суспільства, спрямовані проти певних ситуацій, структур або окремих осіб. В такому разі відбуваються організовані конкретно або самоорганізовані дії, внаслідок яких може відбуватися зміна, трансформація або цілковите знищення відповідних соціальних інститутів, зміна ситуації, усунення певних осіб від керівництва соціально-економічними або політичними процесами.

Далі в стратегії виокремлюються завдання, які конкретизують та уточнюють шляхи досягнення базової мети. Після окреслення завдання *наступним логічним кроком в стратегії є визначення цільових груп, стосовно яких передбачаються певні дії.* Серед них визначаються такі категорії:

– *стать* – соціальна група, що формується за принципом статевої належності;

– *вік* – соціальна група, що формується за принципом вікової належності;

– *соціальне положення (страта)* – соціальна група, що об'єднує осіб за подібним соціальним положенням, як то: певного рівня прибутків, роду діяльності, фізіологічних особливостей (люди з особливими потребами), расовими або етнічними чинниками тощо;

– *ситуативні соціальні групи* – соціальні групи, що формуються за принципом тимчасового об'єднання навколо певної проблеми, ідеї, завдання і не враховують соціальні, вікові та статеві характеристики.

Наступним у стратегії є визначення характеру та змісту дій, що спрямовуються на визначені на попередньому етапі цільові групи. За характером дії можуть: закликати – змушувати, спонукати отримувачів до відповідних дій або рішень., констатувати — фіксувати стан речей, ситуації або факти, що мають місце в певний момент часу.

Після цього у реалізації вибраного стратегічного плану долучають рівень тактики – окреслюють конкретні інструменти та шляхи досягнення головної мети та розв'язання завдань, тобто, визначення конкретних дій, засобів, за допомогою яких ці дії можуть бути реалізовані.

Стратегії і тактики у різних моделях роботи в громаді

Модель	Стратегія	Тактика
Місцевий розвиток	«Давайте зберемося разом і поговоримо»: залучення якнайширшого кола членів громади до визначення тих потреб, які вони відчувають, та розв'язання проблем. Ключовими є місцеві ініціативи та спільні рішення	Головне – досягнення консенсусу, зокрема, через обговорення та комунікацію між різними особами, групами та утвореннями, розв'язання конфліктів у конструктивний спосіб, пошук можливостей для вирішення проблеми
Соціальне планування	«Давайте знайдемо факти й логічно подумаємо над наступним кроком»: збирання даних щодо проблеми й визначення належних послуг, програм та заходів. Це може передбачати участь населення, а може й ні, – залежно від організаційного контексту	Можливе використання як тактик конфлікту, так і консенсусу залежно від ситуації. Працівникам часто доводиться спиратися на певні групи та осіб, зацікавлених у підтримці конкретного рішення чи законодавчої ініціативи
Соціальна дія	«Давайте організуємося, щоб здолати наших пригноблених та змінити систему»: визначення того, хто є ворогом, та мобілізація людей для тиску на обраний об'єкт (заклад, управління, мера, власників житла тощо)	Застосування тактик конфлікту, зокрема конфронтації та прямих дій. Для проведення ралі, маршів, бойкотів, пікетування та інших масових заходів необхідна здатність пояснити потенційну політичну чи економічну шкоду від акції тому об'єкту, на який чинять тиск

Загалом, у літературі із соціальної роботи тактики роботи в громаді поділяють на **три групи: співпраця, проведення кампаній, боротьба**. Власне, поняття тактик характеризують зв'язки між тими, хто прагне діяти задля змін у громаді (одна система), й тими, на кого спрямовані такі дії, на кого чинять тиск (інша система). *Вибір тактики*

втручання залежить від ситуації у громаді. **Співпраця** передбачає робочі стосунки, коли дві системи домовляються про те, що зміна мусить відбутися. Тоді як **протистояння** означає незгоду між двома системами. **Тактику кампаній** використовують у разі, коли тих, на кого спрямовані дії, потрібно переконати у важливості змін, і між двома системами збережено можливість для комунікацій. Ефективність проведеної кампанії може визначати, якою буде подальша тактика – обопільною або ж змагальною. Тактику протистояння залишають на той випадок, коли не можна вдатися до інших двох. Тактика співпраці спирається на використання таких методів чи напрямів діяльності, як упровадження змін та розвиток потенціалу (участь у процесі змін, наснаження). Тактика кампанії включає в себе навчання; переконання та лобіювання; звернення до ЗМІ. До арсеналу тактики протистояння належать: проведення переговорів; організація масових акцій як законних (наприклад, демонстрацій), так і незаконних (наприклад, акцій громадської непокори); показові судові процеси.

Тактика	Стосунки між суб'єктами змін у громаді	Напрями діяльності (різновиди тактик)
Співпраця	Ті, на кого спрямовані зміни, погоджуються з ініціаторами змін, що зміни потрібні, й забезпечують необхідними ресурсами	1. Впровадження змін 2. Розвиток потенціалу: - участь у процесі змін; - наснаження (імпаурмент)
Кампанія	Ті, на кого спрямовані зміни, бажають спілкуватися з ініціаторами змін, однак немає консенсусу щодо необхідності змін, або ті, на кого спрямовані зміни, погоджуються з їх необхідністю, але не з перерозподілом ресурсів	1. Навчання 2. Переконання та лобіювання 3. Звернення до ЗМІ
Протистояння	Ті, на кого спрямовані зміни, чинять опір змінам та/або перерозподілу ресурсів і закриті для комунікації	1. Проведення переговорів 2. Масові акції: - законні (наприклад, демонстрації); - незаконні (наприклад, акції громадської непокори); 3. Показові судові процеси

Фактично, у рамках трьох доволі широких різновидів тактик виокремлюють більш вузькі види діяльності, які вимагають від

працівників у громаді відповідних знань, навичок та поведінки. *При виборі тактики діяльності необхідно взяти до уваги відповіді на такі питання:*

- Якими є поточні завдання діяльності, спрямованої на зміни?
- Як сприймають ініціатори змін контролюючу та владну систему в громаді?
- Як сприймають ініціатори змін систему клієнтів?
- Які ресурси потрібні і які доступні для кожного можливого варіанта тактик?
- Виникнення яких етичних дилем можливе при виборі того чи іншого різновиду тактики?

Поширеним методом обрання тактики й стратегії діяльності є **метод п'яти стовпчиків**, тобто визначення мети (1), можливих союзників та опонентів/противників змін (2), наявних ресурсів (матеріальні, людські, система зв'язків) (3), пріоритетів та об'єктів впливу (первинні та вторинні) (4), а також тактик діяльності (5). Для розуміння ресурсів громади важливо пам'ятати про таке поняття, як «соціальний капітал», яке за своєю суттю охоплює сукупність недержавних та некомерційних суб'єктів соціального життя, мережу їхніх взаємозв'язків, цінності і норми, яких вони дотримуються, а також різні види діяльності, здійснювані ними з власної ініціативи в рамках сформованої мережі зв'язків та з дотриманням усталеної системи цінностей і норм

2. Представництво інтересів у громаді. Стратегії колективного представництва

Для впровадження змін на користь якоїсь соціально вразливої групи в громаді та надання їй необхідних послуг необхідно партнерство між різними відомствами та організаціями, які представляють різні сектори суспільства (державний, бізнесовий та неприбутковий). Проте, не завжди вдається домовитися стосовно необхідності виділення певних ресурсів, що **спонукає соціальних працівників до активного відстоювання і захисту інтересів якоїсь групи в громаді чи громади загалом, до планування й проведення цілих кампаній – представницьких, лобістських, інформаційних.**

Захист (колективне представництво) інтересів соціально вразливих груп громаді часто вимагає активних суспільних дій, ініціювання, участі в розробленні, прийнятті і реалізації рішень, покликаних змінити ситуацію в ній. Представництво інтересів (інші назви - адвокати, адвокація, адвокатування, захист інтересів клієнта) – процес захисту прав, реалізації інтересів індивідів, груп людей уповноваженими особами з метою отримання ними доступу до послуг

установ, на які вони мають право, але не можуть отримати; взаємодія від імені клієнта з юридичними та фізичними особами.

Представництво в соціальній роботі почало розвиватися у 60-ті рр. ХХ ст. Одним із перших, хто запропонував соціальним працівникам виступати у ролі захисника прав клієнтів, був американський організатор соціальної роботи за місцем проживання Ч.Гроссер.

Соціальні працівники, які представляють інтереси громади, певних її соціальних груп, перебирають на себе відповідальність за:

- збір і систематизацію інформації щодо гарантованих державою послуг, пільг, допомоги, які надають державні структури;
- організацію систематичного групового інформування про нові можливості отримання державної допомоги;
- особисте, телефонне чи через комп'ютерне спілкування, індивідуальне консультування клієнтів щодо гарантій держави у задоволенні їх потреб, оскарження дій посадових осіб, відповідальних за надання допомоги;
- використання ресурсів громади;
- діяльність на прохання клієнтів, батьків чи опікунів щодо отримання ними послуг, матеріальної допомоги, відновлення документів тощо.

Представництво може набувати різних форм. Численні різновиди цієї діяльності можна умовно поділити на дві великі групи:

- індивідуальне (безпосереднє) представництво, спрямоване на забезпечення прав конкретного клієнта (індивіда, сім'ї);
- колективне (опосередковане) представництво, яке передбачає захист прав певної соціально вразливої групи.

Серед різновидів індивідуального представництва найчастіше виокремлюють:

- юридичне представництво (методи та дії, за допомогою яких адвокати й інші особи, які мають юридичну освіту, допомагають людям реалізовувати свої права відповідно до чинного законодавства);
- професійне представництво (діяльність найманого працівника незалежної організації від імені клієнта з метою отримання послуг, необхідних цьому клієнтові);
- громадське представництво (діяльність спеціально підготовленого волонтера щодо захисту, забезпечення прав людей, які з певних причин не можуть повноцінно себе представляти; волонтери намагаються налагодити стосунки з людьми, зрозуміти та представити їхні потреби і проблеми на належному рівні; таке представництво можуть здійснювати і штатні соціальні працівники, у посадових

обов'язках яких представлення інтересів клієнтів не зазначено як одне з повноважень);

- самопредставництво (процес, у якому особа або група людей діють у власних інтересах, задовольняючи власні потреби й інтереси; відбувається в ситуаціях, коли особа формально представляє себе сама, хоча вона й може використовувати допомогу інших для набуття відповідних вмінь і навичок).

Процес індивідуального представництва охоплює такі етапи:

- представлення проблеми (з'ясування під час інтерв'ю бачення клієнтом власної проблеми);

- збір інформації (отримання додаткової інформації від клієнта, його оточення, а також інструкцій від клієнта);

- дослідження прав клієнта (вивчення законодавства та нормативно-правових документів, положень соціальних служб, умов надання послуг, допомоги абощо та становища клієнта: матеріальної ситуації родини, стану здоров'я тощо, які дають право на отримання певних соціальних гарантій);

- інтерпретація інформації та погодження з клієнтом плану дій (обговорення з клієнтом зібраної інформації, роз'яснення йому законодавства, визначення стратегії та тактики дій, прийняття рішення щодо того, чи варто переходити до наступних етапів, спільне планування подальших кроків);

- намагання досягти домовленості (проведення переговорів під час зустрічі чи телефонної розмови з іншою стороною);

- використання формальних механізмів (написання офіційних звернень, подання позовів до суду, розгляд справи у суді, забезпечення клієнтові доступу до послуг професійного юриста тощо).

Колективне представництво – представництво інтересів осіб з метою відстоювати розв'язання проблем конкретної соціально вразливої групи.

До колективного представництва належать:

- *структурне представництво* (діяльність певних об'єднань, груп, спільнот, спрямована на відстоювання на політичному рівні найактуальніших питань свого життя. Важливим напрямом є лобювання змін у нормативно-правовому регулюванні на державному та місцевому рівнях, спрямованих на впровадження нових соціальних послуг, які можуть надавати існуючі і щойно створені соціальні установи. Здійснення такого представництва тісно переплітається зі статутними цілями та завданнями організації, передбачає зміни в структурі надання послуг. Представник інтересів клієнта у плануванні структурного представництва має співпрацювати з керівництвом соціальної установи).

- *представництво рівних* (діяльність організацій самопомоги, у яких люди працюють разом, представляючи особисті проблеми).

Колективне представництво може відбуватися на таких рівнях:

- локальний (місцевий);
- регіональний;
- національний,
- глобальний.

Чим далі за межі локального рівня поширюється представництво інтересів конкретної соціальної групи, тим вища необхідність у багаторівневих системах комунікації, прийняття рішень і реагування, тим більше часу потрібно для планування та здійснення заходів.

Колективне представництво може бути спрямовано на зміни в:

- політиці (вплив захисників інтересів на політику уряду, владних структур, організацій, якщо вони вважають її надто жорсткою чи такою, що потребує модифікацій. Іноді захисники можуть виходити із того, що з певних питань бракує політичних рішень);

- програмі (вдосконалення тих програм, що погано адмініструються, не беруть до уваги потреб клієнтів, марнують ресурси, не відповідають задекларованим цілям або до яких фактично не мають доступу клієнти);

- проекті (експериментальне впровадження короткострокового проекту з розв'язання певних соціальних проблем, відпрацювання нової моделі роботи);

- персоналі (зміни керівника соціальної служби, який не має належних навичок управління, організованості, вміння уникати конфліктів і розв'язувати їх тощо, а також фахівців середнього та низового рівнів);

- практиці (зміна процедур у соціальній службі, умов, критерії чи стандартів надання послуг тощо).

Виокремлюють низку тактик представництва:

- переговори та переконання тих осіб та інстанцій, від яких залежить розв'язання проблем клієнта чи соціально вразливої групи;

- судові позови, які застосовують у тих випадках, коли порушено права, визначені законодавством;

- створення груп і коаліцій, які завдяки колективному представництву збільшують шанси на успіх розв'язання певної проблеми;

- проведення дослідження, які збагачують інформацією та аргументами для здійснення успішних представницьких дій;

- проведення публічних акцій (демонстрацій, маршів протесту, збирання підписів під з петиціями тощо);
- звернення до ЗМІ, проведення інформаційних кампаній;
- модельні програми (створення моделі дій організації в ситуації виникнення потреби в розв'язанні проблем клієнта, що перебувають у віданні іншої організації).

Представницька кампанія. Колективне представництво передбачає планування та проведення відповідних кампаній. *Підготовка до представницької кампанії передбачає:*

- окреслення проблеми кампанії (потребує ретельного збору інформації, проведення дослідження);
- визначення партнерів і прихильників; можливо, створення коаліції;
- визначення тих, хто може опиратися ідеї, хто буде опонентом і того, у чому полягають їхні аргументи;
- розробку мети, завдань, основної ідеї кампанії (гасло);
- обрання стратегії дій;
- підготовку плану заходів (зміст заходів, терміни їх проведення, необхідні людські, інтелектуальні, адміністративні, матеріальні, фінансові ресурси та способи їх залучення).

Проведення кампанії з представництва потребує мобілізації та координації зусиль, залучення різних людей до участі в заходах кампанії, регулярний перегляд досягнутого та при потребі - корекції планів.

Одним із видів представництва є *посередництво* – співробітництво представника клієнта з іншою стороною чи опонентом. Найчастіше воно зводиться до переговорів задля задоволення інтересів клієнта.

2. Тактика лобіювання інтересів у соціальній роботі і його різновиди

Історично *термін «лобі»* (англ. *Lobby* – кулуари) походить від назви залів очікування в англійському парламенті, де збиралися люди, які доносили до депутатів думки виборців. Згодом лобістів почали сприймати як людей, котрі намагаються вплинути на законодавство в інтересах певних груп, передусім промислових і військових.

Лобізм є інструментом самоорганізації громадянського суспільства, за допомогою якого мобілізується суспільна підтримка чи опозиція певному законопроекту, здійснюється вплив на політику. Лобістські зусилля часто становлять важливий елемент соціальної роботи, оскільки її клієнтами є люди зі специфічними інтересами,

потребами, які не часто враховуються у державній політиці, в діяльності місцевих органів влади і місцевого самоврядування.

Лобіювання у соціальній роботі – діяльність соціальних груп, які відстоюють свої особливі інтереси, намагаються впливати на органи законодавчої та виконавчої влади. Ця діяльність спрямована на зміни в законодавстві і нормативно-правовому регулюванні, ініціювання нового закону чи рішення місцевого органу влади, пришвидшення розв'язання певної проблеми в громаді..

Для ефективного лобіювання потрібен чіткий план досягнення мети (формулювання стратегії і тактики, визначення позицій зацікавлених груп, наявність матеріальних та інших ресурсів, вибір методів і засобів лобіювання, визначення цільової групи). У процесі його реалізації важливими є переговори із суб'єктами ухвалення рішень, зв'язки з громадськістю, а також медіа-супровід здійснюваних заходів.

Досягнення результату в лобістській діяльності потребує глибокого і всебічного знання ситуації в суспільстві і в певних його сферах, розстановки політичних сил і сил впливу на прийняття політичних рішень, особливостей їхнього ставлення до громадської думки, регіональних політичних еліт, духовних і бізнесових лідерів.

З урахуванням цих та багатьох інших факторів, а також ресурсів лобістських груп (кадрових, медійних, фінансових та ін.), тактики їх діяльності окреслилися такі види лобізму:

– «пряме» лобіювання (цілеспрямована робота з представниками відповідного державного органу, щоб домогтися прийняття конкретного рішення з певної проблеми);

– «непряме» лобіювання (організування кампанії поза межами державних органів влади на підтримку певного рішення);

– «внутрішнє» лобіювання (намагання певної групи всередині органу влади домогтися прийняття рішення);

– «негативне» лобіювання (незаконний тиск на представників влади, хабарництво, корупція, які впливають на ухвалення рішень в інтересах певних груп). Використання такої тактики впливу на ухвалення управлінських рішень та інші зловживання спричинили негативне ставлення до лобізму в масовій свідомості.

У практиці лобіювання не існує оптимальної, чітко структурованої моделі лобістської кампанії. Кожна з них залежить від досвіду, людських і комунікаційних ресурсів організації (коаліції організацій), громадського авторитету, фінансових можливостей, творчого і винахідливого підходу до справи, уміння вносити корективи у плани і тактику діяльності, розширювати сферу контактів. У колективному представництві інтересів, лобіюванні **важливо**

обґрунтовано визначити їх об'єкти (адресати, цілі), а також союзників і опонентів.

Об'єктом лобіювання є органи законодавчої, виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також особи, які мають владні повноваження, здатні задовольнити потреби лобістських груп і спрямувати процес у потрібному їм напрямі. Надзвичайно важливо при цьому переконати інших в актуальності порушеного питання. Однак не завжди легко безпомилково виокремити об'єкт лобіювання. Наприклад, організація може вимагати від міського управління соціального захисту виплати грошової чи матеріальної допомоги, а насправді вирішення цього питання може залежати від управління фінансів або міської ради, яка затверджує міський бюджет і видатки на міські соціальні програми.

Визначення об'єкта лобіювання є особливо важливим етапом, оскільки поки офіційна структура чи особа не відчувають тиску, то рідко сприймають чийсь проблеми всерйоз. А без впливу на них навряд чи можливе досягнення змін.

Серед об'єктів лобіювання виокремлюють основні, допоміжні і другорядні. Основний об'єкт має найбільші владні повноваження для вирішення конкретного питання. Однак організація, яка займається представництвом інтересів соціально вразливої групи, може не мати доступу до цієї структури (людини). Та навіть недоступний з певних причин об'єкт впливу часто є залежним у своїх діях від інших суб'єктів, з думкою яких він рахується, до пропозицій, міркувань яких прислухається. За таких обставин важливо визначити найвпливовішу у прийнятті рішень особу, а також особу, яка не має повноважень для прийняття рішень, але близька до тих, хто ці рішення уповноважений ухвалювати. Наприклад, вирішення соціального питання залежить від мера міста, який підписує відповідне розпорядження. Але проекти розпоряджень готують відповідні міські управління, керівники і працівники яких можуть поділяти точку зору суб'єктів лобістських ініціатив. Тому реальними об'єктами впливу будуть особи, які розробляють проекти розпоряджень і які візують та остаточно ухвалюють документи.

Союзниками (прихильниками) лобістських ініціатив є особи, структури у громаді, які дотримуються однакових поглядів на проблеми, усвідомлюють необхідність їх розв'язання, симпатизують або співчують людям, які матимуть від цього певну користь.

Наявність авторитетних індивідуальних союзників (лідерів громадської думки, ділових лідерів, державних службовців, успішних професіоналів, вчених) є важливою передумовою здобуття їх і на організаційному рівні. Дехто з них підтримає організацію не відразу, а

після певних заходів чи на основі особистого ставлення до конкретних осіб.

Добиваючись їхньої підтримки, суб'єкти лобістських ініціатив мають водночас дбати і про підтримку своїх прихильників у разі негативної реакції владних структур на їхню діяльність, а також віддячувати їм (присвоєння звання «почесний член», включення до складу наглядової ради організації, подяка за підтримку через місцеву газету тощо).

Противниками (опонентами) лобістських ініціатив можуть бути соціальні групи, яким ці ініціативи можуть створити певні незручності, або посадові особи офіційних установ. Посадовці не обов'язково є принциповими опонентами змін, а їх незацікавленість в інноваціях може бути спричинена небажанням братися за додаткову роботу.

Лобіювання спрямоване на пошук «предмета впливу», «слабких місць» групи або особи. «Предметом впливу» можуть бути:

- самоповага людини або авторитет організації;
- відомі лобістській групі моральні зобов'язання конкретної людини;
- сформований або виборюваний імідж (репутація) юридичної чи фізичної особи (носія доброго імені: особа, яка виконує зобов'язання, має твердий характер і волю, є незалежною від державних структур і політичних настроїв, захищає інтереси несправедливо скривджених);
- фінансова, службова зацікавленість фізичної особи, плани подальшого розвитку юридичної особи;
- самореклама і бажання прославитися;
- намагання уникнути відповідальності, обійти конфліктні ситуації;
- розв'язання гострих проблем, ухвалення рішень, які можуть спровокувати негативну реакцію;
- небажання фізичної або юридичної особи розголошувати будь-які відомості.

Однак використання «слабких місць» об'єкта впливу не повинно перетворюватися на війну проти нього. Етика лобіювання вимагає концентрації на проблемі, а не на особі та її вадах.

Лобістській практиці відомі такі методи відстоювання інтересів і впливу на процес ухвалення рішень:

— **особисті зустрічі.** Цей метод за будь-яких обставин є ефективним. Однак особисті зустрічі здебільшого важко організувати. Якщо вдалося домовитись про зустріч, під час ділової розмови

необхідно лаконічно й конкретно викласти суть справи, бути готовим відповісти на запитання. Доречно при цьому мати інформаційно-аналітичну довідку про проблему, яка є предметом розмови, проект рішення, спрямованого на її подолання. Якою б успішною не була розмова, не варто розраховувати на миттєвий результат;

— **телефонні розмови.** Телекомунікації дають змогу оперативно і з меншими зусиллями вступити в контакти з потрібною людиною. Однак це не завжди легко, особливо якщо вона обтяжена справами або закрита у своїй діяльності, а доступ до неї контролюють вишколені секретарі. Крім того, у телефонній розмові важко переконати співрозмовника; недоречними використання конфіденційної інформації; неможливо за невербальними ознаками спілкування зробити об'єктивні висновки про його реакцію на адресовані йому прохання; немає змоги за таких умов проілюструвати висловлювання відповідними документами;

— **особистий (власноруч написаний) лист.** Такий спосіб повідомлення своїх думок політикам, впливовим державним службовцям є найпоширенішим. Листування дає змогу змістовно викласти проблеми, міркування, пропозиції, передбачає, що адресат матиме певний час для обмірковування і прийняття рішення. Однак ефективність такої взаємодії знижується через неможливість використання чинників особистісного впливу на формування висновків і прийняття рішення особою, якій адресовано листа;

— **масове розсилання індивідуальних листів впливовим, знаковим особам.** Це дає змогу сформуванню широку громадську думку, отримати авторитетну підтримку, з якою, як правило, рахуються владні інституції;

— **кампанії у засобах масової інформації.** Це ефективний метод впливу на політиків, працівників державних установ. При цьому важливо, щоб основні інформаційні зусилля були зосереджені у ЗМІ, які мають авторитет в істеблішменті, а сама кампанія була професійно режисована;

— **залучення професійної допомоги.** Основою її є участь політичних діячів, готових лобювати певні інтереси з особистих переконань або за гроші;

— **залучення до співпраці інших організацій.** Часто підтримка лобістських ініціатив сприяла підвищенню авторитету громадських організацій, політичних партій, а тому вони охоче погоджуються на співпрацю щодо впливу на прийняття певних рішень;

— **відкриті (громадські) слухання.** Важливо, щоб у них взяли участь якомога більше компетентних, авторитетних людей, вагомо

прозвучав голос представників різних сфер громадськості і все це було масштабно висвітлено у ЗМІ.

У лобіюванні розрізняють стратегію тиску (рішучого, енергійного і переконливого впливу) і стратегію переконання (доведення істинності певних положень, необхідності дії тощо).

Елементом тактики лобіювання може бути збір підписів під петиціями і листами під час відкритих слухань конкретного питання. У такому разі петиції (листи, документи із зібраними під ними підписами) надсилають представникам влади поштою.

Збір підписів може бути організований і як самостійна акція для об'єднання своїх однодумців і прихильників, мобілізації людей на певну діяльність, привернення уваги громадськості до суспільної проблеми. Для збирання підписів активісти організовують роботу у найбільш людних місцях громади (столики, стенди з текстами вимог) або використовують сучасні засоби комунікацій (електронні розсилки, електронні петиції тощо). Психологи переконують, що ефективніше спрацьовують нестандартні, написані від руки листи. На цьому ґрунтується поширена за кордоном така форма роботи, як «Напиши листа своєму депутату» (сенатору, члену парламенту). Коаліція організацій, яка представляє інтереси певної групи, звертається до їх учасників і прихильників з проханням до конкретної дати надіслати депутату, за якого вони голосували, стандартного або довільного листа з вимогою підтримати актуальне для них політичне рішення. Інколи така акція має публічний початок, а текст листа широко розповсюджується доступними засобами. Траплялося, що американські конгресмени отримували тисячі, мільйони листів з проханнями, ухвалити закон, що стосується соціальної сфери.

Не менш важливо належно аргументувати доцільність розв'язання проблеми. Для цього *необхідно скласти перелік аргументів «за» і «проти»,* які можуть фігурувати в лобістській кампанії, розташувати їх ієрархічно за рівнем соціальної важливості. Бажано викласти один і той самий аргумент у різних варіантах: один з урахуванням мотивацій певних груп населення, інший - мотивації політиків, представників державних установ. *На основі переліку аргументів формують питання опонентів ідеї і відповіді її ініціаторів.* «Питання - відповіді» також готують у кількох варіантах для різних адресатів кампанії. Важливо знайти аргументи і слова, які привертатимуть увагу до актуальної проблеми. *Традиційно на одному аркуші паперу викладають так звану «ключову інформацію»,* призначену окреслити проблему (бажано підкріпити даними статистики, досліджень), запропонувати шляхи виходу із ситуації.

Раціональному витрачанням зусиль сприяє використання *реєстру контактів* – переліку осіб, здатних і готових сприяти у проведенні лобістської кампанії.

Активно використовують у лобіюванні такий інструмент як *«підтримка знизу»*, залучаючи до участі в акціях громадські об'єднання, установи, мешканців громади. Як правило, за тиждень-два перед ухваленням рішення на адресу органів влади надсилають тисячі листів від працівників цих установ, звернення із сотнями підписів, влаштовують пікетування, демонстрації, мітинги, які певною мірою впливають на їх зміст. Однак переоцінювати їх не слід, оскільки, як свідчить досвід, з часом органи влади звикають до таких форм вияву ініціативи і значно флегматичніше реагують на них.

Ефективність лобіювання залежить і від того, наскільки вдало обрано час акції, наскільки міцною є позиція осіб, на яких вона спрямована. Практика переконує, що найсприятливішими для проведення лобістських кампаній є:

- передвиборчий період;
- період найбільшого зацікавлення у суспільстві проблемою, яка спонукала лобістські дії;
- час напередодні її розгляду в парламенті чи у місцевому органі влади;
- процес проходження питання через законодавчий орган тощо.

Якою б сприятливою не була, на перший погляд, атмосфера для суб'єктів лобістських ініціатив, слід мати на увазі, що певні групи суспільства, політичні сили, бізнесові структури можуть мати інші погляди на проблему й організовувати доцільні, за їх переконаннями, контракції. Це допоможе діяти без ейфорії, ефективно блокувати і долати будь-який спротив. Крім того, важливо всебічно *продумати свою діяльність після досягнення мети* - прийняття відповідного рішення, а також забезпечити контроль за його виконанням.

Працівники в громаді при використанні такої тактики дій, як лобіювання мають допомагати членам громади у визначенні того, яким саме чином можна здійснювати вплив на органи влади задля вирішення питань на користь громади.

5. Проведення інформаційних кампаній у громаді

Відстоювання інтересів громади, колективне представництво інтересів соціальне вразливих груп у громаді не обходиться без *проведення інформаційних кампаній* – цілеспрямованого інформаційного впливу на громадську думку з метою переконання, зміни ставлення і поведінки громадськості або певних її кіл. *Будь-якій інформаційній кампанії властиві:*

- одночасне використання різних засобів масової інформації (телебачення, радіо, преса, листівки, плакати, Інтернет, відео тощо);
- поєднання заходів у ЗМІ з діяльністю у громаді, підтриманою існуючими її структурами (органами влади, неурядовими організаціями, надавачами й користувачами послуг);
- спрямованість на конкретний сегмент населення або на систему, яка має зазнати змін;
- неодноразове повторення провідної ідеї, використання позитивних образів і стилів;
- залучення до планування, проведення кампанії ключових фігур і груп;
- вдалий вибір термінів проведення кампанії (старт, координація з іншими заходами, що відбуватимуться протягом кампанії);
- обґрунтованість, досяжність цілей щодо зміни поведінки;
- звернення до неформальних лідерів цільової групи;
- поєднання соціальної реклами з іншими заходами в межах кампанії (сама по собі інформація не зумовлює зміни ставлення чи поведінки);
- використання ЗМІ для якомога ширшого висвітлення кампанії (провідна ідея кампанії має бути постійно присутньою в газетних повідомленнях, телевізійних новинах тощо).

Інформаційна кампанія є спланованою, цілеспрямованою діяльністю, що охоплює такі етапи:

- визначення ідеї кампанії, пошук ресурсів і партнерів;
- розроблення гасла, логотипа, основних інформаційних матеріалів та їх попереднє тестування;
- складання детального плану інформаційних заходів і визначення відповідальних;
- символічний початок кампанії (прес-конференція, виступ ключової особи тощо);
- реалізація плану заходів, отримання зворотного зв'язку, за потреби - корекція плану;
- підведення підсумків кампанії.

Цілеспрямована інформаційна кампанія має бути добре підготовленою фінансово, адміністративне, теоретично (враховувати закони масової свідомості, теорії комунікації, специфіку впливу різних ЗМІ та виробництва медіа-продуктів).

Під час проведення інформаційної кампанії потрібно враховувати такі закономірності комунікації з масовою свідомістю:

1. Працювати слід не з усім населенням, а з лідерами думок (10-20% населення). Така робота є ефективнішою, економічнішою, оскільки сприяє концентруванню ресурсів на обмеженому секторі впливу.

2. Не варто тратити час і сили на руйнування стереотипу, краще зосередитися на створенні й утвердженні в масовій свідомості нового стереотипу.

3. Необхідно добре знати переваги і недоліки пропонованих змін, щоб мати матеріал для ефективної участі в дискусії в стилі «Так..., але...», оскільки противникам ідеї важко переконати аудиторію, яка знає аргументи «За» і «Проти».

4. Будь-яке повідомлення має бути правильно вибудованим, оскільки аудиторія сприятливо реагує на важливі для життя конкретної людини повідомлення.

Головне при цьому - створити позитивний імідж ініційованої справи й організації, яка нею виймається, без чого важко здобути-прихильників у громадській думці і в середовищі людей, уповноважених ухвалювати рішення. В цій справі не обійтися без використання технологій паблік рілейшнз, які збагачують організацію методологією аналізу зовнішнього середовища, полегшують вивчення проблем у її діяльності, сприяють реалізації програм впливу (ПР-кампаній) на внутрішнє і зовнішнє середовище.

Реалізують ці програми через різноманітні канали комунікації, передусім, ЗМІ, з використанням таких механізмів впливу як інформування, переконання, навіювання, спонукання та ін. Як свідчить досвід, правильно змодельована ПР-кампанія завжди забезпечує визнання актуальної ідеї, привертає до неї громадськість і впливових осіб.

Для просування ідей використовують «упаковку програми» – словесне і образне формулювання, яке привертає увагу, завойовує довіру цільової групи. Важливо, щоб ідеї та формулювання були незмінними в усіх рекламно-інформаційних матеріалах упродовж кампанії. **Інструментами інформаційної кампанії є** конференції та прес-конференції; брифінги, прес-брифінги; загальні збори працівників програми чи проекту, неформальні зустрічі, на які можуть бути запрошені журналісти; дискусії, круглі столи з актуальних проблем соціальної сфери; виставки, дні «відкритих дверей», концерти, масові акції та інші заходи, на які запрошують представників ЗМІ; письмова (прес-релізи, брошури, буклети), усна (семінари, особисті зустрічі) комунікації; комунікація через ЗМІ (теле-, радіопрограми, відео-кліпи, інформаційні, рекламні ролики); оприлюднення результатів поточних

досліджень, моніторингів; використання інших засобів комунікації (відео, листівки, Інтернет, телефони тощо).

Інформаційна кампанія як стратегія колективного представництва інтересів призначена здолати недовіру до певних ідей, спрямованих на зміни в громаді. Тому в стосунках із об'єктом впливу (тих, від кого залежить прийняття відповідних рішень) все, що говориться і робиться у межах кампанії, повинне звучати, як «ці проблеми турбують нас усіх – і вас, і нас, тож об'єднаймо зусилля заради успіху справи і працюймо на рівних». Інформаційна підтримка відстоювання прав групи в громаді чи всієї громади є не самоціллю, а лише засобом досягнення мети – полегшення становища соціальне вразливих і пригнічених людей, урівноваження умов їхнього життя».

5.Проведення масових акцій у громаді

Перш ніж використовувати *третю тактику роботи в громаді – протистояння (конфлікт)*, необхідно знайти відповіді на кілька запитань.

- Чи справді опоненти змінам є настільки сильними, що єдиним шляхом досягнення успіху є протистояння тим, на кого спрямовані зміни?

- Чи можуть запропоновані зміни бути ефективними, якщо вони нав'язані силою?

- Які можливі негативні наслідки конфлікту?.

Конфлікт як всередині громади, так і на зовнішньому рівні можливий і потрібний лише в разі крайньої несправедливості і вичерпання засобів консенсусу, але слід враховувати, що *конфронтація – це останній засіб, тому що сама в собі вона несе елементи підвищення психічної напруженості, тобто, не сприяє психічному здоров'ю громади та її членів. Позитивним наслідком конфронтації мають стати зміни в політиці. В ідеалі успішне застосування радикальної тактики протистояння/конфлікту має допомогти вирішити суспільну проблему, зміцнити групи та організації у громаді, наснажити її членів. Для того, щоб тактика конфронтації була успішною, до неї доречно вдаватися у випадках, коли йдеться про широку суспільну проблему, як-от соціальну несправедливість чи економічну нерівність.*

Тактики конфронтації, які використовують у соціальній роботі, є, здебільшого, ненасильницькими. До них належать різнопланові неекономічні та економічні акції, які різняться за ступенем впливу на громадську думку, опонентів, методами мобілізації людей тощо.

Відчутний тиск на місцеву владу *справляють масові заходи за участю членів громади*. Вони можуть бути ефективними, якщо організації і групи, які представляють певні інтереси в громаді, усвідомлюють мету діяльності, а також те, що здобуття результату потребує доволі тривалого часу.

Масові акції – публічні заходи (пікети, маніфестації, мітинги, демонстрації, марші та ін.), учасники яких виявляють свій протест проти «несправедливих законів», невмотивованих, незаконних дій, консерватизму органів влади, байдужості, упередженості чиновників.

Доречними й ефективними масові акції є за необхідності розв'язання суспільної проблеми (соціальна несправедливість, економічна нерівність, етнічні чи релігійні утиски). Тому організатори змін повинні розглядати кожне конкретне питання в широкому суспільному контексті. Чим значущішою є проблема, тим сильнішим буде резонанс від організованої акції, тим більше прихильників матимуть її ініціатори, тим вищі шанси на здобуття необхідного результату. Наприклад, значно ефективнішими будуть протестні акції проти влаштування у певній місцевості сміттєзвалища, якщо їх підсилити висловленням загальної стурбованості станом довкілля, боротьбою за чистоту повітря, води тощо.

Розглядаючи доцільність масових акцій, необхідно зважати і на потенційну можливість мобілізації людей. Бо цілком можливо, що безумовно соціальне значуща проблема може зовсім не хвилювати членів громади або навіть відлякувати їх.

Під час організації публічних заходів не слід використовувати заперечливі та наступальні гасла: «Скажемо «Ні!»...», «Ми вимагаємо...», «Ви мусите...», оскільки агресивні акценти налаштовують людей, яким ці гасла адресовані, на свідомий і підсвідомий активний чи пасивний спротив. Краще вживати солідаристські конструкти на зразок: «Разом побудуємо...».

Проводити масові акції слід у людних місцях, щоб усі охочі могли приєднатися до них. Однак не варто у публічних звітах про них завишувати кількість учасників, приписувати неіснуючі ефекти, бо все це применшуватиме значущість акції в очах раціонально мислячих представників громадськості.

Поширеними є телефонні кампанії; бойкоти, зокрема економічні; агітаційні походи; демонстрації, ралі тощо. Свого часу в закордонній практиці утвердилися **хепенінги** – символічні публічні акції. Наприклад, організація поховання конституції (символ поганьблених прав), вивішування портретів із коментарями осіб, яким адресовані дії; похід населеним пунктом з предметами, що

символізують проблему; публічні богослужіння, публічне руйнування символічних предметів, масове носіння одягу певних кольорів тощо.

Тактики конфронтації репрезентовані також ненасильницьким втручанням, політичною й економічною неспівпрацею.

До ненасильницького втручання належать сидячі страйки, виголошення промов перед певними закладами, захоплення будинків, використання організаційних та економічних методів (створення в громаді альтернативних соціальних служб, систем комунікації, ринків, транспортних систем, економічних інституцій)

Елементами тактики політичної неспівпраці є поширення літератури із закликами до опору існуючій у громаді системі влади, бойкот органів влади, виборів, організацій, які підтримують органи влади.

Можливі й дії проти співробітників органів влади (блокування інформації, обструкція, відмова від адміністративної співпраці з опонентами тощо).

Крайнім проявом політичної неспівпраці є акції громадянської непокори - умисне й відкрите недотримання певних законів, розпоряджень, інструкцій, наказів правоохоронних, військових та інших урядових органів як незаконних, аморальних або таких, що символізують політику, проти якої спрямовано протест.

Ця тактика може досягнути мети, якщо люди, в чиїх інтересах її застосовують, не налаштовані негативно на неї, а сама акція набуде необхідної масовості. Важливо, щоб керівники акції були дистанційовані від участі в ній, а самі учасники виявляли готовність стояти до кінця.

Тактику економічної неспівпраці репрезентують бойкот певної служби чи організації її користувачами; відмова від придбання певних товарів; закриття рахунків у певних банках; відмова від сплати місцевих податків і зборів; відмова від оплати боргових зобов'язань, відмова від державного фінансування, символічні економічні, виробничі або фахові страйки тощо.

Ініціаторам змін, які планують масові акції, потрібно знати і враховувати сильні та слабкі сторони опонентів (системи, на яку спрямовані зміни), прогнозувати можливі їх реакції на протести, щоб своєчасно змінювати тактику дій задля досягнення мети.

Отже, соціальним працівникам в громаді слід вміти вибирати адекватну ситуації в громаді та меті у діяльності, стратегію і тактику дій, ретельно зваживши на баланс інтересів і можливі наслідки. Для виконання своїх завдань та функцій працівникам у громаді потрібні як знання поведінки людей та організацій, так і вміння застосовувати

техніки втручання (комунікацію, інтерв'ювання, фасилітацію роботи групи, посередництво й переговори, планування та оцінювання), а також «технічні» навички, спрямовані на збирання, аналіз та поширення інформації. Соціальний працівник має знати особливості реалізації вибраних стратегій та тактик роботи в громаді і використовувати їх у професійній допомозі тим, хто цього потребує.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризувати стратегії колективного представництва.
2. Проаналізувати особливості лобіювання інтересів у соціальній роботі і його різновиди.
3. Визначити етапи проведення масових акцій у громаді.
4. Охарактеризувати особливості проведення інформаційних кампаній у громаді.

Самостійна робота

Розробити таблицю «Методи представництва інтересів громади»

Метод	Мета	Дії

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Брижовата О., Волгіна О. Роль соціальних працівників у представництві інтересів вразливих верств населення та зокрема осіб, які мають алкогольну та наркотичну залежність // *Соціально-психологічна реабілітація людей із залежністю від наркотичних речовин: Наук.-метод. збірка*. Київ: Граффіті Груп, 2003. С. 69-75.
3. СемигінаТ. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
4. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
5. Представництво інтересів соціально вразливих дітей та сімей: Навч. посібник / За ред Семигіної Т. В. Київ: Четверта хвиля, 2004. 216 с.
6. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
7. Стецков О. В., Турський В. М. Представництво прав та інтересів клієнтів соціальних установ. Київ, 2001. 56 с.

8. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
9. Теорії та методи соціальної роботи / За ред. Семигіної Т. В., Миговича І. І. Київ : Академвидав, 2005. 328 с.
10. Вакуленко О. В. Залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. рек. / О. В. Вакуленко, Н. М. Комарова, Н. Ф. Романова. – К. : Держсоцслужба, 2010. – 108 с.
11. Технології соціальної роботи за місцем проживання: навч. посібник / уклад. Іващенко К., Коцур І. 2-ге вид., он. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 114 с.

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАМОДІЇ В ГРОМАДІ. СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ

Тема 13. Розвиток соціальної активності як напрям роботи соціального працівника в громаді

1. Організація громади в професійній діяльності соціального працівника. Наснаження.
2. Соціальна активність як спосіб залучення до вирішення суспільно важливих питань громади
3. Громадські ініціативи у вирішенні соціальних проблем населення на локальному рівні
4. Практична реалізація громадської ініціативи в громаді
5. Волонтерський менеджмент в діяльності соціальних служб громади
5. Самокерована групова робота в громаді

Основні терміни і поняття

Організація громади – процес, в ході якого відбувається налагодження тісної взаємодії між усіма суб'єктами соціальної роботи на рівні локальної громади з метою оперативного реагування на зміни, потреби і проблеми та їх оперативне й ефективне вирішення на рівні кожного окремого клієнта, групи чи всієї громади.

Наснаження (емпауермент) (від англ. *empowerment* – наділення силою, владою) – підхід, принцип і методологія роботи з групою чи індивідами, що ґрунтуються на визнанні і підсиленні ролі кожної людини в ухваленні та реалізації рішень, що стосуються її (його) життя

Соціальний рівень наснаження – процес активізації людського, соціального й інституційного ресурсів, створення груп та мереж, посилення соціального капіталу і нарощування довіри через колективну участь і спільну діяльність, тобто мобілізацію громади

Соціальна активність (від лат. *activus* – діяльний, енергійний) – одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта (особистості, соціальної групи, історичної спільноти, суспільства в цілому), що відображає рівень спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів.

Місцева ініціатива (громадська ініціатива)» – збірний термін, що вживається на позначення будь-якого виду ініціативи, що виходить від громадян (інститутів громадянського суспільства) у зв'язку із участю суспільства в ухваленні суспільно значимих рішень.

Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно

виконують і надають волонтери та волонтерські організації.

Волонтерська група – невелика за чисельністю спільнота людей, яка діє на добровільних засадах, об'єднана певною благодією діяльністю, утворена при державній чи неурядовій організації, або ж функціонує як неформальна ініціативна група»

Волонтерський менеджмент – система залучення, координації, мотивування та побудови тривалих відносин із людьми, яка дає їм змогу зростати через змістовну особисту участь у поліпшенні життя в громаді й допомозі іншим.

Самокерована групова робота – метод соціальної роботи, спрямований на стимуляцію соціальної активності особистості, реалізацію її потенційних можливостей шляхом впливу групової роботи, в основі якої – соціальна активність її членів.

1.Організація громади в професійній діяльності соціального працівника. Наснаження.

Одним із первинних методів соціальної роботи, який активно використовують соціальні працівники у практиці соціальної роботи за кордоном є організація громади «community organization».

Організація громади може трактуватися як процес, в ході якого відбувається налагодження тісної взаємодії між усіма суб'єктами соціальної роботи на рівні локальної громади з метою оперативного реагування на зміни, потреби і проблеми та їх оперативне й ефективне вирішення на рівні кожного окремого клієнта, групи чи всієї громади.

Е. Ліндемман під організацією громад розуміє фазу розвитку, життєвого циклу громади, коли її члени проявляють ініціативу та бажання демократично керувати своїми справами та забезпечувати вільний доступ до соціальних послуг, які надаються комплексно кваліфікованими фахівцями соціальних служб через організацію тісної взаємодії між ними .

Як процес «організація громади» має три основні етапи роботи:

– вивчення проблеми, що передбачає збір інформації про саму проблему;

– діагностику проблеми – на основі зібраної інформації виокремлюються основні проблеми, здійснюється їхня оцінка і вибудовується пріоритетність;

– вирішення проблеми – вироблення механізму вирішення проблеми, що базується на зібраній інформації, діагностиці та практиці.

Р. Крамер і Г. Спетч виокремлюють **два основних етапи застосування методу**. На першому етапі відбувається взаємодія між

соціальними службами, установами і організаціями в громаді з метою організації роботи з представниками громади задля налагодження взаємозв'язків між ними.

На другому етапі – кваліфіковані фахівці з соціальної роботи спільно із активними членами громади працюють з метою виявлення проблемних ситуацій, сфер, аналізу причин та розробки планів, стратегій, мобілізації ресурсів громади, необхідних для здійснення дій.

Метод організації громади застосовують з метою:

- задоволення потреб громади, вироблення і забезпечення взаємозв'язку між потребами і наявними в громаді ресурсами, необхідними для їх забезпечення;

- надання допомоги особам, які перебувають в СЖО; визначенні особистісних цілей громадян та пошуку шляхів для їх реалізації; розвитку, зміцненні і підтримці участі окремих індивідів у житті громади; організації взаємодії між членами громади та між громадами;

- внесення змін у суспільні і групові відносини, розподіл влади та у процес прийняття рішень;

- консолідації зусиль задля ефективного розподілу наявних ресурсів та залучення нових у процесі вирішення проблем громади.

Зазначимо, що сьогодні у ХХІ столітті, організація громади як метод соціальної роботи набуває актуальності, його активно почали застосовувати не тільки у соціальній роботі з метою вирішення вище зазначених завдань, але й задля розвитку локальних ініціатив у сфері освіти, охорони здоров'я, сільського господарства в громадах Індії, країнах Європи, особливо Польщі.

Нині застосування організації громади як методу соціальної роботи передбачає розробку і реалізацію різноманітних соціальних програм, які мають систематичну дію, ефект, і спрямовані на вирішення проблем громади через інтервенцію в громаду. Цей метод охоплює цілий ряд заходів на рівні громади, спрямованих на досягнення бажаного покращення соціального добробуту як окремих осіб, груп, так і громади в цілому із урахуванням потреб та ресурсів самої громади.

Організація громади як метод соціальної роботи може бути зреалізованим як на рівні індивіда, так і на рівні групи людей, цілої громади *через їх безпосереднє залучення, безпосередню участь у вирішенні своїх проблем, розширення можливостей і саморозвитку членів громади та громади в цілому.* Тому, на думку Г.Слозанської, *організація громади є одночасно мікро- та макро-методом соціальної роботи.* Мікро-рівень реалізації методу має місце при його застосуванні у роботі з індивідами, групами, що існують в громаді. У

цьому випадку передбачається залучення невеликої кількості членів громади.

Про макрорівень можна говорити тоді, коли його застосовують для організації соціальної роботи на рівні всієї ОТГ, регіону, держави і, навіть, на міжнародному рівні. На відміну від введення випадку, який реалізується тільки на рівні індивіда та методу групової роботи, який діє на рівні групи і обмежується невеликою кількістю членів групи, *зазначений метод соціальної роботи може бути застосованим у соціальній роботі з великою кількістю осіб і є необмеженим у часі*. Про організацію громади можна говорити і як про комплексний метод соціальної роботи, який передбачає *поєднання методу групової роботи і методу введення випадку*.

Як метод соціальної роботи організація громади передбачає об'єднання зусиль як окремих індивідів, представників цільових груп, так і самих груп задля визначення основних проблем і задоволення потреб громади через мобілізацію необхідних ресурсів.

Багато соціальних проблем, таких як соціальна несправедливість, безробіття, насильство, експлуатація, торгівля людьми, бідність, незаконний обіг наркотиків, незаконний продаж алкоголю і тютюну неповнолітнім тощо можуть бути вирішені завдяки застосуванню цього методу.

М. Росс (виділив 12 основних етапів організації громади в залежності від характеру організації соціальної роботи в громаді та ролі професійного соціального працівника ній. В основі цих етапів лежать причини, що зумовили потребу в організації громади.

До них, на думку науковця, належать:

– незадоволення існуючими умовами проживання в громаді призводить до створення громадських організацій або соціальних служб;

– інформація про діяльність соціальних служб та громадських організацій (далі – організацій) в громаді має бути відомою усім її жителям;

– наявність проблем та незадоволення існуючими умовами проживання в громаді продукують організацію, планування і реалізацію дій, спрямованих на їх вирішення задля покращення умов життєдіяльності в громаді;

– членами існуючих організацій мають бути лідери (формальні і неформальні), які визнаються більшістю членів громади;

– організації мають мати чітко сформульовану ціль, зрозумілі і прийнятні для всіх методи та інструменти для досягнення цілей;

– діяльності організації має бути спрямована на вирішення проблем громади;

- діяльність організації не має суперечити основним принципам існування громади;
- організація має розробити чіткий план взаємодії між членами асоціації і з членами громади;
- організація має підтримувати і зміцнювати групи, які вона об'єднує для спільної роботи;
- організація має виробити певний темп роботи відповідно до існуючих умов в громаді;
- організація має діяти для продукування ефективних лідерів;
- організація працювати задля розвитку своєї впливовості, сили і стабільності в громаді.

Реалізація методу «організація громади» здійснюється у такі етапи:

- проведення досліджень в громаді;
- діагностика проблем громади та їх аналіз;
- оцінка проблем та їх важливості;
- розробка стратегічного плану діяльності;
- організація діяльності;
- безпосередня діяльність;
- оцінка діяльності;
- модифікація, корекція та продовження діяльності, спрямованої на вирішення проблем громади.

Окремі науковці виділяють ще декілька додаткових етапів:

- формування основної робочої групи;
- організація робочих зустрічей для учасників групи та роботи в групі;
- призначення ролей;
- мобілізація ресурсів.

Для реалізації методу організації громади фахівець з соціальної роботи має володіти інформацією щодо структури громади та особливими знаннями і навичками з:

- організації і підтримки взаємовідносин із членами громади;
- організації професійного навчання членів громади, застосування індивідуальних та групових методів роботи з ними;
- написання та реалізації програм і проектів, спрямованих на вирішення проблем громади;
- діагностики і вирішення особистісних проблем громади та її жителів; постановки цілей та побудови плану для їх досягнення;
- консультування членів громади щодо шляхів і способів вирішення проблеми, прийняття самостійного рішення при цілепокладанні, залучення і пошуку необхідних ресурсів та мотивації членів громади на шляху досягнення цілей;

- розробки стратегічних планів і програм розвитку громади;
- надання комплексних та адресних соціальних послуг.

Кваліфікований соціальний працівник, який працює в громаді, має володіти не тільки низкою особливих професійних знань, вмінь і навичок, але й мати здатність і бажання бути членом громади, налагоджувати взаємодію в межах громади.

Однією зі *стратегій підвищення рівня соціальної активності та самоорганізації громади в роботі соціальних служб можна вважати наснаження (емпаурмент) як одне із головних завдань соціальної роботи*. Наснаження клієнтів слугує наріжним каменем сучасної соціальної роботи. Воно віддзеркалено в новому глобальному визначенні соціальної роботи, ухваленому влітку 2014 р. Міжнародною федерацією соціальних працівників та Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи, у «Глобальних пріоритетах соціальної роботи та соціального розвитку» (2012 р.), а також у «Глобальних стандартах підготовки соціальних працівників» (2005 р.). Наснаження розглядається як складова діяльності соціальних працівників та тих, хто долучається до соціального розвитку.

Наснаження (емпаурмент (від англ. empowerment – наділення силою, владою) – підхід, принцип і методологія роботи з групою чи індивідами, що ґрунтуються на визнанні і підсиленні ролі кожної людини в ухваленні та реалізації рішень, що стосуються її (його) життя.

Отже, наснаження, або активізація, розглядається вченими і як певний професійний світогляд чи професійна цінність, і як метод роботи, і як результат діяльності. І як стратегія професійного втручання в ситуацію, що має на меті розширення повноважень клієнтів (індивідів, груп, громад) у розв'язанні власних проблем.

У науковій літературі виділяють кілька різновидів наснаження. Насамперед ідеться про індивідуальне (інколи його ще називають психологічним) та колективне наснаження (інша назва – наснаження громади).

Імпаурмент як термін виник у соціальній роботі наприкінці 80-х рр. ХХ ст., коли почали обговорювати протиріччя між залежністю та незалежністю, автономією та захистом людини, правами громадян та владою уряду. Саме тоді було сформульовано, що призначення соціальної роботи полягає в тому, щоб допомогти людям допомогти собі.

Обґрунтування необхідності допомогти людям допомогти собі має *триєдину сутність: етичну, політичну та психологічну. Етичні причини необхідності застосування імпаурменту ґрунтуються на вірі у надзвичайну цінність кожної людини, що, власне, походить із*

християнства. Демократичні переконання забезпечують *політичне обґрунтування* того, що влада має бути поділена між громадянами. *Психологічна складова* - на рівні емоцій з'являється відчуття впевненості у своїх силах, насиченість енергією, певне піднесення, натхнення.

Можемо говорити про три рівні емпауерменту: індивідуальний, соціальний та політичний.

На індивідуальному рівні наснаження розглядається як процес, що допомагає людині набутти здатності контролювати власне життя, актуалізувавши певні ресурси, «силу», «енергію», тобто відчувати і використовувати «владу всередині». На когнітивному рівні відбувається переоцінка можливостей, формується позитивне мислення, розкривається потенціал, проявляються аналітичні здібності тощо. Поведінкова сфера особистості характеризується активністю, прагненням реалізації планів і конкретними діями, налагодженням взаємодії з іншими, побудовою нових стосунків, пошуком однодумців та ін.

Соціальний рівень наснаження передбачає активізацію людського, соціального й інституційного ресурсів, створення груп та мереж, посилення соціального капіталу і нарощування довіри через колективну участь і спільну діяльність, тобто мобілізацію громади.

Нарешті, *політичний рівень наснаження* передбачає використання «влади для» з метою привернення уваги до проблем уразливих верств населення, його завдання – зробити видимими проблеми простих людей для «влади над» і показати їй переваги співпраці для вирішення цих проблем.

Колективне наснаження, на думку Е. Садан, полягає в колективних процесах, спрямованих на зміни в громаді. Йдеться про отримання контролю (повноважень) над ресурсами громади через різні форми суспільного впливу. Додамо, що в соціальній роботі під ресурсами розуміють можливості, засоби, джерела, які мають бути залучені для досягнення позитивних змін чи стабілізації скрутної ситуації клієнта (індивіда, групи, громади). Також колективне наснаження допомагає групі в територіальній громаді усвідомити (ідентифікувати) себе як групу, власні інтереси та шляхи до їх задоволення. При цьому члени громади повинні самі визначати свої потреби, виявляти шляхи розв'язання проблем громади, встановлювати цілі діяльності і мобілізувати місцеві ресурси для досягнення цих цілей. Ключовим моментом у колективному наснаженні є допомога людям в усвідомленні того, що завдяки спільним діям вони розв'язують не тільки чийсь, а й власні проблеми. Для цього соціальні служби, соціальні працівники повинні спонукати членів громади до

соціальної активності, залучати їх до прийняття колективних рішень, розвивати упевненість у здатності громади знайти потрібні ресурси і змінити життя на краще.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що організація громад є не тільки методом соціальної роботи, але й процесом, який використовують соціальні працівники задля мобілізації ресурсів громади, активізації жителів громади до змін.

2. Соціальна активність як спосіб залучення до вирішення суспільно важливих питань громади

Розвиток місцевої громади та покращення її життя – це продукт участі та роботи самих громадян. Аналіз літератури дозволяє виділити п'ять основних стратегічних напрямків зміни місцевих спільнот:

- мобілізація мас;
- соціальна дія;
- громадський захист;
- соціальне просвітництво;
- розвиток місцевих послуг.

Питання про те, який з цих напрямків слід обрати для розвитку конкретного співтовариства, набуває все більшого значення. Проте безперечним залишається факт: *реалізація цих напрямків неможлива без соціальної активності самих членів громади.*

Соціальна активність (від лат. *activus* - діяльний, енергійний) – одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта (особистості, соціальної групи, історичної спільноти, суспільства в цілому), що відображає рівень спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів.

Соціальна активність - одна із форм взаємодії людини із суспільством, спосіб долучення до вирішення суспільно важливих питань. Вона може набувати різних форм, таких як участь у місцевому самоуправлінні або волонтерській діяльності, і відбуватися у співпраці з державною владою або автономно.

Усі люди живуть у суспільстві, але всі вони неоднаковою мірою залучені до нього. Громадян, які з власної ініціативи беруть участь у загальних для спільноти заходах, спрямованих на вирішення проблем усієї спільноти, називають **соціально активними**.

Важливими ознаками соціальної активності особистості є сильне, стає прагнення впливати на соціальні процеси та дієва участь у суспільних справах, прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи.

Отже, соціально активна людина не просто активно виражає своє ставлення до певних соціальних проблем, але й докладає зусиль для їх вирішення.

Види соціальної активності:

– *споживацька активність* – скарги та прохання, спрямовані на те, щоб інші (влада, бізнес і т.п.) вирішили проблеми мешканців, у тому числі й ті, за які влада не відповідає («Перекладання»);

– *протестна активність* – виникає з бажання жителів протидіяти діям і планам влади, майже не замислюючись про альтернативні плани. Така активність розвивається у формах пікетів, мітингів, колективних скарг, перекриттів доріг, узгодженого бойкоту виборів вулицею, мікрорайоном, протестного голосування на виборах;

– *фіктивно-демонстративна активність*. При використанні населення як статистів для реалізації рекламних або політичних проєктів. Самостійна активність імітується за рахунок найнятих та спланиваних активістів, а також публікацій у ЗМІ, інших методів;

– *конструктивна активність* – ініціативи, спроби коригування дій влади та підприємств для створення більш сприятливих умов життєдіяльності території.

Численні дослідження свідчать про низький рівень соціальної активності громади. *Особливе місце серед чинників, що обумовлюють низьку соціальну активність населення, займають* низький рівень міжособистісної довіри, громадської ініціативності та відповідальності, нерозвиненість соціальних зв'язків і взаємодій в рамках певної території - те, що в цілому характеризує ступінь самоорганізації місцевого співтовариства, його здатність самостійно організувати взаємодію з метою забезпечення свого оптимального функціонування і розвитку. Щоб бути ефективними, будь-які перетворення, що торкаються широких верств населення, потребують безпосереднього залучення різних людей та соціальних груп, а не тільки очевидних прихильників і зацікавлених осіб. Тобто, успішні зміни потребують масової підтримки, загальної зацікавленості людей в благоустрії свого міста, району, села.

Активізація громади в роботі соціального працівника має починатися із ознайомлення членів громади з доступними інструментами впливу та формами соціальної активності. До таких, перш за все, належать *мирні зібрання*. Вони є не лише критерієм, за яким визначають рівень розвитку демократії у країні, але і надзвичайно дієвим способом громадського контролю за інститутами публічної влади. Поняття «мирне зібрання» охоплює будь-які заходи, що проводяться у публічних місцях у формі зборів, мітингу, демонстрації, пікетування, походу тощо.

Мітинг - це організована форма політичних дій, масове публічне зібрання людей для обговорення актуальних суспільно-політичних проблем. Суттєвою особливістю є його спрямованість на формування психологічної готовності людей до безпосередньої політичної дії. Український синонім слова мітинг – віче.

Демонстрація – масовий марш як публічне вираження соціально-політичного настрою. Учасники демонстрацій виготовляють плакати, банери із гаслами, закликами, вимогами, а також вигукують їх під час проходження по вулицях

Пікетування – форма демонстрації, під час якої група учасників пікету може виготовляти плакати, встановлювати намети, влаштовувати чергування у громадському місці зі спеціальною метою. Серед таких цілей - охорона певної території, влаштування перешкод, привертання уваги, висловлення підтримки чи протесту проти чого-небудь.

Похід (хода) – пересування організованої групи людей, загону, зібрання, що переміщується під відкритим небом з певною метою і в установленому порядку (строю). Під час організації та проведення походів мають бути виконані різні вимоги, наприклад, узгодження маршруту, обмеження руху транспорту тощо.

Інші форми мирних зібрань: сидячі демонстрації і протести, факельні процесії, мовчазні марші, «людські (живі) ланцюги», вело-, мото- та автопробіги, музичні чи театралізовані вистави і паради тощо. Отже, участь членів громади у таких масових заходах як демонстрації, мітинги, пікети, марші та походи, уже є формою соціальної активності. У такий спосіб вони демонструють іншим свою підтримку тієї чи іншої спільноти, її цінностей, уявлень про найкращий шлях розвитку для соціуму.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що організація громад є не тільки методом соціальної роботи, але й процесом, який використовують соціальні працівники задля мобілізації ресурсів громади, активізації жителів громади до змін.

3. Громадські ініціативи у вирішенні соціальних проблем населення на локальному рівні

Така форма соціальної активності як діяльність у розв'язанні соціально значущих проблем, реалізується шляхом висування та реалізації місцевих ініціатив (громадських ініціатив).

Поняття «місцева ініціатива (громадська ініціатива)» не визначає одну конкретну форму, це збірний термін, що вживається на позначення будь-якого виду ініціативи, що виходить від громадян

(інститутів громадянського суспільства) у зв'язку із участю суспільства в ухваленні суспільно значимих рішень.

Місцева ініціатива – офіційна письмова пропозиція громадян України з питань, які належать до відання місцевого самоврядування, внесена в порядку, передбаченому цим Законом до відповідної ради для розгляду та прийняття відповідного рішення в межах її компетенції.

Зарубіжні теоретики соціальної роботи подають таку **класифікацію місцевих ініціатив**:

– «місцеве життя» або «сусідська модель» – спонтанні ініціативи, обумовлені нагальними потребами членів громади;

– «дії всередині громади» також зароджуються спонтанно, але мають більш організований характер, наприклад, обладнання дитячого майданчика або створення ради мікрорайону;

– «розвиток громади» має передумовою співробітництво ентузіастів та професіоналів у справі активізації різних сторін місцевого життя, наприклад, створення підліткового центру у мікрорайоні міста;

– «місцева/громадська політика» – комплекс програм, спрямованих на залучення членів громади до досягнення певних цілей. Прикладом може бути створення групи людей, що є сусідами, з метою охорони власності одне одного й профілактики правопорушень як допомога поліції у виконванні її функцій. Сюди також можна віднести надання допомоги й підтримки з боку громади (community care) інвалідам та самотнім людям похилого віку і, насамперед, ідею створення неформальної системи індивідуального догляду за людьми, що потребують довготермінового догляду, силами самих членів громади.

Зрозуміло, що всі типи місцевих ініціатив ефективні тоді, коли спираються на переважну більшість членів громади, краще – на все населення. Але завжди у громаді існують більш активні й менш активні її члени, які різною мірою готові брати участь у спільній діяльності. І значною мірою ефективність місцевих соціальних ініціатив залежить від активістів громади, тих, хто готовий працювати без винагороди – добровольців, волонтерів. Співіснування численних груп, асоціацій, утворень, ініціатив у громаді зумовлює той факт, що лідерів є багато, і інколи вони представляють різні й навіть протилежні інтереси різних груп громади.

Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (у порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, що стосується місцевого самоврядування. Внесена до розгляду належним чином місцева ініціатива має бути обов'язково розглянута органом самоуправління.

4. Практична реалізація громадської ініціативи в громаді

Практична реалізація громадської ініціативи, на думку О. Безпалько, вимагає дотримання певних умов.

1. Створення ініціативної групи, зацікавленої в реалізації ініціативи на місцевому рівні. Різновидами таких груп є:

члени громади, які є авторами ініціативи;

члени громади, які є авторами ініціативи та члени громади, які їх активно підтримують;

члени громади та працівники соціальної сфери, які працюють у територіальній громаді;

члени громади та представники громадських організацій, які створено на теренах громади;

члени громади та працівники соціальної сфери, які працюють у територіальній громаді, а також представники громадських організацій.

2. Оформлення ініціативи у певну оптимальну форму (залежно від масштабності ініціативи це може бути план дій зі зміни ситуації, соціальна програма чи соціальний проект, акція, масові заходи (виховні, фізкультурно-оздоровчі, суспільно-корисні, патріотичні, туристичні, профілактичні, соціально-реабілітаційні, корекційні)), що дає можливість чітко визначити мету, до якої мають прагнути громада та члени ініціативної групи, виокремити конкретні завдання та визначити необхідні ресурси, які забезпечать їх реалізацію.

3. Підтримка як самої ініціативи, так й ініціативної групи. Різновиди підтримки:

підтримка ініціативи лише членами громади;

підтримка ініціативи на рівні органів місцевої влади;

підтримка ініціативи окремими соціальними інститутами, які діють у територіальній громаді (школа, соціальні служби молоді, позашкільні заклади, спеціалізовані центри, медичні установи тощо);

підтримка ініціативи громадськими організаціями.

Реалізація соціальної роботи за місцем проживання силами ініціативних груп здійснюється за такими кроками (етапами):

1) Створення ініціативної групи.

2) Оцінка потреб громади.

3) Планування діяльності групи.

4) Розробка та реалізація проекту.

5) Створення стратегії життєздатності проекту.

Розглянемо докладно кожен з цих етапів. ***Створення ініціативної групи є першим кроком реалізації громадської ініціативи.*** Неформальний механізм будь-якого виду добровільної діяльності передбачає створення ініціативної групи – групи *однодумців*, що поділяють спільні цінності та поєднані загальною метою. Все, що

треба для створення ініціативної групи – це зацікавленість однієї людини і її готовність присвятити час вирішенню суспільно значимої проблеми. Кількість членів ініціативної групи не є принципово важливою. Більш актуальним є реальний план розвитку і відношення до доступних людських і інших ресурсів.

Ініціативна група, як зазначає О. Безпалько, складаються з членів громади та професіоналів, що їх підтримують, і вони займаються проблемами, які стосуються всіх. Створення ініціативної групи є, по суті, процесом за участю зацікавлених осіб. Кожна група обирає для себе певні проблеми, аби стати ініціатором та учасником активних змін у громаді. У межах територіальної громади в залежності від її чисельності може бути від однієї до десятків таких груп.

В ініціативній групі кожний член має власне завдання і відповідальний за його виконання. Для максимальної ефективності ініціативної групи бажано, щоб її члени були наділені наступними характеристиками:

- представляли різноманітні інтереси (молодь, пенсіонери, інші члени громади, включаючи ЗМІ, місцеву владу, бізнес і громадські об'єднання);

- мали час для добровільної діяльності;

- володіли управлінськими та іншими навиками, необхідними для досягнення певних цілей;

- були зацікавлені у покращенні життя громади;

- уміли і хотіли працювати в команді;

- були знайомі з представниками ЗМІ;

- володіли фінансовими, матеріальними і людськими ресурсами.

Після формування ініціативної групи можна переходити до вивчення потреб і проблем громади, у межах якої діє група.

Оцінка потреб громади. Громадська діяльність реалізується більш успішно, коли люди, які її розвивають, усвідомлюють і розуміють проблеми, з якими їм доведеться мати справу, потреби представників громади. Робота групи буде вдалою, якщо з самого початку діяльності вона спиратиметься на думку громади (або її окремих цільових груп), залучати її до процесу планування (стратегічного чи розробки проекту), вивчати її потреби.

Джерела інформації про громаду, які допоможуть провести дослідження з оцінки потреб:

- зустрічі з жителями громади, громадськими лідерами або специфічними верствами населення;

- особисті спостереження за громадою та знання схожих громад;

- дані перепису населення та наявної економічної статистики;

- існуюча місцева політика, діючі програми;

- публікації у засобах масової інформації;
- доповіді, висновки відносно проєктів у даному регіоні, які здійснювались іншими установами, включаючи державні, благодійні, а також міжнародні організації;
- результати досліджень інших організацій, структур тощо.

Діяльність з вивчення потреб і проблем громади передбачає збір та оцінку інформації, отриманої від представників громади. *Ефективною технологією вивчення потреб і проблем громади є оцінка потреб за активної участі представників цільових груп.*

Усі дослідження, спрямовані на виявлення потреб, поділяються на *якісні та кількісні*. У кількісному дослідженні можна проаналізувати процентне співвідношення людей, які думають чи реагують певним чином. *Кількісне дослідження* називають ще «статистичним». Зазвичай збір інформації про цільову аудиторію, оцінка потреб передбачає поєднання якісних і кількісних методів для отримання найбільш точної інформації. Якісні методи мають справу з емоційними і контекстуальними аспектами людської поведінки. Вони ставлять перед собою завдання відповісти на питання «чому?», а кількісні відповідають на питання «скільки?», «як часто?».

До якісних досліджень належать:

- *фокус-групова методика*. Її використання дозволяє отримати інформацію про суспільні настрої і розуміти тенденції формування цих настроїв, а також допомагає перевірити реакції людей на конкретні концепції, ідеї, інформацію.

- *глибинне інтерв'ю*. Під глибинним інтерв'ю розуміють неструктуроване безпосереднє особисте спілкування, яке у загальному вигляді є бесідою, що проводиться за наміченим планом і засновану на використанні методик, які спонукають респондентів до тривалих і змістовних розмірковувань стосовно кола питань, які цікавлять дослідника.

- *опитувальні методи*: анкетування; формалізоване інтерв'ю. Опитувальні методи досить різноманітні – окрім основних – анкетування та інтерв'ю, використовуються поштові, телефонні, пресові, факсові, експертні та інші опитування.

- *метод безпосереднього спостереження* – збір і найпростіше узагальнення первинної інформації про досліджуваній соціальний об'єкт шляхом безпосереднього сприйняття і прямої реєстрації фактів, що стосуються досліджуваного об'єкта, значимих з точки зору цілей дослідження.

- *контент-аналіз* – це один із основних методів збору кількісних даних про явище чи процес, що вивчаються, який передбачає використання інформації, що міститься в документах, тобто в

зафіксованому рукописному, або печатному тексті, аудіо-відеозаписі та інших носіях інформації.

Вибір будь-якого методу залежить, передусім, від двох факторів: час (людські ресурси); гроші (матеріальна база).

Результати оцінки оформляються у вигляді звіту.

Схема оформлення звіту з оцінки потреб громади:

Звіт з оцінки потреб громади

Місце проведення....

Термін проведення....

Дослідники....

Цільова група (хто, кількість, вік, статус):

1. Мета проведеного дослідження.
2. Методи.
3. Загальні висновки.
4. Рекомендації за підсумками.
5. Подальші дії.
6. Додатки (діаграми, карти, статистика тощо)

Наступним кроком є **планування діяльності групи**. Це процес визначення цілей групи та прийняття рішень відносно того, яким чином їх краще за все досягти. Незалежно від об'єкта, на який буде спрямована діяльність групи (громада у цілому, певна її частина, цільова аудиторія), *планування повинно бути спрямоване на участь її членів та зацікавлених осіб, організацій (партнерів) у процесі планування.*

Безпосередня участь людей з громади на всіх етапах планування, реалізації і оцінки проектів – один із основоположних принципів реалізації громадської ініціативи. Адже люди, які безпосередньо стикаються з проблемою щодня, можуть оцінити спробу вирішити проблему і запропонувати ефективні підходи щодо її вирішення. Планування полягає у заглибленні від загального бачення до конкретних дій, робочого плану. Цей процес поєднує бачення, цілі, завдання та конкретні дії у логічну структуру, в якій усі компоненти взаємопов'язані.

Отже, реалізація громадських ініціатив, що розглядається як вияв ініціативи зсередини громади, її членами з метою розв'язання актуальних соціальних потреб та проблем, і виявляється у реалізації конкретних проектів, відіграє ключову роль у здійсненні ефективної соціальної роботи за місцем проживання.

5. Волонтерський менеджмент в діяльності соціальних служб громади

Волонтерська діяльність є однією із форм соціальної активності та важливим чинником побудови громадянського суспільства. В

соціальних службах організацію волонтерської роботи може виконувати соціальний працівник або волонтер, що готовий за підтримки фахівця із соціальної роботи в громаді взяти на себе відповідальність за роботу з волонтерами. Фахівець із роботи з волонтерами зобов'язаний ознайомитися з повним текстом документів, щоб мати чітке уявлення про те, як має відбуватися організація волонтерської діяльності. *Зокрема, це:*

– Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», №280/97-ВР від 21 травня 1997 р. (місцеві ініціативи, громадські слухання, загальні збори громадян, участь у засіданнях колегіальних органів);

– Постанова КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», № 996 від 3 листопада 2010 р. (публічні громадські обговорення, електронні консультації з громадськістю, вивчення громадської думки, громадські ради);

– Закон України «Про волонтерську діяльність» – основний документ, який регулює відносини, пов'язані з наданням волонтерської допомоги. Закон визначає, хто може надавати волонтерську допомогу, у яких напрямках та за яких умов;

– Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» – основний документ, який регулює відносини у сфері благодійності. Зокрема, Закон визначає поняття благодійної діяльності, благодійної організації, бенефіціара, а також виокремлює п'ятнадцять сфер благодійності та умови збору благодійних пожертв;

– Наказ МФУ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні», № 94 від 03 березня 2020 р. (громадський бюджет);

– Статут територіальної громади та інші локальні акти ОМС (можуть встановлювати інші форми взаємодії) та ін.

Соціальні служби в громаді взаємодіють з волонтерськими об'єднаннями на кількох рівнях: збір та поширення інформації про волонтерську діяльність у громаді, координація діяльності соціальних служб та волонтерів, посилення спроможності волонтерських об'єднань, заохочення мешканців громади до участі у волонтерському русі, партнерство з волонтерськими об'єднаннями.

Способи посилення спроможності волонтерських об'єднань:

- ініціація навчальних заходів для волонтерів: тренінги, форуми, конференції;
- надання консультацій, роз'яснень та рекомендацій для волонтерів;
- спільна діяльність ОМС та волонтерів: заходи та проекти;

- конкурс проектів для місцевих громадських організацій, інструменти громадського бюджету;
- підтримка волонтерської діяльності через заходи молодіжного центру;
- створення «волонтерського штабу»: фізичного простору, яким користуються волонтери.

Ефективність взаємодії з волонтерським середовищем залежить від дотримання соціальним працівником такого алгоритму дій:

1. В центрі надання соціальних послуг в громаді визначити особу, відповідальну за налагодження взаємодії з волонтерами (не підрозділ, а персонально працівника).

2. Зібрати інформацію про волонтерські ініціативи в громаді: контакти, види діяльності, потреби у підтримці та регулярно оновлювати її (якщо плануєте публікувати контактні дані волонтерських об'єднань на сайті громади чи сторінках у соцмережах, то варто запитати дозволу самих волонтерів).

3. Визначити форми регулярної комунікації з волонтерами: не просто інформування на сайті, а двостороння комунікація.

4. Розробити локальний документ сприяння волонтерству або внести зміни у документи, які вже існують у громаді.

В основі роботи соціальних служб з волонтерами є ***волонтерський менеджмент – керована система залучення, координації, мотивування та побудови тривалих відносин із людьми, яка дає їм змогу зростати через змістовну особисту участь у поліпшенні життя в громаді й допомозі іншим.***

Попри велику кількість стереотипів щодо слова «менеджмент», саме менеджмент волонтерів (тобто управління, координація роботи) дає змогу зробити їхню участь у соціальних проектах змістовною, корисною, ефективною, тривалою – як для самих волонтерів, які долучаються до проекту, так і для організації, що їх залучає.

Метою волонтерського менеджменту є побудова стійких відносин між організацією і волонтерською спільнотою, що дають змогу спільно й ефективно досягати поставлених цілей та суспільних змін, яких прагне організація.

Якісний волонтерський менеджмент:

- зменшує навантаження на працівників соціальної служби;
- виправдовує сподівання й відповідає потребам волонтера;
- відповідає потребам керівників проектів та соціальних служб;
- підвищує ефективність соціальної служби в громаді і обсяг наданої допомоги;
- сприяє формуванню дружньої волонтерської спільноти навколо соціальної служби;

→ допомагає формувати кадровий резерв та готувати майбутніх фахівців;

→ дає змогу волонтеру підвищувати свої компетенції і здобувати цінний особистий та професійний досвід.

Завдяки такому підходу волонтери мають змогу здобути особистий досвід участі в суспільно важливих ініціативах. Позитивний досвід волонтерства стимулює їх до подальшої діяльності в громаді.

Координатори волонтерів мають допомагати волонтерам побачити зв'язок між їхнім особистим внеском, часто невеликим, і тими позитивними змінами, яких удалося досягти соціальної службі.

До його обов'язків відноситься:

- формувати й затверджувати волонтерську програму;
- збирати запити від колег про те, де потрібна допомога волонтерів та яка саме;
- проводити навчальні зустрічі для колег про те, як варто працювати з волонтерами;
- поширювати оголошення про пошук волонтерів;
- проводити співбесіди й добір волонтерів;
- проводити зустрічі та інструктажі для волонтерів;
- підтримувати волонтерів, які потребують додаткової уваги (через ментальні чи фізичні особливості);
- вести базу контактів волонтерів;
- видавати подяки, грамоти, рекомендаційні листи;
- інформувати волонтерів про важливі новини;
- робити розсилання або модерувати чати волонтерів;
- збирати зворотний зв'язок про волонтерський досвід;
- оцінювати й збирати дані про результати роботи.

Документом, що описує основні процеси роботи з волонтерами у громаді, є волонтерська програма.

Складові волонтерської програми:

- мета та завдання програми;
- профіль волонтера та опис волонтерських ролей;
- способи та інструменти залучення волонтерів;
- способи та заходи з адаптації волонтера;
- способи та інструменти мотивації волонтерів;
- способи та заходи з визнання внеску волонтерів;;
- навчальна програма для волонтерів;
- критерії оцінки роботи волонтерів;
- юридичні документи (договір, згода батьків);
- бюджет програми.

Найчастіше волонтерська програма є частиною широкого програмного чи проектного плану й визначає те, яким чином та в яких обсягах соціальна служба залучатиме волонтерів. У створенні й реалізації волонтерських програм в громаді можуть брати участь працівники різних рівнів: керівники осередків, керівники проектів, фахівці різних рівнів, соціальні працівники, юристи, а також працівники, які відповідають за фінансовий менеджмент та бухгалтерський супровід проектів. *В основі будь-якої волонтерської програми лежить певна послідовність дій, спрямованих на залучення й побудову дружніх та ефективних відносин із волонтерами. Загалом ці дії формують цикл волонтерського менеджменту – один з основних інструментів кожного фахівця з роботи з волонтерами.*

Цикл волонтерського менеджменту Цикл волонтерського менеджменту – універсальний інструмент, який використовують під час розроблення й реалізації волонтерських програм. Він передбачає, які заходи має здійснити організація для того, щоб «шлях волонтера» був зрозумілим, послідовним і допомагав йому взяти змістовну участь у волонтерській роботі.

Цикл волонтерського менеджменту охоплює вісім послідовних етапів:

- планування роботи;
- залучення волонтерів;
- добір волонтерів;
- адаптацію волонтерів;
- мотивування волонтерів;
- супровід та підтримку;
- оцінювання й визнання;
- залучення до спільноти.

Кожен з етапів циклу є логічним продовженням попереднього: якщо на етапі планування роботи фахівець визначає цілі й завдання, а також необхідну кількість волонтерів, яких потрібно залучити впродовж програми, то вже на етапі залучення ця інформація стає основною для формування комунікаційної кампанії.

Коротко розглянемо, що саме відбувається на кожному з етапів циклу та що варто врахувати під час формування волонтерської програми.

1. Планування роботи. Планування – етап, з якого починається робота з волонтерами для організації. На цьому етапі потрібно сформувати розуміння того, що волонтер має робити, які функції виконувати, проаналізувати те, хто та як саме буде координувати роботу з волонтерами.

Питання, які потрібно проаналізувати на цьому етапі:

- Скільки волонтерів нам потрібно для реалізації проекту?
- Що робитимуть волонтери? Які функції виконуватимуть?
- Хто працюватиме з ними?
- Скільки коштів і часу треба присвятити волонтерам?
- Яку користь для нашої організації матиме робота з волонтерами?
- Яку користь волонтери матимуть від участі в нашому проекті?
- Яку користь матиме громада від реалізації цього проекту за участі волонтерів?

Планування волонтерської програми охоплює п'ять кроків:

- визначення потреби у волонтерах;
- аналіз сподівань й упереджень;
- формування цілей та завдань;
- формування бюджету програми;
- створення волонтерських ролей.

Визначення потреб. Першим кроком на шляху побудови волонтерської програми є ідентифікування (визначення) потреб соціальної служби чи проекту у волонтерах. На цьому етапі треба зрозуміти, які саме волонтери будуть потрібні найближчим часом, які навички вони повинні мати, скільки людей потрібно залучити та які функції вони виконуватимуть.

Цілі волонтерської програми можуть стосуватися різних аспектів роботи з волонтерами: залучення певної соціальної групи до волонтерства, створення нової волонтерської можливості, масштабування наявної програми, покращення окремих аспектів роботи з волонтерами тощо.

Завдання — це конкретні кроки для досягнення цілей. *Завдання волонтерської програми* мають давати відповідь на запитання, які основні кроки треба зробити для того, щоб досягти поставлених цілей, і без яких кроків нам точно не вдасться досягти цих цілей. ***Очікувані результати*** — це те, що має з'явитися в результаті волонтерської програми, відповідь на запитання, що ми отримаємо, якщо втілимо все заплановане в житті.

Після формування плану волонтерської програми потрібно презентувати його керівникові соціальної служби та ключовим керівникам проектів. Фахівець з роботи з волонтерами не може створити волонтерську програму, не поєднавши її з місією, пріоритетами й напрямками діяльності всієї соціальної служби.

Бюджет волонтерської програми. Волонтерство — неприбуткова, добровільна та суспільно корисна діяльність, спрямована на вирішення чи пом'якшення соціальної проблеми. Проте, хоча роботу волонтерів не оплачують, важливою складовою

волонтерської програми є її бюджет і витрати на залучення, координацію та мотивування волонтерів.

Фахівці, які працюють із волонтерами, мають урахувати вимоги до бюджетів громади і проекту під час планування волонтерської програми. Зокрема, кошти на роботу з волонтерами можуть надходити з різних джерел:

- бюджети програм та проектів;
- благодійні внески від фізичних осіб;
- благодійні внески від юридичних осіб;
- організаційні внески на заходах;
- кошти, зібрані під час фандрейзингових заходів.

Партнерами волонтерських програм часто є місцеві підприємці, які можуть надавати подарунки для волонтерів, друкувати роздаткові матеріали (безоплатно чи за собівартість), надавати харчування, футболки, каву та інші необхідні ресурси.

Ресурси для реалізації волонтерської програми. Під час формування волонтерської програми важливо врахувати всі ресурси, потрібні для втілення її в життя (фінансові, матеріальні, кадрові, інформаційні та технічні).

2. Залучення волонтерів. Залучення волонтерів – процес інформування потенційних волонтерів про можливості участі в програмах і проектах. На етапі залучення потрібно сформулювати опис потенційного волонтера чи волонтерів, а також спланувати й реалізувати комунікаційну кампанію з їх пошуку та залучення.

Питання, які треба проаналізувати на цьому етапі:

- Якого волонтера ми шукаємо? Що він має вміти й знати?
- Який волонтер точно не підходить нашій організації?
- Які особисті якості повинен мати «наш» волонтер?
- Які професійні навички повинен мати «наш» волонтер?
- Якими соціальними мережами користуються потенційні волонтери?
- Що ми маємо сказати або написати, щоб волонтер подав заявку саме до нашої організації?

3. Добір волонтерів. На етапі добору потрібно проаналізувати всі отримані заявки від потенційних волонтерів. Цей етап дає змогу серед усіх зацікавлених вибрати саме тих волонтерів, які будуть корисними для організації, відповідно для них волонтерська діяльність теж матиме користь. На етапі добору зазвичай використовують такі інструменти, як аналіз анкет і мотиваційних листів, виконання тестового завдання, проведення зустрічей та інтерв'ю з волонтерами.

Питання, які треба проаналізувати на цьому етапі:

→ Скільки волонтерів ми готові запросити до нашої волонтерської команди?

→ Як ми зрозуміємо, хто з волонтерів, які подали заявку, підходить?

Які інструменти ми можемо використати, щоб знайти «своїх» волонтерів?

→ Чи треба нам провести додаткові зустрічі для того, щоб дібрати «своїх» волонтерів?

→ Як ми повідомимо волонтерів, яких не можемо запросити до команди, про відмову? Що ще, крім волонтерства, можемо їм запропонувати?

4. Адаптація волонтерів. Адаптація волонтерів – процес підготовки їх до участі в проекті. Як і будь-яка інша діяльність, волонтерство потребує певного рівня підготовки: розуміння того, що робить соціальна служба та які цінності сповідує, знайомства з командою і волонтерами проекту. На етапі адаптації волонтерам потрібно дати відчутти себе частиною організації та надати знання й ресурси, необхідні для надання волонтерської допомоги. Для цього організатори можуть проводити інструктажі та неформальні зустрічі, на яких знайомити волонтерів між собою, а також створювати «пам'ятки волонтера», проводити лекції і тренінги, індивідуальні зустрічі.

Питання, які треба проаналізувати на цьому етапі:

→ Що волонтер має знати й вміти до початку волонтерства?

→ Що ми хочемо знати про волонтера та що він має знати про нас?

→ Чого ми маємо навчити волонтера, щоб його робота була ефективною?

→ Яких навичок, знань та компетенцій бракує нашим волонтерам?

→ Які документи ми маємо надати волонтеру, щоб він почувався впевнено?

5. Мотивування волонтерів. Зазвичай, коли волонтери лише долучаються до проекту, їхня мотивація є високою. У процесі волонтерства учасники можуть стикатися з різними ситуаціями, через які мотивація може змінюватися. Тому важливо, аби організатори підтримували волонтерів і створювали можливості для їхньої самореалізації завдяки участі в проекті.

Питання, які треба проаналізувати на цьому етапі:

→ Чому волонтери долучаються до нашого проекту чи до допомоги соціальної служби?

→ Що ми можемо зробити для того, щоб підтримати мотивацію наших волонтерів?

- Що з того, що ми робимо, може демотивувати волонтерів?
- Які знаки уваги й вдячності волонтери отримують під час волонтерства?

Інструменти підтримки мотивації. Оскільки координатор волонтерів ніколи достеменно не знає, чому кожен із волонтерів долучається до волонтерської діяльності, його основним завданням є створення умов, у яких волонтери почуваються безпечно, комфортно.

Для підтримки мотивації варто:

- наголошувати на цінності волонтерів і волонтерської спільноти;
- проводити неформальні зустрічі (вечірки, пікніки) для волонтерів;
- після волонтерських акцій зустрічатися для підбиття підсумків;
- створити волонтерський чат, у якому волонтери можуть обмінюватися ідеями;
- вітати волонтерів зі святами (наприклад, Міжнародним днем волонтера);
- під час інструктажу знайомити волонтерів і давати завдання в малих групах;
- дарувати волонтерам знаки причетності (футболки, браслети, значки тощо).
- публікувати в соціальних мережах звіти про обсяги наданої допомоги й історії реальної допомоги бенефіціарам.
- публікувати фотографії волонтерів у соціальних мережах;
- запрошувати найактивніших волонтерів давати коментарі для ЗМІ;
- проводити публічні заходи до Міжнародного дня волонтера, де дякувати волонтерам та ін.

6. Супровід та підтримка. Регулярний супровід і підтримка з боку соціальної служби допомагає волонтерам почувати постійний зв'язок та більший рівень відповідальності за те, що вони роблять. Під час надання волонтерської допомоги можуть виникати ситуації, до яких волонтери не є готовими, тож зв'язок із координатором волонтерів або іншим працівником центру надання послуг в громаді є чи не найважливішим інструментом якісного волонтерства. Координатор може не лише підказати, як краще діяти в тій чи тій ситуації, а й запобігти виснаженню й вигоранню волонтерів, потенційним конфліктам із бенефіціарами та партнерами.

Питання, які треба проаналізувати на цьому етапі:

- Як ми стежимо за настроєм та самопочуттям волонтера?
- Як ми вирішуємо конфлікти й кризові ситуації?

- Як ми комунікуємо з волонтерами під час заходів?
- Що ми робимо, якщо волонтер здається виснаженим і втомленим?

7. Оцінювання й визнання. Оцінювання роботи з волонтерами важливе як для організації, що завдяки зворотному зв'язку підвищує рівень своєї роботи, так і для волонтерів, яким важливо розуміти, чи цінною була їхня робота, яких результатів їм та волонтерській команді вдалося досягти спільно. На етапі оцінювання й визнання організатори підбивають підсумки волонтерського проекту та відзначають внесок волонтерів.

Питання, які організація має проаналізувати на цьому етапі:

- Як ми оцінюємо роботу волонтера й нашу роботу з ним?
- Як ми підбиваємо підсумки та дякуємо волонтерам?
- Чи видаємо ми волонтерам грамоти або сертифікати?
- Які зустрічі ми проводимо для того, щоб відсвяткувати результати?
- Як ми прощаємося з волонтерами?

8. Залучення до спільноти. Часто після завершення проекту волонтери чекають запрошення до участі в інших ініціативах. Саме тому останнім етапом циклу волонтерського менеджменту є не прощання з волонтером, а його залучення до вирішення інших проблем громади.

Цикл волонтерського менеджменту – це універсальний інструмент, який спершу може здаватися занадто складним і масштабним. Проте кожна соціальна служба сама вибирає те, наскільки масштабною чи, навпаки, вузькопрофільною має бути робота з волонтерами

Особливої уваги соціальних працівників вимагає організація моніторингу діяльності волонтерів. Моніторинг – це постійний процес спостереження за реалізацією волонтерської програми. Моніторинг потрібен для того, щоб своєчасно помічати проблеми, які виникають у роботі волонтерів, і запобігати можливим негативним наслідкам – для волонтерів, бенефіціарів, інших сторін. Моніторинг у волонтерських програмах найчастіше відбувається неформально: через спостереження за роботою волонтерів та працівників під час акцій, спілкування з безпосередніми керівниками волонтерів і волонтерських команд, спілкування із самими волонтерами на неформальних зустрічах.

За результатами моніторингу можна коригувати волонтерську програму: наприклад, збільшити або зменшити кількість зустрічей волонтерів; підвищити чи знизити рівень контролю за тим, як саме волонтери надають допомогу; запровадити додаткове навчання або

зустріч із керівником осередку для поліпшення інтеграції волонтерів у середовище. Повертаючись до циклу волонтерського менеджменту, **моніторинг є частиною етапу супроводу й підтримки волонтерів.** Часто саме на основі моніторингу фахівець з роботи з волонтерами ініціює додаткові заходи для навчання, підтримки чи профілактики вигорання волонтерів.

Оцінювання – формалізований аналіз даних, здобутих у результаті моніторингу або проведення оцінювання. Оцінювання волонтерської програми допомагає зрозуміти, наскільки вдало розвивається робота з волонтерами в організації чи проекті, та які подальші кроки варто зробити, щоб поліпшити й підтримати цю діяльність. На відміну від моніторингу, оцінювання відбувається періодично протягом реалізації волонтерської програми та після її завершення. *Щоб оцінити волонтерську програму, потрібно проаналізувати:*

- наскільки вдалося досягти показників, запланованих на початку програми;

- наскільки вдалося виправдати сподівання волонтерів, громади від взаємодії з волонтерами.

Інструменти оцінювання охоплюють:

- аналіз документації і плану волонтерської програми;

- спостереження за роботою волонтерів;

- збір зворотного зв'язку від працівників, за якими закріплені волонтери;

- збір зворотного зв'язку від керівника осередку й керівників проектів;

- аналіз звітів та зворотного зв'язку, наданих самими волонтерами;

- опитування, інтерв'ю, анкети, фокус-групи тощо.

Отже, волонтерський менеджмент — це знання і вміння так організувати роботу добровольців, щоб організація ефективно досягла своїх цілей і реалізувала місію, заради якої вона працює. В основі волонтерського менеджменту лежить розуміння цінності та впливу волонтерської діяльності та увага до того, що мотивує та розкриває потенціал кожного конкретного волонтера.

4.Програма сприяння розвитку волонтерства в територіальній громаді

Враховуючи впровадження в Україні європейських практик взаємодії держави та громадських об'єднань, діяльність яких має соціальну спрямованість, в громадах впроваджуються програми сприяння розвитку волонтерства. Цільова програма з сприяння

розвитку волонтерства в громаді дозволить утвердити потужний розвиток волонтерської діяльності членів громади та зробити його постійним діючим рухом, а також підтримати зусилля активістів в цих напрямках.

Типова цільова Програма сприяння розвитку волонтерської діяльності розроблена в межах впровадження проєкту Ради Європи «Зміцнення громадської участі демократичному процесі прийняття рішень в Україні». Метою Програми є вирішення соціальних, гуманітарних і екологічних проблем через залучення жителів до волонтерської діяльності; залучення гуманітарної і благодійної допомоги всеукраїнських і міжнародних волонтерських ініціатив; налагодження ефективної співпраці та консолідації зусиль волонтерських ініціатив з органами місцевого самоврядування

Цільова програма зі сприяння розвитку волонтерства спрямована на посилення волонтерської діяльності за такими напрямками:

– надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;

– здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;

– надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

– надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;

– проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

– сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;

- надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;
- надання волонтерської допомоги Збройним силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації;
- надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством.

До завдань соціальної служби громади належить популяризація, посилення участі жителів громади у волонтерській діяльності та забезпечення поінформованості громади через впровадження постійно діючої інформаційно-просвітницької кампанії. Зокрема:

- проведення інформаційно-просвітницької кампанії з метою популяризації волонтерської діяльності, формування позитивної культури та іміджу волонтерства. В тому числі, розроблення інформаційних матеріалів, аудіо та відеороликів, наприклад: «Як стати волонтером в нашій громаді», «Маленький внесок – це великий вклад в спільну справу» та їх поширення через ЗМІ, соціальні мережі тощо;
- проведення щорічного регіонального Форуму волонтерських ініціатив, благодійності, корпоративної соціальної відповідальності в територіальній громаді;
- залучення до інформаційно-просвітницької кампанії з розвитку волонтерства в громаді лідерів громадської думки (громадських діячів, військових, блогерів, експертів, відомих особистостей, знаменитостей тощо), які мають досвід волонтерської діяльності;
- здійснення інформаційної підтримки заходів, що проводяться на базі приміщень — міської ради чи комунальної власності організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, а також поширення інформаційних продуктів розроблених в рамках цих заходів чи діяльності;
- сприяння в організації та проведенні для жителів (у тому числі представників органів самоорганізації населення, активістів громадського руху) тренінгів, семінарів, навчань,
- підвищення рівня долученості жителів до волонтерства в громаді, самоорганізованості та засідань дискусійних клубів із актуальних питань волонтерської діяльності, соціального капіталу та згуртованості;
- висвітлення інформації про волонтерську діяльність в громаді на телебаченні, радіо, друкованих видань, інтернет-порталів та веб-

сторінках громади, в інших засобах масової інформації та інтернет-ресурсах з якими співпрацює громада;

- запровадження інституту уповноваженого з питань волонтерства зі складу волонтерів;
- проведення навчання по волонтерському менеджменту та фінансовій грамотності (аудит, облік і звітування щодо роботи з гуманітарною та благодійною допомогою) для комунальних установ, закладів, які планують створювати/розвивати свої власні програми з залучення та координації волонтерів;
- проведення навчання по волонтерському менеджменту та фінансовій грамотності (аудит, облік і звітування щодо роботи з гуманітарною та благодійною допомогою) для громадських об'єднань, благодійних та інших неприбуткових організацій, які планують створювати/розвивати свої власні програми з залучення та координації волонтерів.

*До завдань соціальних служб громади також належить **забезпечення сприятливих умов** для розвитку волонтерства, підвищення рівня самоорганізації жителів в територіальній громаді для участі у волонтерській діяльності:*

- створення електронного ресурсу/платформи/розділу на сайті міської ради з інформацією пов'язаною з волонтерською діяльністю в територіальній громаді. Електронна платформа дає можливість: розмістити перелік організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів за видами і напрямками діяльності, розмістити перелік волонтерів з напрямками діяльності, переглянути інтерактивну карту організацій, самостійного включення в перелік організацій, що залучають до волонтерської діяльності;

- формування переліку проблем, сформувавати заявку щодо потреби/проблеми що може бути вирішена за допомогою волонтерської діяльності отримати інформацію щодо можливості надання чи отримання гуманітарної допомоги, координації організацій між собою тощо.

- підтримати створення матеріально-технічного забезпечення діяльності інформаційно-ресурсного центру «Волонтерський хаб» в одному із зручних для громади приміщень для координації волонтерських ініціатив. Хаб надає: місце для зустрічі волонтерів і їх координаторів, доступ до оргтехніки, простір для навчання, проведення заходів, надання консультацій, зберігання гуманітарної допомоги, збору благодійних коштів тощо.

Отже, відповідно до викликів, яке переживає наше українське суспільство, волонтерство набуває нових форм, воно стає масовим явищем й потужним рухом завдяки міцній співпраці, яка розвивається. Це у свою чергою стимулює до інституалізації волонтерства та його

всебічній підтримці з боку відповідних фахівців не тільки з громадської сфери, але й у співпраці з місцевими органами влади. Оскільки, волонтерство є відповідальністю Міністерства соціальної політики, тема підтримки волонтерського руху з боку фахівців соціальної роботи в громадах є надзвичайно важливою.

6. Самокерована групова робота в громаді

Групову соціальну роботу як метод соціальної роботи соціальні працівники застосовують у роботі з різними категоріями клієнтів на рівні територіальної громади, як правило, для того, щоб:

- навчити членів громади жити та працювати у громаді, взаємодіяти з іншими людьми, налагоджувати стосунки, долучатися до групових видів діяльності задля їх інтелектуального, емоційного і фізичного розвитку;

- розвивати індивідуальні здібності та якості особистості, формувати правильну поведінку через участь у групових формах роботи;

- бути відповідальним за свої дії й вчинки в демократичному суспільстві;

- розвивати потенціал обдарованих, талановитих, здібних членів громади;

- залучати членів громади до активного проведення дозвілля;

- допомагати членам громади правильно визначитися із специфікою своєї діяльності в громаді, суспільстві, відповідно до наявних здібностей, задатків; розподіляти обов'язки і ролі в громаді;

- навчити членів громади ставити перед собою цілі і досягати їх, бути готовим до суспільних змін, ініціювати їх;

- долати фізичні, психологічні, емоційні проблеми членів громади через застосування групової терапії.

У територіальних громадах можна виокремити соціальні, освітні, соціально-терапевтичні групи та групи підтримки, самодопомоги, ініціативні групи, організації громад та самокеровані групи.

Соціальні групи в межах територіальної громади виникають та функціонують задля подолання ізольованості, надання позитивного досвіду стосунків, розвитку інтересів і навичок, підвищення відчуття власної цінності. Прикладом таких груп можуть бути клуби, центри за інтересами для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб із певними проблемами.

Освітні групи – це групи, в яких здійснюється обмін інформацією, здобуваються нові знання, формуються нові навички,

відбувається активне залучення їх членів до розв'язання реальних проблем.

Соціальні терапевтичні групи – це групи, які мають на меті підтримку адаптивних форм або модифікацію неприйнятних, девіантних форм поведінки (зловживання ПАР, алкоголем, наркотиками тощо) або групи, орієнтовані на подолання (групи соціальних навичок) чи обговорення проблем, актуальних для певного кола людей; обмін досвідом, поглядами, думками (дискусійні групи).

Групи підтримки – це групи, в яких особи, які опинилися в СЖО у зв'язку із втратою, зможуть отримати кваліфіковану допомогу та пережити стрес і горе.

Групи самопомоги, самокеровані групи та ініціативні групи створюються для розв'язання індивідуальних проблем; захисту інтересів і прав її членів.

Самокерована діяльність заснована на колективній силі людей, організованих разом з метою досягнення суттєвих змін у поліпшенні становища особистостей (Одрі Мюллендер, Дейв Ворд). ***Самокерована групова робота – це метод соціальної роботи, спрямований на стимуляцію соціальної активності особистості, реалізацію її потенційних можливостей шляхом впливу групової роботи, в основі якої – соціальна активність її членів.***

Самокерована групова робота опирається на п'ять практичних принципів.

1. Соціальні працівники повинні дотримуватися щодо людей, з якими працюють, такої позиції яка не тільки відкидає будь-які негативні «ярлики» стосовно людей, а й визнає, що всі люди володіють певними навичками, вміннями, інтелектом та здібностями.

2. Люди мають право бути почутими і право контролю над своїм власним життям. Це також означає, що вони мають право самі вибирати форму втручання у своє життя. Користувачам соціальних послуг має завжди надаватися право вирішувати самим ступінь їхньої участі в роботі самокерованої групи, визначати коло питань та діяти згідно з ними.

3. Проблеми користувачів соціальних послуг дуже складні і у відповідях-реакціях на них це має враховуватися. Проблеми людей ніколи не будуть зрозумілими, якщо вони розглядатимуться тільки як результат особистої неповноцінності. Питання, пов'язані з такими явищами, як пригноблення, соціальна політика, докільля та економіка, часто відіграють у житті користувачів соціальних послуг величезну роль.

4. Практика може бути ефективно побудованою, якщо ґрунтуватиметься на розумінні того, що люди, які діють разом, стають

сильнішими. Люди, які не мають влади, можуть здобути її, працюючи у групах разом.

5. Практикуй те, що проповідуєш. Методи роботи мають відображати не елітарні принципи: працівники не очолюють групу, а допомагають їй членам самостійно приймати рішення і контролювати їх результати, незважаючи на те, що використовуються спеціальні вміння і знання, це не дає працівникам ніяких привілеїв; уся робота має бути спрямована проти гноблення, націленого на расу, стать, вік, сексуальну орієнтацію, клас, інвалідність або будь-яку іншу форму соціальної диференціації, на яких історично будувалися (і продовжують будуватися) фальшиві почуття переваги та неповноцінності.

Самокерована групова робота відрізняється від інших підходів у груповій роботі, орієнтованих в основному на слабкі місця соціального становища особистості, її психологічного стану, емоційного самопочуття, тим, що має показати, якими сильними, здібними і мислячими є користувачі соціальних послуг, та чого вони можуть досягти для себе. Для клієнтів дуже важливим є «знайти» свій власний голос, відповіді на різноманітні питання, які допоможуть їм зрозуміти та усвідомити шляхи розв'язання особистих проблем, перейти на рівень суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин, які ґрунтуються на взаємодопомозі та взаємопідтримці.

Модель самокерованої групової роботи складається з кількох стадій.

Стадія А. Підготовка працівників. Ця стадія передуватиме безпосереднім контактам з користувачами соціальних послуг, її метою є підготовка спеціалістів для самокерованої групової роботи, планування групи. З цією метою відбувається ретельний добір команди співпрацівників, пошуки належної консультативної підтримки, з'ясовують та узгоджують принципи імпаурменту (спосіб надання соціальних послуг чи допомоги; правильне усвідомлення особистості, її внутрішнього світу, можливостей, потенціалу, адекватна інтерпретація поведінки тощо).

Стадія Б. Створення груп. Працівники спільно з користувачами створюють групу, керуючись принципом "відкритого планування". Це стимулює стиль роботи, за якого користувачі соціальних послуг самі встановлюють групові норми, визначають та аналізують коло проблем, ухвалюють завдання та цілі.

Стадія В. Група готується до дій. На цій стадії група відповідає на запитання: Що? Чому? Яким чином? Як вирішується та чи інша проблема, проблемна ситуація, які виходи з них? Працівники допомагають групі виробити свій власний план – порядок денний.

Питання що це за проблеми, які ми маємо вирішити? – працівники допомагають групі з'ясувати причини виникнення цих проблем.

Питання – чому існують ці проблеми? – працівники допомагають групі вирішити, яких заходів слід ужити, визначити головні цілі та встановити завдання: питання яким чином ми можемо досягти змін?.

Стадія Г. Дії групи. Учасники переходять від обговорення до дій: діють згідно з ухваленим планом. Етапи визначення проблем і дії згідно з ухваленим планом можуть повторюватися кілька разів, перш ніж зросте впевненість учасників і група перейде до дій.

Стадія Д. Група діє самостійно. Група продовжує встановлювати взаємозв'язки між запитаннями «Що? Чому? Яким чином?». Іншими словами, учасники приділяють увагу ширшим питанням та широкомасштабним акціям. Тепер працівники відходять на задній план і можуть взагалі залишити групу. На цій стадії учасники вчаться контролювати власне життя, те, як їх сприймають інші, зростаюча самооцінка вказує їм, що вони мають на це право. На цій стадії група аналізує те, чого вона досягла; визначає коло нових питань, які треба розглянути – з'являється нове формулювання «що?». Група оцінює взаємозв'язки між різними, вже розглянутими питаннями – нове формулювання «чому?». Група вирішує, яких заходів слід вживати надалі – нове формулювання «яким чином?». Етапи цієї стадії повторюються впродовж усього існування групи.

Самокерована групова робота виявилася ефективним методом соціальної роботи з дітьми, молоддю, інвалідами, жінками, родичами клієнтів соціальних служб. Часто самокерована групова діяльність стимулювала її учасників до виходу на новий рівень взаємодопомоги – створення недержавної організації, об'єднання, асоціації, фонду з метою відстоювання своїх прав та інтересів в органах влади. В Україні метод самокерованої соціальної роботи використовується в рамках проекту Міжнародного дитячого фонду ЮНІСЕФ «Деінституалізація системи утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Молодь за здоровий спосіб життя» та ін.

Для фахівців із соціальної роботи в громаді актуальними завданнями є активізація мешканців територіальної громади та їх самоорганізації. Соціальний працівник в громаді, працюючи з різними групами, через налагодження взаємодії між членами групи та реалізацію спеціально підготовленого чіткого плану роботи, допомагає діагностувати та вирішувати проблеми членів групи, сприяє розвитку їх індивідуальних здібностей та можливостей.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризувати особливості організації громади в професійній діяльності соціального працівника.
2. Визначити значення насаження в соціальній роботі на індивідуальному та колективному рівнях.
3. Проаналізувати рівні соціальної активності як способу залучення до вирішення суспільно важливих питань громади
3. Громадські ініціативи у вирішенні соціальних проблем населення на локальному рівні
6. Проаналізувати стадії практичної реалізації громадської ініціативи в громаді
7. Визначити особливості організації і діяльності самокерованої групової роботи в громаді

Самостійна робота

Опрацювати підручник Лебідь А. Є, Назарова М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с
3. Вакуленко О. В. Залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. рек.. Київ : Держсоцслужба, 2010. 108 с.
4. Концепція участі та методи залучення населення до розвитку територіальної громади *URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/>*
5. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
6. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
7. Місцевий розвиток за участі громади : монографія : у 2 т. Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду [за заг. Ред. Ю. М. Петрушенка]. Суми : Університетська книга, 2014. 368 с.

8. Програма сприяння розвитку волонтерства *** територіальної громади на 2023-2027 роки: URL <https://rm.coe.int/municipal-programme-on-promotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b>

9. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

10. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

11. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с

12. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 180 с.

Тема 14: Соціальна робота з молоддю в громаді

1. Молодіжний центр/молодіжний простір в громаді
2. Молодіжна рада в громаді: функції, напрями діяльності
3. Молодіжні банки ініціатив як інноваційна технологія молодіжної участі

Молодіжний простір/молодіжний центр – установа, що утворюється для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді, де молодь має можливість проводити своє дозвілля, реалізовувати власні ідеї для розвитку молодіжної активності.

Молодіжна рада – консультативно-дорадчий орган, який утворюється при органах місцевого самоврядування із представників молоді для консультування, розробки та реалізації молодіжної політики на місцях.

Молодіжний банк ініціатив – банк ідей, банк соціально важливих проєктів, молодих і ініціативних людей, які залучають фінансові ресурси на реалізацію проєктів. Це інноваційна технологія фінансування неприбуткових проєктів на місцевому рівні через

1. Молодіжний центр/молодіжний простір в громаді

Стратегічним завданням молодіжної політики України є активізація участі молоді у житті громади, що потребує впровадження інноваційних форм та методів молодіжної роботи, спрямованих на залучення молодих людей до прийняття рішень що стосуються молодіжних питань та безпосередньої їх реалізації. Відповідно до Європейської Хартії про участь молоді у місцевому та регіональному житті активна молодіжна участь потребує забезпечення відповідних умов: право участі, засоби, простори, можливості, за необхідності, підтримка в участі та впливі на прийняття рішень що забезпечує участь молодих людей у різних заходах та процесах, спрямованих на розвиток громади і суспільства. *Активна молодіжна участь означає вплив молодих людей на прийняття рішень, що впливають на життя молодих людей або просто є важливими для них, а також відповідальність за прийняті рішення та їхню реалізацію.*

Тому особливу увагу, зокрема, в об'єднаних територіальних громадах соціальним службам слід приділити створенню молодіжного простору/молодіжному центру, що формою активного залучення молоді до життя місцевих громад. **Молодіжний центр/простір – одна з форм організації молодіжної роботи, що дає можливість молоді розділити дозвілля з іншими, задовольнити свої інтереси та розвинути власні таланти.** В інтересах центру – залучити своїми

пропозиціями як можна більше молодих людей, а це можливо тільки тоді, коли діяльність центру дійсно орієнтована на інтереси окремих учасників і груп в цілому, коли надані різні можливості організації дозвілля, здійснюється організація та планування діяльності цільових груп і існує можливість реалізації власних проєктів.

Робота молодіжних центрів регулюється Типовим положення про молодіжний центр, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1014 від 20 грудня 2017 р. Відповідно до Типового положення, молодіжний центр – це установа, що утворюється для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді.

Метою діяльності центру є сприяння соціалізації та самореалізації молоді; інтелектуальному, моральному, духовному розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу; національно-патріотичному вихованню молоді; популяризації здорового способу життя молоді; працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємництву; забезпеченню громадянської освіти молоді та розвитку волонтерства; підвищенню рівня мобільності молоді.

Розбудова мережі молодіжних просторів у територіальних громадах дозволяє максимально якісно організувати дозвілля молоді, підвищити рівень активності молоді, участь у розвитку громади, що сприятиме вирішення проблем і на глобальному рівні.

Метою діяльності молодіжних просторів є:

- громадянська освіта молоді через участь у суспільній діяльності;
- національно-патріотичне виховання;
- розвиток волонтерства та мобільності молоді;
- реалізація творчого потенціалу молодих осіб;
- формування здорового способу життя;
- сприяння зайнятості молоді у вільний час та молодіжному підприємництву.

Діяльність у молодіжних просторах можна умовно розділити на дві категорії:

1) робота, що проводиться молодіжному просторі, є безкоштовною для молодих людей:

- відкрите приміщення/кімната для молоді – можливість зустрітися з друзями, послухати музику, грати в різні настільні ігри, використовувати комп'ютери, брати участь у різноманітних інформаційних заходах, можливість користуватися кухнею;
- консультації з проєктів та підтримка молодіжної ініціативи;
- передача інформації з питань молоді;

- первинне консультування молоді та, при необхідності, направлення до фахівця;
- профілактична діяльність;
- можливість волонтерської роботи;
- координація або підтримка молодіжних груп/активних груп.

2) певні види роботи, що проводяться в молодіжному просторі, вимагають додаткового- фінансування, але для молоді є безкоштовною:

- мобільна молодіжна робота (робота на вулиці, робота в Інтернеті, забезпечення послуги з роботи з молоддю в іншому регіоні, забезпечення молодіжної роботи в місцях збору молоді);
- підтримка зайнятості (діяльність, пов'язана з ознайомленням з трудовим життям, включаючи, наприклад, організацію бірж праці та учнівських трудових дружин);
- спеціальні проекти з молодіжної роботи (включаючи роботу в мережі та надання супутніх послуг);
- координація фонду молодіжної ініціативи (ФМІ).

. Також ще одним важливим фактором є пошук ресурсів, адже без цього молодіжний простір також може не відкритись.

Організація роботи молодіжного центру. Перед тим, як розпочати роботу з молоддю, мають бути вирішені такі питання:

- кадрове забезпечення центру;
- розробка внутрішньої документації;
- облаштування приміщення центру.

Кадровим потенціалом центру є організаційна група, яка розробляла ідею створення закладу та здійснювала організаційну роботу. До роботи залучаються також молодіжні активісти, волонтери. На початку роботи (а також і в подальшому) необхідно планувати проходження навчання спеціалістів центру та залученої молоді (волонтерів, активістів) відповідно до напрямів молодіжної роботи.

Організація ефективної діяльності молодіжного центру вимагає розробки внутрішньої документації, як фінансової (кошторис, план фінансування, штатний розпис, фінансова звітність), так і організаційної (посадові інструкції працівників, документообіг, бланки внутрішніх документів, план реалізації заходів). Цими питаннями займається адміністрація закладу. У нагоді початківцям стануть розробки молодіжних центрів, які вже мають досвід практичної діяльності.

При створенні молодіжного простору необхідно:

1. Провести соціологічне дослідження для визначення потреб молоді:

- провести анкетування в школах, молодіжних клубах, молодіжних організаціях та інших місцях, де буває молодь. Буде ще краще, якщо ви створите цю анкету спільно з молодими людьми і попросите їх зібрати думки їхніх однолітків, щоб залучити їх до процесу опитування;
- провести фокус-групи, щоб детально обговорити з молоддю її побажання й очікування;
- проаналізувати послуги, доступні молоді у відповідній сфері, і створити карту соціально-культурного середовища;
- залучити до дослідження молодіжних потреб людей із політики й адміністрації громади.

2. Розробити і реалізувати план дій щодо створення молодіжного простору:

- зібрати команду, обрати мету, визначити форму діяльності молодіжного простору;
- підібрати приміщення для створення молодіжного простору, де молодь зможе себе комфортно почувати та матиме все необхідне для свого розвитку;
- визначити бюджет, мінімальне обладнання

Перед початком активних дій, проводиться ремонт приміщення та його облаштування. Доцільно проводити планування щодо дизайну та облаштування приміщення з урахуванням думок молоді, яка буде працювати у центрі, а можливо й відвідувати цей заклад. Після проведення всіх необхідних ремонтних робіт відповідно до попередньо розробленого дизайну, проводиться декор приміщення та облаштування необхідними меблями та технікою. До цього процесу можна залучити молодих людей, потенційних відвідувачів центру, волонтерів. У такому разі приміщення буде відповідати молодіжним запитам, а ремонт здійснений власними силами забезпечить в подальшому від псування меблів та обладнання. Усі меблі та техніка розміщується згідно з планом дизайну. *Формуються окремі зони: спілкування, відпочинку, творчості, занять спорту, розваг.* Облаштовуються робочі місця працівників центру та встановлюється необхідне технічне обладнання. Завершують облаштування приміщення декоративними елементами для створення приємної, домашньої атмосфери. Закуповуються необхідні канцелярські товари, посуд, кава, чай, цукор, необхідні миючі засоби тощо. З метою інформування молоді про роботу центру виготовляється вівіска та рекламна продукція (брошури, банера, листівки тощо).

Ще одним кроком початкової роботи молодіжного центру є його *урочисте відкриття*. Основним завданням такого заходу є офіційне визнання початку роботи, а також зібрання усіх зацікавлених сторін як молодіжних активістів, які вже залучилися до молодіжної роботи, так і представників влади, спонсорів, організацій-партнерів. На цей захід необхідно запросити представників ЗМІ та розповсюдити інформацію про перспективи роботи 42 центру в соціальних мережах та інтернет.

Відповідно до обраних напрямів молодіжної роботи, ***розробляється план роботи молодіжного центру, згідно якого реалізуються проекти та заходи, а саме:***

- організація змістовного дозвілля: курси, ігри, майстер-клас, зустрічі з відомими особистостями, квартирники (фільми, читання, бесіди);
- неформальна освіта шкільної та студентської молоді;
- волонтерська діяльність: волонтерські заходи та акції (локальні та міжнародні);
- ресурсна платформа (допомога громадським організаціям у реалізації проектів);
- молодіжні обміни: як в межах області або України, так і за кордоном;
- інформування та висвітлення діяльності центру;
- підтримка ініціатив молоді: реалізація ідей, допомога у проведенні заходів;
- співпраця з іншими організаціями та установами;
- кампанії по залученню пасивної молоді;
- організація відпочинку та неформальної освіти в наметових таборах;
- інформація про підвищення кваліфікації, професійного рівня працівників.

Форми організації роботи з молоддю, які впроваджуються молодіжними центрами, перш за все, залежать від обраних напрямів роботи і наявних ресурсів.

Інновації – це об’єкти впровадження чи процес, що веде до появи чогось нового. Робота у цьому напрямку *спрямована на генерацію молодіжних інновацій* і є важливою та необхідною для розвитку центру. Інновації розробляються шляхом командної роботи методом «мозкового штурму», кібернетичних сесій, альтернативних сценаріїв майбутнього тощо. До такої роботи доцільно залучати експертів, представників організацій-партнерів.

Коворкінг (англ. *Co-working – спільно працювати*) – це модель організації роботи людей, найчастіше фрілансерів, з різним типом зайнятості у єдиному робочому просторі. Коворкінги характеризуються

гнучкою організацією робочого простору та прагненням до формування спільноти резидентів та внутрішньої культури. Учасники залишаються незалежними і вільними, мають можливість спілкуватися, обмінюватися ідеями та допомагати один одному, на відміну від роботи вдома.

Проект (від лат. *projectus* – кинутий вперед) – це обмежена в часі та ресурсах сукупність процесів, спрямована на створення нової цінності та вирішення гострої проблеми. Проектна діяльність дає змогу реалізувати та впроваджувати молодіжні ідеї та ініціативи і в подальшому оцінювати їхню результативність. Також реалізація проектів дозволяє залучати додаткове фінансування для реалізації молодіжних ініціатив через гранти та конкурси проектів. Для забезпечення проектної діяльності доцільно проводити консультації з партнерами, які мають досвід з реалізації проектів, та тренінги з проектного менеджменту.

Соціальний клуб. Одним із завдань молодіжного центру є залучення до спілкування та взаємодії якомога більшої кількості молоді, незалежно від соціального статусу, національності, віку тощо. Це можливо за умови створення атмосфери, в якій відвідувачі зможуть легко спілкуватися між собою, що дасть змогу роз'яснювати та доносити інформацію, обмінюватися досвідом, об'єднуватися за інтересами.

Культурний центр. Для різностороннього розвитку молоді необхідно не тільки реалізовувати молодіжні та соціальні проекти, а й організовувати та проводити культурні заходи (майстер-класи, кінопокази, виставки тощо), тематичні лекції, інтернет-конференції, зустрічі з цікавими особистостями і, найголовніше, втілювати ініціативи відвідувачів центру.

Організація дозвілля. Щоб викликати зацікавленість молоді у відвідуванні молодіжного центру, обов'язковим є проведення розваг. Ігри та танці, концерти і вечірки – всі ці проекти повинні бути живими та неформальними. Форми проведення дозвілля мають змінюватися залежно від учасників та обставин.

Окрім планової діяльності, є напрями роботи, які розпочинаються ще до офіційного оформлення молодіжного центру, та є наскрізними на усіх етапах роботи це фандрайзинг, залучення партнерів та висвітлення та рекламування роботи молодіжного центру. Як правило, виділених коштів не вистачає на усі молодіжні задумки та потреби. Тому одним із напрямків діяльності працівників центру має бути активний пошук спонсорів для придбання необхідних матеріалів, меблів, обладнання тощо. Тут у нагоді стануть контакти, сформовані ще на першому етапі оцінки потреб та ініціювання

створення центру. Доцільно знайти можливість направити працівників центру на навчання з фандрайзingu, оскільки пошук джерел фінансування та ресурсів для забезпечення діяльності центру є тим напрямом роботи, що має впроваджуватися впродовж усього часу діяльності центру. Поряд із пошуком спонсорських коштів, потрібно шукати партнерів у подальшій взаємодії. Цей процес є одним із напрямів роботи центру, оскільки партнери є тим ресурсом, який дає змогу залучати до молодіжних ініціатив та об'єднувати більше молоді. *Партнерами діяльності центру можуть бути:* громадські організації, ініціативні групи; соціально-відповідальний бізнес; представники влади; державні заклади та установи, які працюють з молоддю (зклади освіти, клуби за місцем проживання тощо); засоби масової інформації.

Висвітлення та рекламування роботи молодіжного центру дає змогу залучати молодих ініціативних учасників та знайти партнерів і спонсорів. Інформація про центр повинна розміщуватися у засобах масової інформації, розповсюджувати у соціальних мережах, на сайті центру та інших організації і установ. Під час заходів молоді доцільно роздавати листівки, буклети тощо.

Звітність. Центр має публічно звітувати про результати своєї роботи, адже однією із проблем багатьох закладів є неможливість перевірки громадськістю їхньої діяльності. Офіційні звіти про роботу центру переважно вміщують інформацію про проведені заходи та витрачені ресурси, проте не завжди дають змогу оцінити ефективність проведеної роботи, що впливає на розв'язання проблем, які на етапі планування були визначені пріоритетами діяльності.

Періодично, відповідно до розроблених на етапі планування показників, має проводитися *моніторинг ефективності діяльності центру*. Це є основою адекватної звітності, оскільки передбачає оцінку не тільки кількісних показників роботи, а й її вплив на молодіжну аудиторію. Висвітлення результатів діяльності має бути періодичним і публічним та складатися з річного звіту, який розміщується на офіційних інформаційних засобах, та результатів роботи центру, які надаються зацікавленим особам (представникам влади, спонсорам, партнерам).

2. Молодіжна рада в громаді: функції, напрями діяльності

Центром молодіжної активності в громаді є молодіжні ради. Молодіжна рада – це консультативно-дорадчий орган, який утворюється при органах місцевого самоврядування із представників молоді для консультування, розробки та реалізації молодіжної політики на місцях. Членство у них дає можливість молоді брати участь у процесі прийняття рішень місцевої ради. Це

механізм лобіювання саме тих рішень, які потрібні і цікаві молодим людям, майданчик для спілкування та налагодження нових корисних контактів. Молодіжна рада є для молоді соціальним ліфтом, середовищем для розвитку. Діяльність молодіжної ради ґрунтується на принципах верховенства права, законності, гласності, відкритості, відповідальності, інклюзивності.

Формат роботи молодіжної ради. Молодіжна рада розробляє для місцевої ради рекомендації щодо вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері, здійснює громадський контроль за врахуванням місцевою радою пропозицій та зауважень молодіжної ради, проводить попередню оцінку та підготовку висновків у вигляді рекомендацій стосовно проектів актів місцевої ради та її посадових осіб щодо вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері тощо.

Основною формою роботи молодіжної ради є засідання, що проводяться у разі потреби, але не рідше одного разу на квартал. Між проведеннями сесій члени молодіжної ради беруть участь в семінарах, тренінгах, конференціях, круглих столах, навчальних поїздках та інших заходах. Рішення молодіжної ради мають рекомендаційний характер та є обов'язковими для розгляду громадою. Строк повноважень складу молодіжної ради становить два роки. Молодіжна рада не входить до громадських та релігійних об'єднань, політичних партій.

До складу молодіжної ради можуть входити громадяни України віком від 14 до 35 років (максимально – 35 осіб), по 1 представнику від інститутів громадянського суспільства (ІГС), закладу освіти, та молоді люди, які не є членами ІГС або представниками закладів освіти, які делегуються до складу молодіжної ради у порядку, визначеному ініціативною групою. Положення МР розробляється з урахуванням Типового, погоджується з місцевою радою та затверджується на установчих зборах молодіжної ради.

Функції молодіжної ради:

- аналізує ефективність здійснення повноважень місцевою радою щодо вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері;
- подає місцевій раді обов'язкові для розгляду пропозиції щодо залучення молоді до вирішення питань соціально-економічного, політичного та культурного життя територіальної громади, а також підвищення ефективності рішень, які впливають на життя молоді;
- розробляє для місцевої ради рекомендації щодо вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері та надсилає їх на розгляд місцевої ради **не рідше, ніж двічі на рік**;
- здійснює громадський контроль за врахуванням місцевою радою пропозицій та зауважень молодіжної ради;

- проводить попередню оцінку та підготовку рекомендацій стосовно проектів актів місцевої ради та її посадових осіб щодо вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері;
- бере участь у розробленні проектів актів місцевої ради та її посадових осіб щодо вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері;
- розробляє разом з ІГС пропозиції щодо фінансування пріоритетних напрямів молодіжної сфери;
- надає висновки стосовно ефективності використання бюджетних коштів на виконання місцевих програм, які стосуються питань молоді;
- сприяє залученню цільового фінансування на виконання молодіжних програм;
- розробляє та впроваджує механізми взаємодії місцевої ради та молодіжних громадських об'єднань на засадах партнерства, відкритості та прозорості;
- співпрацює з ІГС, що провадять діяльність у молодіжній сфері;
- підтримує та організовує заходи, спрямовані на виконання завдань молодіжної ради;
- подає місцевій раді пропозиції щодо проведення консультацій з громадськістю стосовно вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері;
- організовує заходи щодо реалізації молодіжної політики в громаді.
- подає **щороку** місцевій раді обов'язкову для розгляду інформацію про вирішення питань місцевого значення у молодіжній сфері та становище молоді у територіальній громаді;
- систематично інформує громадськість про свою діяльність та ухвалені рішення, оприлюднює щорічний звіт про роботу молодіжної ради.

Етапи створення молодіжної ради в громаді

- місцева рада за 60 календарних днів до установчих зборів утворює ініціативну групу з підготовки установчих зборів, затверджує персональний склад ініціативної групи;
- ініціативна група готує повідомлення про: дату, час, місце, порядок проведення установчих зборів, відомості про склад ініціативної групи, ПІП, електронну пошту, № телефону відповідальної особи. Місцева рада погоджує та оприлюднює це повідомлення за 45 к.д. до установчих зборів;
- ініціативна група приймає заяви на участь в установчих зборах (прийом заяв припиняється за 30 к.д. до проведення) і не пізніше, ніж

за 15 к.д. до установчих зборів, повідомляє про недоліки у поданих документах з пропозицією усунути їх впродовж 7 к.д.;

– ініціативна група за 7 к.д. до установчих зборів складає список кандидатів до складу молодіжної ради та список осіб, яким відмовлено в участі із зазначенням підстав (підстави визначені Типовим положенням);

– проведення установчих зборів;

– впродовж 3 р.д. рішення установчих зборів (оформлене протоколом) підписується головою, секретарем установчих зборів та подається місцевій раді, яка протягом 3 р.д. з дня надходження, оприлюднює його. На підставі протоколу місцева рада затверджує склад молодіжної ради та оприлюднює його протягом 3 р.д.

Дострокове припинення діяльності молодіжної ради оформлюється відповідним актом місцевої ради у разі:

- коли засідання молодіжної ради не проводилися протягом двох кварталів;
- невиконання молодіжною радою без об'єктивних причин більшості заходів, передбачених річним планом її роботи;
- прийняття відповідного рішення на її засіданні.
- реорганізації або ліквідації місцевої ради.

Річний план роботи молодіжної ради та звіт про його виконання оприлюднюється місцевою радою; Місцева рада оприлюднює усю інформацію, пов'язану з діяльністю молодіжної ради.

Члени молодіжної ради працюють над власними проектами за обраними напрямками платформ розвитку:

- спорт;
- культурні заходи;
- зв'язки з громадськістю;
- політика;
- екологія;
- волонтерство;
- підприємництво та ін.

3. Молодіжні банки ініціатив як інноваційна технологія молодіжної участі

Молодіжний банк ініціатив – це банк ідей, банк соціально важливих проектів, молодих і ініціативних людей, які залучають фінансові ресурси на реалізацію проектів. Це інноваційна технологія фінансування неприбуткових проектів на місцевому рівні через грантові конкурси, реалізована молоддю і для молоді.

Молодіжний банк – це форма залучення молоді до вирішення соціальних питань, що стосуються безпосередньо молоді а також е

нагальними для громади в якій проживають молоді люди. Діяльність молодіжного банку спрямована на підтримку молодіжних ініціатив щодо розвитку громади шляхом організації конкурсів благодійного фінансування проєктів, які реалізуються молоддю.

Учасники молодіжного банку – соціально активні молоді люди, які створюють умови підтримки молодіжних ініціатив, а саме: займаються пошуком благодійників та коштів, залучають активну молодь до розробки соціальних проєктів, організують та поводять конкурси молодіжних проєктів. Учасники працюють як волонтери, на добровільній основі.

Молодіжний банк ініціатив (YouthBank) - це унікальна модель всебічного залучення молодих людей до громадської активності у своїй громаді. Вона надає можливість молодим людям брати участь у роботі молодіжного банку ініціатив у *одній з трьох основних ролей*:

- бути учасником ініціативної групи, яка пропонує зміни на краще у громаді та готує відповідний проєкт, що подається на розгляд МБІ;

- бути благодійником, який бере участь у фінансуванні цих проєктів;

- бути членом команди МБІ («комітету»), щоб допомогти у зборі коштів на фінансування таких проєктів і приймати рішення щодо фінансування тих чи інших проєктів як експерт.

Модель молодіжного банку є унікальним методом залучення молоді до прийняття рішень та вирішення проблем місцевої громади. *Місія банку* – збирати та розподіляти кошти на молодіжні проєкти. Особи, які беруть участь у YouthBanks у всьому світі, з'єднані через мережу YouthBank International, яка почала офіційно працювати у квітні 2013 року YouthBank International – це організація яка підтримує та розвиває/масштабує модель YouthBank, сприяючи та підключаючи глобальну мережу Youthbank. З 2015 року Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» (ІСАР «Єднання») є офіційним представником YouthBank International і веде роботу з розвитку молодіжних банків ініціатив в Україні.

Існує три найбільш розповсюджені моделі організації діяльності молодіжних банків

1. Молодіжний банк створюється на базі фонду місцевої громади, який слугує джерелом та/або провідником фінансових коштів, конкурсних технологій і технологій збору коштів. Фонд може сам надавати кошти на конкурси молодіжного банку, а може допомогти знайти донора або донорів, які будуть фінансувати молодіжну програму.

2. Молодіжний банк діє на базі освітнього закладу (наприклад, школи, університету), некомерційної організації, державних або місцевих структур (наприклад, на при відділі з реалізації молодіжної політики). Учасниками молодіжного банку стають учні, студенти, активна молодь, а конкурсний бюджет може надавати як адміністрація закладу/організації, так і місцеві фонди або інші донори.

3. Молодіжний банк реєструється як некомерційна громадська організація (з утворенням самостійної юридичної особи).

Але у всіх моделях зберігаються **дві основні «ознаки» молодіжного банку, які допомагають відрізнити їх від інших молодіжних програм:**

- самостійне проведення молодими людьми грантових конкурсів;

- збір молоддю коштів для фінансового забезпечення конкурсів молодіжних проєктів.

Молоді люди, які долучаються до роботи молодіжного банку ініціатив, отримують досвід і можливості, які в подальшому слугують основою формування їхнього світогляду та життєвої позиції, а саме:

- управляти і приймати рішення щодо фінансування молодіжних проєктів;

- змінювати життя та благоустрій громади;

- втілювати власні ідеї в реальність на благо спільноти;

- здобувати знання і навички, які не можна опанувати в жодному навчальному закладі;

- формувати лідерські та організаційні навички;

- навички комунікації та мотивації людей.

Міжнародний та національний досвід дозволив виокремити етапи організації діяльності молодіжних банків ініціатив в громаді.

Перший етап – етап підготовки, на якому визначається модель роботи молодіжного банку, візія (*візія* – загальне бачення завдань і результатів діяльності закладу) молодіжної благодійності у громаді, організація/установа на базі якої буде проводитися діяльність; особа, яка має досвід організаційної роботи та зацікавлена у просуванні ідей молодіжної благодійності, яка буде куратором та радником молоді у процесі створення та організації діяльності молодіжного банку ініціатив.

Другий етап – створення молодіжного банку ініціатив. Першим завданням цього етапу є формування команди (комітету) молодіжного банку ініціатив: соціально активної молоді, зацікавленої у благодійній діяльності. Після того як комітет молодіжного банку ініціатив сформовано, учасники команди мають пройти серію тренінгів, спрямованих на формування командної роботи, набуття учасниками

знань та навичок щодо проєктного менеджменту, фандрейзингу, грантової діяльності, ведення переговорів тощо.

Третій етап – організація роботи молодіжного банку ініціатив передбачає проведення заходів із збору коштів, організацію та проведення конкурсів молодіжних проєктів, висвітлення діяльності молодіжного банку у засобах масової інформації.

Необхідною умовою ефективної роботи та наснаження молодіжної команди є *мережева взаємодія з іншими молодіжними банками та організаціями*. Учасники молодіжного банку мають брати участь у додаткових тренінгах, семінарах та обмінах з іншими благодійними організаціями через конференції, електронну пошту, онлайн-заходи тощо.

Молодіжні банки ініціатив утворюються з метою формування навичок лідерства серед молоді. Такі програми є надзвичайно популярними серед європейських фондів громад, оскільки ефективно поєднують молодь громади до вирішення загальних проблем шляхом включення в процес розподілу ресурсів.

Для цього у фонді громади (або іншій організації) виділяються певні кошти для підтримки ідей до змін життя у громаді на краще, причому саме молоді пропонують вирішити, які саме проєкти варто втілити у життя. Для цього створюється грантовий комітет з числа зацікавлених та небайдужих молодих людей, неформальних лідерів молоді громади. Такий комітет визначається з пріоритетами грантового конкурсу, затверджує засади його проведення, залучає додаткове фінансування у разі потреби, проводить рекламну кампанію у громаді, відбирає власне найкращі та найактуальніші заявки. Робота у такому комітеті заохочує молодь до активних дій з покращення власного життя у своїй громаді, дозволяє швидко вчитися та надихає молодь до усвідомлення ролі власних дій. Крім того, беручи участь в роботі молодіжного банку, молодь отримує унікальний досвід – управління проєктами, прийняття фінансових рішень, роботи в команді, реального впливу на якість життя громади, практичного втілення своїх ідей тощо

Проведення молодіжними банками ініціатив грантових конкурсів молодіжних проєктів є інноваційним інструментом формування молодіжної активності і передбачає виконання представниками комітету низки завдань:

- визначити пріоритет конкурсу – які напрями молодіжних проєктів будуть підтримуватися молодіжним банком. Джерелами інформації щодо пріоритетів може бути опитування жителів громади, аналіз звернень громадян, спілкування з представниками влади та громадських об'єднань тощо;

- розробити положення про конкурс молодіжних проєктів, що містить умови та терміни прийому заявок, пріоритетні напрями реалізації проєктів, терміни та алгоритм проведення конкурсу, критерії відбору переможців, умови фінансової підтримки молодіжних проєктів та оцінки їх реалізації;

- поширити у громаді інформацію про конкурс і залученням різноманітних інформаційних джерел – місцеві засоби масової інформації, соціальні мережі, організації-партнери, молодіжні спільноти тощо;

- здійснити прийом заявок до участі у конкурсі, перевірити документи на відповідність вимогам конкурсу, зареєструвати заявки. Прийом заявок може тривати місяць або ж більше, залежно від умов організації конкурсу;

- експертна оцінка молодіжних проєктів проводиться групою експертів за визначеними критеріями. На етапі експертної оцінки можна також передбачити інтерв'ю з розробниками молодіжних проєктів або ж організувати презентацію проєктів, поданих на конкурс;

- переможці конкурсу визначаються за результатами обговорення на засіданні експертної ради, критерії і процедура оцінки молодіжних проєктів має бути визначена положенням про конкурс. Договір про фінансову підтримку проєктів-переможців підписується між особою/організацією яка отримує грант та молодіжним банком ініціатив (у випадку якщо банк є юридичною особою) або організацією/установою на базі якої діє молодіжний банк; - представники молодіжного банку ініціатив здійснюють моніторинг реалізації проєктів, що передбачає відстеження відповідності дотримання умов грантового договору; - презентація підсумків реалізації конкурсу грантів спрямована на підтримку і популяризацію молодіжних ініціатив а також пошук нових спонсорів і партнерів.

Молодіжні банки ініціатив в Україні працюють переважно при місцевих фондах громад. Більшість проєктів, що отримують фінансову підтримку, спрямовані на облаштування благоустрою громади та допомогу соціально вразливим верствам населення. Для залучення коштів на грантову підтримку використовуються різні інструменти: благодійні акції та ярмарки, залучення представників бізнесу, благодійні флешмоби, колядування тощо. З метою популяризації та розвитку молодіжних банків ініціатив проводяться навчальні табори, тренінги, міжнародні обміни, надається методична література.

Враховуючи кардинальні зміни у житті громад України через військові дії, зміни економічного та соціального розвитку країни та окремих регіонів, продовжують практику вивчення потреб та можливостей жителів громади за участі молоді. Такі опитування дають

змогу визначити нагальні місцеві потреби та ресурси активної участі населення у відновленні та розбудові територіальних громад, а також визначити найбільш поширені форми участі жителів громад у благодійній діяльності, що допоможе молодим людям у розробці благодійних акцій та пошуку коштів на підтримку молодіжних ініціатив.

Досвід роботи банків молодіжних ініціатив в Україні доводить їх ефективність та значущість для формування у молоді суспільно активної життєвої позиції, лідерських та організаційних якостей, залучення молодих людей до участі у розвитку та розбудові територіальних громад. Завдяки цьому вони створюють лабораторію соціальних інновацій, молодіжний екоклуб, відкривають громадський простір, оздоровлюють вуличне мистецтво, вчать молодь розписувати мурали, проводять круглі столи задля запобігання насильству, аукціони добра, облаштовують велопарковки, посилюють взаємодію і комунікацію між населенням, поліцією та місцевою владою і багато іншого.

Отже, молодіжні банки ініціатив – це модель для всебічного залучення активної молоді для вирішення соціально-значущих питань та покращення життя в громаді. *Молодіжний банк – банк ідей і проєктів, молодіжний банк ініціатив – некомерційна молодіжна організація, яка здійснює благодійну діяльність шляхом збору коштів та фінансової підтримки на конкурсній основі некомерційних проєктів, що реалізуються молоддю в територіальних громадах.*

Гранти є найбільш поширеною формою фінансування проєктів донорськими організаціями. Технологія фінансування проєктів через грантові конкурси, що проводяться молоддю і для молоді, широко поширена в США, Канаді, Європі. Перша молодіжна благодійна програма, в якій молоді люди шукали гроші на проведення конкурсу молодіжних соціальних проєктів і самостійно організували і проводили конкурс, була впроваджена у 1985 році Громадським фондом Вашингтона (США). Молодіжні банки (YouthBanks) з 2002 року успішно працюють у 24 країнах світу

Молодіжні банки ініціатив у громаді часто є грантонадавачами для іншої молоді громади, але не є виконавцями проєктів. Етапи організації конкурсу в громаді:

- координатор набирає комітет молодіжного банку ініціатив (молодь віком 14-25 років);
- комітет досліджує потреби громади: що на сьогодні молоді не вистачає в громаді. Після дослідження – визначаються пріоритети;

- комітет (стала команда молоді 5-7 людей) проводить локальний збір коштів (фандрейзинг) та запускає активну комунікаційну компанію в своїй громаді;
- проведення конкурсу грантів: комітет організовує та проводить фінансову/консультаційну підтримку проектів, які співпадають з потребами громади, від іншої активної молоді громади;
- визначення переможців конкурсу та здійснення комітетом моніторингу та оцінки реалізації проектів.

Технологія молодіжного банку ініціатив дозволяє швидко та ефективно встановити порозуміння поколінь у громаді. Молодь, долучаючись до важливої справи, швидко вчиться розуміти проблеми та знаходити шляхи їх вирішення. Молодіжні банки ініціатив також надають можливості для розвитку молодіжного лідерства, а також дозволяють самій молоді переоцінити пріоритети громади під впливом відповідального прийняття рішень щодо тих проектів, які мають бути реалізовані першочергово.

Отже, молодіжні центри/простори, молодіжні ради, молодіжні банки ініціатив в громаді необхідні для того, аби показати альтернативу якісного та активного проведення дозвілля, розвиток особистісних та професійних навичок серед молоді, реалізацію проектів та ідей, спрямованих на розвиток молодіжної політики у територіальній громаді. Це сприятиме розвитку громадської активності членів громади. Завдяки цьому поступово змінюватиметься уявлення молоді, молодіжний простір дозволить розвиватись особистісно та професійно. На локальному рівні це дозволить підвищити рівень активності молоді, щодо громадянських процесів та розвитку громади, що сприятиме вирішення проблем і на глобальному рівні.

Виконуючи проекти і завдання в громаді, молоді люди отримують важливі навички, завдяки яким вони стають активними учасниками суспільних процесів, а не лише користувачами послуг. Молодь здобуде як організаторські так і навички комунікації, роботи в команді, що стане в нагоді молодим лідерам в їхній подальшій діяльності у будь-якій професійній сфері: чи в бізнесі, чи в політиці, чи в громадському секторі. Тому дуже важливо робити проекти, втілювати програми, які можуть вмотивувати молодь до гуртування, активних дій та більшого залучення до розвитку власної громади. Це програми волонтерства, які покликані виробити почуття відповідальності й дбайливості молодих людей до місця де вони проживають; проведення акцій, тренінгів, які розвивають практичні навички, необхідні для успішної кар'єри та реалізації свого потенціалу.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізувати значення молодіжного простору в громаді як центру молодіжної активності
2. Визначити функції, напрями діяльності молодіжної ради в громаді:
3. Охарактеризувати молодіжні банки ініціатив як інноваційну технологію молодіжної участі

Самостійна робота

Опрацювати Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 №1014.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Література:

1. Концепція участі та методи залучення населення до розвитку територіальної громади URL:<http://www.dy.nayka.com.ua/>
2. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
3. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
4. Місцевий розвиток за участі громади : монографія : у 2 т. Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду [за заг. Ред. Ю. М. Петрушенка]. Суми : Університетська книга, 2014. 368 с.
5. Молодіжна політика в Україні: навчальний посібник / за заг. ред. акад., проф. В. П. Андрущенко. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. 304 с
6. Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.
7. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
8. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
9. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с
10. Ткачук Ю. Активізація молоді та залучення до діяльності з розвитку громади. Київ, 2019. 51 с

Тема 15. Центр місцевої активності як суспільний інститут розвитку громад

1. Центри спільнотворення або центри місцевої активності в соціальному житті громади
2. Стратегії діяльності центру місцевої активності в громаді
3. Організація та розбудова громадсько-активної школи як осередку розвитку громади

Центри спільнотворення або центри місцевої активності – фізичні простори, які створюють можливості для взаємодії представників різних соціальних груп, проведення ними дозвілля та участі у житті громади, а також надають підтримку людям, що належать до вразливих категорій населення.

Центри життєстійкості – дружні, безбар'єрні простори, на базі яких надаватимуться соціальні послуги, зокрема інформування, консультування та соціально-психологічна допомога.

Установа культури як центр місцевої активності – установа, яка ставить за мету не просто надання послуг у сфері дозвілля, а й розвиток спільноти, залучення жителів до вирішення соціальних та інших проблем, що стоять як перед клубом, так і перед спільнотою.

Громадсько-активна школа – інноваційна модель навчального закладу, де громадська означає відкрита для діалогу та співпраці з владою, підприємствами, громадськими організаціями, батьками та всіма бажаючими долучитися до справи; активна – орієнтована на вдосконалення, розвиток.

1. Центри спільнотворення або центри місцевої активності в соціальному житті громади

Для великої кількості громад в Україні сьогодні є актуальними такі виклики, як допомога своїм мешканцям у підтримці старих та створенні нових соціальних зв'язків, збільшення громадської активності, облаштування інфраструктури для різноманітного проведення дозвілля, інтеграція внутрішньо переміщених та реінтеграція ветеранів, залученість вразливих категорій населення до життя громади, наявність неформальних навчальних подій для дітей та дорослих. Для соціальної служби громади важливо мати майданчики, де можна працювати над цими питаннями. Їх називають *центрами спільнотворення, центрами місцевої активності*.

Центри спільнотворення або центри місцевої активності – це фізичні простори, які створюють можливості для взаємодії представників різних соціальних груп, проведення ними дозвілля та

участі у житті громади, а також надають підтримку людям, що належать до вразливих категорій населення. Загалом, центри спільнототворення розвивають місцеві спільноти та надають широкий спектр різноманітних можливостей та послуг. Зазвичай такі центри певною мірою поєднують у собі **дві основні функції**:

- налагодження соціальних зв'язків, посилення солідарності в спільноті, створення місця для взаємодії різноманітних представників місцевої спільноти, підтримка місцевих ініціатив;
- допомога людям з вразливих категорій населення: з низьким рівнем доходу, з потребою у догляді, з фізіологічними та ментальними захворюваннями, з дискримінованих груп тощо.

Центр активності громадян – це відкритий майданчик з організації та проведення різноманітних громадських заходів, як то семінари, збори, навчання, воркшопи, круглі столи, презентації, зустрічі і та ін. Центр відкритий для громадських організацій, ініціативних груп, усіх активних мешканців громади. *Центри місцевої активності* також можуть сприяти процесам децентралізації, адвокувати реформи на місцевому рівні, підтримувати механізми неформального реагування на надзвичайні події та розвивати зв'язки між людьми та місцевими органами влади.

Важливою характеристикою центрів місцевої активності є базування їхньої діяльності на принципі соціальної інклюзивності – представники різноманітних соціальних груп повинні мати до них доступ та почуватися у них безпечно. Треба докладати зусиль, щоб такі центри були доступними для людей з низьким рівнем доходу, з сильно обмеженою кількістю вільного часу, для представників маргіналізованих груп та різних гендерних ідентичностей тощо. Важливою складовою центру також є його фізична інклюзивність – люди з обмеженою мобільністю загалом та люди з інвалідністю зокрема повинні мати можливість безперешкодно пересуватися таким центром та мати зручний доступ до його послуг.

Принциповою особливістю центрів місцевої активності є безкоштовний доступ до них та надання можливості брати участь у різноманітних безоплатних заходах. Така доступність підтримує соціальну інклюзію та сприяє активному відвідуванню центрів різноманітними групами мешканців громади. Водночас, для підтримки своєї діяльності центри спільнототворення *можуть надавати певні платні послуги* – здавати приміщення в оренду для приватних подій, організувати платні навчальні події, здавати певне спорядження в оренду тощо. Центри місцевої активності також *можуть робити деякі зі своїх послуг платними* (зазвичай, у таких випадках ціни на послуги є доступними та нижчими за ринкові).

Центри місцевої активності можуть бути як окремими просторами, так і частинами інших просторів; вони можуть бути як окремими установами, так і базуватися на основі інших установ (культурних, освітніх, релігійних тощо). Такі центри потребують наявності адміністративного персоналу, який буде забезпечувати їхню активну роботу, організовувати події та підтримувати ідеї представників спільноти. Роль такого персоналу часто виконують соціальні працівники, волонтери або представники установ, на базі яких було створено центри.

Одна в можливих спеціалізації центру місцевої активності – це простір з акцентом на створення можливостей для спільного проведення вільного часу.

Розповсюдженими є центри місцевої активності, що виконують соціальну функцію підтримки найбільш вразливих членів спільноти – такі установи не лише надають їм необхідну матеріальну підтримку, а й допомагають утворити нові соціальні зв'язки та вирішити свої основні проблеми (наприклад, відсутність дому, недоступність життєво необхідних послуг тощо).

Прикладом такої установи є Ripple Community Building Center, створений на основі Церкви Ripple в Аллентауні, США. Цей центр фокусується на мешканцях спільноти, що є маргіналізованими – бездомних, соціально ізольованих, людей з ментальними захворюваннями. Центр допомагає таким людям створювати соціальні зв'язки, надає психологічну допомогу та сприяє отриманню ними власного житла

Центри місцевої активності можуть базуватися у приміщеннях публічних бібліотек, адже часто бібліотеки – це вже наявні в громадах простори, де можна влаштувати презентації робіт місцевих митців, воркшопи, освітні події та публічні дискусії. Водночас, у таких бібліотеках зберігається функція місця з доступом до книжок та інформації, що може стати у пригоді для потреб, пов'язаних з дозволами, освітою чи роботою. Центри місцевої активності спільнототворення також можна створювати на основі мистецьких центрів чи будинків культури, адже в таких місцях є умови для влаштування зустрічей спільноти, проведення культурних заходів та відкриття гуртків.

Публічні парки можуть бути центрами місцевої активності, якщо вони надають можливість для різноманітного спільного проведення дозвілля: мають дитячі та спортивні майданчики, зону для пікніків, літній кінотеатр, зону для майстер-класів, сцену для публічних подій тощо.

Центри місцевої активності можуть бути облаштовані з акцентом на наданні послуг, яких потребують люди, що постраждали від війни. На базі цих просторів ветерани можуть проходити соціально-психологічну реабілітацію та реінтегруватися до цивільного життя. *Програмна діяльність центрів може мстити терапевтичні групи, реабілітаційні заняття, програми з професійного навчання, а також створювати умови для тісної взаємодії ветеранів з іншими соціальними групами громади.* Такі центри можуть бути відкритими для різних верств населення, що отримали психологічні та фізичні травми через війну, та мати у своєму штаті психологів та та соціальних працівників. *Такими центрами є центри життєстійкості в громаді.*

Центри життєстійкості – це дружні, безбар’єрні простори, на базі яких надаватимуться соціальні послуги, зокрема інформування, консультування та соціально-психологічна допомога. Діяльність таких Центрів сприятиме зміцненню психосоціальної стійкості населення громади та координації волонтерської діяльності.

Які переваги отримує громада від такого осередку?

– «єдина точка звернення» для надання соціальних послуг, зокрема, інформування, консультування та соціально-психологічної допомоги;

– зниження загального рівня стресу та тривожності в населення громади;

– доступний простір для проведення тренінгів (наприклад, тренінги щодо реагування на кризові ситуації для вчителів, лікарів, працівників органів місцевого самоврядування);

– підвищення соціальної спроможності та згуртованості у громаді, зокрема, інтеграція та адаптація внутрішньо переміщених осіб та ветеранів;

– зміцнення волонтерського руху.

Для облаштування центру життєстійкості територіальна громада має бути готова виділити приміщення (за можливості, окрему будівлю), яке перебуває в її власності, є вільним і придатним для використання і не потребує значних вкладень у забезпечення безбар’єрності.

Загалом, центри місцевої активності можуть стати одними з важливих компонентів суспільного життя громад, що дозволяють їм вирішувати локальні соціальні проблеми, задовольняти потреби своїх мешканців та підтримувати окремі категорії населення.

2. Стратегії діяльності центру місцевої активності в громаді

Розглянемо діяльність Центрів місцевої активності на базі закладів культури. Центри місцевої активності при будинках культури та бібліотеках з'являються в Україні в контексті пошуку шляхів відродження місцевих спільнот, механізмів становлення громадянського суспільства як свого роду ресурсні центри їх соціального розвитку. Центр місцевої активності об'єднує активних, творчих людей, які орієнтовані на ідеали громадянського суспільства, на демократизацію всіх сфер соціального життя, на перетворення клубів, розташованих у малих містах і селах, на просвітницькі та культурні центри місцевих громад. *Основна ідея центру місцевої активності* полягає в тому, що будинок культури не може існувати окремо від потреб жителів населених пунктів, саме клуб може стати ініціатором розвитку цієї спільноти.

Установа культури як центр місцевої активності – це установа, яка ставить за мету не просто надання послуг у сфері дозвілля, а й розвиток спільноти, залучення жителів до вирішення соціальних та інших проблем, що стоять як перед клубом, так і перед спільнотою.

Будинок культури, який став центром місцевої активності, є для жителів територіальної громади, її організацій та установ активним партнером у вирішенні місцевих соціальних проблем. Це клуб, який прагне стати не лише культурним дозвіллевим закладом, а й цивільним, громадським ресурсним центром мікрорайону, селища, села.

Модель центру місцевої активності надає можливість клубу і місцевій громаді стати активними учасниками у справах всього населення територіальної громади. На базі будинку культури, розташованого в невеликому місті, селі, активізується участь жителів у конкретних справах щодо поліпшення їхнього життя.

Актуальність функціонування центру місцевої активності посилюється у світлі того, що соціокультурні процеси, які відбуваються в сучасних суспільствах, характеризуються синдромом «втрати ідентичності». Відповіддю на цю проблему стала ідея центру місцевої активності, яка орієнтує працівників будинків культури та бібліотек на формування відповідних соціальних зв'язків за місцем проживання.

Акцент у діяльності центру ставиться на створенні «вузла контактів» на певній території як факторі формування всередині територіальної громади нових соціальних зв'язків. Об'єднання людей, до якого спонукає центр місцевої активності дає можливість не тільки ідентифікуватися з місцевим співтовариством, досягти поставлених завдань, але й переконатися у своїх можливостях. Адже досить часто перешкодою для участі людей у житті місцевого співтовариства є їхній власний чи чужий невдалий досвід. І хоча б

мінімальний успіх на цьому поприщі допомагає подолати переконаність людей у своїй непотрібності і некомпетентності в даному питанні, що в свою чергу зміцнює віру в себе та власні сили, формує вміння взаємодіяти з іншими людьми при досягненні своїх цілей і вирішенні своїх проблем.

Центр місцевої активності має набагато більший доступ до офіційних управлінських структур і менше шансів залишитися непочутими або проігнорованими. Центри місцевої активності наводять мости між публічною сферою та органами влади. Вони бачать себе помічниками формальних інститутів влади. Їх завдання – «подолати безсилля роз'єднаних індивідів, створюючи зв'язки між людьми».

З урахуванням вище сформульованих завдань у діяльності центру місцевої активності виокремлюються два взаємозалежних напрямки: культурно-творче та соціальне. Центр місцевої активності дозволяє однаково успішно і в нерозривній єдності ефективно вирішувати соціальні та культурні проблеми.

Культурно-мистецька складова центру місцевої активності дозволяє залучати місцеве населення до культурних традицій України, кращих вітчизняних і світових культурних зразків, популяризувати творчість професійних і самодіяльних авторів, що отримали визнання, сприяти у надбанні знань, умінь і навичок у різних видах художньої творчості, розвивати творчі здібності населення.

Соціальна складова спрямована на створення умов для стимулювання та реалізації ініціатив громадян щодо вирішення актуальних проблем різних сфер соціального життя, на перетворення Будинку культури в найважливіший ресурс функціонування та розвитку місцевих спільнот.

Центр місцевої активності на базі закладів культури виконує такі функції:

- ефективного використання ресурсів громади в інтересах всіх людей;
- різноманітні культурно-дозвіллієві послуги для всіх жителів місцевої громади, а також послуги, пов'язані з вирішенням інших нагальних соціальних проблем місцевої громади;
- інформаційно-консультативна підтримка місцевих ініціатив;
- взаємовигідна активна співпрацю між клубом і співтовариством, місцевою владою, громадськими організаціями та ініціативними групами;
- залучення громадян до місцевої самоорганізації й до громадянського самоврядування.

Центр місцевої активності сприяє розробці та реалізації проектів, спрямованих на вирішення найбільш актуальних соціальних

проблем місцевої громади, і залучає додаткові ресурси з коштів спільноти (мешканці села, інвестиції бізнесу, участь у конкурсах, в тому числі, в рамках пріоритетних національних проектів). Розробка і реалізація проектів підвищує соціальну і громадянську активність, актуалізує громадянську позицію учасників.

Стратегії діяльності центру місцевої активності.
Незважаючи на всі відмінності, центри місцевої активності мають спільні стратегії діяльності.

Розвиток спільноти. Всі центри місцевої активності залучені в розвиток територіальної громади. Вони є активними носіями позитивних змін і розвитку місцевих спільнот. Вони допомагають членам місцевої громади в отриманні необхідних знань та навичок для вирішення існуючих місцевих проблеми та задоволення актуальних потреб.

Послуги. Центр місцевої активності –ресурс місцевої громади, він пропонує широкий спектр послуг. Надані послуги визначаються, насамперед, актуальними потребами місцевої громади у сфері естетичної культури. Крім цього, центри надають громадянам інформацію про позитивний досвід вирішення соціальних проблем в інших регіонах і за кордоном, а також консультують ініціативних громадян та членів громадських організацій з питань менеджменту, фандрейзингу, стратегічного планування та соціальних технологій для розвитку місцевого співтовариства. Важливим напрямком діяльності центрів місцевої активності є надання приміщень для інших організацій і можливості іншим установам та організаціям надавати послуги на базі будинків культури. Вони активно підтримують і просувають ці послуги.

Партнерські відносини. Центри місцевої активності встановлюють міцні партнерські стосунки з іншими професіоналами та організаціями спільноти. Таке партнерство дозволяє різним установам працювати разом, надаючи більш якісні послуги і підтримуючи один одного. Для партнерських відносин важливо знати, хто за що відповідає, спільно залучати і ділитися ресурсами, обмінюватися інформацією. Це допомагає центрам створити сприятливі умови для розвитку місцевої громади.

Формування соціального капіталу. Центри місцевої активності надають всім представникам місцевого співтовариства доступ не тільки до культурних цінностей, а й інших послуг, незалежно від статі, віросповідання, соціального стану, рівня доходу, фізичних можливостей. Центри ламають стереотипи, надаючи можливість кожному отримати доступ до культури, знань та інших ресурсів. Таким чином, центри громадської активності сприяють єднанню спільноти,

допомагаючи конфліктуючим групам дізнатися більше один про одного, зміцнюючи їх довіру і прагнення співіснувати мирно. Це дуже важливо для створення сприятливого соціального середовища, в якому у громадян немає стереотипів або негативних образів.

Поширення участі у вирішенні місцевих проблем. Центр місцевої активності створює умови для активної добровільної участі громадян у житті місцевої громади і з цією метою використовує різноманітні методи: особисті контакти (сім'я, друзі, знайомі), проводить інформаційні заходи про волонтерський рух, використовує засоби масової інформації для інтерв'ю з волонтерами і т. д.

У найзагальнішому вигляді будинок культури, який став центром місцевої активності – це клуб, який:

1) виробляє у місцевих жителів систему цінностей громадянського суспільства, навички жити в умовах вільної самоврядної громади, сприяє укоріненню демократичного устрою в житті спільноти, в оточуючому будинок культури соціальному просторі;

2) забезпечує підвищення рівня культури населення, залучає людей у різноманітні соціальні практики, суспільно-корисну діяльність, використовує ресурси співтовариства для підвищення ефективності роботи клубу, а ресурси будинку культури для розвитку, консолідації та національного самоусвідомлення спільноти; перетворює естетичну спрямованість культури в активну силу демократичних реформ, а взаємодію окремих громадян, спільноти, органів влади, бізнес-структур, різних організацій та установ на рушійну силу соціально-культурного інституту відкритого типу.

Таким чином, центр місцевої активності на базі закладів культури є реальним інститутом об'єднання активних, творчих людей, які орієнтовані на ідеали громадянського суспільства, на демократизацію всіх сфер соціального життя місцевої громади, на перетворення клубів на просвітницькі та культурні центри спільнот.

3. Організація та розбудова громадсько-активної школи як осередку розвитку громади

Осередком розвитку місцевої соціальної активності громади може бути школа. Саме школи, з існуючим у них потенціалом – людськими та технічними ресурсами – можуть стати ініціаторами змін у місцевих громадах, залучаючи мешканців громад до процесів прийняття рішень щодо майбутнього цих громад та суспільств. В наш час в Україні зростає кількість громадсько активних шкіл.

Громадсько-активна школа – інноваційна модель навчального закладу, де громадська означає відкрита для діалогу та співпраці з

владою, підприємствами, громадськими організаціями, батьками та всіма бажаними долучитися до справи; активна – орієнтована на вдосконалення, розвиток.

Громадсько-активні школи – це відгук на потребу активізації місцевих громад у вирішенні власних потреб, реалізації концепції навчання упродовж усього життя та розвитку громад. У цьому контексті для соціальних працівників значущою є діяльність громадсько-активних шкіл, які ставлять перед собою мету не просто надавати освітні послуги учням, а й розвивати громаду, залучати батьків та мешканців міста чи села до вирішення соціальних та інших проблем, які існують як у школі, так і в громаді.

Громадсько-активні школи як громадські центри створювались у різних країнах як відгук на потребу активізації місцевих громад у вирішенні власних потреб, реалізації концепції навчання впродовж усього життя та розвитку громад.

Соціальні служби громади співпрацюють зі школами, сприяють тому, щоб школа брала активну участь у вирішенні проблем місцевого соціуму, у формуванні активної громадянської позиції, налагодженні партнерських відносин з навколишнім соціумом, а головне, вона стала б об'єднуючим початком, де не тільки вчителі, діти та їхні батьки, а й місцеві жителі, представники комерційних і державних структур, громадські організації працюють разом для вирішення проблем, які стоять перед місцевим співтовариством.

Така школа відкриває свої двері для громади, а громада, у свою чергу, отримує можливість одержувати від школи необхідні їй послуги, а також брати участь у розвитку освітнього процесу. Навколо школи йде процес самоорганізації й розвитку місцевих співтовариств, здатних самостійно вирішувати не тільки завдання освіти, але й інші соціальні проблеми. Це заклад, який залучає громаду до процесу управління школою, здійснює мобілізацію місцевих ресурсів для забезпечення нагальних і довготривалих цілей і школи, і громади, що загалом сприяє розвитку школи і громади, зміцненню партнерства між ними.

Громада громадсько-активні школи – група людей, які живуть в одній географічній місцевості з громадсько активною школою, і взаємодіють із школою на об'єднанні спільних інтересів. Розвиток громади громадсько-активної школи – це процес, де місцеві відомства, місцева влада та загальноосвітній навчальний заклад спільно працюють над створенням та реалізацією проектів, спрямованих на поліпшення життя громади і якості роботи школи. Дуже важливо, щоб уся громада мала можливість участі в розробці таких проектів, визначаючи спільні цілі та погодившись із завданням.

Громадсько активна школа – це:

- звичайна школа, в якій особлива увага спрямована на переконання членів спільноти і педагогічного персоналу в цінності залучення громади;
- школа, яка різними способами намагається залучити членів громади;
- сприяє вільному обміну ідеями, виявляє потреби місцевої громади і бере участі у прийнятті рішень стосовно місцевих проблем, а також здійснює зворотній зв'язок із громадськістю.

Модель громадсько-активної школи, яка склалася в Україні, будується на принципах громадсько орієнтованої освіти, яка характеризується:

- участю громадян у вирішенні проблем громади через ради самоврядування;
- можливістю безперервної освіти для людей різного віку, соціальних груп та інтересів;
- використанням ресурсів громади для шкільних програм;
- вихованням через громадсько-корисну діяльність;
- залученням учнів до роботи в громаді;
- соціальною активізацією школи;
- демократизацією зовнішнього шкільного простору, системи відносин в школі (побудова роботи в педколективі та школі на демократичних принципах);
- залучення батьків та мешканців громади в процес навчання дітей та в життя школи;
- оптимальним використанням можливостей та ресурсів школи для потреб громади;
- співпрацею між всіма організаціями та установами громади;
- взаємодією школи з діловими та промисловими кругами, з іншими школами;
- залученням волонтерів тощо.

Найбільше суспільно орієнтована освіта затребувана саме у громадсько-активній школі, закладі, який відкритий після завершення традиційного шкільного дня для надання академічних, розважальних, оздоровчих, соціальних послуг та програм підготовки до професійної діяльності людей усіх вікових категорій.

Принципи діяльності громадсько активної школи:

1. Самовизначення. Місцеві жителі краще за інших знають та можуть назвати потреби своєї громади. Батьки, як перші та найголовніші вчителі дітей, мають безперечне право брати участь в освіті своїх дітей та несут за це відповідальність.

2. Самодопомога. Найкраща допомога для людей – це коли їхня спроможність допомогти собі самостійно зустрічає підтримку. Коли

люди беруть на себе дедалі більшу відповідальність за власне благополуччя, вони здобувають незалежність.

3. *Формування лідерства.* Виявлення, розвиток та використання лідерських здібностей місцевих жителів є передумовою реалізації принципу самопомоги та підтримки зусиль жителів громади.

4. *Наближення до місця проживання.* Участь жителів громади в різних заходах, програмах, а також використання ними різних служб буде тим активніше, чим ближче до місця проживання вони розташовуються або проводяться. За можливості вся діяльність має переноситися з центру в місця широкого доступу жителів громади.

5. *Об'єднана сфера послуг.* Організації й агентства, що працюють на благо жителів зможуть використовувати свої обмежені ресурси, досягати своїх цілей і надавати послуги краще, якщо вони налагоджуватимуть тісні ділові взаємини з організаціями й агентствами, які займаються аналогічною діяльністю.

6. *Максимальне використання ресурсів.* Фізичні, фінансові й людські ресурси кожної громади мають бути взаємозалежними і повністю використані для вирішення різних проблем громади, якщо це в інтересах співтовариства.

7. *Причетність.* Ізоляція або відділення людей за віковими, матеріальними, статевими, расовими, етнічними, релігійними та іншими ознаками перешкоджає повному розвитку співтовариства. У програмах, заходах і сфері послуг громади має брати участь якнайбільше її жителів.

8. *Відповідальність.* Суспільні інститути несуть відповідальність за розвиток програми і служб, що відповідають за інтереси, що постійно змінюються, і потреби жителів громади.

9. *Послідовність і безперервність освіти.* Людина вчиться все життя від народження до смерті. Формальні та неформальні можливості для освіти мають бути доступними для жителів громади будь-якого віку в усьому розмаїтті. *Навчання впродовж усього життя* – це організований процес, який дозволяє людям будь-якого віку отримувати доступ до якомога ширшого спектру освітніх послуг, щоб полегшити для них процес планування власним життям і надати можливість поінформованого вибору в майбутньому.

Ці принципи реалізуються в моделі діяльності громадсько-активної школи, яка містить три компоненти, а саме: демократизація, волонтерство, взаємовигідне партнерство між школою та громадою.

Компонент «Демократизація школи» спрямований на формування демократичної культури як основи розвитку громадянського суспільства через реалізацію демократичних

принципів у всіх аспектах шкільного життя та сприяння розвитку шкільного самоврядування.

Сьогодні сучасна школа повинна дати учням не тільки певні знання, уміння та навички, але й виховати соціально адаптовану та громадсько-орієнтовану особистість, яка після закінчення школи успішно займе своє місце в житті. Саме в школі учням необхідно дати знання, що надалі дозволять їм орієнтуватися в безлічі співтовариств і робити правильний вибір, тому що вже в шкільному віці формується громадській світогляд дитини. Але лише знання теорії недостатньо для формування в учнів активної громадської позиції. Мікросередовище всередині школи необхідно сполучити з реальною дійсністю навколо школи. Громадсько-активна школа не відгороджує учнів від реального життя, а включає це життя у свої уроки, позаурочну діяльність, створюючи єдине поле громадського виховання не тільки учнів, але і всіх учасників освітнього процесу. У результаті йде комплексне, системне виховання громадянина не тільки в школі, але і поза її межами. Роль школи в процесі формування демократичного менталітету, безумовно, є центральною. У школі закладаються трудові навички, дитина вчиться соціальній взаємодії, тут у неї виробляються життєві цінності, формується уявлення про свою роль як особистості та громадянина.

Реалізуючи компонент «Демократизація школи», загальноосвітній заклад формує культурно-освітній простір школи, елементами якого є:

- зміст і форми правової освіти, що відповідають віковому розвитку та рівням освіти включають не тільки традиційні підходи, а й різні інтерактивні форми роботи з дітьми;
- уклад школи, особливе внутрішньошкільне середовище, традиції та норми взаємодії і взаємини всіх учасників освітнього процесу;
- зміст позакласної та позашкільної роботи, побудований на принципах самоврядування дітей та дорослих;
- відкритість освітньої системи школи зовнішньому соціумові та прямиа взаємодія педагогів і учнів школи з ним.

Компонент «Демократизація громадсько-активної школи» навчає навичкам демократії за допомогою дорослих наставників, учні стають дійсними громадянами з активною життєвою позицією, втілюючи отримані знання в повсякденному житті.

Другим компонентом моделі громадсько-активної школи є волонтерство, який є найбільш популярним. Суть цього компоненту полягає у створенні організованої системи, яка перетворює волонтерство у невід'ємну частину шкільного життя. Різниця між

підходами громадсько-активних шкіл та інших шкіл, які проводять акції для громади, полягає в тому, що, на відміну від проведення окремих акцій, громадсько-активні школи пропонують організувати систему, куди залучені не лише учні, а й учителі, батьки, інші члени громади. Ця система сприяє тому, щоб людина стала активним членом своєї громади, щоб учні-волонтери ставали дорослими – волонтерами.

Цей компонент спрямований на активізацію жителів громади різного віку для вирішення соціально-значущих проблем через навчання учасників педагогічного процесу навичкам волонтерської діяльності, розробку і впровадження нових технологій волонтерства. Кожний загальноосвітній заклад, плануючи мету, зміст і форми виховання вибудовує свою виховну систему, але якими б різними не були ці системи виховання, незмінним залишається одне, а саме опосередкований вплив на свідомість дитини через організацію соціальної взаємодії. Необхідно бажану атмосферу життя максимально наблизити до дійсного. Це можна зробити й у тому числі через організацію волонтерської діяльності. На базі школи існує безліч варіантів розвитку волонтерського руху. Це й організація волонтерських акцій і кампаній, і робота агентств волонтерської допомоги, і створення волонтерських бригад і клубів. Волонтерська діяльність містить у собі участь у вирішенні екологічних проблем, захист громадянських прав, організацію спортивних і культурних заходів, допомогу ветеранам, людям літнього віку, інвалідам, малозабезпеченим, соціально-незахищеним і т.д. Волонтерство спирається на потребу людини в участі у житті громади. Для школи це – можливість соціалізації дитини та її громадського виховання.

Ще один компонент діяльності громадсько-активної школи – «взаємовигідне партнерство між школою та громадою». Партнерство – це встановлення та розвиток взаємовигідних відносин між школою, вчителями, учнями, членами громади і спонсорами для спільного вирішення загальних проблем. Партнерствам на базі школи властиві такі характеристики: взаємовигідність, прозорість, волонтерство, двостороннє спілкування, рівність. Партнерство на базі школи – це можливість поліпшити імідж школи, можливість залучити додаткові людські та матеріальні ресурси для підтримки школи, для задоволення потреб і інтересів громади. Партнерство форму соціальний капітал громади, поліпшує взаєморозуміння, довіру і взаємодію між представниками різних секторів громади.

Партнерство вимагає розробку і впровадження механізмів спільної діяльності й ініціювання різних форм взаємодії школи, з бізнесом, органами місцевого самоврядування, некомерційними організаціями, громадськістю. Громада є зацікавленою стороною в

існуванні школи та її ефективному розвитку, ініціатором різноманітних проєктів, що сприяють розвитку школи й громади.

Соціальні служби громади розглядають громадсько активну школу як ресурсний центр місцевої громади. Зокрема, це: широке ефективне використання ресурсів громади в інтересах усіх її мешканців, різноманітні освітні послуги для всіх мешканців, покращення рівня життя громади, соціальні послуги в системі освіти тощо. Чому громада має використовувати всі ресурси і приміщення школи?

- будівлі шкіл розташовані в більшості мікрорайонів і до них легко добратися;

- школи мають добрі матеріальні та експертні ресурси;

- традиційний шкільний день залишає багато часу для використання;

- завдяки зусиллям щодо поліпшення життя громади місцеві мешканці можуть брати участь у вирішенні проблеми забруднення, переробки сміття, благоустрою, кращого влаштування навчання й дозвілля, роблячи громаду більш привабливою для сьогоднішніх і майбутніх мешканців та бізнесу;

- через залучення громадян процес вирішення проблем стає ближче до людей, які найкращим чином розуміють ці проблеми і швидше знайдуть ефективні рішення;

- якщо широкий спектр ресурсів громади використовується для навчання, то визнається основна роль громади у процесі освіти;

- молоді люди вчаться у старших і разом зі старшими і, своєю чергою, навчають їх;

- школи стають місцем, де зустрічається навчання і реальне життя.

Отже, діяльність громадсько активних шкіл позитивно впливає на розвиток активності членів громади, школа стає невід'ємною частиною демократичного суспільства, а демократичні цінності інтегруються в шкільне життя та місцевої громади, формуються лідерські якості учнів та педагогічних працівників, навчальні заклади стають конкурентоспроможними, а досвід роботи громадсько-активних шкіл набуває поширення.

Партнерство школи та громади полягає у встановленні та розвитку взаємовигідних відносин між школою та місцевою громадою для спільного вирішення проблем. В процесі здійснення таких відносин школа поступово стає ресурсним центром місцевої громади та перетворюється на важливого суб'єкта соціальної роботи. З огляду на потенціал громадсько-активних шкіл як суб'єктів

соціальної роботи в громаді в умовах реформи з децентралізації в Україні та переформатування системи соціальної роботи їх підтримка стає важливим практичним завданням соціальних служб в Україні.

Питання для самоперевірки:

1. Проаналізувати значення центрів спільнототворення або центрів місцевої активності для соціального життя громади
2. Визначити основні завдання та цільові групи в роботі центрів життєстійкості в громаді
3. Охарактеризувати стратегії діяльності закладів культури як центру місцевої активності в громаді
4. Обґрунтувати діяльність громадсько-активної школи як ресурсного центру розвитку громади

Самостійна робота

Опрацювати Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 №1014.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Література:

1. Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Центр місцевої активності для розвитку громади. Кіровоград: ІСКМ, 2012. 144 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
3. Концепція участі та методи залучення населення до розвитку територіальної громади URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/>
4. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
5. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
6. Місцевий розвиток за участі громади : монографія : у 2 т. Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду [за заг. Ред. Ю. М. Петрушенка]. Суми : Університетська книга, 2014. 368 с.
7. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
8. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук .ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

9. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
10. Стандарти громадсько-активної школи: розвиток громади: навчально-методичний посібник /Під заг. ред. Даниленко Л.І. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 50 с.
11. Технології активізації громади: Методичний посібник / За заг. ред. О.В. Безпалько. Київ: Науковий світ, 2006. 124 с
12. Школа як осередок розвитку громади: досвід формування освітньої політики в контексті децентралізації та інших змін/ Під заг. ред. Софій Н. З., Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2016. 81 с

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Змістовий модуль I. Теоретичні аспекти соціальної роботи в громаді як професійної діяльності

Тема 1. Сутність громади в практиці соціальної роботи

Мета: поглибити розуміння студентами поняття громади – осередка соціальної роботи з різними групами населення, проаналізувати особливості соціальної роботи в громаді за рубежом та в Україні в історичному аспекті.

Теоретичні питання:

1. Поняття громади (общини, спільноти). Типи громад.
2. Територіальна громада та її соціалізуючий вплив на особистість.
3. Основні етапи становлення соціальної роботи в громаді як професійної діяльності.
4. Історичний досвід діяльності громад в Україні.
5. Історичний досвід діяльності громад за рубежом

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте сучасні підходи до розуміння громади, наведіть приклади. Охарактеризуйте громаду за такими базовими характеристиками: спільні ознаки; мережа взаємовідносин; спільність дій.
2. Проаналізуйте етапи становлення соціальної роботи в громаді за рубежом.
3. Визначіть роль громади у житті слов'ян за часів Київської Русі.
4. Охарактеризуйте сільську громаду як інститут соціальної підтримки незахищених верств населення.
5. Визначіть особливості організації соціальної роботи з різними категоріями населення в територіальних громадах на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Практичне завдання.

Скласти порівняльну таблицю визначень до поняття «громада».

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Гнидюк Наталія Підходи до формування ефективних організаційних структур для об'єднаних територіальних громад *Режим доступу:* URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file>
3. Лукашевич, М. П. Соціальна робота (теорія і практика) :2-ге вид., стереотип. Київ : Каравела, 2018. 367.
4. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Режим доступу:* URL :

<http://ird.gov.ua/irdp/p20180101.pdf>

5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с
6. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с
7. Николаєва В. І. Державне управління соціальною політикою та системою соціальної роботи на рівні громади. *Менеджер. Вісник ДонДУУ. Серія «Державне управління»*. 2018. 1(78). С. 20-27
8. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
9. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи: [навчальний посібник]. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.

Тема 2. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади

Мета: розглянути правові засади залучення громадян до участі в житті громади, особливості політико-правового регулювання роботи в громаді за кордоном та в Україні, українське законодавство про соціальні послуги та соціальне замовлення

Теоретичні питання:

1. Нормативно-правові основи соціальної роботи в громаді
2. Закон України «Про соціальні послуги» (2020 р). Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді.
3. Моніторинг та оцінка якості соціальних послуг.
4. Соціальне замовлення як засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг.
5. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді. Роль людських ресурсів громади.
6. Партнерська взаємодія державного сектору, бізнес-сектору та недержавних громадських організацій у сфері надання соціальних послуг.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте соціальні послуги, які можуть надаватися спеціалістами соціальної сфери та неурядовими організаціями на рівні територіальної громади. Наведіть приклади.
2. Охарактеризуйте суб'єкти та об'єкти надання соціальних послуг в громаді та зв'язки між ними.
3. Охарактеризуйте види ресурсів соціальної роботи в громаді і їх зв'язок із соціальним капіталом громади.
4. Поясніть, у чому відмінність між ресурсами соціальної роботи та ресурсами соціальної роботи в громаді?

5. Визначіть сектори, що складають систему надання соціальних послуг в Україні
6. Визначіть механізми функціонування взаємодії між державними, громадськими організаціями та бізнесовими структурами у громаді.
7. Проаналізуйте можливі варіанти міжсекторної взаємодії та етапи налагодження дієвого партнерства.

Практичне завдання: заповніть таблицю

1. Визначити проблеми, які, на вашу думку, потребують вирішення у межах територіальної громади, в якій ви проживаєте.
2. Які ресурси можуть бути задіяні у вирішенні зазначених вами проблем?

Проблема	Види ресурсів (класифікація)	Характеристика ресурсів

Література:

1. Бойко М.Д. Соціальний захист: Навч. посіб. Київ : «Олан», 2004. 312 с.
2. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
3. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей. *URL* <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/912/91199/files/890.pdf>.
4. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2020. 118 с.
5. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах /Практичні рекомендації. Київ, 2019. 128 с.
6. Правові основи соціальної роботи: навчально-методичний посібник / МОН України, Уманський ДПУ імені Павла Тичини; уклад. Л. О. Гребінь Умань: Жовтий О. О., 2014. 147 с.
7. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
8. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с

Тема 3. Моделі соціальної роботи в громаді

Мета: сформувані цілісне бачення реалізації моделей соціальної роботи в громаді, вміння оцінювати модель соціальної роботи в громаді у відповідності від специфіки соціальних проблем та рівня розвитку громади

Теоретичні питання:

1. Базові моделі соціальної роботи в громаді: модель місцевого розвитку або розвитку територіальної громади;
 2. Модель соціального планування в громаді
 3. Модель соціальної дії в громаді
 4. Сучасні класифікації моделей соціальної роботи у громаді.
- Комплексні моделі соціальної роботи в територіальній громаді
5. Моделі соціальної роботи Чевіза, Росса, Алінського, модель соціальних мереж

Питання для обговорення:

1. Визначіть особливості моделі практичної діяльності соціального працівника в громаді
2. Охарактеризуйте критерії вибору моделі соціальної роботи: аргументи, причини.
3. Визначіть основні характеристики «класичних» моделей соціальної роботи: місцевого розвитку, соціального планування, соціальної дії.
4. Визначіть роль соціального працівника в запровадженні моделей соціальної роботи

Практичне завдання:

Охарактеризувати основні проблеми територіальної громади, в якій проживаєте, підібрати моделі соціальної роботи, які можуть їх вирішити. Аргументувати свій вибір.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади. Аналітичні матеріали. Київ, 2017. URL <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf>
3. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
4. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ: КМ Академія, 2004. 230 с.
5. Технології активізації громади: Метод, посіб. / За заг. ред. О. В. Безпалько,. Київ: Наук, світ, 2006. 95 с.
6. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с

7. Соціальна робота в громаді (Концепція економічного розвитку громади): конспект лекцій / Загальна редакція: Р.В. Жиленко, Н.В. Льченко. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2020. 317 с.

Змістовий модуль I. Теми рефератів

1. Поняття та види громад.
2. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні.
3. Виникнення громад України
4. Робота в громаді за рубежом (досвід Європи і США)
5. Основні підходи соціальної роботи у громаді.
6. Актуальні методи соціальної роботи у громаді.
7. Соціальне замовлення як засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг.
8. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді.
9. Волонтерська допомога – один із важливих методів соціальної роботи у громаді.
10. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді.
11. Базові моделі соціальної роботи в громаді
12. Моделі діяльності соціального працівника за Д. Ротманом.
13. Організація громад за інтересами та етнічних громад.
14. Організація віртуальних громад.
15. Етичні дилеми соціальної роботи в громаді.
16. Можливості та межі соціальної роботи в громаді.
17. П'ятикрокова модель впровадження програм у громаді.

Змістовий модуль II. Практико-орієнтовані основи соціальної роботи в громаді

Тема 4. Робота в громаді як професійна діяльність. Оцінка потреб громади

Мета: визначити місце, роль та функції соціальних працівників в об'єднаних територіальних громадах, розглянути особливості діяльності центру надання соціальних послуг в громаді, формувати вміння оцінювати потреби громади, документально їх оформляти

Теоретичні питання:

1. Особливості роботи в громаді як професійної діяльності
2. Функції працівників центру надання соціальних послуг в громаді (фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників, соціальні робітників).
3. Особливості визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Етапи проведення оцінки потреб.
4. Методи проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах.
5. Моніторинг та оцінка якості соціальних послуг в громаді.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте функції працівників Центру надання соціальних послуг в громаді: фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників та соціальних робітників.
2. Визначте основні функції помічника ветерана в громаді
3. Обґрунтуйте твердження, що діяльність фахівця із соціальної роботи в громаді передбачає поєднання декількох професійних ролей і залежить від посадових обов'язків, якими наділений фахівець із соціальної роботи в громаді, від функцій, які він реалізує в громаді та від досвіду роботи у довіреній йому сфері соціальної роботи.
4. Визначте етичні вимоги до професійної діяльності фахівців із соціальної роботи в громаді
5. Визначіть мету та основи завдання оцінки потреб в громаді
6. Проаналізуйте структуру та зміст звіту оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
7. Охарактеризуйте методи, які традиційно використовуються для оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах

Практичне завдання.

1. Розробити текст опитувальника для визначення проблем молодих людей у межах конкретної територіальної громади
2. Картування громади

Завдання 1.

Розробити карту громади, в якій ви проживаєте

Орієнтовна схема для складання карти громади (за О. В. Безпалько)

Сфера	Показники
Географічна	Площа, природні особливості, екологічний стан.
Демографічна	Чисельність населення, його віковий та гендерний склад.
Історія	Коли створена, визначні історичні події, персони.
Економічна	Характеристика виробництва, зайнятості населення.
Політична	Політична структура, недержавні організації.
Соціальна	Види соціальних служб, заклади охорони здоров'я, освітні та культурно-дозвіллеві заклади, спортивні заклади, релігійні заклади, служби зайнятості, органи охорони правопорядку.
Ризики	Проблеми, небезпеки, що існують у певних сферах життєдіяльності членів громади.

Завдання 2. Розробити анкету та провести опитування:

1. Які приміщення РДГУ є найбільш комфортними для навчання студентів (опитування студентів).
2. Де в місті Рівне є найбільш цікаві місця для проведення вільного часу молоді (опитування молоді міста).
3. Які мікрорайони м. Рівного є найбільш безпечними для людей. Які – некомфортними для проживання чи роботи (опитування перехожих на вулиці).
4. Де в нашому мікрорайоні ти проводиш свій вільний час? Чим тобі подобається це місце? (опитування підлітків окремих мікрорайонів).

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Мірослав Ольчак, Катажина Ростек Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. Посібник. Київ, 2019.
3. Картування громад в Україні:практичний посібник / авториукладачі: Я. Мінкін, Ю, G. Demel ; редколегія: Я. Сошинська, М. Krasowska-Igras; Українська бібліотечна асоціація; Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Київ : УБА, 2017. 111 с.
4. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах. Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). 2020. 246 с.
5. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг:

навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2020. 118 с.

6. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. Київ, 2019. 70 с.

7. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

8. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

9. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Посібник / Дащаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 72 с.

10. Технології соціальної роботи за місцем проживання : навч. посібник / укладачі Іващенко К. В., Коцур І. В. Умань : ФОР Жовтий О.О., 2015. 101 с.

Тема 5. Ведення випадку як базова технологія організації надання соціальних послуг сім'ям в громаді

Мета: визначити особливості процесу ведення випадку в соціальній роботі в громаді; формувати вміння ведення професійних записів

Теоретичні питання:

1. Ведення випадку як базова технологія організації надання соціальних послуг сім'ям. Етапи технології ведення випадку.
2. Первинна, комплексна оцінка потреб сім'ї, дитини.
3. Договір та індивідуальний план надання соціальної послуги соціального супроводу сімей
4. Моніторинг та оцінювання якості надання соціальних послуг сім'ї в складних життєвих обставинах
5. Соціальна послуга догляду вдома
6. Організація міжсекторної і міжгалузевої взаємодії щодо виявлення та надання соціальної допомоги сім'ям, які перебувають у СЖО.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте особливості кожного із етапів ведення випадку, визначити професійні знання і вміння на кожному із цих етапів.
2. Проаналізуйте основні документи, якими користуються соціальні працівники в ході ведення випадку: договір про здійснення соціального супроводу, план соціального супроводу, картка обліку наданих соціальних послуг

3. Визначіть особливості виявлення уваги до клієнта і адекватного сприйняття клієнта в ході первинної та комплексної оцінки потреб дитини та сім'ї
4. Визначіть особливості розвитку догляду в громаді в Україні: сучасний стан і перспективи
5. Охарактеризуйте особливості догляду за місцем проживання.

Практичне завдання.

Розробіть еко-карту своєї сім'ї чи сім'ї, яка знаходиться у СЖО. Допоможуть створити еко-карту такі питання:

Моя сім'я складається з таких осіб.....

Важливі друзі нашої сім'ї – це.....

(За допомогою лінії покажіть характер зв'язків – сильні, стресові або слабкі)

Важливі члени родини – це..... *(За допомогою лінії покажіть характер зв'язків – сильні, стресові або слабкі)*

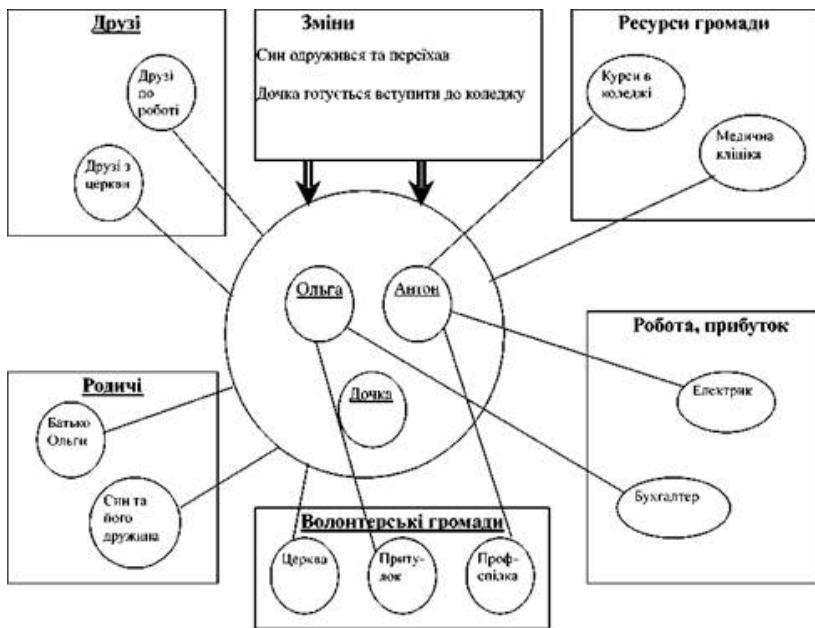
Мережа, яка допомагає задовольнити потреби моєї сім'ї – це..... *(За допомогою лінії покажіть характер зв'язків – сильні, стресові або слабкі)*

Працевлаштування і доходи моєї сім'ї – це..... *(За допомогою лінії покажіть характер зв'язків – сильні, стресові або слабкі)*

Громадські об'єднання, членами яких є моя сім'я – це *(За допомогою лінії покажіть характер зв'язків – сильні, стресові або слабкі)*

Зміни у моєму житті на даний момент такі *(За допомогою лінії покажіть характер зв'язків – сильні, стресові або слабкі)*

Приклад. Ольга та Антон Миколаєнки мають двох дітей: їхня дочка готується до вступу в коледж, проживає з батьками, син одружився і переїхав. Батько Ольги живе окремо.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Керівництво із впровадження інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Збірка додатків / Дацаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 96 с
3. Сімейно орієнтована соціальна робота: практичні аспекти. Конспект лекцій / За заг. редакцією В. О. Кузьмінського, С. С. Лукашова. К.: Молодь, 2010. 128 с.
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
6. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
7. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

8. Технології соціальної роботи за місцем проживання: навч. посібник / уклад. Іващенко К., Коцур І. 2-ге вид., он. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 114 с.
9. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. / І. Д. Зверева та ін. К.: Держсоцслужба, 2006. 104 с.

Тема 6. Соціальні програми та проекти в громаді

Мета: поглиблення знань щодо видів соціального планування в громаді, розвиток практичних умінь і навичок розробки соціальних програм та проектів у громаді, їх текстове оформлення

Теоретичні питання:

1. Стратегія розвитку громади. Програма соціально-економічного розвитку громади. Місцеві цільові програми.
2. Розробка й реалізація соціальних програм в громаді.
3. Соціальний проєкт в територіальній громаді. . Етапи розробки соціального проєкту в громаді, логіка його побудови, складові.
4. Моніторинг та оцінка соціальних проєктів у територіальній громаді.
5. Гранти як джерело фінансування соціальних проєктів у громаді. Етапи роботи щодо залучення грантових ресурсів.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте особливості реалізації п'ятикрокової моделі організації громади та впровадження програм у ній (за кожним із пунктів)
2. Аналіз стану громади.
3. Планування та ініціювання програм.
4. Впровадження програм.
5. Підтримка діяльності та зміцнення програми.
6. Поширення результатів чи переоцінка стану громади
7. У чому полягає відмінність між моніторингом та оцінкою соціальних проєктів.

Практичне завдання:

1. Підготувати для обговорення приклади окремих соціальних проєктів, які реалізуються у територіальних громадах України.
2. Розробити приклад соціального проєкту, орієнтованого на вирішення проблем дітей, молоді чи сімей в умовах окремої територіальної громади.

Реєстраційна картка проєкту	
Дата реєстрації:	
Реєстраційний номер:	

Повна назва закладу, організації (відповідно до Статуту, Положення):
Повна назва проекту: (речення, що відображає суть проекту, до 10 слів)
Мета проекту:
Загальний бюджет проекту (грн.)
Очікуване фінансування від з місцевого бюджету (грн.)
Термін, протягом якого передбачається реалізація проекту із зазначенням кількості місяців
Юридичний статус організації
Юридична адреса організації/ поштова адреса організації
Банківські реквізити організації <i>(ідент. код юридичної особи, номер рахунку, назва банку та МФО)</i>
Прізвище, ім'я, по батькові керівника організації / службовий та мобільний телефон/ електронна пошта
Прізвище, ім'я, по батькові керівника проекту / службовий та мобільний телефон/ електронна пошта

3. Короткий опис проекту (анотація):

(Анотація повинна містити короткий виклад суті проекту. Зокрема, в описі повинна міститись наступна інформація: хто реалізовуватиме проект, в чому полягає актуальність, мета та завдання, які заходи будуть здійснені в рамках проекту, очікуваний результат, тривалість та бюджет проекту)

2. Мета та завдання проекту:

(Найчастіше мету проекту формулюють одним реченням. У першій частині якого вказуються заплановані досягнення від реалізації проекту, а в другій – шляхи реалізації. Завдання проекту мають бути конкретними. Важливо, щоб завдання були спрямовані на досягнення мети і погоджувались з діяльністю, запланованою у проекті. Як правило, завдань повинно бути 2-3. Завдання мають визначити логіку розв'язання проблеми проекту.)

3. Перелік заходів проекту, план їх реалізації та очікувані результати:

(Необхідно детально описати заходи, які пропонуються для досягнення кожного з визначених завдань, за наступною формулою: які заходи пропонуються для реалізації завдання; які заходи плануються для висвітлення етапів реалізації та результатів проекту; в який спосіб, де і коли проходять заходи; очікувані результати (продукт) внаслідок проведення заходу)

<i>Назва та суть заходу</i>	<i>Дата і місце проведення</i>
-----------------------------	--------------------------------

4. Очікувані результати проекту:

(Необхідно зазначити очікувані результати (короткострокові/довгострокові) та користь від реалізації проекту. Вкажіть кількісні та якісні показники, які будуть свідчити про успішність проекту).

5. Інформація про діяльність організації:

(Описуючи свою організацію, необхідно коротко зазначити наступне: мета і завдання вашої організації; історія виникнення та ресурси вашої організації;

детальний перелік та опис реалізованих вашою організацією проектів і заходів, у тому числі спільних з виконавчими органами міської ради.).

6. Резюме виконавців проекту:

(Необхідно надати Резюме осіб, які виконуватимуть проект, із визначенням їх функціональних обов'язків в межах реалізації проекту).

7. Кошторис проекту зі статтями витрат:

(грн.) № п/п	Найменування витрат	Одиниця виміру	Кількість	Вартість за одиницю	Очікуване фінансування за рахунок коштів міського бюджету	Власний внесок ІГС	Всього
Оплата праці (гонорари)							
1.1	<i>детальний опис витрат</i>						
1.2	<i>детальний опис витрат</i>						
2.1 Реклама та поліграфічні послуги							
3	Оренда (транспорту, обладнання, приміщення)						
3.1 Витратні матеріали та канцтовари							

Керівник ІГС _____ (_____) Дата “ ____ ” _____ 202_ р.

Бухгалтер ІГС _____ (_____)

М.П

Література:

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. Київ : 2017. 121 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
3. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
4. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ: КМ Академія, 2004. 230 с.
5. Соціальне прогнозування і проектування: навчально-методичний посібник для студентів першого бакалаврського рівня закладів вищої освіти, що навчаються за спеціальністю 231 Соціальна робота. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 56 с.
6. Гевчук Н.С., Савель І.С. Соціальне проектування : навч.-метод. Посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори2006, 2018. 153 с.
7. Рекомендації з підготовки проектів розвитку територіальних громад
URL: <https://auc.org.ua/sites/default>

Тема 7. Представництво та лобювання інтересів у соціальній роботі в громаді

Мета: проаналізувати стратегії і тактики діяльності соціальних працівників у громаді, особливості застосування тактик: співпраці, кампанії та протистояння

Теоретичні питання:

1. Поняття «стратегії» та «тактики» соціальної роботи в громаді. Групи тактик соціальної роботи в громаді: співпраця, проведення кампаній, боротьба.

2. Індивідуальне і колективне представництво інтересів у громаді.

3. Тактика лобювання інтересів у соціальній роботі.

4. Проведення інформаційних кампаній у громаді.

5. Особливості застосування тактики протистояння.

Питання для обговорення:

1. Проаналізуйте особливості поєднання в соціальній роботі в громаді рівня стратегії і рівня тактики.
2. Обґрунтуйте використання стратегії і тактики у різних моделях роботи в громаді
3. Визначіть та охарактеризуйте тактики представництва
4. Охарактеризуйте тактики лобювання в соціальній роботі в громаді
5. Визначте мету і тактики співпраці та протистояння в роботі соціального працівника.
6. Проаналізуйте роль коаліції в процесі впровадження змін в громаді.

Практичне завдання.

1. Розробити таблицю «Методи представництва інтересів громади»

Метод	Мета	Дії

2..Сформулювати питання, що стосуються соціальних проблем чи потреб за місцем вашого проживання, які можна розглянути під час проведення громадських слухань у формі зустрічей громади (виборців) з депутатами місцевої ради та окремими посадовими особами органів місцевого самоврядування.

3.Визначити соціальну проблему, яка потребує вирішення , визначити тактики співпраці. Розробити зміст рекламної кампанії щодо вирішення соціальної проблеми вибраною стратегією чи тактикою.

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.

2. Брижовата О., Волгіна О. Роль соціальних працівників у представництві інтересів вразливих верств населення та зокрема осіб, які мають алкогольну та наркотичну залежність // *Соціально-психологічна реабілітація людей із залежністю від наркотичних речовин: Наук.-метод. збірка*. Київ: Граффіті Груп, 2003. С. 69-75.

3. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

4. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

5. Представництво інтересів соціально вразливих дітей та сімей: Навч. посібник / За ред Семигіної Т. В. Київ: Четверта хвиля, 2004. 216 с.

6. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

7. Стецков О. В., Турський В. М. Представництво прав та інтересів клієнтів соціальних установ. Київ, 2001. 56 с.

Модуль II. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ

1. Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні.
2. Типологія соціальних проектів у громаді.
3. Соціальний проект, особливості його реалізації.
4. Ресурсне забезпечення соціальних проектів.
5. Роль грантів у розвитку громад.
6. Адвокація як вид діяльності соціального працівника
7. Механізм лобювання інтересів цільової групи в громаді
- 8. Представництво інтересів клієнта в соціальній роботі**
9. Догляд у громаді.
10. Колективне представництво інтересів у громаді.
- 11. Проведення інформаційних кампаній у громаді.**
12. Роль партнерства в організації соціальної роботи на рівні громади
13. Особливості соціальних програм у громаді.
14. Особливості застосування тактики співпраці у роботі в громаді.
15. Особливості застосування тактики кампанії у роботі в громаді.
16. Особливості застосування тактики протистояння у роботі в громаді.
17. Особливості проведення переговорів у роботі з громадою

Модуль III. Соціальна активність в громаді

Тема 8. Розвиток соціальної активності як напрям роботи соціального працівника в громаді

Мета: розглянути форми і методи, роль наснаження (емпаурменту) в організації громади в професійній діяльності соціального працівника, формувати вміння практичної реалізації громадської ініціативи в громаді, співпрацювати із ініціативними групами, волонтерськими організаціями

Теоретичні питання:

1. Організація громади в професійній діяльності соціального працівника. Етапи реалізації методу «організація громади».
2. Наснаження (емпаурмент) в професійній соціальній роботі в громаді.
3. Соціальна активність як спосіб залучення до вирішення суспільно важливих питань громади. Види соціальної активності.
4. Громадські ініціативи у вирішенні соціальних проблем населення на локальному рівні.
5. Волонтерський менеджмент в діяльності соціальних служб громади. Фахівці із соціальної роботи як координатори волонтерів.
6. Самокерована групова робота в громаді, принципи її діяльності.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте умови реалізації громадської ініціативи в громаді
2. Визначіть етапи реалізації соціальної роботи за місцем проживання силами ініціативних груп.
3. Обґрунтуйте роль груп самопомогі в організації соціальної роботи на рівні громади.
4. Охарактеризуйте соціальні послуги, які можуть надаватися спеціалістами соціальної сфери та неурядовими організаціями на рівні територіальної громади. Наведіть приклади
5. Охарактеризуйте проблему лідерства в соціальній роботі в громаді та труднощі в процесі залучення в роботу з громадою.
6. Проаналізуйте методи професійного навчання, супервізії, підтримки та заохочення волонтерів.
7. Обґрунтуйте роль соціальних працівників у роботі групи самопомогі та перспективи розвитку груп самопомогі в Україні.

Практичне завдання.

Розробити таблицю «Три рівні емпайменту в соціальній роботі в громаді»

Рівні емпайменту	Зміст роботи
індивідуальний	

соціальний	
політичний	

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с
3. Вакуленко О. В. Залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. рек.. Київ : Дерсоцслужба, 2010. 108 с.
4. Концепція участі та методи залучення населення до розвитку територіальної громади *URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/>*
5. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
6. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
7. Місцевий розвиток за участі громади : монографія : у 2 т. Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду [за заг. Ред. Ю. М. Петрушенка]. Суми : Університетська книга, 2014. 368 с.
8. Програма сприяння розвитку волонтерства *** територіальної громади на 2023-2027 роки: *URL <https://rm.coe.int/municipal-programme-on-promotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b>*
9. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
10. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
11. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с
12. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 180 с.

Тема 9: Соціальна робота з молоддю в громаді

Мета: розглянути особливості організації молодіжного простору в громаді, молодіжної ради та їх значення у вирішенні соціальних проблем мешканців, формувати вміння розробляти грантові заявки та соціальні проекти

Теоретичні питання:

1. Молодіжний центр/простір в громаді як одна з форм організації молодіжної роботи.
2. Молодіжна рада в громаді: функції, напрями діяльності.
3. Молодіжні банки ініціатив як форма залучення молоді до вирішення соціальних проблем громади
4. Грантові конкурси молодіжних проєктів
5. Центри місцевої активності в громаді
6. Центр життєстійкості в громаді
7. Громадсько активна школа як ресурсний центр місцевої громади.

Питання для обговорення:

1. Обґрунтуйте діяльність молодіжного простору/молодіжному центру як форму активного залучення молоді до життя місцевих громад.
2. Проаналізуйте форми організації роботи з молоддю, які впроваджуються молодіжними центрами, залежать від обраних напрямів роботи і наявних ресурсів
3. Розкрийте особливості етапів створення молодіжної ради в громаді, документальний супровід процесу
4. Охарактеризуйте особливості найбільш розповсюджених моделей організації діяльності молодіжних банків
5. Проаналізуйте значення центрів спільнотворення або центрів місцевої активності для соціального життя громади
6. Визначити основні завдання та цільові групи в роботі центрів життєстійкості в громаді
7. Охарактеризувати стратегії діяльності закладів культури як центру місцевої активності в громаді
8. Обґрунтувати діяльність громадсько-активної школи як ресурсного центру розвитку громади

Практичне завдання:

Молодіжні банки ініціатив

Завдання 1: підібрати і презентувати інформацію про діяльність молодіжних банків ініціатив за рубежом і в Україні, інші програми активізації молоді громад.

Студенти проводять відеорезентацію роботи одного із молодіжних банків ініціатив.

Завдання для студентів: під час відеопрезентації заповніть таблицю, де у систематизованому вигляді повинна бути відображена специфіка діяльності кожного з презентованих молодіжних банків ініціатив.

1. Назва молодіжного банку ініціатив.
2. Місце і дата створення.

3. Мета діяльності банку.
4. Напрямки роботи, соціальні проблеми, на вирішення яких спрямована діяльність банку
5. Ресурси, залучені до вирішення проблем

Література:

1. Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Центр місцевої активності для розвитку громади. Кіровоград: ІСКМ, 2012. 144 с.
2. Ковчина І.М. Сучасні технології соціальної роботи за рубежом. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.Й.Капської. Київ: Логос, 2001. – 96 с.
3. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування /Карий О.І., Панас Я.В./ Асоціація міст України – К., ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 176 с.
4. Концепція участі та методи залучення населення до розвитку територіальної громади *URL:<http://www.dy.nayka.com.ua/>*
5. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
6. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
7. Місцевий розвиток за участі громади : монографія : у 2 т. Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду [за заг. Ред. Ю. М. Петрушенка]. Суми : Університетська книга, 2014. 368 с.
8. Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.
9. Марченко О.В., Сушко Д.О. М 30 Методичні рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах/ Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с
10. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
11. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
12. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с
13. Ткачук Ю. Активізація молоді та залучення до діяльності з розвитку громади. Київ, 2019. 51 с.

14. Школа як осередок розвитку громади: досвід формування освітньої політики в контексті децентралізації та інших змін/ Під заг. ред. Софій Н. З., Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2016. 81 с

Модуль III. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ

1. Види соціальної активності в громаді.
2. Сутність поняття «громадська ініціатива». Класифікація місцевих ініціатив.
3. Громадські ініціативи у вирішенні соціальних проблем населення на локальному рівні
4. Форми соціально активізації членів громади
5. Місцевий референдум як вияв соціальної активності членів громади.
6. Місцеві вибори як вияв соціальної активності членів громади.
7. Громадські слухання в соціальній роботі з громадою.
8. Робота органів самоорганізації населення як вияв соціальної активності членів громади.
9. Центр місцевої активності в громаді
10. Громадські центри та асоціації в соціальному житті громади.
11. Громадсько-активна школа
12. Групи самопомоги в громаді
13. Молодіжні банки ініціатив як форма розвитку соціальної активності в громаді
14. Роль ініціативних груп у вирішенні проблем локального рівня.
15. Молодіжні банки ініціатив як форма розвитку соціальної активності в громаді

КОНТРОЛЬ РІВНЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Відвідування лекційних занять. При цьому оцінюється робота під час лекції (ведення конспекту лекції, відповіді на поставлені лектором запитання, постановка змістовних запитань студентом, які виникають під час проведення лекції) – 1 бал.

2. Участь у практичному занятті (підготовка відповіді на питання з використанням наукової літератури) періодичних видань) – від 1 до 3 балів.

. 4. Самостійна робота

Поточний контроль здійснюється у вигляді індивідуального опитування під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретних завдань.

Модульний підсумковий контроль проводиться по завершенні вивчення змістовного модуля у вигляді контрольної роботи або тестових завдань – 1-5 балів

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Поняття громади (общини, спільноти). Типи громад.
2. Віртуальна громада в просторі 21 століття.
3. Територіальна громада та її соціалізуючий вплив на особистість.
4. Основні етапи становлення соціальної роботи в громаді як професійної діяльності
5. Соціальні служби та форми роботи з населенням в громадах зарубіжних країн
6. Українське законодавство про місцеве самоврядування й територіальну громаду
7. Форми участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування
8. Українське законодавство про соціальні послуги
9. Правові основи діяльності центру надання соціальних послуг в громаді
10. Актуальність розвитку соціальних послуг в територіальній громаді
- 11.** Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді
12. Фінансування надання соціальних послуг в громаді. Соціальне замовлення
13. Моніторинг та оцінка якості соціальних послуг
14. Інтегрована модель соціального захисту населення, надання соціальних послуг та захисту прав дитини на рівні громади
15. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді
16. Роль людських ресурсів громади. Соціальний капітал
- 17.** Волонтери як ресурс соціальної роботи в громаді
18. Соціальні інститути територіальної громади
19. Технологічні ресурси громади
20. Базові моделі соціальної роботи в громаді (класифікація Д. Ротмана)
21. Сучасні класифікації моделей соціальної роботи у громаді
22. Комплексні моделі соціальної роботи в територіальній громаді
23. Моделі соціальної роботи Чевіза, Росса, Алінського, модель соціальних мереж
24. Особливості роботи в громаді як професійної діяльності
- 25.** Функції фахівця з соціальної роботи в громаді
26. Професійні ролі соціального працівника в громаді
27. Етика соціальної роботи в громаді
28. Особливості визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
29. Етапи оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах
30. Методи проведення оцінки потреб об'єднаної територіальної громади у

соціальних послугах

31. Моніторинг та оцінка якості соціальних послуг в громаді
32. Ведення випадку як базова технологія організації надання соціальних послуг сім'ям
33. Виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
34. Оцінка потреб сім'ї, дитини
35. Соціальний супровід як комплексна соціальна допомога сім'ї
36. Оцінювання якості надання соціальних послуг сім'ї в складних життєвих обставинах
37. Відділення соціальної допомоги вдома територіального центру (центру надання соціальних послуг)
38. Соціальні послуги, які надає відділення соціальної допомоги вдома
39. Загальні підходи щодо порядку надання соціальної послуги догляду вдома
40. Оцінювання якості надання соціальної послуги догляду вдома
41. Програма соціально-економічного розвитку громади
42. Розробка й реалізація соціальних програм в громаді
43. Соціальний проект в територіальній громаді
44. Моніторинг та оцінка соціальних проектів у територіальній громаді
45. Гранти як джерело фінансування соціальних проектів у громаді
46. Стратегії та тактики соціальної роботи в громаді
47. Колективне представництво інтересів у громаді. Стратегії колективного представництва
48. Тактика лобювання інтересів у соціальній роботі
49. Проведення інформаційних кампаній у громаді
50. Організація і проведення масових акцій у громаді
51. Організація громади в професійній діяльності соціального працівника. Наснаження.
52. Соціальна активність як спосіб залучення до вирішення суспільно важливих питань громади
53. Громадські ініціативи у вирішенні соціальних проблем населення на локальному рівні
54. Волонтерський менеджмент в діяльності соціальних служб громади
55. Самокерована групова робота в громаді
56. Молодіжний центр/молодіжний простір в громаді
57. Молодіжна рада в громаді: функції, напрями діяльності
58. Молодіжні банки ініціатив як інноваційна технологія молодіжної участі
59. Стратегії діяльності центру місцевої активності в громаді
60. Організація та розбудова громадсько-активної школи як осередку розвитку громади

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Основна:

1. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 1. Соціальне планування та розвиток послуг. Посібник / Дащаківська О.Ю., Криницька І.П., Максименко К.М. Київ, 2021. 76 с
2. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Посібник / Дащаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 72 с
3. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах. Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). 2020. 246 с.
4. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2020. 118 с.
5. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах / Практичні рекомендації. Київ, 2019. 70 с.
6. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с
7. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
8. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниці, Ж. В. Петрочко. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 256 с
9. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 352 с
10. Технології соціальної роботи за місцем проживання : навч. посібник / укладачі Іващенко К. В., Коцур І. В. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. 101 с.

Допоміжна:

1. Активізація молоді та залучення до діяльності з розвитку громади / Заг. ред. Ю.Ткачук. Київ, 2019. 51 с
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ / О.В. Безпалько. — К. : Центр навч. літ., 2005. — 176 с.

3. Дубич К.В. Соціальне замовлення – ефективний механізм надання соціальних послуг в Україні *URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/14.pdf>*
4. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
5. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.
6. Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.
7. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навч.посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ: ТОВ «ПДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
8. Місцевий розвиток за участі громади : монографія : у 2 т. Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду [за заг. ред. Ю. М. Петрушенка]. Суми : Університетська книга, 2014. 368 с.
9. Мірослав Ольчак, Катажина Ростек Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах. Посібник. Київ, 2019. 78 с.
10. Мобілізація громад: досвід у реалізації підходу соціальної згуртованості _посібник /автори-упоряд. Тетяна Сила, Саймон Форрестер. Київ, 2022. 86 с.
11. Організації громадянського суспільства як надавачів соціальних послуг / укладачі: Г. Скіпальська, Н. Королюк, Ю. Малько, Н. Рябушенко Київ, 2022. 70 с.
12. Розбудова системи паліативної допомоги в територіальній громаді : навчальний посібник / за заг. ред. О. В. Куленко. Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. 135 с
13. Стандарти громадсько-активної школи: розвиток громади: навчально-методичний посібник / Під заг. ред. Даниленко Л.І., Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2016. 50 с.
14. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с
15. Соціальна робота в громаді: ведення випадку та оцінка потреб. Київ, 2019. 68 с.
16. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с
17. Ткачук А.Ф. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с

Інформаційні (Інтернет) ресурси

1. Активні громадяни. Глобальні зв'язки, локальні дії Посібник фасилітатора *URL* www.activecitizens.britishcouncil.org
2. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *URL* : <http://ird.gov.ua/irdp/ppdf>
3. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей. *URL* <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/912/91199/files/890.pdf>.
4. Довідкові матеріали з впровадження ініціативи «Місто, дружнє до дітей» *URL* https://www.unicef.org/./Mista_Druzni_do_Dytyny_UKR.p.
5. Робота в громаді: *URL* [https://Research Papers - Academia.edu
www.academia.edu/Documents/in/](https://ResearchPapers-Academia.edu/www.academia.edu/Documents/in/)
6. Групи самопомоги як спосіб вирішення проблем громади: *URL* <https://www.gurt.org.ua/news/recent>
7. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення соціальних проблем громади. *URL*: <https://ekmair.ukma.edu.ua>
8. Про організацію надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді *URL* <https://kovel-rayrada.gov.ua>
9. Державні стандарти соціальних послуг, які надаються в громаді. *URL* <https://askaniya-nova.gromada.org.ua/derzhavni-standarti-socialnih..>
10. Картування громад в Україні – Громадські ініціативи. *URL* <https://ngonetwork.org.ua/posibnyk-kartuvannya-gromad>.

Навчально-методичний посібник

Соціальна робота в громаді : навчально-методичний посібник/автор-упорядник Нечипорук Л.І. Рівне : РДГУ, 2024. 378 с.

Електронне видання

